

TÜRK
İSTİHBARAT
VE ESPİYONAJ
TARİHİ

2
KITAP

DOÇ. DR.
KENAN KARATAŞ

TÜRK İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ TARİHİ

Doç. Dr. Kenan Karataş

Editör: Nur Kabaçam

Kapak Tasarımı: Murat Sayan

Sayfa Tasarımı: Ren Kitap

Basım Yılı: Şubat 2020

ISBN: 978-625-7026-16-1

Yayınevi Sertifika No: 30492

Baskı:

MY MATBAACILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sok. No: 8/F Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0 212 674 85 28 mymatbaa34@gmail.com

Sertifika No: 34191

En Kitap, Lades Kitap Yay. Paz. Dağ. San. ve Tic. markasıdır.

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok. No:8 Kat:2 D:8

Zeytinburnu/İstanbul - Tel: 0212 641 34 76

www.renkitap.com

T.i.T

TÜRK
İSTİHBARAT
VE ESPİYONAJ
TARİHİ

SUNUŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren farklı yöntem ve adlar altında sürdürülen istihbarat ve espionaj faaliyetleri teknolojik gelişmelere paralel olarak revizyona tabi tutulmuş; yöntem, teknik ve kullanılan kaynaklar hususunda birçok alt disiplin ayrılıklarla günümüz devletlerinin ulusal güvenlik ve dış politika stratejilerinin geliştirilmesi süreçlerinde başvurulan gizli devlet faaliyetleri arasına girmiştir.

Tarih boyunca yüzlerce beylik, onlarca devlet ve İmparatorluk kurarak varlıklarını sürdürmeye çalışan Türkler, kabile ve göçebe hayatından yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte bir dizi yeni düzenlemelere ihtiyaç duymuş ve bu bağlamda toplum ya da devlet yöneticileri topraklarını, devletini ve ülke bireylerinin can ve mal güvenliğini sağlamak ve ülke sınırlarını düşman saldırılarından korumak amacıyla siyasi, ekonomik ve güvenlik anlamında politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

İstihbarat ve espionaj (*Casusluk*) çalışmalarına büyük önem vermiş olan Türkler, özellikle yerleşik hayata geçme sürecinde Orta Asya'ya egemen olma ve ipek yolunu ele geçirmek istemelerinden kaynaklı olarak Çin İmparatorluğu'yla uzun yıllar sorunlar yaşamıştı. Hun Türkleri karşısında üstünlük sağlamak isteyen Çinliler, ilk casusluk faaliyetlerini yine Hunlara karşı kullanmış ve bu sayede Hunların içine sızdırdıkları casuslarla Hunların bölünmesine sebep olmuşlardır. Hun Türkleri ise Çin casuslarına

karşı kontrespiyonaj (*Karşı casusluk*) kapsamında bilgi ve haberlerin iletiminde insana dayalı elçi ve ulaklar kullanırken bayrak, davul, boru ve ok gibi objeleri de istihbarat ve iletişim yöntemleri olarak kullanmıştır. Görüldüğü gibi Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önceki ilk istihbarat ve casusluk faaliyetleri Büyük Hun İmparatorluğu ile başlamış, daha sonra Göktürk ve Uygur Kağanlığı ile sürmüştür.

Türklerin İslamiyet’i kabul ettikten sonra kurdukları ilk devlet olan Karahanlılar’da, dayanağını sırtında insanların olduğu binek hayvanlarla ulaştırılan posta ve bilgilerden alan “Ulak” isimli istihbarat sistemi öne çıkarken, Büyük Selçuklular bu sistemi bir adım daha ileriye taşıyarak Halife Hz. Ömer zamanında rastladığımız polis, posta, haber ve istihbarat teşkilatı olan Berid’i örnek almıştır.

Modern anlamda ilk Türk istihbarat teşkilatı ise Devlet-i Aliyye döneminde kurulurken, Cumhuriyet’in ilanına kadar farklı isim ve yöntemler altında istihbarat ve espionaj faaliyetleri yürütülmüştür.

Günümüzde Türk istihbarat ve espionaj tarihine dair birçok değerli kitap yazıldığını görüyoruz. Söz konusu eserlerin büyük bir bölümü Türk tarihinin belli bir dönemini ve yine o döneme ait istihbarat ve espionaj faaliyetlerini kapsayan kısıtlı çalışmalardı. Dar bir tarih çerçevesinde değerlendirilen ve bu nedenle de Türk devletleri ve Türk istihbarat örgütleri arasında bağlantı kurmakta zorlanan kamuoyunu aydınlatmak amacıyla bir ilke imza attık ve

Türk istihbarat tarihini bir eser altında toplamaya çalıştık. Ancak ortaya çıkan bu kapsamdaki bir eseri tek sayı halinden basmak yerine T.İ.T ve T.İ.T1 olarak iki bölüm olarak yayınlanmasının daha uygun olacağı kanaatine vardık.

Şu an incelemekte olduğunuz T.İ.T (Türk İstihbarat ve Espiyonaj Tarihi) adlı kitabımız Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önce (MÖ 220) ve İslamiyet’i kabul ettikten sonraki tarih diliminde (840-1925) kurdukları Türk devletlerinin ve Milli Mücadele (Kurtuluş Savaşı) döneminde kurulan gizli teşkilatların istihbarat ve espiyonaj çalışmalarını, ünlü Türk ajanların hayatlarını ve Türk ajanlarının diğer ülke istihbarat örgütleriyle sürdürdükleri istihbarat savaşlarını kapsamaktadır.

Kitabın basım ve yayımını üstlenen Ren Kitap Ailesine teşekkürlerimi sunuyorum.

İSTANBUL/2019

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE İSTİHBARAT VE ESPIYONAJ FAALİYETLERİ

- Büyük Hun İmparatorluğu'nda İstihbarat 17
Göktürk İmparatorluğu 20
Göktürklerde Börü Budun Teşkilatı 22
Uygur Kağanlığı'nın Kuruluşu 23
Uygurların Yıkılışında Kırgız ve Çinli Ajanların Rolü 24
Karahanlı Devleti'nde İstihbarat 27
Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu 28
Selçuklu İmparatorluğu'nda İstihbarat ve Espiyonaj 30

2. BÖLÜM

DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMANİYE'NİN KURULUŞU VE SULTAN ABDÜLMECİD HAN DÖNEMİNE KADAR İSTİHBARAT VE ESPIYONAJ FAALİYETLERİ

- Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu 35
Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde İstihbarat 37
Voynuk Casusları 40
Martolos Rumeli İstihbarat Teşkilatı 42
Gönüllü Casuslar 45
II. Beyazıd ve Yavuz Sultan Dönemi'nde Espiyonaj 46
Türk Ajanlar Rodos Şövalyelerine Karşı 49
Akıncılar Ocağı 50
Akıncıların Dağılma Süreci (Köprü Hadisesi) 52
Deliler Grubu 53
Gerileme Döneminde Vezirlere ve Emirlere Nasihatler 54
Gerileme Döneminde Rus Ajanların Faaliyetleri 55
İkamet Elçiliklerinin Ajanlık Faaliyetleri 57

3. BÖLÜM

SULTAN ABDÜLMECİD HAN DÖNEMİNDE ANTLAŞMALAR VE İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI

Sultan Abdülmecid	63
İyileştirme Politikaları ve Zaptiye Müşiriyeti	64
Gizli Polis Teşkilatı	66
Rus Casusların Kırım Mesaisi	67
Islahat Fermanı	71
Paris Barış Antlaşması	73
Kuleli Vakası	75

4. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD HAN DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİ

V. Murad'ın Tahta Çıkışı	79
V. Murad'ın Hal Edilmesi ve II. Abdülhamid'in Tahta Çıkışı	82
Osmanlı'nın İlk Anayasası Kanun-ı Esasi	84
Kanun-ı Esasi'nin Önemi ve Sonuçları	85
Osmanlı Rus Savaşı	87
Nene Hatun-Rus Savaşı'nın Kadın Kahramanı	89
Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Antlaşması	91
Türk ve İngiliz Ajanlar Rodop'ta	94
Çırağan Vakası	96
Jurnalcilik - Saray İstihbaratı	98
Polis ve Jandarına Teşkilatlarının Ayrılması	103
Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın Doğuşu	105
Tekke ve Zaviyeler	109
Özel Şifre Dairesi	111
Tunus'un Kaybı	112
Ajanların Mısır Savaşı	113
II. Abdülhamid'in Kontrespiyonaj Faaliyetleri	115
Yahudi Jak'ın Asitli Balon Suikastı	117
MI6 Ajanlarının Ortadoğu Mesaisi Başlıyor	119
Yıldız Hafiyeleri Girit'te	121

5. BÖLÜM

ERMENİ CEMİYETLERİ'NİN EYLEM VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİNE KARŞI YILDIZ HAFİYELERİNİN KONTRESPİYONAJ ÇALIŞMALARI

Ayrılıkçı Ermeni Cemiyetler	127
İhtilâlcî Hınçak Partisi	128
Hınçakların Kilise Baskını	132
Taşnaksütun (Tashnagtsutiun) Cemiyeti	133
Yıldız Hafiyeleri Ermeni Çetelerine Karşı	136
Önemli Ermeni Eylemleri	138
Bâb-ı Âli Yürüyüşü	139
Trabzon Hadisesi	139
Osmanlı Bankası Operasyonu	141
Hınçak Ajanlarının Antep ve Zeytun Ayaklanmasında ki Roller	142
Yahudilerin Kanton Talebi ve Yıldız Hafiyelerin Gizli Görevi	144
Türk-Yunan Savaşı	147
Deşifre Olan Yunan Casusu	150
Bombalı Yıldız Suikastı	151
Yıldız Suikastının Ardından	154

6. BÖLÜM

İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN DOĞUŞU VE II. ABDÜLHAMİD'İN ZOR GÜNLERİ

Jön Türkler Sahnede	161
İttihat Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu	164
Cemiyet'in Üye Yemin Merasimi	166
II. Meşruiyetin İlanı	168
Yıldız Hafiyeler Teşkilatı'nın Lağvedilmesi	170
31 Mart Vakası	175
Abdülhamid Han'ın Hal Edilme Kararı	179
Abdülhamid Han'ın Hal Edilmesini Öğrenen İngiliz Ajan Bell'in Tavrı	181
V. Mehmed Reşad Dönemi	184
Trablusgarp Savaşı	185
Feda-i Zabitan Dönemi	188
Fedai Zabitan Ajanları Trablusgarp Savaşında	190
Osmanlı Ajanı Zenci Musa	192
Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu	195
Feda-i Zabitan Fedaileri Trakya'da	196
Enver Paşa'nın Biyografisi	197

7. BÖLÜM

DEVLET-İ ALİYYE’NİN KURUMSALLAŞMIŞ İLK İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ OLAN TEŞKİLAT-I MAHSUSA’NIN KURULUŞ, AMAÇ VE ÇALIŞMA SİSTEMİ

Teşkilat-ı Mahsusa’nın Resmi Kuruluşu 203

Teşkilat-ı Mahsusa’nın Görevleri 205

Teşkilat-ı Mahsusa Ajanlarının Eğitim ve Çalışma Sistemi 207

Teşkilat-ı Mahsusa’nın Amacı ve Görev Dağılımı 209

Süleyman Askeri-Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kurmaylarından 211

Devlet-i Aliyye I. Dünya Harbi’nde 214

1. Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mahsusa’nın Toparlanma Çabaları 216

Kafkas Cephesi 218

Teşkilat-ı Mahsusa’nın Fedaileri Kafkas’ta 219

Sarıkamış’ta Başarısız Olma Nedenleri 223

Kafkas Cephesi’nin Sonuçları 224

Teşkilat-ı Mahsusa Ajanları Irak Cephesi’nde 225

Kanal Harekatı’nda Teşkilat-ı Mahsusa 227

Nili Casusları Filistin Cephesi’nde 230

8. BÖLÜM

ORTADOĞU’DA İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ SAVAŞLARI

İngiliz Ajanlar Ortadoğu’da 235

Ünlü Stratejik İstihbaratçı Gertrude Bell 237

Kuşçubaşı Eşref’in İsyan Uyarısı 239

Mekke Emir’i Şerif Hüseyin’in İsyanı 241

Hicaz Demiryolu ve İngiliz Ajan Lawrence’nin Sabotajı 243

İngiliz Ajan Thomas Edward Lawrence 245

Kuşçubaşı Eşref İngiliz Ajan Lawrence’nin Peşinde 247

Kuşçubaşı Eşref Sencer-Türk İstihbaratı’nın Ajan ve Fedaisi 251

Durmuş Bey-Haritayı Lawrence’ye Fırlatan Türk Ajanı 254

Ömer Naci- Teşkilat-ı Mahsusa’nın Gizli Kahramanı 256

Yakup Cemil-Teşkilatın Fedaisi 260

Yakup Cemil Divan-ı Harp Sorgusunda 262

Kuşçubaşı ve Fedaileri Hayber’de Faysal Ordularına Karşı 266

Teşkilat-ı Mahsusa’nın Bilim İnsanı Akif Ersoy Irak’ta 270

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Son Dönemleri	272
İzmir'in İşgali	275
Türk Ajan Mümin Aksoy Yunan Saflarında	277
Gavur Mümin Deşifre Oluyor	280

9. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİ

Enver Paşa'nın Mücadeleci Ruhu Devam Ediyor	283
Milli Mücadele Döneminde Türk İstihbarat Cemiyetleri	286
Karakol Teşkilatı	288
Hamza-Felah Grubu	291
Müdafaa-i Milliye İstihbarat Teşkilatı (MİM MİM)	295
Atatürk'ü Takip Eden İngiliz Casuslar	300
Parsifal'ın Atatürk'e Suikast Girişimi	302
Büyük Taarruz Başlıyor	304

10. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞINDA KADIN AJAN VE CEMİYETLERİNİN ROLÜ

Müdafaa-i Milliye'nin Kadın Casusları	307
Fehime Sultan-MİM MİM'in Kadın Casusu	308
Halide Edip Adıvar	311
Anadolu Kadınları Müdafaa- i Vatan Cemiyeti	315
Hafız Selman İzbeli (Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti)	320
Kurtuluş Savaşı'nın Kadın Milisleri	323
Şerife Bacı	324
Gördesli Makbule	327
Kara Fatma-Üsteğmen Fatma Seher Erden	330
Nezahat Baysel-Onbaşı	333

1. BÖLÜM

ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİ

Mete Han (MÖ 234-MÖ 174) Aya Hun İmparatoru

Islık Çalan Ok

Mete Han tarafından icat edilen "Islık çalan ok" geleneğine göre; Türk Hükümdarı okunu hangi hedefe atarsa atsın, askeride okunu o hedefe atmak zorundaydı. Ok'unu atmayan asker, diğer askerler tarafından orada öldürülürdü. Mete Han, babası Teoman'ı da bu geleneğe göre öldürmüştür.

Büyük Hun İmparatorluğu'nda İstihbarat

Tarih boyunca yüzlerce beylik, onlarca devlet ve İmparatorluk kurarak varlıklarını sürdürmeye çalışan Türkler, kabile ve göçebe hayatından yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte bir dizi yeni düzenlemelere ihtiyaç duymuş ve bu bağlamda toplum ya da devlet yöneticileri topraklarını, devletini ve ülke bireylerinin can ve mal güvenliğini sağlamak ve ülke sınırlarını düşman saldırılarından korumak maksadıyla siyasi, ekonomik ve güvenlik anlamında politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Bu politikalar arasında adı istihbarat olmasa da farklı yöntem ve isimler altında bilgiler toplanarak devletin ve ülke bireylerinin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştı. Belli bir düzene ve hiyerarşiye bağlı olmayan bu bilgi edinme yolları zamanla iç ve dış tehditlere karşı devlet adamlarının tedbir aldığı kurumsal bir istihbarat ağına dönüşmeye başlamıştı.

Tarih boyunca istihbarat ve espionaj (Casusluk) çalışmalarına büyük önem vermiş olan Türkler, yerleşik hayata geçme sürecinde özellikle Orta Asya'ya egemen olmak ve İpek Yolunu ele geçirme isteklerinde dolayı Çin İmparatorluğu'yla uzun yıllar sorunlar yaşamıştı. MÖ 220'de Teoman tarafından kurulan Büyük Hun İmparatorluğu ya da Asya Hun İmparatorluğu Türklerin kurduğu ilk imparatorluk unvanıyla tarih sayfalarına geçmiştir. İmparatorluk kurulduktan sonra yaşanan taht kavgası sebebiyle

bir süre Yuezhi'lere (Orta Asya'dan bir halk) sığınmak zorunda kalan Mete Han, sürgünde olduğu bu dönemlerde büyük bir ordu kurarak MÖ 209 yılında ülkesine geri dönerek, babası Hun İmparatoru Teoman'ı üvey annesi Yenşi'yi ve kendi kardeşini öldürerek tahta geçmiştir.

Mete Han'ın tahta geçmesiyle birlikte irili ufaklı birçok Türk kabilesi İmparatorluğa dahil olmuş, düzenlenen seferlerle ülke toprakları genişlemiştir. Askeri anlamda en iyi dönemini Mete Han'la yaşayan İmparatorluk, ayrıca haberleşme, bilgi edinme ve bilgilerin ulaştırılması noktasında da başarılı bir süreç geçirmiştir. Haber ve gizli bilgileri ilgili kişilere ulaştırması için atlı ulak ve elçiler kullanılmıştır. Kağan'a ait güvenlik nişanesi taşıyan bu ulaklar, yolda destek, koruma veya yiyeceğe ihtiyaç duymaları halinde nişanelerini göstererek bu hizmetlerden ücretsiz yararlanırlar ve görevlerini daha güvenli ve hızlı bir şekilde yerine getirme imkânı bulurlardı. Bilgi ve haberlerin iletiminde kullanılan elçi ve ulakların dışında, askeri alanda kullanılan bayrak, davul, boru ve oklar da haberleşme aracı ve bir anlamda da istihbarat yöntemleri arasında yer almıştır.

Hun İmparatoru Mete Han (MÖ 209-199) kısa bir sürede Sibirya, Çin Denizi, Japon Denizi ve Hazar Denizi arasında kalan bütün topraklarda hâkimiyet kurmayı başarmış, Çin Seddi'ne kadar dayanmıştı. Yine bu dönemlerde Çinlilerle yapılan birtakım ticari anlaşmalar çerçevesinde dostluğun ve ticaretin pekişmesi amacıyla Çinli bir prensesle evlenen Mete Han, Çinlilerle bir dönem iyi ilişkilere sürdürmeyi başarsa da, oğlu Kıyok'un da (MÖ 166) Çinli bir prensesle evlilik yapması Hun İmparatorluğu açısından kötü günlerin başlangıcı olmuştur. Çünkü Kıyok'la evlenen prensesin sahip olduğu ayrıcalıklarından yararlanan Çinliler, Hun İmparatorluğu'nun içine kadar casuslarını sızdırmayı ve bu yolla stratejik bilgileri elde etmeyi başarmışlardı. Türkler Çinliler

tarafından topraklarına sızdırılan istihbarat elemanlarını ilk başta “Çaşıt” ve haberci anlamında “Körüg” olarak adlandırırken, İslamiyet’le tanışmasının akabinde “berid”, “münhi” ve “münhiyan” gibi adlar kullanmaya başlamışlardır. Genellikle Çin ve Hindistan’da doğup büyüyen Buda dinine sahip din adamları arasından seçilen çaşıtlar, Türklerin yaşadıkları topraklarda gezerek dinlerini benimsetmeye, yöneticileri kendi adlarına ajanlık yapmaya ve Türk kabileleri arasında nifak tohumları ekmek suretiyle kaos yaratmaya çalışırlardı.

Hun Devleti’ne yönelik amansız bir istihbarat çalışması yürütmeye başlayan Çinliler bu yolla Hun beylerinin hassas noktalarını tespit etmiş ve çeşitli propagandalarla Hun beylerini birbirine düşürmeyi başarmışlardı. Hun beylerinin kendi aralarındaki güç mücadelesini fırsata çeviren Çinliler de MÖ 60 yılında düzenledikleri bir operasyonla İpek Yolunu ele geçirmişlerdi. Çinlilerin giderek arttırmaya başladığı casusluk faaliyetlerine karşı harekete geçilmesi gerektiğini düşünen Hunlar, yabancı tüccar ve seyyahları ajan olarak kullanarak Çinlilerden stratejik bilgiler almaya çalışmış ama Çinlilerin daha önceden içeri sızdırdıkları casuslar nedeniyle bu konuda pek başarılı olamamışlardı. Prensesin gücünden yararlanarak İmparatorluğa sızan Çinli casuslar, iftira ve gerçekdışı bilgiler taşımak suretiyle taht kavgalarının körüklenmesine ve akabinde de Büyük Hun Devleti’nin MS 48’de dağılmasına neden olmuşlardı.

Dağılan Hunlar tekrar devlet olabilme adına adım atmış olsalar da, daha önceki İmparatorlukların kaderinden kaçamamış Kuzey ve Güney olmak üzere iki farklı Hun Devleti kurmuşlardı. Hunların kendi arasında devam eden taht ve devlet kurma savaşları Çin’in güçlenmesine ve akabinde de önce MS 150’de Kuzey Hun Devleti’nin daha sonra da MS 216’da Güney Hun Devleti’nin yok olmasına sebep olacak gelişmelerin fitilini ateşlemiştir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Hun Devletlerinin dağılmalarına ve sonrasında yıkılmalarına sebep olan önemli etkenlerden biri önüne geçilemeyen Çin casuslarının istihbarat faaliyetleri olmuştur. Bu ajanlardan biri, on üç yıl boyunca Türklerin yaşadığı bölgelere geziler düzenleyerek bilgi toplayan Chang Çh'ien adlı bir ajandır. Çh'ien'nin gezi sonrası yazdığı seyahatname Orta Asya, Ortadoğu ve Kafkasya'daki eski etnik grupların tarihinin önemli kaynaklarından biri olarak günümüze kadar önemini korumuştur.

Çin'in ikinci ve en uzun dönemine hükmeden Cengiz Han İmparatorluğu (MÖ 206 MS 220) yayılımcı bir politika izleyen Hunların ilerleyişini durdurmak ve Hunlarla sorun yaşayan diğer kavimleri yanlarına çekmek maksadıyla Chang Çh'ien'u ajan olarak Orta Asya'ya göndermişlerdir. Uzun yıllar bölgede seyahatler yaptıktan sonra Han İmparatorluğu'na dönen Çh'ien'in MÖ 126'da İmparatorluğa sunduğu seyahatnamesine dair rapor da, gezdiği ülke ve memleketlerin coğrafi şekli, sınır boyları, Çin'den uzaklıkları, tarımı, pazarları, siyasal durumları, askeri güçleri, dere, köprü ve geçit gibi stratejik noktaları madenleri, örf ve adetleri, ticarî durumları, komşu ülkelerle ve özellikle Hunlarla olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Chang Çh'ien'in MÖ 115 tarihinde düzenlediği ikinci Orta Asya seferi aynı amaçlar doğrultusunda düşünülmüş olsa da, ilk gittiği gibi başarılı bir istihbarat çalışması olmamıştı. Bu başarısızlığa rağmen düzenlenen ikinci seyahat Çin'in Orta Asya ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuş, Orta Asya'ya yayılmasını sağlamıştır.

Göktürk İmparatorluğu

Bumin Kağan'ın 552 yılında ilk defa Türk ismiyle kurduğu Göktürk Kağanlığı'nda İstihbarat, iç ve dış olmak üzere iki ayrı

sistem üzerine oturtulmuştur. İç istihbarat ve haberleşme “sabçı” adı verilen haberciler tarafından sağlanırken, dış haberleşme görevi elçiler tarafından yerine getirilmekteydi. Orhun Yazıtları’nda Oğuzların Göktürkler’e gönderdiği habercilerden (sabçılar) ve tonyukuk karguyları (ateş kuleleri) çoğalttığından bahsetmektedir. Göktürkler sabçı ve elçiler dışında ateş kuleleriyle de (Karguy) haberleşmeyi sağlamışlardır. Dağ tepelerine yapılan minare şeklindeki yapıların üzerinde düşman geldiği veya gözüktüğü zaman ateş yakılarak askerler uyarılırdı. Ateşin şiddeti, düşmanın mesafe ve büyüklüğüne göre çoğaltılır ya da azaltılırdı.

Göktürk Devleti’nin topraklarını genişletme çalışmaları kendisine komşu olan Çinlileri korkutmaya başlamış ve bu endişelerini gidermek amacıyla Çang Sun Çing isimli bakana verdiği talimatla Göktürklerin içine casuslar sızdırmıştır. Göktürk çadırlarına kadar sızan bu casusların kullandıkları kışkırtıcı dil yüzünden Göktürk hükümdarı Şapolyo ile yakınlarından Apohan arasında anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlık Çinli casusların körüklemeleri sonucu önce ayaklanmaya, daha sonra savaş durumuna ve en sonunda da Göktürk Devleti’nin Doğu Göktürkleri ve Batı Göktürkleri olmak üzere ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Bölünen Göktürklerin kendi aralarında yıllarca sürdürdükleri savaşlar, Çinlilerin içlerine daha fazla casus sızdırmasını kolaylaştırmış ve savaşla elde edemedikleri zaferi Çinli casuslar sayesinde kazanarak her iki Göktürk Devleti’nin ortadan kalkmasına ve Çin’e bağımlı bir Türk varlığının oluşmasına sebep olmuşlardır. Çin İmparatorluğu’na karşı varlıklarını hissettiremeyen Türk casusları ise ancak İkinci Göktürk Devleti’nin kuruluşundan sonra düzenli bir sistem içerisinde faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Göktürklerde Börü Budun Teşkilatı

Doğu ve Batı Göktürk Devletlerinin yıkılışından sonra Çin hâkimiyetinde olmayı kabullenmeyen Türkler, Kutluk Kağan öncülüğünde bağımsızlıklarını ilan ederek 682 yılında bir diğer adı da Kutluk Devleti olan İkinci Göktürk Devleti'ni kurmuşlardır.

İkinci Göktürk Devleti'nin kuruluş aşamasın da Kutluk Kağan tarafından kurulduğu iddia edilen istihbarat teşkilatlarından biri Börü Budun'dur. Türklerin İslamiyet'e geçmeden önce İkinci Göktürk Kağanlığı'nın kurucusu Kutluk (İlteriş) Kağan'ın emriyle 680 yılında kurulduğu iddia edilen ama bazı tarihçiler tarafından teyit edilmeyen Börü Budun'un kuruluş ayrıntılarına bakalım.

Ulusun kurtları, yol göstericileri ve milletin fedaileri gibi farklı anlam taşıyan Börü Budun'un kuruluş amacı, başta Çin olmak üzere diğer düşman ve rakip devletler hakkında bilgi toplamak, karşı propaganda geliştirmek, sabotaj düzenlemek ve olası saldırıları etkisizleştirmektir. Kökü Türklerin İslamiyet öncesine kadar giden bu yapının Göktürk Hakanı İlteriş Han'ın Çin hâkimiyetine girerek eriyen Göktürkleri toparlamak ve yeni bir devletin temelini atma sürecinde kurduğu iddia edilmektedir. Kuruluşundan itibaren etkin çalışmalar yürüten elli kişilik Börü Budun İstihbarat Teşkilatı kısa bir zaman da Çin istilasını zayıflatmış, ikinci Göktürk Devleti'nin ve Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşunda büyük rol oynamıştır. Türk kavimlerinin birlikteliğinde ve Türk obalarının Anadolu'ya geçişlerinde etkili çalışmalar yürüten teşkilat, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad zamanında birçok dergah şeyhi, yönetici ve padişahın da üye bulunduğu gizli tarikatlar kurarak genişlemeye devam etmiştir.

Alaeddin Keykubad'ın 1 Haziran 1237 tarihinde zehirlenmek suretiyle vefat etmesi teşkilatın gerilemesine neden olmuştur. Keykubad'ın ölümünden sonra veliaht olarak oğlu İzzettin Kılı-

çarşan tayin edilmiş olsa da, onun yerine Alaeddin'in büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçmiş ve bir süre sonra başlayan saray içi entrikaların etkisinde kalan Börü Budun zayıflamaya başlamıştı. Teşkilatın Selçuklulardan sonra kurulan Türk devletlerinde de varlıklarını sürdürüp sürdürmedikleri konusunda kesin ifadeler kullanılmamakla beraber, Türk tarihinin farklı dönemlerinde kurulan istihbarat teşkilatlarının "Börü Budun" benzeri teşkilatlar olduğu görülmektedir.

Uygur Kağanlığı'nın Kuruluşu

Türk boylarından Basmiller, Karluklar ve Uygurlar 743 yılında birleşerek işgal ettikleri Göktürk topraklarını Doğu ve Batı olmak üzere iki farklı bölgeye ayırmış ve bir süre yönetmişlerdir. Ancak her iki Kağanlığı birleştirerek tek başına yönetmek isteyen Uygurlar savaş açtıkları Basmil ve Karluk boylarını mağlup ederek hâkimiyeti ele geçirmişlerdi. Dokuz Oğuzlar diye de adlandırılan dokuz ayrı oymağın bir araya gelerek Kutlug Bilge Kül Kağan öncülüğünde 744 yılında kurduğu Büyük Uygur Kağanlığı Doğu'dan Pasifik Okyanusu'na, Batı'dan ise bugünkü Moskova sınırına kadar dayanmaktaydı.

İlk başlarda Çinlilerle iyi ilişkiler içinde olan Uygur Kağanlığı, Buğu Kağan döneminin başlangıcı olan 759 yılından itibaren Şamanizm yerine tüccar dini olarak görülen Maniheizm (Kutsal kitapları Arzhang) dinini kabul etmesiyle gerilemeye başlamıştı. Çünkü savaşçı kişilikleriyle bilinen Uygur halkının tüccar dini Maniheizm'i benimsemesi savaşçı kimliğinden uzaklaşmasına, para kazanma hırsına bürünmüş sade ve kendi halinde bir halkın ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Tüccar zihniyeti ve sanat yönleri ağır basmaya başlayan Uygurlar, askeri geleneklerini unutmuş,

savunma ve taarruz güçleri zayıflamış, mücadelesiz ve dirayetsiz bir yaşam tarzı benimsemeye başlanmıştı.

779 yılında Böğü-Buğu Kağan'ı öldürerek tahta geçen Tun Baga Tarkan'ın da Maniheizm dinini benimsemiş olması ve dine yönelik yayılımcı bir politika izlemesi kendisinden sonra gelen birçok Uygur hükümdarının da aynı çizgiyi takip etmesine neden olmuştur. Uyguların dağılma sürecinde hükümdar olan Küçlük Bilge 833 yılında öldürülünce yerine Alp Külük geçmişti. Kendisini hâlâ devam eden iç isyanlar, açlık, kıtlık, salgın hastalıklar ve ağır kış koşullarıyla karşı karşıya bulan Alp Külük, enkaza dönen ülkeyi kurtarmak için çaba göstermiş olsa da, Uygurların kötü kaderine engel olamamıştı.

Asker ve savaşçı toplum olmaktan çıkan Uygurların bu durumunu fırsat bilen Kırgız kuvvetleri, yüz bin kişilik bir süvari ordusuyla Uygur şehirlerine yönelik saldırılar başlatınca, içinde bulundukları iç karışıklıklar ve ağır kış koşulları nedeniyle mukavemet gösteremeyen Uygur Hükümdarı Alp Külük 839'da intihar etmiş, yerine Külük Baga geçmişti. Külük Baga her şeyin farkındaydı ve Tibet-Kırgız saldırılarına karşı fazla direnemeyeceğini biliyordu. Her geçen gün saldırı şiddetini artırmaya başlayan Kırgızlar karşısında yenilgiyi kabul etmekten başka çare kalmamış, 840 yılında Uygur İmparatorluğu'nun varlığına son vermiştir. Uygur İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla dağılan beylikler ise diğer bölge ve ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardır.

Uygurların Yıkılışında Kırgız ve Çinli Ajanların Rolü

O dönemlerde adı "kapalı istihbarat" olmasa da, günümüz ifadesiyle kapalı istihbarat, yani insan unsuruna dayalı istihbaratın en

başarılı uygulayıcıları Çinli casuslardı. Bu konuda son derece yetenekli olan Çinliler hedef ya da düşman ülkelere ve hatta o ülkelerin yönetim kadrolarına sızdırdıkları casuslarla o ülkelerin yıkılışına dahi sebep olabilecek bir propaganda gücüne sahiptiler. Nitekim Göktürklerde de bu stratejiyi uygulamış ve Göktürk Devleti'ni önce ikiye bölmüş, daha sonra yıkılmalarına neden olmuşlardı.

Çinli casusların Hunlarda başlayan ve Göktürklerde devam eden yıkıcı faaliyetlerini Uygurlarda da görüyoruz. Bu konuda özel eğitim görmüş ajanların yetiştirilmesine çok önem veren Çinliler, çoğu kez savaşmadan birçok devletin içine sızdırdıkları casuslarla düşman devletleri alt etmeyi başarmışlardı. Bu amaca yönelik Uygurların içine sızdırdıkları casuslar, özellikle din ve siyasal hayata dahil olarak faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Çinli ajanlar dışında Moğol, Hintli ve Müslüman casusların da sızdığı Uygur toplumunda en etkin ve etkili olan ajan grubu Buda, Şamanizm ve Müslüman gibi din odaklı ajan gruplarıydı. Kendi dinlerini ya da inançlarını yaymaya çalışan bu casuslar, dahil oldukları Uygur yönetimi içinde ayrışmalara ve kardeşler arasında nifak tohumlarının yeşermesine neden oluyordı.

759 yılında Uygurların kağanı olan Alp Külüg Bilge Kağan (Bögü Kağan) Çine yönelik kalkışılan asi Shih Ch'ao-i isyanında kuvvetlerini isyancıları bastırmak üzere göndermiş, bunun karşılığında T'ang İmparatoru Tai-tsung, Kağan'a birçok hediyeler gönderdiği gibi, ayrıca yıllık iki bin ailenin vergi gelirini ona yollamaya razı olmuştu. Daha sonraki yıllarda Uygur boylarının Çin'e karşı yaptıkları akınlarda yer alarak yağmalama olaylarına karışınca Tun Bağa Tarkan ile arasında bir münakaşa başlamış ve başlayan bu münakaşa sonunda Tun Baga Tarkan, Bögü Kağan'ı öldürüp kendisini Kağan olarak ilan etmişti. Aynı dönemlerde Uygurların içine sızan Maniheizmi inancına sahip rahip ajanlar Bögü Kağan'ı Maniheizmi (3. yüzyılda Pers İmparatorluğu için-

de Mani tarafından kurulan ve kutsal kitapları Arzhang olan bir din-inanç) dinini yeni bir din olarak kabul etmelerini sağlamıştır.

Posta ve haberleşme sistemi Ulağ'a (Atlı Posta-Ulak) sahip olan Uygurların, bu kuruluşu istihbarat faaliyetlerinde kullanıp kullanmadıklarına dair net bilgiler bulunmadığını söylememiz gerekiyor. Sadece Çin elçilerinden biri olan Vanyadi Uygurların zarf yaptıklarından ve mektupların bir kulede saklandıklarından bahsetmiştir. Öyle tahmin ediyoruz ki, başta Kırgız ajanları olmak üzere, diğer din ve ülke ajanlarının rahatlıkla istihbarat toplayıp, ülkenin yönetim kademelerinde yer alabilmeleri bize Uygurlarda özel olarak istihbaratla ilgilenen bir kurumun ve casusların olmadığını gösteriyor. Olsa bile bu ajanların askeri ya da ülke güvenliğiyle ilgili değil, daha çok ticari zaferlere yönelik çalışmalar yürüttükleri anlaşılmaktadır. Bu olasılık fazladır çünkü Uygurlar, rakiplerine göre ticaret alanının da bir hayli ileri bir düzeydeydiler.

Aralarında amacı siyasal olan ve diğer casuslara göre daha yıkıcı ve ayrıştırıcı faaliyetler yürüten casuslar Kırgız ajanlarıydı. Aynı soydan olmalarına rağmen taht ve egemenlik adına casusluk faaliyetleri yürüten Kırgızların asıl amacı, Uygurları parçalamak ve halkı egemenlikleri altına almaktı. 835 yılından itibaren ülkede baş göstermeye başlayan iç karışıklarda önemli roller üstlenen Kırgız ajanları, ülkenin girdiği dar boğazı görmüş, askeri açıdan savunma dahi yapamayacak bir duruma geldiğini fark etmişti. Ayrıca diğer yabancı casusların ticaret ve din hayatına müdahalesi ülkenin zayıflamasına sebep olmuş ve bu durumla daha fazla mücadele edemeyeceğini anlayan Alp Külük'ün intihar etmesine ve sonunda da Kırgızların 840 yılında savaşıarak ülkeyi işgal etmelerine sebep olmuşlardı.

Karahanlı Devleti'nde İstihbarat

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra kurdukları ilk Türk İslam devleti 840 tarihli Karahanlı Devleti olmuştur. 1042 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış, 1211'de Doğu 1212'de de Batı Karahanlı Devleti yıkılmıştır.

İlk Türk İslam devleti olması münasebetiyle de Karahanlılar'da istihbarat faaliyetlerinin kapsam ve yöntemlerine bakmakta yarar görüyoruz. Karahanlı Devleti Bilge Kül Kadir Han'ın öncülüğünde Karluk ve Çiğil Türkleri tarafından 840 yılında kurulmuştur. Semerkant, Talas, Fergana, Kaşgar ve Buhara gibi önemli şehirleri bulunan Karahanlılar Devleti'nin başında Han ve Hakan unvanlı hükümdarlar bulunurdu. Uygur alfabesini ve Türkçe dilini kullanan Karahanlılar Devleti'nin İslam coğrafyasına dahil olmasıyla birlikte yeni düşman cephelemleri oluşmaya ve oluşan bu cephelemlerle kıyasıya bir mücadelenin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu rekabet ortamı devletleri karşılıklı ekonomik, siyasi ve askeri alanda bilgi edinmeye itmiş ve bu amaca yönelik kurumsal anlamda istihbarat teşkilatlanmalarını zorunlu hale getirmiştir.

Uygurlular'ın dağılmasından sonra kurulan Karahanlı Devleti'ni İslamiyet'in yayılma döneminde Halife Hazret-i Muâviye'nin valilerle haberleşmeyi çabuklaştırmak için kurduğu Berid Teşkilatı'nı örnek almışlardır. Sasaniler, Bizanslar, Emeviler, Abbasilerin ve daha sonra Selçukluların da kullanacağı "Berid" haberci, ulak ve postacı anlamına gelmektedir. Latinceye ise "Posta hayvanı" anlamına gelen Berid'den yola çıkılarak oluşturulan "Berid Teşkilatı"nın (Karahanlılar'da Ulağ) dayanağı sırtında insanların olduğu binek hayvanlarla ulaştırılan posta ve istihbaratlara dayanmaktaydı. Hükümdar bu teşkilat sayesinde gerek ülkesinde gerekse ülke dışında yaşanan ve gelişen hadisler hakkında bilgi alıyor ve ona göre önleyici tedbirlere başvuruyordu. İmparator-

luğa sağladığı yararlar sebebiyle her geçen gün bütçesi artırılan teşkilat, Hükümdarın en güvendiği kurum haline gelmişti. Ayrıca, ani düşman baskınlarından çabucak haberdar olup, karşı tedbir alabilmelerini sağlamak amacıyla kendisinden önceki Türk Devletlerinin de kullanmış olduğu ateş kulelerini “Kargu” dağların doruklarına inşa etmişlerdir. Karahanlılarda “Ulağ” olarak adlandırılan Berid Teşkilatı Selçuklu Devleti’nde de varlığını devam ettirmiştir. Bu sebeple Berid Teşkilatı’nın ayrıntılarına “Selçuklularda İstihbarat” başlığı altında devam edeceğiz.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun Kuruluşu

İki Müslüman devlet olan Sasani ve Karahanlı Devlet’leri arasında süren güç mücadelesine müdahil olan Selçuk Bey, sahip olduğu askerleri savaşan her iki tarafa da göndererek karşılığında toprak talep ediyordu. Tarafların Müslüman olmasından etkilenen Selçuk Bey’de bu dönemde İslamiyet’i seçmeye karar vermişti. 999 yılında Sasanilerin yenilerek bölgeden çekilmesini fırsat bilen Selçuk Bey Karahanlılardan önce davranarak Sasanilerin boşalttığı bölgelere hâkim oldu. Böylece Horasan’a yerleşip bu bölgeyi yurt edinen Selçuk Bey ve Kınık boyu, artık müstakil bir güç ve hâkimiyet alanları kesinleşmiş bir beylik olarak anılmaya başlanmıştır.

Selçuk Bey’in 1009 yılında hayatını kaybetmesiyle yerine oğlu İsrail-Yabgu Arslan (Selçuk Bey’in üç ya da dört çocuğu olduğu yönünde farklı rakamlar bulunmaktadır) geçmiş ve sahip olunan toprakları kısa zamanda genişletmiştir. Yabgu Arslan Bey’in giderek güçlenmesi ve Kazakistan-Cend şehrinden başlayan yayılmalarının Buhara’ya kadar ilerlemesi hem Karahanlı hem de bölgedeki diğer bir büyük Türk Devleti olan Gazneliler tarafından tedirginlikle karşılanmaya başlamıştı. Arslan Bey’in

bu yayılımcı politikasından rahatsız olan Gazne Hükümdarı Gazneli Mahmut, 1025 yılında hileyle davet ettiği Arslan Yabgu, oğlu Kutalmış ve bazı yakın arkadaşlarını tutuklatarak Keşmir'e giden geçitteki bir tepe üzerinde bulunan Kâlinçar (Kalencer) kalesine hapsedirmiştir. Arslan ve Kutalmış Beyin tutuklanmış olması Kınık Boyu'nun lidersiz kalmasına yol açmıştı. Bu süreçte Selçuk Bey'in diğer oğlu olan Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Bey genç yaşlarına rağmen Selçuklu'yu tekrar diriltmek adına mücadeleye başladılar.

Sâmânilerin yıkılmasıyla yerleşik halde yaşadığı coğrafyada güçlenen Selçuklu Beyliği, Gazneli Savaşı'ndan da galibiyetle ayrılınca, 1037'de Nişabur kentinde Büyük Selçuklu Devletinin bağımsızlığını ilan etmişlerdi. 1050 yılında akınlarına tekrar başlayan Büyük Selçuklu Devleti, bölgedeki dengelerin değişmesine sebep olmuş, 1051 yılında Şiraz, 1052 yılında Umman, 1054 yılında Tebriz, Irak-Hilla, Musul ve Diyarbakır, 1056'da Huzistan Eyaleti'ni (İran) ele geçirerek, İran coğrafyasına hâkim durumuna gelince, bu kez gözünü Bizans topraklarına dikmişti.

Çağrı Bey'in 1060 yılında, Büyük Kağan ve Sultan Tuğrul Bey'in ise 1063 yılında hayatını kaybetmesi üzerine başlayan taht kavgasında Arslan Bey'in oğlu Melik Kutalmış Rey şehrini ele geçirip, Alp Arslan'ı devirmek istemiştir. Melik Kutalmış'ın saldırı hazırlığında olduğunu anlayan Alp Arslan ise gerekli önlemleri aldıktan sonra savaşa girmekten çekinmemiş, ordularına ağır kayıplar verdirdiği Kutalmış, savaş meydanından kaçmaya çalışırken atının tökezlemesi sonucu düşerek hayatını kaybetmiştir. Selçuklu veziri Amid-ül Mülk tarafından aynı yıl sultan ilan edilerek tahta çıkarılan Alp Arslan, Bizans'ı dize getirip Asya'nın dörtte birini fethetmeyi başarmış, Türkistan seferine çıktığı Ekim 1072'de ele geçirdiği Barzam kalesinin kumandanı Yusuf Hârizmi tarafından, çizmesine sakladığı küçük bir hançerle öldürülmüştü.

Alp Arslan'dan sonra yerine geçen Melikşah, Büyük Selçuklu Devletini Türk Tarihinin en geniş hâkimiyet alanına ulaştırmıştı ancak, Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan saltanat kavgaları Büyük Selçuklu Devleti'nin 1092 yılında önce dört parçaya ayrılmasına ve daha sonra da beyliklere bölünerek Osmanlı İmparatorluğu'na giden sürecin başlamasına yol açmıştır.

Selçuklu İmparatorluğu'nda İstihbarat ve Espiyonaj

İlk izlerine Halife Hz. Ömer zamanında rastladığımız polis, haber ve istihbarat teşkilatı Berid, Emeviler dönemine kadar gelişerek devletin sosyal bir kurumu haline gelmiş, Selçuklu Devleti'yle birliktee geniş bir İslam coğrafyasına yayılmıştır. Selçuklulardan önce kurulan ilk İslam Devleti Karhanlılar'ında İslamiyet'in yayılma döneminde Halife Hazret-i Muâviye'nin valilerle haberleşmeyi çabuklaştırmak için kurduğu Berid Teşkilatı'nı (Ulak) örnek aldığını görüyoruz. Karahanlılar dışında Sasani, Bizans, Emevi ve Abbasilerin'de kullandığı Berid Teşkilat'ı Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda da istihbarat ve posta teşkilatı olarak varlığını korumuştur.

Selçuklu Devleti'nin veziri Nizâmülmülk veya gerçek adıyla Ebu Ali Kıvamuddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî Sultan Melikşah'ın isteği üzerine özgün dili Farsça olan Siyâsetnâme adlı bir kitap yazmıştır. Elli bir Fasıldan oluşan kitabın bir bölümünü istihbaratın önemine ve Selçuklu istihbaratına ayıran Nizâmülmülk devlet adamlarının milli menfaatlerin ve ülke çıkarlarının korunabilmesi için mutlaka bir istihbarat teşkilatına sahip olması gerektiğini ve hükümdarın düşman ülkelerin askeri, siyasi ve ekonomik gücünü bilmek zorunda olduğunu ifade etmiştir.

Nizâmülmülk'e göre, bunun tek yolu ülke içindeki ihanet şebekelerini deşifre edecek gizli bir örgüte ve düşman ülkelerin gücünü öğrenebilecek eğitimli casuslara ihtiyaç vardır. Nizâmülmülk, devlet yönetimi ve siyasetiyle ilgili kaleme aldığı Siyasetname adlı eserinde istihbaratın yani Berid Teşkilatı'nın gerekliliğini şu satırlarla ifade etmeye çalışmıştır.

“Uzak yakın ordu ve raiyyet ahvalini arayıp sormak, az da olsa olup biteni bilmek padişahların vazifesidir. Zira böyle yapmazsa, ayıp olur, gaflet, tembellik ve zulme hamlederler ve memlekette olup biten fesadı ve zulmü ya biliyor ya da bilmiyor. Eğer biliyorsa meselenin çaresine bakmıyorsa zalimdir ve eğer bilmiyorsa gaflete düşürülmüştür. Her iki husus da iyi değildir. Mutlaka Sahib-i habere ihtiyaç vardır.”

Söz konusu amaçlara yönelik kurulan Berid Teşkilatı'nın başında Sahib-i Berid denilen zat bulunurdu. Bu kişi Halife'nin en güvendiği kişi olup, doğrudan doğruya onunla irtibat kuruyordu. “Sahib-i Berid”in yani teşkilatın başında bulunacak kişinin iyi huylu, doğru sözlü ve cesur olması gerekiyordu. Teşkilatın habercileri olan Sai-Peyklerin ulaşımında kullandığı deve ya da atlar, asil ve güçlü olanlardan seçilirdi. Uzun mesafeli iletilerde atların ve ulakların (Ulak/Peyk-Haberi götüren kişi) dinlenebilmeleri için on iki mil aralıklarla konak yerleri bulunmaktaydı. Bu dinlenme noktalarında at değişimi, yemek ve su ihtiyacını karşılayan haberciler daha sonra ellerindeki bilgileri ilgiliye teslim etmek üzere yollarına kaldıkları yerden devam ederlerdi. Bir anlamda istihbaratçı, postacı ya da haberci olarak adlandırabileceğimiz bu insanların mensup olduğu Berid Teşkilatı'nın görevleri sadece bunlar değildi. Teşkilatın yolların emniyeti ve bakımı, hırsızlıkların önlenmesi ve düşmanın yapacağı ani baskınlara karşı koymak gibi vazifeleri de vardı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin temellerini atan Selçuk Beyin 1009 yılında Kazakistan'ın Cend şehrinde hayatını kaybetmesiyle yerine geçen büyük oğlu Alp Arslan, istihbarattan ve casus kullanılmasından nefret ederdi. İstihbaratı insanların özel hayatına zarar veren bir uygulama olarak görür ve her defasında vezirlerini bu konuda uyarırdı. Öyle ki, veziri Nizâmülmülk aleyhinde önüne konulan jurnali okuduktan sonra, vezirine; *"Eğer doğru söylüyorlarsa ahlâkını düzelt, eğer iftira ise yapanları affet ve bu gibi işlerle uğraşmaya zaman bulamamaları için onları bazı işlerle meşgul et!"* şeklinde tavsiyede bulunmuştur.

Yine başka bir gün Nizâmülmülk *"Ülkenin her tarafına tüccar, seyyah, sufi ve ayak satıcıları kılığında casuslar gönderilmelidir. Bu sayede ikta sahipleri ve memurlardan isyana meyli olanların önceden saptanarak haklarından gelinmesi mümkün olacaktır. Aynı şekilde, ülke topraklarına saldırmak niyetinde olan düşmanın hükümdarlarının çabalarını neticesiz bırakmanın yolu da istihbarata gereken önemi vermekten geçmektedir"* düşüncesinden hareketle Alp Arslan'a casuslara ihtiyaç olduğunu söylediğinde; *"Habercinin bize lüzumu yoktur, dünyanın her kıtasında dostlarımızda, düşmanlarımızda bulunur. Haberci bize bir haber getirdiği zaman kendinin bir garezi varsa, dostu düşman, düşmanı dost suretinde gösterebilir."* şeklinde cevap alır.

Alp Arslan'ın bu tutumundan dolayı Selçuklu Devlet'i istihbarat konusuna gereken önemi verememiş ve bir süre sonra ahlaki açıdan doğru bulmadığını ifade ettiği Berid Teşkilatı'nı kaldırmıştır. Alp Arslan'ın ölümünden sonra tahta geçen Melikşah'ın Selçuklu İstihbarat Teşkilatı olan Berid'i tekrar faaliyete geçirip geçiremediği konusunda ise net bilgiler bulunmamaktadır.

2. BÖLÜM

**DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMANİYYE’NİN
KURULUŞU VE SULTAN ABDÜLMECİD HAN
DÖNEMİNE KADAR İSTİHBARAT VE
ESPİYONAJ FAALİYETLERİ**

**Osman Gazi (1258-1324/26) Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin
Kurucusu**

Osman Gazi

*"Osmanlı'ya iki kut'a üzerinde hükmetmek yetmez! Zîrâ i'lâ-yı
kelimetullâh (Allâh'ın Dînini yüceltmek) azmi iki kut'aya
sığmayacak kadar büyük bir dâvâdır! Selçuklular'ın vârisi
biz olduğumuz gibi Roma'nın (Avrupa'nın) da vârisi biziz!"*

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Büyük Selçuklu Devletinin hüküm sürdüğü İran coğrafyasına göç eden Kayı Boyu, Selçuklu Devleti'nin 1157'de yıkılıp Abbasilerin hâkimiyetine girmesinden sonra Türkmen, Tatar ve diğer Türk beylikleriyle işbirliği yaparak Abbasi saldırılarına karşı birlikte hareket etmiş, bulundukları bölgelerde hâkimiyet kurmuşlardı. Kayı boyu, nüfus olarak Türkmen, Tatar ve diğer Türk beyliklerinden az olmasına rağmen cesur ve savaşçı hükümdarı Süleyman Şah sayesinde diğer Türk beyliklerine öncülük etmiş, bir süre sonra elli bin kişilik bir ordu kurmayı başarmıştı. Sahip olduğu güçten dolayı hedef haline gelen Kayılar, 1191 yılında Ahlat'a daha sonra Erzurum ve Erzincan'a yerleşmişlerdi. Bölgede otuz yıl kaldıktan sonra asıl vatanı olarak gördüğü Türkistan coğrafyasına geri dönmeye karar veren Süleyman Şah, bu göç sırasında Fırat Nehri'ni geçmek isterken atının tökezlemesi sonucu nehre düşmüş ve boğularak hayatını kaybetmişti.

Şah'ın hayatını kaybetmesiyle dağılan ve nüfusu azalan Kayı Boyu, Ertuğrul Bey'inde aralarında bulunduğu dört oğlu Türkmenistan'a gitmekten vazgeçerek Fırat Nehri üzerinden Erzurum'a geri dönerler. Bir süre sonra büyük oğul Sungur Tigin ve Kayı Boyu'na mensup geniş bir kitle Türkmenistan'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılırlar. Ertuğrul Bey ise yalnızca dört yüz çadır,

kardeşi Dündar ve annesi Hayme Sultan kendisine biat ederek Erzurum'da kalır.

Ertuğrul Bey obasını muhafaza etmek amacıyla Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Alaeddin Keykubat'tan Söğüt, Domaniç ve Ermenibeli dağlarını yaylak olarak talep etti. Keykubat, Selçuklu Devletinin tebaası olmak isteyen Kayı Boyu'na istedikleri yerleri tahsis etmişti. Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı beyliklerde baş gösteren ayrılık sinyalleri 1240 yıllarından itibaren kaosa dönüşmüş ve bu kaostan nemalanmak isteyen Moğollarda (İlhanlılar) Osmanlı'ya karşı tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Giderek artan bölünme ve tehditler karşısında Selçuklu Devleti'nin kendilerini koruyamayacağını düşünmeye başlayan Türk boyları ise kendi kaderlerini kendileri belirlemeye karar vermişlerdi.

Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat'ın vefatından sonra yerine tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev Köseadağ Savaşı'nda (1243) mağlup olunca Moğol hâkimiyetini kabul etmesi ve ardından hayatını kaybetmesi huzurun yerini saltanat kavgasına bırakmıştı. Bu kavgadan nemalanmak isteyen Moğollar (İlhanlı Devleti) topraklarını genişletmek adına tekrar harekete geçmişti. Yaşanan bu durumdan tedirgin olamaya başlayan Türkmen beylikleri dağılmış, her beylik kendi bütünlüğünü koruma derdine düşmüştü. Anadolu toprakları merkezi bir idare tarafından yönetilemeyen keşmekeş bir coğrafya haline gelince, Selçuklu döneminde güçlenerek kendi istikbalini çizebilecek bir güce sahip olmaya başlayan Oğuzların Bozok Kayı Boyu, önce Ankara'ya oradan da geçtikleri Söğüt'ü yurt olarak kabul ederler. Ertuğrul Bey'in 1281 yılında vefat etmesi üzerine de yerine büyük oğlu Osman Bey geçer.

Ermenibeli Savaşı (1284) Domaniç Savaşı (1287) ve Osmanlı Beyliği'nin büyümesinde büyük önem taşıyan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun temeli sayılan Karacahisar Savaşı'ndan (1288) zaferle ayrılan Osman Bey, diğer Türk boylarının imrenerek bak-

tığı, kendisine katılmak için elçiler gönderdiği bir güç haline gelmişti. Osman Bey bu tarihlerden sonra artık sadece Kayıların değil kendisine bağlı olan bütün Türk boylarının beyliğini üstlenmişti. 1289'da Selçuklu Sultanı tarafından çıkarılan fermanla kendisine "Beylik" unvanı verilen Osman Bey, artık Osmanlı Beyliğinin lideri olmuş, fethettiği topraklar kendi malı sayılmıştı.

Zamanı gelmişti! Ve Osman Bey, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müjdeleyen o konuşmasını yapmıştı;

"Bu şehri ben bizzat kendi kılıcımla aldım. Sultanın bunda bir faydası olmadı. Ondan niçin izin alayım? Ona sultanlık veren Allah, bana da gazayla hanlık verdi. Eğer kastedilen şu sancak ise ben sancak götürüp kâfirlerle uğraşmadım. Sonra o, ben Selçuk soyundanım derse ben de Gök Alp oğluyum derim. Yok eğer bu ülkeye onlardan önce geldim derse benim dedem Süleyman Şah da ondan önce gelmiştir."

Osman Bey, tarih yapıtları 1299'u gösterdiğinde artık Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu resmen Dünya'ya ilan etmiş ve bunu camiilerde okuttuğu hutbeyle de tebaasına duyurmuştu.

Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde İstihbarat

Hunlar ve Göktürklerden sonra da Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular, Gazneliler ve diğer Türk devletleri de istihbarat alanında önemli birimler kurmuş olsalar da, Osmanlı İmparatorluğu kapsamında ilk istihbarat çalışmalarına 1299'da rastlıyoruz. Osmanlının kurucusu Osman Gazi (1258) Bizansların karşı stratejilerini öğrenmek ve önlemek amacıyla istihbarat ve espionaj (casus) faaliyeti yürütmüştür. Osman Bey genellikle düşmanlarının arasına sızdırdığı casuslar sayesinde diğer ülke askerlerinin sayısını,

Osmanlı'ya karşı tutumlarını, savaş tarafı olup olmadıklarını önceden bilerek fetihler gerçekleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin üçüncü padişahı olan I. Murad, Murad-ı Hüdavendigâr (1326-1389) tahta geçmesini takip eden süreçte İmparatorluk topraklarını 95.000 km² den yaklaşık 500.000 km²'ye kadar genişletmiştir. Edirne'yi aldıktan sonra Balkanlara uzanan fetihlere başlayan I. Murad, çeşitli yollardan Avrupa'nın tutumunu öğrenmeye çalışmış ve bu amaçla Venedik tüccarlarını casus olarak kullanmıştır. Venedikli tüccarlar sayesinde diğer devlet krallarının düşünceleri ve olası Haçlı seferleri hakkında elde edilen bilgiler doğrultusunda tedbirler alınmış, seferler düzenlenmiştir.

Aynı yöntemleri kullandığını gördüğümüz Osmanlı'nın yedinci padişahı Fatih Sultan Mehmet (1432-1481), sahip olduğu istihbarat ağıyla birçok Avrupa devletinin ve özellikle de İtalyan devletlerinin içine kadar casusu sızdırmayı başarmıştı. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi, gayrimüslimlerin bölgeye akın etmesine ve Osmanlı istihbaratıyla işbirliği yapmalarına yol açmıştı. Ayrıca iletişim ve ulaşımında yaşanan zorluklar nedeniyle bilgi edinmekte zorlanan devletler, gezginleri ve tüccarları casus olarak kullanmaya çalışırken, Sultan Fatih'te aynı yöntemi sıklıkla kullanmış, gayrimüslim tacirleri karşı istihbarat anlamında kullanmaya başlamıştır. Sultan Fatih, düzenlemeyi düşündüğü seferleri bu casus grubundan aldığı bilgilere dayanarak hazırlamaya çalışmıştır. Bu dönemlerde düzenli bir istihbarat ağı olmamasına rağmen başlıca istihbarat toplama yöntemlerini ve istihbarat alınan kişileri şu başlıklar altında toplamamız mümkündür.

Padişah İstihbaratı: Bizzat Padişahın elde ettiği istihbaratlarıdır. Kılık değiştiren padişahlar yanlarına kimseyi almadan halkın arasına karışır pazarcılarla, tacirlerle ve esnaflarla sohbet ederdi. Bu sohbetler esnasında Osmanlı yönetimine karşı duydukları fi-

kirleri, askerlerin halka yönelik davranışları gibi konularda bilgi alır, ihtiyaçlarını ve şikâyetlerini öğrenirdi.

Ayan Toplantıları: Padişah haftanın belirli günlerinde halk toplantısı düzenlerdi. İsteği, şikâyeti ya da önerisi olan herkes o gün sarayın bahçesinde toplanırdı. Padişah herkesi dinler, soru sorar, ülkeye girip çıkan yabancılar hakkında bilgi alırdı. Halk çoğu kez ihtiyaç ve isteğini hem sözlü hem de dilekçe yoluyla Padişah’a bildirirdi.

Tekke ve Zaviye İstihbaratı: Her dinden, dilden ve renkten tüccarların uğrak yeri olan tekke ve zaviyeler özellikle dış istihbarat elde edilmesi bakımından çok önemliydiler. Buralara gelen yabancı tüccarlar geldikleri ülke ve yolda karşılaştıkları olaylar hakkında bilgi vermekteydiler. Osmanlı yetkililerinin sıcak ve samimi davranışlarıyla karşılaşan, ikramda kusur görmeyen yabancı tüccarlar birçok konuya değiniyor, Osmanlı için tehlike arz eden ülke ve konular hakkında bilgi veriyorlardı.

Menzil ve Ulak: Tek görevleri istihbarat toplamak ve toplanan istihbaratı ilgililere ulaştırmaktı. Menzil istihbarat grubu içinde yer alanlar bilgi toplar, ulaklar ise toplanan bilgileri ilgili kişilere ulaştırırdı. Ulakların bu görevini yaparken birçok kez bindikleri atları çatlattıkları bilinmektedir.

Görüldüğü gibi 7. Padişah Sultan Mehmet zamanına kadar düzenli bir istihbarat biriminden söz etmemiz mümkün değildir. Ama buna rağmen farklı yöntemlerin kullanılmış olması, Osmanlı’nın bilgi toplamaya yönelik önemli çalışmalar yürüttüğünü göstermektedir. Yukarıda saydığımız istihbarat toplama yöntemleri daha çok ülke içinde olup, doğal yöntemlerdi. Bu kişi ve yöntemlerin dışında gayrimüslimlerin ve paralı casuslarında içinde yer aldığı diğer teknik, yöntem ve kişilerden bazıları şunlardı:

- Martoloslar
- Voynuklar

- Gönüllü Casuslar
- Din Adamları
- Tüccarlar-Gezginler
- Tercümanlar
- Maaşlı Casuslar
- Dil Alma Yöntemi-Esirler

Osmanlı Devleti düşmanları karşısında üstünlük sağlamak ve muharebelerden galip çıkmak adına yukarıda saydığımız kişi ve yöntemleri kullanmıştır. Bu yöntemlerden atlı çizilmesi gerekenler, I. Murad'ın çalışmalarından biri olan ve gayrimüslim kişilerden oluşan Voynuk, Martolos ve Osmanlı adına ajanlık yapan gönüllü ajan gruplarıydı.

Voynuk Casusları

Gayrimüslimlerden oluşan teşkilatlardan biri Slavca “asker” anlamına gelen Voynuk teşkilatıdır. Teşkilatın tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Farklı tarihlerin telaffuz edildiği kaynaklardan yola çıkarak kesin bir tarih belirlemek mümkün gözükmemektedir. Ancak Edirne’yi 1362 yılında fetheden I. Murad Han’ın daha sonra Rumeli fetihlerine başladığını ve bu fetihlerin II. Murad dönemine kadar sürdüğünü varsayıp bir sonuca ulaşmaya çalışacağız. Fetihlerin genişlediği I. Murad döneminde asker, istihbarat ve cephe gerisinde hizmet edecek yardımcılara ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve bu ihtiyaç fethedilen yerlerdeki gayrimüslimlerden karşılanmıştır. Örneğin, Karamanlı Molla Rüstem’in teklifi ve Kazasker Çandarlı Kara Halil’in fetvasıyla harpte esir alınan gayrimüslim çocuklarının beşte birinden istifade edilmek suretiyle 1363’te kurulan “Yeniçeri Ocağı” gibi.

Teşkilatın ne zaman kurulduğu konusunda farklı tarihlerin ileri sürüldüğünü ifade etmiştik. Bu hususta Osmanlı Devleti'nin 22. Şeyhülislamı Hoca Saadettin Efendi, teşkilatın 1376-1377'de kurulduğunu söylerken, yine Osmanlı vak'anüvislerinden (Osmanlı İmparatorluğu zamanında saltanatın tarihî olaylarını kaydetmekle görevlendirdiği kişilere verilen isim) olan Solakzade Mehmet Efendi Voynuk Teşkilatı'nın 1375-1376 tarihlerinde kurulduğunu yazmaktadır. Bu anlamda bizde hem Saadettin efendinin hem de Mehmet efendinin verdiği 1376 tarihini doğru olarak kabul ediyor ve diyoruz ki Voynuk Teşkilatı 1376'da I. Murad döneminde Timurtaş Paşa tarafından Rumeli'de fethedilen yerlerdeki gayrimüslimlerden kurulmuştur.

İlk başlarda ordunun geri hizmeti için düşünülen teşkilat daha sonra askeri operasyon ve casusluk faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsam da askeri sefer ve akınlara katılan Voynuklar, aynı zaman da istihbarat ve casusluk faaliyetleri yürütüyorlardı. Yürütülen istihbarat faaliyetleri daha çok sınır bölgelerinde ve yakalanan esirlerden dil alma şeklinde yapılmaktaydı. Osmanlı'da istihbarat yöntemlerinden biri olan dil alma yöntemi, düşman tarafından alınan esirler ve bunlardan elde edilen bilgilere verilen bir isimdi. Gayrimüslim oluşları ve birden fazla dil bilmeleri sebebiyle ele geçirilen esirlerin güvenini daha rahat kazanabiliyor ve bu yolla düşman kuvvetlerine yönelik istedikleri bilgileri çok daha rahat alabiliyorlardı.

Balkanlarda yaşayan toplumların içinde bulunan küçük asilzâde sınıfından oluşan Teşkilat üyeleri vergiden muaf tutulmak suretiyle, Osmanlı lehine askerlik ve ajanlık yapmaktaydılar. Padişah görevlendirdiği bir katiple teşkilatın eksiklerini ve kimlerin teşkilata alınması gerektiğini kayıt altına alırdı. Voynuk babadan oğula geçen bir sisteme dayalı olduğundan, bir eksikliğin belirlenmesi, ölüm veya sakatlanma halinde o voynuğun yerine oğlu, kardeşi veya akrabalarından biri geçerci.

Görevde olmadıkları zaman, ikamet ettikleri kasaba ve köylerde kendi işleriyle meşgul olan Voynuklar, ancak çağrı olunması halinde faaliyete geçerlerdi. Sayı ve mühimmatla ilgili görev çağrısını alan Voynuk başı, bağlı olduğu köye giderek çağrıyı okur, Voynuklardan hazırlıklarını yapmalarını isterdi. Göreve çağrı emrini alan Voynuklar gerekli araç ve gereçleriyle yola çıkıp İstanbul'da toplanırlardı.

Yasak olmasına rağmen Fatih döneminin sonlarında tımar sahibi olmaya başlayan Voynuklara duyulan ihtiyaç, Rumeli'de Türk nüfusunun çoğalmaya başlamasıyla azalmış ve muharip sınıftan alınıp ahır temizliği, çayır biçimi, odun taşıma ve at sürücüsü gibi geri hizmetlere verilmelerine sebep olmuştur. Zamanla önemini yitiren Voynuklar bir süre sonra ölüm, hastalık, firar gibi çeşitli nedenler yüzünden dağılınca, yerlerine Osmanlı İmparatorluğu içinde bir başka kuruluş olan Derbentçiler (Emniyet, polis, koruma teşkilatı) konulmuştur. Yapılanma ve görev kapsamı olarak Voynuklardan çok fazla bir değişiklik göstermeyen Derbençlilere yönelik geniş çaplı bir araştırmanın yapılmadığını da hatırlatmamız gerekiyor.

II. Süleyman'ın son döneminde (1691) yayınladığı; . "*...İstabl-ı âmire-i evvel ve sâniye tâbi Voynuğan taifesinin üzerlerinde olan Voynuk hizmeti ve tekâlif ve zabitleri olan Çeri-başlıları bilcümle ref olunup sair reaya gibi cizye-i şer'i (şer'iyye) ve haraca arazileri tahsil olunmak mirîye ve reayaya nafi' olmağla...*" şeklindeki fermanla teşkilatı kaldırmış olmasına rağmen 1693 yılında tekrar kurulmuş ancak, 1878 yılında tamamen kayıtlardan silinmiştir.

Martolos Rumeli İstihbarat Teşkilatı

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, Osmanlı İmparatorluğu fethettiği yeni yerlerde Türk ve Müslüman nüfusunun az olması sebe-

biyle asker ve istihbarat alanındaki ihtiyacını oradaki küçük toprak sahipleri ve asilzade olan bazı Yahudi ve Hristiyan aileler arasından karşılamak durumunda kalmıştır. Voynuklar dışında bu sınıfın oluşturduğu birimlerden biri de Martolos İstihbarat Teşkilatı'ydı. Yunanca 'Amartolos' (Silahlı, silah taşıyan, casus, haberci), Bizanslarda (Silahlı Nöbetçi, Milis Mensubu) anlamına gelen Martoloslar, ilk kuruluşunda geri hizmetlerde kullanılırken daha sonraki süreçlerde haberci ve casus olarak da görevlendirilmişlerdir.

Voynukun kuruluş tarihinde yaşanan belirsizliğin Martolos teşkilatının kuruluşunda da yaşandığını ifade etmemiz gerekiyor. İncelenen birçok kaynak Martolosun kuruluş tarihi olarak 1421 yılını göstermektedir. Ancak, Osman Gazi dönemine (1285) ait bazı belgelerde "Martolos" isminin geçmesi, bize bu teşkilatın çok daha önce kurulduğunu gösteren önemli bir kanıt niteliğindedir. Bizim kanaatimize göre kaynakların belirttiği 1421 yılı, Martolosların II. Murad tarafından askeri ve espionaj alanında kullanılmaya başlandığı tarihi ifade etmektedir. Konumuzun ana teması istihbarat ve espionaj faaliyetleri olduğuna göre, bizde 1421 tarihini baz alarak Martolos'un kuruluşunu ve faaliyetlerini baştan ele alıyoruz.

II. Murad tarafından 1421 yılında kurulan teşkilatın ajanları dikkat çekmemek için bulundukları ülkenin geleneklerine göre yaşar ve mutlaka bir işle meşgul olurlardı. Her bölgeden sorumlu bir Martolos Ağası bulunurdu. Bu ağaların başında da Ser-i Martolos yer alırdı. Ağalar arasında sorun çıkması halinde son sözü Ser-i Martolos söylerdi. Voynuklar gibi babadan oğula geçen bir sisteme sahip olan Martolos Teşkilatı, o dönemde yürüttüğü başarılı çalışmalarla göz doldurmuştur. Örneğin, II. Murad döneminde görevlendirilen "Togan" isimli bir Hristiyan'ın düşman ordusunun içine sızdırılarak, asker sayılarının ve üst düzey ordu kumandanlarının kim olduklarını öğrenmesi Mortos istihbaratçılarının faaliyetlerine verilebilecek güzel bir örnektir. Yine aynı şekilde Orhan

Bey'in Konur Kalesi'ni fethederken ve Türk kumandanlarının Macaristan'a yönelik düzenleyecekleri akınlardan önce Martolos casuslarını kullandıkları bilinmektedir. Tabi bu arada istihbarat ve espionaj faaliyetlerini sadece Osmanlı'lar yürütmemekteydi. Osmanlı'nın espionaj faaliyetlerine karşılık Macarlarda boş durmuyor, birçok dil bilen, adet ve geleneklere çok çabuk kamufle olabilen casuslarını Osmanlı içine sızdırıyor ya da içeriden elde ettiği casuslarla Osmanlı hükümdarının çıkacağı seferleri ve ordunun gücünü öğrenip ülkelerine gönderiyorlardı.

Martolosların önemi Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde bir hayli artmıştı. Fatih'in güvenini kazanan kırk Martolos akıncı bazı görüşmeler yapmak üzere Macaristan'a gönderilmiş, bölgeye giden Martoloslar hem görüşmeler gerçekleştirmiş hem de orduların kuvvetine yönelik istihbarat toplamışlardır. Martolosların istihbarat çalışmaları sadece Macaristan'la sınırlı kalmıyor, Osmanlıya rakip ya da düşman devletlere gönderilen Martolaslar söz konusu ülke ordularının arasına sızarak Osmanlı'nın gücüne yönelik düşman askerler arasında psikolojik korku yaratıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu ve Macaristan Krallığı arasında 29 Ağustos 1526'da gerçekleşen Mohaç Muharebesi'yle birlikte bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmişti. Bu savaşta stratejik bilgilere ulaşan ve Macar ordularının içine sızarak Osmanlı ordularının hareket kabiliyetini artıran Martolos casuslarının kontrolü savaş sonrası imkânsız hale gelmiş, başına buyruk bir hal almıştı. Çünkü ganimet ve maceracı Hristiyan gençlerin teşkilat bünyesinde yoğunlaşmaya başlaması Martolos'u amacından saptırmaya ve toplum içerisinde kabul edilemez olarak algılanmasına yol açıyor, her geçen gün varlığı tartışılmaya başlıyordu. Özellikle 1593'ten itibaren başlayan Osmanlı-Avusturya savaşlarında Martolos casuslarından bir kısmının Avusturya adına ajanlık yapmaya

başlamaları ve Osmanlı'ya karşı yürütülen ayaklanmalarda yer almaları kendilerine olan güvenin kaybolmasına neden olmuştu.

Bu nedenle dış seferlerde pek kullanılmayan Martolosların mahiyeti 1721'de değişmiş, Rumeli Beylerbeyi Osman Paşa emrine girerek, daha çok iç güvenlik anlamında kullanılmaya çalışılmıştı. Ancak haydutlara ve çetelere karşı bulundukları bölgeleri korumakla görevli olan Martolosların, haydut ve çetelerle işbirliği yapmaya başlamaları üzerine, aynı yıl (1721) çıkarılan bir fermanla feshedilmiştir.

Gönüllü Casuslar

İstihbarat faaliyetleri, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığını sürdüren önemli bir teşkilatlanmaydı. Devletler farklı isim ve yöntemler altında düşman ya da rakip ülkelere karşı girişecekleri mücadelelere yön vermek ve içeride baş gösterecek asayişsizliklere karşı önlem almak için istihbarat ve casusluk faaliyetlerine önem vermişlerdi. Bu maksatla kurulmuş olan bütün istihbarat teşkilatlarında maaşlı, çıkara dayalı ve maceraperest ajanlar dışında bu görevi ülkesi, bayrağı, sancağı ve halkı için karşılıksız yapan gönüllü ajanlarda bulunmaktaydı.

Gönüllü ajanlar genellikle devletleşme dönemlerinde dış istihbarat alanında, beyliğin mensupları arasından yeni fethedilecek yerlerdeki düşmanlar hakkında bilgi toplamak ve bu bilgileri hızlı bir şekilde merkeze ulaştırmakta önemli işlevler yürütmekteydiler. Karşılık beklemeden yapılan bu faaliyetler karşısında Padişah, ülke yararına önemli bilgiler getiren gönüllü ajanlara çeşitli hediyeler verirdi. Bu hediyeler ya da ödüller arasında en önemlisi stratejik bilgi getiren casusa verilen tıvardı. Aslında bu casuslar yürüttükleri istihbarat faaliyetlerini ne para nede Padişah'ın ödül

olarak vereceği hediyeler için yapmamaktaydılar. Onların tek amacı ülke topraklarını genişletecek, Türk ordularının ilerleyişini kolaylaştıracak ve ülke düşmanlarının hamlelerini önceden öğrenip Padişah'a bildirerek yararlı olmaktı. Gönüllü casusların en önemlisi ve en etkilisi diğer ülke elçileri, diğer ülkelerde ticaret yapan tüccarlar, Türk gezginleri ve tercümanlardı.

Kurumsal anlamda faaliyet gösteren Gayrimüslim istihbarat gruplarının dışında Osmanlı'nın da Hekim, Bilgin, Tüccar ve Sanatkâr gibi meslek sahibi insanları ajan olarak kullandığı bilinmektedir. Bu meslekler arasında Saray'da çalışan Hekimler ve diğer ülkelerle ticari ilişkileri sebebiyle her ortama kolayca kamufle olabilen gayrimüslim tüccarların önemi bir hayli yüksekti. Yabancı olmaları, yabancı dil bilmeleri, Saray içinde dikkat çekmeden her yere girip çıkabilmeleri ve ticari münasebetleri onları diğer yabancılar için cazip ve güvenilir kılmaya yetiyordu. Tacirlerin özellikle Osmanlı'ya karşı bir sempati duymalarının sebebi, Osmanlı hükümetinin koruyan ve kollayan bir kimliğe sahip olmasıydı. Diğer ülkelerde ticaret yapan tacirler, geceyi geçirmek ve dinlenmek amacıyla mutlaka Osmanlı topraklarına geri dönerlerdi. Bu dönemde tacirlerin sorun ve faaliyetlerine yönelik oluşturulan Doğu Cemiyeti içinde yer alan Nemçeliler (Avusturya halkından), aynı zamanda Türkler adına casuslukta yapmaktaydılar. Fatih döneminde bir hayli fazla yararlanılan bu ajan grubu, daha sonra yabancı istihbaratlar adına da çalışmalar yürütmeye başlamaları kendilerine olan güveni azaltmaya başlamıştır.

II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Dönemi'nde Espiyonaj

II. Beyazıt döneminde Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a yerleşen tüccar, diplomat, gezgin kimlikli gayrimüslimler, topladıkları

önemli bilgileri gizli raporlarla ülkelerine yollayıp, dış politika kararlarında etkili olmuşlardı. Venedik Cumhuriyeti'nin gönderdiği casuslar arasında yer alan Andrea Gritti bu ajanlardan sadece biriydi. Otuz yaşında İstanbul'a yerleşerek Rum bir kadınla evlenen Andrea, Sultan Beyazıt ile tanışmış kısa bir sürede samimiyeti ilerletmişti. Ticaretle uğraşan Andrea Türklerin güvenini kazanmış, tıpkı bir Türk gibi her ortama girip çıkabilmişti. Ancak Andrea'nın sadece ticaretle uğraşmadığı, Venedik adına casusluk yaptığı da kısa sürede anlaşılmıştı. Andrea devlet adamlarından edindiği önemli bilgileri gizli yollardan Venedik'e iletliyordu. 1499'da Osmanlı-Venedik Savaşı'nda, gizli bilgileri Venedikli komutanlara yolladığı iddiasıyla gözaltına alınıp, idama mahkûm edilse de, Saray'daki dostları sayesinde sınır dışı edilmek şartıyla serbest bırakılmıştır. 1503'de İstanbul'a Venedik Cumhuriyeti Büyükelçisi statüsüyle geri gelen Andrea, Sultan Beyazıt ile dostluğu sayesinde, Saray'da yaşanan taht kavgalarını yakından inceleme ve çoğu zaman da müdahale etme imkânı bulmuş, gözlemlerini raporlaştırarak Venedik Hükûmeti'ne göndermiştir.

Sultan II. Beyazıt tahtta olduğu dönemlerde Trabzon'a Vali olarak atanan Yavuz Sultan Selim, görevde olduğu 1508 senelerinde düzenlediği seferlerle Artvin, Erzurum, Kars ve Ardahan'ı Osmanlı İmparatorluğuna katmıştı. Bir süre sonra yetkilerinin artırılmasını isteyen Sultan Selim, kardeşleri ve babası II. Beyazıt arasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştı. Padişah ve çocukları arasında yaşanan taht kavgasına sessiz kalmayan yeniçerileri ise Selim'in Padişah tayin edilmesi istiyor ve taleplerine yönelik ayaklanıyorlardı. Yeniçerilerin ve Selim'in baskılarına fazla direnemeyen II. Beyazıt 24 Nisan 1512'de tahtı oğlu Sultan Selim'e bırakmak zorunda kalıyordu. Sultan Selim 1512'de Osmanlı İmparatorluğu'nun 9. Padişahı ve İslam dünyasının 88. Halifesi olarak tahtın sahibi olmuştu.

İstihbarata önem veren ve çıktığı seferlerde casuslar kullanan Padişah, bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını iki katına çıkarmayı başarmıştı. Özellikle Doğu seferlerine ağırlık veren Yavuz Sultan, 23 Ağustos 1514 tarihinde İranlı Safevi devletiyle Çaldıran Savaşı'nda çarpıştığı dönemlerde bölgede yoğun olarak bulunan yabancı casusların varlığını fark etmişti. Özel bir ekip kurarak söz konusu ajanların bir kısmını tespit ettirip etkisiz hale getiren Yavuz Sultan, daha sonraki seferlerinde casus kullanmaya karar vermişti. Düzenli bir teşkilatlanmaya sahip olamayan istihbarat faaliyetlerinin zamanla verimlilikten yoksun bir seyir izlemesi üzerine, Piri Mehmed Paşa düzenli bir istihbarat örgütünün kurulması gerektiği fikrini Yavuz Sultan'a iletmış, Yavuz Sultan'da düşman ordularının (özellikle İran) içine ajan göndermek gerektiğine ve bu amaca yönelik bir istihbarat teşkilatının zorunluluğuna değinmek suretiyle Mehmed Paşa'nın fikrine sıcak bakmıştır.

En sonunda Piri Paşa'nın önerisiyle kurulan istihbarat teşkilatının ajanları, düşman saflarına sızarak sahip oldukları asker, silah ve mühimmat hakkında bilgiler edinerek Padişah'a iletmeye başlamışlardı. Padişah casuslarından aldığı bu bilgiler üzerine düzenleyeceği seferlerin yönünü ve zamanını belirliyordu. Düşman ordularına sızan Türk ajanlar sadece bilgi toplamıyor, düşmanın güvenini kazanarak adlarına casusluk yapıyor gibi görünüyordardı. Bu sayede düşmana Türk ordularının gücüne yönelik verdikleri yanıltıcı bilgilerle düşman saldırılarının başarısız olmalarını sağlıyorlardı. 22 Ocak 1517 tarihinde gerçekleşmiş olan Ridaniye Savaşı'ndan da aynı yöntemi kullanan Yavuz Sultan, 24 Ocak 1517 tarihinde Kahire'yi aldıktan sonra Cuma namazında kendi adına Hutbe okutmuştu. Bilindiği gibi Osmanlı Devlet geleneğinde Hutbe okutmanın hâkimiyetin sembolü olarak kabul edilirdi. Diğer bir ifadeyle Yavuz Sultan Selim bu Hutbeyle halifeliğini ilan etmişti. Ancak, Mısır Memlûkluları'nın son hükümdarı olan

Tomanbay, Kahire'yi tekrar geri almak için girişimlerde bulunsa da amacına tam olarak ulaşamamış, Mekke'nin 34. Şerifi Muhammed Ebu'l- Berekat, oğlu vasıtasıyla oğlu Ebu Nuumi vesilesiyle Kâbe'nin anahtarını Sultan Selim'e göndermiştir.

Türk Ajanlar Rodos Şövalyelerine Karşı

Casusluk faaliyetlerinin Kanuni Sultan döneminde de (1520-1566) devam ettiğini görüyoruz. Devletin resmî siyasetinden bağımsız hareket eden ve kendilerini sadece Papa'ya karşı sorumlu sayan Hospitalier ya da Malta Şövalyeleri Rodos Adası'na yerleştikten sonra isimlerini "Rodos Şövalyeleri" olarak değiştirmişlerdi. Donanma olarak güçlenen ve Akdeniz'deki Türk ticaret gemilerine ve Osmanlı donanmasına zarar veren Rodos Şövalyeleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın tabiriyle "*devletin göğsünde bir hançer*" durumuna gelmişti. Yavuz Sultan Selim döneminde de sürekli sorun yaratan Rodos Şövalyelerine karşı operasyon düşünülmüş ancak, Sultan'ın ölümü dolayısıyla ertelenmişti. Yavuz Sultan'dan sonra yerine geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman Rodos Şövalyelerin içine sızdırdığı Türk ajanlar sayesinde Şövalyelerin hal ve hareketlerini yakından takip etme imkânı bulmuştu.

Özellikle 1522'de Rodos Adası'nı kuşatan Türk orduları adaya sızdırdıkları ajanlar ve adada hâlâ görev yapan Yahudi hekim Don Andrea d'Amaral'in Türklere yolladıkları stratejik bilgiler doğrultusunda kuşatmanın yönü belirleniyor, yeni saldırı stratejileri geliştiriliyordu. Ada'da olup bitenleri günü gününe rapor eden ajanlar bir yandan deşifre olmamak için çabılıyor, diğer yandan adanın müdafaa vaziyeti hakkındaki raporlarını oklara bağlayarak Türk ordusuna ulaştırıyordu. Don Andrea d'Amaral 14 Eylül 1522'de Türk topçularına hedeflerinin neresi olduğunu gösteren

bir istihbarat raporunu okla atarken yakalanıp infaz edilmiştir. Bu dönemde infaz edilen sadece Türkler adına ajanlık yapan Yahudi Amaral olmamış, Amaral dışında Türk ajanlardan bazıları da deşifre olup, idam edilmişlerdir. Bu ajanlardan biri, Rodos'ta esir olduğu sırada düşman cephaneliğine yönelik düzenlediği bir sabotaj esnasında yakalanan bir Türk kadınıdır. Kaynaklarda ismi geçmeyen esir kadın Türk ordularına sürekli haber ulaştırıyor, kale içinde sabotajlar düzenliyordu. Yüzlerce düşman askerinin kullandığı cephaneliğe yönelik düzenlemek istediği bir sabotaj esnasında yakalanmış, gördüğü ağır işkencelere dayanamayarak şehit olmuştur. En sonunda Türk ajanlarının da büyük katkılarıyla Rodos ele geçirilmiş, 1 Ocak 1523'de adadan kovulan şövalyeler dağılmıştır.

Akıncılar Ocağı

Temeli Osman Gazi döneminde Köse Mihal (Bizanslı Mikhael Kosses) tarafından atılan, daha sonra aslen Rum tebaasından olan Osmanlı Kumandanı Evrenos Bey tarafından kurulan Akıncı Ocağı, eski Türk devletlerinde sınır güvenliğini sağlayan uç beyliklerinin bir devamı sayılmaktadır. Selçuklularla birlikte uç beyliklerinin yürüttüğü sınır güvenlikleri Akıncılar Ocağı'na bağlı ailelerin görev alanına girmiştir. Operasyon ve sabotaj konusunda uzman olan Akıncılar, bir yandan istihbarat faaliyetleri yürütüyor, diğer yandan Türk kuvvetlerinin ilerleyişini kolaylaştıracak önlemler alıyordu. Sadece Türklere has bir örgütlenme şekli olan Akıncılar, düşmanın askeri gücünü, silah ve mühimmat durumunu ve güvenli yol güzergahlarını belirliyor, esir aldıkları insanlardan düşmanın gücü hakkında istihbarat topluyordu. Toplanan bu bilgiler sayesinde Türk askerlerinin geçeceği köprü ve geçitler belirleniyor, olası ani saldırılara karşı bölgenin güvenliği sağlanıyordu.

Babadan oğula geçen bir sistem olan Akıncılık, bölgelere göre bazı aile ve aşiretlerin hâkimiyetine verilmişti. Bu bölge ve bölgelerden sorumlu olan ailelerden bazıları şunlardı; Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarında Evrenos-oğulları (Akkoyunlu Türk ailesi), Bosna, ve Sırbistan'da Mihalet-oğulları, Silistre taraflarında Malakoç-oğulları ve Mora bölgesinde ise Turhan-oğulları en bilinenleriydi. Devletin kuruluşunda ve yükselişinde, tımarlı sipahi sınıfından sonra en büyük hizmeti gören ordu kuruluşu olan Akıncıların nüfusu Fâtih Sultan Mehmed'in ikinci kez tahta geçtiği 1451 yılında elli binin üzerine ulaşmıştı. On dört, on beş ve on altıncı asırlarda Balkanlar'ın fethi ve Rumeli'nde yeni bir Türk anayurdu oluşması, yine birinci derecede akıncıların eseridir.

Türk şair, yazar, siyasetçi ve diplomat olan Yahya Kemal Beyatlı'nın (1884-1958) Akıncılar için kaleme almış olduğu şiiri hatırladıktan sonra, Akıncıların yok olmasına sebep olan Yergöğü Köprü hadisesine geçiyoruz.

Akıncılar

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Haykırdı, ak tolgalı beylerbeyi "İlerle!"
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kabilelerle
Şimşek gibi atıldık bir semte yedi koldan
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan
Bir gün yine doludizgin atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla
Cennette bu gün gülleri açmış görürüz de
Hâlâ o kızıl hâtıra gitmez gözümüzde
Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik

Akıncıların Dağılma Süreci (Köprü Hadisesi)

Osmanlıların Eflak Eyaleti'nin Voyvodası Mihai Viteazul'un 1595 yılının başlarında isyan etmesi üzerine, Sadrazam Sinan Paşa isyanı bastırmakla görevlendirmiş, 18 Temmuz 1595'te yüz bin kişilik bir orduyla Eflak Voyvodası Mihai'n üzerine yürümüştü. Türk ordularıyla savaşmayı göze alamayan Mihai geri çekilince, Mihai'n bu çekilmesini yenilgi olarak algılayan Sinan Paşa, iki bin kişilik bir kuvveti Satırcı Mehmed Paşa'nın emrine vererek ordularıyla bölgeden ayrılmıştı. Türk ordularının bölgeden ayrıldığını gören Voyvoda Mihai, başlattığı yeni bir askeri harekâtla Eflak'ı savunan üç bin beş yüz askeri şehit ettikten sonra kenti ele geçirmiştir.

24 Ekim 1595'de Sinan Paşa'nın emrindeki ordu Tuna Nehri üzerindeki tahta Yergögüköprüsüne ulaşmıştı. Ordunun geri planında ise Akıncılar bulunmaktaydı. Sinan Paşa, köprüde pencik vergisi denen savaş ganimetinin tahsilini yapmaya çalışırken Eflak Voyvodası Mihai'nin yetmiş bin kişilik bir orduyla yaklaşmakta olduğu bilgisini almıştı. Voyvoda Mihai, Sinan Paşa kuvvetleri köprüden geçinceye kadar, herhangi bir saldırı girişiminde bulunmadı. Amacı ordu kuvvetleriyle Akıncıları ayırmaktı. Nitekim Akıncılar hariç, ordunun geçişi tamamlandıktan sonra tahta köprüye ateş açılır. Düşman toplarının sesi duyulunca Sinan Paşa ganimet (Geçiş vergisi) toplamaktan vazgeçtiğini bildirir. Ancak bu emir çok geç verilmişti. Birkaç isabet alan tahta köprü çökmüş ve binlerce Akıncı Tuna Nehrinde boğulmak suretiyle şehit olmuştu, Henüz köprüden geçemeyen birkaç bin akıncı ise düşman kılıçları altında can verdi. Tarih sayfalarına "Yergöğü Köprüsü Hadisesi" olarak geçen bu olayda tamamına yakını yok olan Akıncılar bir daha toparlanamadı.

Deliler Grubu

Deliler Ocağı, 15. yüzyılın sonlarında ama esas itibariyle 16. yüzyılda devlet tarafından istihdam edilmeye başlanmıştı. “Deli Grubu”nun istihdam edilmesini zorunlu kılan sebeplerin başında, iç sorunlar, taht kavgaları ve Anadolu’nun her yerinde beklenmedik biçimde patlak veren ayaklanmaların yarattığı kargaşalar gelmekteydi. Özellikle ani ayaklanmalara karşı hazırlıksız yakalanan Rumeli sınır beyleri önlem alamadıklarından dolayı, isyanları bastırmakta yetersiz kalmaya başlamışlardı. Böylesine beklenmedik tehlikeler karşısında bir daha hazırlıksız yakalanmak istemeyen Rumeli sınır beyleri, en sonunda Akıncılardan farklı olarak doğrudan kendilerine bağlı hafif atlılardan oluşan ve hareket kabiliyetleri yüksek süvari birliklerini yani “Deliler” grubunu çözüm olarak görmüşlerdir.

Delilerin yeteneklerini sergiledikleri ilk muharebe, 1444 yılında Papalık önderliğindeki Haçlılara karşı yapılan Varna Savaşı’dır. Cesaret, atılganlık ve kıyafetleriyle dikkat çeken Deliler, sadakatin öne çıktığı önemli bir oluşumdu. Türklerden başka Bosnak, Sırp ve Hırvat gibi Müslüman olmuş savaşçılardan oluşturulan Deliler, savaş meydanlarında gösterdikleri cesaret, bileklerindeki güç ve silah kullanma yetenekleriyle cesareti ve savaşçılığını kendilerine benzettikleri Hz. Ömer’e gönülden bağlılardı. Bu sebeple *“Kalpaklarımız Emirü’l-mü’minün Hz. Ömer’in çizmesinin koncuğudur, ocağımız müşarünileyh efendimize mensuptur.”* cümlesi, dillerinden düşmeyen bir duaya dönüşmüştü.

1672’de Fransız elçisi maiyetinde İstanbul’a gelen Antoine Galland’ın yayınlanan günlüklerinde Delilerden:

“Deli sözü Türkçede mecnun anlamına gelir; ama bundan bu adamların mecnun ya da akıllarını yitirdikleri anlamı çıkarılmamalıdır. Bu, kendilerini tehlikeye atmak konusunda gös-

terdikleri azim ve inattan, nefislerini tehlikeye gerçekten deliymişçesine bir pervasızlıkla atışlarından dolaydır.” şeklinde bahsetmektedir. Osmanlı’nın son dönemlerinde askeri disiplinsizlik zamanla “Delilere” yansımış ve bu durumdan rahatsız olan II. Mahmut Han Anadolu’ya dağılan Deliler Ocağı’nı kaldırmıştır.

Gerileme Döneminde Vezirlere ve Emirlerle Nasihatler

İngiltere ve Hollanda’nın arabuluculuğunda Osmanlı Devleti ile Avusturya, Lehistan, Venedik arasında 26 Ocak 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması ve akabinde Rusların Karadeniz’e inmesini sağlayacak İstanbul Antlaşması’nın 14 Temmuz 1700’de imzalanmasıyla ilk defa büyük toprak kaybına uğrayan Osmanlı’da “Gerileme Dönemi” başlamıştır. Yine bu dönemde kaybedilen toprakları geri alma politikası izlenmiş, Rusya, Venedik ve Avusturya devletleriyle savaşmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca adı geçen devletler, imparatorlukta bazı azınlıkları destekleyen, daha sonraları siyasi desteğe dönüşecek olan sosyal nitelikte baskılarda bulunmaya başlamışlardır.

Askeri, siyasi ve ekonomik anlamda gerilemenin yaşandığı, güvenlik, istihbarat ve espionaj faaliyetlerinin durma noktasına geldiği bu dönemde özellikle istihbarat konusunda fikirler beyan edilmiş, karşı istihbarat (Kontrespiyonaj) tedbirleriyle sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. İstihbaratın gerekliliğine ve önemine dikkat çeken kişiler arasında Defterdar Sarı Mehmed Paşa’da bulunmaktaydı. Mehmed Paşa, 1714-1717 yılları arasında kaleme aldığı “Nesâyi-hü’l-Vüze râ ve’l Ümerâ” (*Vezirlere ve Emirlerle Nasihatler*) adlı eserinde;

“Düşmanın hallerini bilmek de çok önemlidir. Düşman halleri bilinmemekle ve inceden inceye araştırma ve bilgi alınmamakla nice devlet berbat olmuştur. Her bir sınırdan düşman içine gizli ajanlar gönderilip yavaş yavaş din düşmanlarının niteliklerinden haberdar olmaya çalışılmalıdır. Hangi tarafa sefer yapılacaksa gidilecek yere yakın olan düzeni düzgün sınırdaki bulunan iş görmüş yaşlı başlı ve o bölgenin durumunu bilen kimseleri araştırıp buldurarak her biriyle danışıp görüşmek ve düşman durumundan nasıl haber alınır ve ne yolda hareket gerekir ve bunun yolları nelerdir, bunları birçok defa danıştıktan sonra sefer işlerinin gereğine uygun olduğu görülüp gururdan ve kendini beğenmişlikten son derece çekinmelidir. Ajan hususunda son derece ileri görüş ve ihtiyat lâzımdır. İki ajani, birbirleriyle buluşturup birbirinin haberini öğrenmemeleri gerektir. Ajan haberini başkalarına söylemeyip bizzat kendilerinden almak gerektir. Başka kimseyi aracısı yapmayalar sevindirici haberle gelen ajanla üzücü haberle gelen ajana aynı bağış yapıp, korku veren haber yüzünden incitilmemesi lâzımdır ki ajanlar haberin doğruluğunu ve gerçeğini söylemeden korkmasınlar.” tavsiyesinde bulunmuştur.

Gerileme Döneminde Rus Ajanların Faaliyetleri

Rusya, 1700’de imzalanan İstanbul Antlaşması’yla birlikte İstanbul’da elçi bulundurma hakkını elde edince, Osmanlı topraklarında zaten var olan Rus ajanlarının sayısında da artış gözlenmiştir. Bu açıdan 1770’li tarihleri Osmanlı’daki Rus casusluk faaliyetleri açısından bir dönüm noktası olarak kabul etmemiz yanlış olmayacaktır. İstanbul Büyükelçiliği’ne atanan Rus Tolstoy, göreve geldiği andan itibaren Osmanlı aleyhine istihbarat çalışmalarına ağırlık vermiş, hazırladığı istihbarat raporlarıyla Tür-

kiye'nin gizli ve stratejik sayılacak ekonomik, askeri, diplomatik, siyasi ve psikolojik bilgilerini Rus istihbaratına sızdırmıştır. Rusların bu tür hamlelerine karşı sessiz kalmayan Osmanlı, tüccarlık bahanesiyle Nemçe'ye casus göndererek oradaki halkın Ruslara ve Osmanlı'ya karşı tutumlarını öğrenmeye çalışmıştır.

Tüccarlık bahanesiyle Nemçe'ye giden Türk casuslar, Nemçelilerin Osmanlı ile iyi ilişkiler yürütmek istedikleri, savaşa istekli olmadıkları, dostluğun devamından yana olduklarını ve ülkelerine gelen Müslüman tüccarlara ikramda kusur etmediklerini, Rusların bazı askerî hazırlıklar içinde olduklarını ve Macar ileri gelenlerinin de Ruslara bağlı olmayacaklarına dair kefilleri alınıp yemin verdirilmek üzere Budin ve Peşte'ye davet edildikleri yönünde aşağıdaki istihbarat raporunu göndermişlerdi.

İzvornikl serhaddâtından Nemçe tarafına bâ buyuruldu irsâl olunan casusun takrîr kâğıdıdır.

“Casus ı merkûm Beç'de on beş gün tüccarlık bahanesiyle ikâmetde rüesâları zâbitânından istimâ'; güya Osmanlı askerinin hareketlerine ve cenge harîs olmadıkları Çasar'ın oğlu hâlâ kral olan kendi ve rüesâlarıyla sohbet ve müzâ kere edermiş ve tees-süf ve keder çekermiş. Ve evvelkiden ziyade dostluğa riâyet ve ehl i İslâm tüccarlarına ikram ve ta'zîm ederler. Ve Bu dun'da ve Peşte'de bazı konakları tedarik eder ler. Sebebini sual etdikde; “Çasar ve oğlu kral ve Pojon'da oturan Sakson kralın oğlu çasarın damadı geleceklerdir.”

“Gelmeleri ne içindir?” diye sual et dikde; “Leh tarafından bazı zâbitân ve söz sahibleri gelip müşâvere edecekler. Havfları budur ki Macar ve ol havalide olanlar Moskovluya tâbi olmasınlar ve Leh içinde on iki Lehli Peşte'ye ve Budim'e gelip ve silah ve pusatlarını hudud başında alıkoyup bilâ silah gelecekler ve Sakson kralın oğlunu onlara kral nasb etmesini için cevapları olmuş ve geçen sene Erdel boğazında olan askerine bu kış Tımış-

var'dan Gradovarad (?) ve Eğri'ye varınca ve Tokay'a ve Mun-kak'a ve Hatvan'a varınca kışlak vermiş ve Moskov'dan otuz iki sefine gitmiştir.

Ve Sedde(?) boğazında imişler. Ve murâdları Karacadağ'a dahil olmakdır.” deyu Beç'de alenen söylerler ve güya Moskovludan adem i emniyetlerini ve havfları olduğunu izhâr ederler imiş. Ve Macar'da olan zâbitânını ve cümle rüesâlarını ve söz sahible rini Budun'a ve Peşte'ye davet etdikleri muhak kak ve alenen beynlerinde müzâkereleri böyle amma murâdları anlamak için sual olundukda; “Çasar'ın Macarlı'dan emin olmayıp ‘Moskovluya tâbi olmasınlar.’ deyu cümlesinden kefil alıp âyin lerine göre yemin vericek imişler.” deyu ifade ve takrîr ve inhâ ettiği ma'lûm ı devletleri buyu ruldukda emr u fermân devletli, inayetli veliy yü'n niam efendimindir. 22 Mart 1770

Rusya'nın güney yolu üzerinde bulunan Balkanlar'da yoğunluk kazanan Rus ajanlarının öncelikli faaliyetleri Osmanlı'nın askeri gücünü öğrenmeye yönelik olmuştur. Örneğin, 1786'da yaşanan bir casusluk olayında, Rus generalleri bir Yahudi ajanı Osmanlı ordusunun sahip olduğu asker sayısı ve silahların özelliklerini öğrenmek üzere Eflak ve Boğdan'a gönderirler. Verilen emri yerine getirmek üzere bölgeye intikal eden Yahudi ajanlar ordunun gücü, görevli paşaların kimler olduğu, herhangi bir askerî harekâtının bulunup bulunmadığını öğrenerek Rus güçlerine iletmışlerdi.

İkamet Elçiliklerinin Ajanlık Faaliyetleri

Devletlerin birbirlerine elçi göndermeleri bir anlamda karşılıklı olarak iyi niyet beslediklerini gösterirken, elçi göndermekten vazgeçmeleri ya da elçi göndermeyi geciktirmeleri ise karşılıklı ilişkilerde birtakım olumsuzlukların yaşandığını göstermektedir.

Kendi sınırları içerisinde bir toprak ihlali ya da müdahalesi olduğunda ilk olarak ihlali yapan devletin elçisine uyarıda bulunulur. III. Selim dönemine (1789-1807) kadar bu tür elçilik faaliyetleri herhangi bir resmiyet taşımadığı gibi, gidilen ülkede sürekli kalıcı olmayı da gerektirmiyordu. Elçiler çoğu kez günü birlik gittikleri ülkelerde söz konusu haberi ya da bilgiyi ilgili kimseye ulaştırdıktan sonra kendi ülkesine geri dönüyordu. Osmanlı geleneğine göre gelen elçiler öncelikle Padişah'ın huzuruna çıkmak ve yeri öpmek zorundaydılar. Yeri öpmek istemeyen ya da geleneğe uygun hareket etmeyen elçilere zorla yer öptürüldüğü de bilinmektedir.

Fevkalade elçiler olarak adlandırılan bu kişiler genel olarak, cülûs tebriki (Tahta çıkma merasimi), ihtilâflı bir meselenin çözümü, savaş ilanı, barış yapılması ve dostluk teklifi gibi hususlarda görev alırdılar. Bu elçiler görevleri sırasında seyahatname hazırlamak durumundaydılar. Seyahatname de daha çok idari sayılacak gelişmeler yazılırdı. Bunun dışında gidilen ülkenin iç ve siyasi meselesine değinilmezdi. Bu tür konulara değinen elçilerin tespit edilmesi durumunda devletler arasında krize varan sorunlar meydana gelmekteydi. Gidilen ülkenin dilinin bilinmemesi durumunda her iki ülkenin dilini bilen tercümanlar kullanılırdı. Bu tercümanların bir kısmı maddi çıkarlar karşılığında ajanlık yapmaktaydılar. Örneğin, Osmanlı devletindeki Divân-ı Hümayun tercümanlarının bazıları devlet sırlarına vakıf olarak, yabancı devletlere ajanlık ediyorlardı. Bunlardan tespit edilenler ölümle cezalandırılırken, büyük bir bölümü deşifre edilemiyordu.

Dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Fransız İhtilali, Avrupa'nın siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında köklü değişikliklere neden olurken, Osmanlı bu akıma karşı ekonomik, askeri ve siyasi anlamda yetersiz kalmış, düşman devletler karşısında tek başına mücadele edebilecek güçten uzak bir konuma gelmişti. Osmanlı'nın düşman karşısında giderek zayıf-

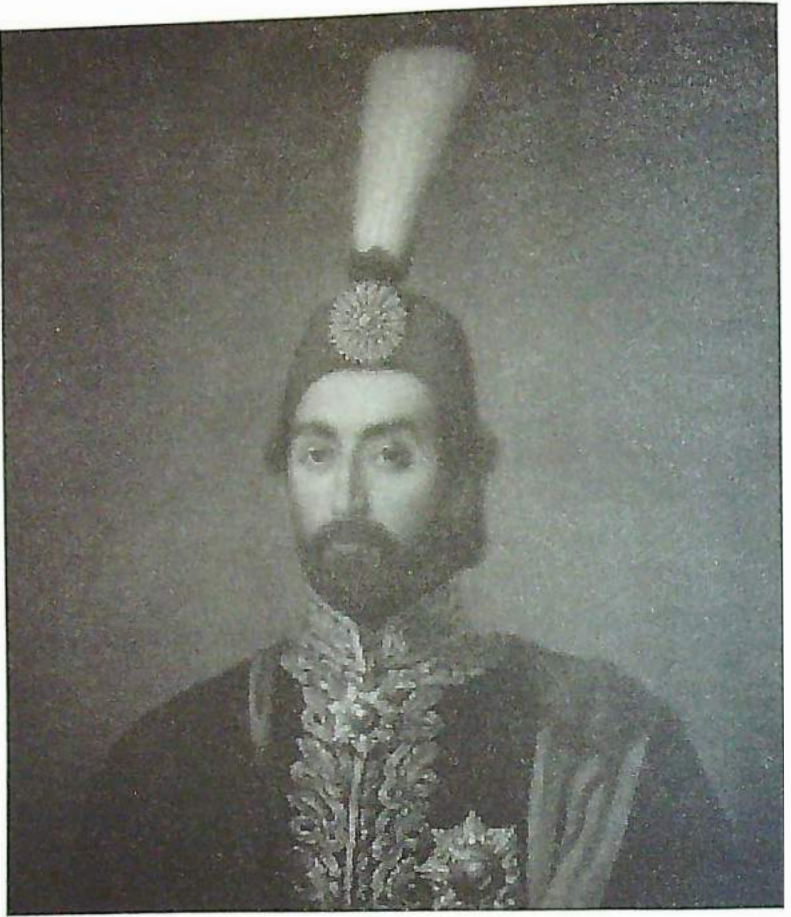
lamaya başladığını fark eden III. Selim, diğer devletlere ikamet elçileri (daimi elçiler) yerleştirerek sorunları aşmaya yani diğer bir ifadeyle Avrupa'daki yeni gelişmeleri yakından takip etmeye çalışmıştır.

O güne kadar Rus hâkimiyetinde olan tercümanların ajanlık yapıyor olmalarından rahatsız olan III. Selim, bu sorunu aşmak adına üç yıllığına diğer ülkelere göndereceği ikamet elçileriyle birlikte Sır Kâtibi (Baş Kâtip) ve Maiyyet Memuru (Sefaret Ataşesi veya Kâtibi) sıfatıyla Müslüman görevliler de göndermeye karar vermişti. İkamet elçileri ilk olarak 1793 yılında İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya'ya da görevlendirilmişlerdir. Bu elçilerin atanmasıyla birlikte Osmanlı için yeni bir istihbarat dönemi başlamıştır. Diğer devletlere gönderilen elçilerin görevi sadece diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi adına faaliyette bulunmak değil, aynı zaman bulundukları ülkelerin askeri, ekonomik ve siyasi durumları hakkında bilgiler toplayarak ülkesine göndermektir.

Gönderilen elçilerin ve yardımcılarının yabancı dil bilmemeleri ve tecrübenden yoksun olmaları sebebiyle bu sistemden de istenen verim elde edilememiştir. Rum tercümanların tekrar kullanılmaya başlanması yine gizli bilgilerin düşman ülkelerin eline geçmesine sebep oluyordu. Bu durumun farkına varan Padişah II. Mahmud (1785-1839) 1821 yılında daimi elçilikleri geçici bir süre için kapamış, gerekli tedbirlerin alındığı 1834 yılında tekrar faaliyete geçirmiştir.

3. BÖLÜM

SULTAN ABDÜLMECİD HAN DÖNEMİNDE ANTLAŞMALAR VE İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI

**Sultan Abdülmecid (1823-1861) 110. İslam Halifesi ve
Osmanlı'nın 31. Padişahı**

Sultan Abdülmecid

*"Beni kadınlarımla kızlarım bitirdi. Sultanlar gece mehtaplarda
geziyorlar. Benim gece mehtapta gezen kızım yoktur! Onları da
reddedeceğim. Bu heriflerin (damatların) hareketleri artık
namusuma dokunur oldu!"*

Sultan Abdülmecid

On yedi yaşında Osmanlı'nın 31. Padişah'ı olarak tahta geçen Sultan Abdülmecid (1823-1861), 110. İslam halifesi ve II. Mahmud'un Bezmialem Sultan'dan olan oğludur. Tahta çıktığında kendisini iç ve dış buhranla karşı karşıya gören Sultan Abdülmecid Fransızca'yı çok iyi konuşabilen, batı yanlısı ve ıslahatçı fikirlere ve profile sahipti. Abdülmecid'in batı yanlısı yönünden faydalanan İngilizler, Paris ve Londra'da sefirlik (Elçi) yapan Reşit Paşa'nın Sadrazam olarak seçilmesini sağlamışlardı. Tanzimat Fermanı'nın yayınlanması, Londra Antlaşması, Kırım Savaşı ve Mısır'ın özerklik kazanması Abdülmecid Han döneminin dikkat çeken gelişmeleri arasında sayılabilir. Bunlar arasındaki en mühim olay, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısını büyük oranda değiştiren ve okunduğu yer sebebiyle "Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu" adını alan fermanıdır. Ferman can ve mal güvenliği, vergi tayini, askerin toplanış tarzı ve istihdam müddetiyle ilgili kanunları içeriyordu. Yine bu dönemde II. Mahmud'un başlattığı batılılaşma hareketi yeni bir şekil alarak, meşrutî sisteme gidişin yolunu açtı.

Ayrıca Fransız yönetim şeklini örnek alan, gayrimüslimlere verilen hakların çoğaltılması ve Batı sermayesinin Türkiye'ye girmesini kolaylaştıracak önemli kararlara imza atan Abdülmecid'in yirmi yıl süren Padişahlık dönemi otuz sekiz yaşında yakalandığı

verem hastalığından dolayı hayatını kaybetmesiyle son bulmuştur. Şimdi, Sultan Abdülmecid dönemin de vuku bulan olaylara, istihbarat ve espionaj çalışmalarına yakından bakmaya çalışalım.

İyileştirme Politikaları ve Zaptiye Müşiriyeti

Yeniçeri Ocağı'nın 18 Haziran 1826 tarihinde Padişah II. Mahmut tarafından kapatılmasından sonra, iç güvenlik ve istihbarat faaliyetleri Asâkiri Muntazama-i Hassa (Asakir-i Mansûre-i Muhammediye) isimli teşkilatla yürütülmeye çalışılmış, ancak teşkilat içerisinde yaşanan görev ve yetki karmaşası sebebiyle yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumun farkında olan Bâbîâlî 3 Mayıs 1839'da yürürlüğe koyduğu ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tarafından okunan Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nun şu; *"hasm-ı kavisi" olarak ilan edilen Rusya, bu tarihe kadar "hazır ve seferde nice tahammülgüzâr isâ'etler"de bulunmak ve "bu def'a Rum milletini tahrikle" bütün Osmanlı reayasını isyân ettirmekte. "düvel-i nasıra elçileri"nin Devlet-i Aliyye'ye "dostluk yüzünden nasihat eylemeleri" bile, gerçekte Rusyalının merâmını tervîc ettirmekte"* bölümüyle devletin güvenlik meselesine bakışında radikal ve yapısal değişimin gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu uyarıdan sonra harekete geçen Osmanlı Hükûmeti, karşı istihbarat faaliyetlerini devreye sokmakla kalmamış, Rus istihbaratıyla bağlantısı olduğunu tespit ettiği memurların bir kısmını görevden alırken, bir kısmını da pasif görevlere atamıştır.

Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu sadece kişi hak ve özgürlükler açısından değil, aynı zaman da dağınık bir halde yürütülen iç güvenlik ve istihbarat hizmetleri anlamında da radikal değişimlerin önünü açan yapısal değişimleri de ifade etmekteydi. Bu kapsamda hazırlanan ceza kanunnamesi 1840 yılında yürürlüğe konmak

suretiyle güvenlik ve istihbarat alanında merkeziyetleşmeye gidilmiş ve yine bu bağlamda Rumeli ve Anadolu bölgelerinde zaptiye birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Ancak bütün bu tedbir ve düzenlemeler dağınık bir halde yürütülen iç güvenlik ve istihbarat hizmetlerini etkin hale getiremeyince 1846'da "Zaptiye Müşiriyeti" kurularak sorun aşılmaya çalışıldı.

Başarılı çalışmalar yürütmeye başlayan zaptiye teşkilatı bir süre sonra mali zorluklar çekmeye başlayınca, personel sayısında azalmaya ve maaşlarda indirim gitmek zorunda kalmış, ancak alınan bütün bu tedbirlere rağmen hükümetin zaptiyelere maaş ödeyemeyecek duruma gelmesi yönetime karşı bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Zaptiyelerin iyileştirme programlarının devreye sokulması hususunda ısrarcı tutumlarını devam ettirdiği bu dönemde, Yunanistan-Yanya Valisi Ahmed Rasim Paşa, zaptiyelerin maaşlarının ödenmemesi ve maaşlarında artış yapılmaması halinde zaptiye memurları ve askerlerinin görev yerlerini terk edeceklerini hükümete bildirmesi, yaşanan olayın acı vahametini ortaya koymaya yetmişti.

Sorun sadece mali kriz değildi. Çünkü teşkilatın polis ve jandarma vazifesini aynı anda ve şehir odaklı yapıyor olması sebebiyle kırsal alanda meydana gelen olaylara müdahaleyi geciktirmekte, istihbarat ve espionaj faaliyetlerini geri plana itmekteydi. Ayrıca, Osmanlı'nın her geçen gün kan kaybetmesi ve yabancı istihbarat casuslarının sarayı mekân tutmaya başlaması saray yönetiminde bazı tasfiyeleri ve hakkında şüphe duyulan kişilerin yakın takibe alınmasını zorunlu kılmaya başlamıştı. Bu kapsamda düşman devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı istihbarat toplamak ve saldırıları bertaraf etmek kolayken, saray içindeki ihanet çemberine karşı mücadele yürütmek bir hayli zorlaşmıştı. Bu zorluğu giderebilmenin ve devletin bekasını sağlayabilmenin ön koşulu iç istihbarat anlamında bir sistemin devreye sokulmasıydı.

Gizli Polis Teşkilatı

1846 yılında kurulan “Zaptiye Müşiriyeti” istenen düzeyde ihtiyacı karşılamaktan ve iç tehlikeleri bertaraf etmekten uzak kalmıştı. Bu nedenle Devlet-i Aliyye’yi adeta bir ahtapot misali saran iç ve dış casuslara karşı gizli bir örgütlenmeye ihtiyaç duyuluyordu. Bu düşünceden hareket eden Osmanlı hükümeti, polislerden oluşacak bir iç güvenlik ve istihbarat teşkilatının kurulmasına karar vermişti. Balkanlar’daki olası ayaklanmaları önlemek, yabancı casusları deşifre etmek, saraydaki bazı vezirlerin ve paşaların ani ölümlerinin perde arkasındaki gerçekleri öğrenmek amacıyla, Fransız Gizli Polis Teşkilatı örnek alınarak bir polis teşkilatı kurulması planlanıyordu.

Birleşik Krallığın İstanbul Büyükelçisi Stratford Canning’in bu yöndeki teklifini kabul eden Sadrazam Reşid Paşa bu konuyla ilgilenmeleri ve kurulacak istihbarat teşkilatının ayrıntılarını hazırlamaları için Avrupa’daki elçilere gönderdiği *“Herkes bulunduğu ülkenin gizli polis teşkilatını inceleyip geniş bir rapor hazırlayacak!”* şeklindeki talimatla ilk adımı atmış oldu. Padişah’ın bu talimatına yönelik ilk rapor Napolyon Bonapart döneminde gizli emniyet teşkilatı kuran Vidocq’un örnek alınmasını öneren Paris Elçiliği’ndeki Sefels Soldenhof Efendi’den gelmişti. Diğer elçilerden de aynı yönde raporlar gelmesi üzerine Stratford Canning Sultan Reşid’e raporları incelemesi ve teşkilat kurması için Rum asıllı Civinis Efendi’yi önermişti.

Bu kapsamda İngiliz elçisi Canning ve Reşit Paşa’nın ortak kararıyla istihbarat teşkilatının kurucu şefliğine Civinis Efendi getirilmiştir. Teşkilatın kurulma aşamasında Civinis Efendi dışında babası yeniçeri annesi Rum olan Ahmet Rasim Paşa ve Ahmet Bayraktar’da bulunmaktaydı. Teşkilatın Canning’in önerisiyle kurulacak olmasından rahatsızlık duyan Bayraktar Efendi, Os-

manlı hükümetine başvurarak Cannning'in önerdiği teşkilat yerine kendisinin önereceği polis teşkilatının kurulmasını istemiş, ancak Bayraktar'ın bu önerisi ret edilince, Cannning'in önerdiği istihbarat teşkilatı 19. yüzyılın ortalarında kurularak başına Ahmet Rasim Paşa getirilmiştir.

Espiyonaj, ayaklanmaları bastırmak ve özel savaş teknikleriyle dikkat çeken Polis Teşkilat'ı bir süre sonra istenen hedefe ulaşamadığından dolayı kapanmış olsa da, 1863 yılında çalışmalarına tekrar başlamış ve başına tam ismi kaynaklarda yer almayan Baron C. isimli şahıs getirilmiştir. İstanbul'da yaşayan varlıklı siyasetçileri yakın takibe alan teşkilat, bu isimler hakkında en ufak bilgileri dahi raporlaştırmaya ve daha sonra bu bilgileri söz konusu kişilere karşı şantaj olarak kullanmaya başlamıştı. Baron C.'nin kişilerin özel hayatına müdahale etmesi, diğer ülkelerin adına ajanlık yaptığının ortaya çıkması ve en son olarak da hazırladığı bir istihbarat raporunu hem Osmanlı'ya, hem de el altından Viyana'ya para karşılığında sattığının deşifre olması teşkilattan uzaklaştırılmasına sebep olmuştur.

Rus Casusların Kırım Mesaisi

İlk olarak 15. yüzyıllarında Osmanlı vasalı olan Eflak (Bugünkü Romanya toprakları sayılan bölge) ve Boğdan (Prut Nehrinin iki yakası) tarihi ve kültürel bağları nedeniyle birlikte anılan ama aslında farklı iki bölgedir. Birçok devletle sınırı olan bu bölgeler tarihleri boyunca savaflara ve özellikle Osmanlı, Avusturya ve Rusya arasında krizler yaşanmasına sebep olmuştur. Birçok kez el değiştiren bölgeler 19. yüzyılda 1806, 1828, 1849 ve 1853 yıllarında olmak üzere dört kez Rusya tarafından işgal edilmiştir. Özellikle 1849 işgalinden hemen sonra harekete geçen Osmanlı

birlikleri Ömer Paşa komutasında Eflak'a girerek, Rusya'yı Balta Limanı Senedi'ni imzalamaya zorlamış ve bu kapsamda memleketin ileri gelenlerinden ve Rusya ile Osmanlı temsilcilerinin içinde yer aldığı bir divan oluşturularak, Rus güçlerinin 1850'de Eflak ve Boğdan'ı boşaltması sağlanmıştır. Bu gelişme tarihe Kutsal Yerler Sorunu (Makamat-ı Mübareke Meselesi) olarak geçen ve sonunda da Kırım Savaşı'na dönüşen bir dönemin de fitilini ateşlemiş oluyordu.

Bu dönem de Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik sürdürdüğü casusluk faaliyetleri sadece Osmanlı Hükümeti'nin değil, aynı zaman da Varna'daki İngiliz Konsolosun da dikkatini çekmiştir. Konsolos 22 Temmuz 1850 tarihli tahriratında bu durumu; "*Varna eyaletinin etraf ve eknâfına casus ve sa'î bi'l-fesâd birtakım memurların irsâline Rusya devletinin hâlâ meşgul bulunduğu bazı emâret ve delâ'ile mebni*" satırlarıyla ifade etmiştir. Farklı kaynaklardan ve meslek gruplarından ajan temin eden Rusya, en çok Osmanlı vatandaşı olup Rusya için casusluk yapmayı kabul eden kişilerden faydalanıyordu. Örneğin, Rum, Ermeni ve Gürcü vatandaşlar arasından seçtiği ajanlarını Trabzon Limanı'ndan Eflak-Boğdan'a, oradan da Bulgaristan'a ve Balkanların iç kısımlarına kadar yerleştirerek Osmanlı ordu ve donanmalarının hareketlerine dair bilgi akışı sağlamışlardır. İşte Osmanlı'yı zorlayan ve deşifre etmekte zorlandığı ajan grubu, kendi vatandaşı olup Rus istihbaratı adına casusluk yapan bu gruptu. Kendilerini kamufle etme konusunda son derece uzman olan yerli ajanlar, ancak Osmanlı'nın devreye soktuğu karşı ajanlar sayesinde deşifre edilebiliyordu.

Kazım Karabekir Paşa İstihbarat Müdürüyken Rus ajanlarının temini ve çalışma yöntemlerine yönelik tespitlerini;

"İki sene fiilen hizmet eden subaylardan isteyenler Doğu Dilleri Okulu'na alınır. İki üç sene kadar sizi okur, yani; Türk Dili, Türk Tarihi, Türk Coğrafyası, İslâm Dini, Türk Karakter ve Ah-

lâkı, Türk İktisadi vb. tahsil ederek imtihan olurlar. İmtihanda başarılı olmayanlar birliklerine geri dönebilir başarılı olanlar İstanbul'a gelir ve Rus elçiliğinin gözetiminde iki sene kadar yine aynı konuları daha ayrıntılı olarak okumakla beraber büyük şahsiyetleri büyük hükümet makamlarını, karşıt fikirli gazeteleri, çeşitli fikir akımlarını, halkın iktisadi durumunu, orduyu sonuç itibarıyla her türlü varlığımızı görerek yerinde inceler. Yani okuduklarını gözüyle de görür.

Her gün karşıt fikirli birer gazete okur, her yere girer çıkar. İmtihanda başarılı olanlardan casusluğa kabiliyetli olanlar (her duruma uyar, her yere girebilir derecede, kurnaz, yüz olarak tanınmaz, ağzı sıkı, fedakâr kimseler) ajan olurlar. Casus veya ajan ülkesi için 'fedâî' demek olduğundan bunlara büyük miktarda para verirler. Genellikle irtibatı keserler. Taraflar birbirinden ancak önemli durumlarda haberdar olur.

Casusların bulundukları yerler gizlenir. Ajanlar ülkemiz içerisinde muhtelif işlere, çeşitli milliyetler ve isimlerle dağılıp işe başlarlar. Bir kısmı hidayete ermiş gibi İslam dinine girerek sızar, hatta evlenerek çoluk çocuk sahibi de olur. Beş sene kadar gerek kendisi, gerekse ailesi bol maaş alır. Süresi bitince isterse bu vazifeye devam eder, istemezse önemli bir para mükâfatı, oturacak ev veya arazi verilir. Serbestçe yaşantısını sürdürür. Özellikle muhtediler (din değiştirenler) çoluk çocuk sahibi olanlar hayatları müddetince bu vazifede kalırlar, tabii ki aile ve çocukları bu durumdan genellikle haberdar olmaz." şeklinde dile getirmiştir.

Diplomatik bütün yollar denenmesine rağmen çözüme kavuşmayan Boğazların kontrolü ve Kutsal Yerler Sorunu 1853 yılı ortalarına doğru Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş sinyallerinin yakından hissedilmesine neden olmuştu. Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmek adına Mülteci meselesini ve Kutsal Yerlerin gözetimi konusunu ileri sürerek Eflak ve Boğdan'ı işgal ve

ardından resmen talep etmişti. Rus Başkumandanı General Gorchakof'un bu talebi ret edilmiş, 14 Ekim 1853'te de Eflak ile Boğdan'ın on beş gün içinde tahliyesi istenmiştir. Rumeli Kumandanı Müşir Ömer Paşa'nın gönderdiği "terk edin" yönündeki ulti-matunun Ruslar tarafından kabul edilmemesi üzerine de "Kırım Savaşı" patlak vermiştir.

Rusların Çar I. Petro zamanında Osmanlı'ya karşı başlattıkları politik casusluk faaliyetleri, Kırım Savaşı'yla birlikte her alanda yoğunluk kazanmış ve bu kapsamda Balkanlar Rus ajanlarının akınına uğramıştır. İstanbul'a atanan Rus elçisi Pyotr Andreyevich Tolstoy aynı zaman da Rus istihbaratı adına casusluk faaliyetlerinde bulunan bir isimdi. Elçi kılığına kamufle olan Rus casus Tolstoy, Rus Çarı'na Devlet-i Aliyye'nin sahip olduğu askeri ordunun gücü, diğer ülkelerle siyasi ve ticari ilişkileri ve Osmanlı ile iyi ilişkilerde bulunan devletler hakkında bilgi aktarıyordu. Ruslar, Osmanlı Devleti'nin zaaflarını tespit etmeye yönelik hazırladıkları istihbarat raporlarının ışığından Türkleri yenebileceklerine kanaat getirmişlerdi.

Modernleşme ve teknik anlamda diğer ülkelere nazaran çok daha iyi bir seviyede olan Rus istihbaratı her meslek grubundan oluşan geniş bir ajan yelpazesine sahipti. Elde dilen istihbaratlar elçilik ve konsolosluk kanalıyla Rus istihbaratına iletiliyor ve bu sayede Rus ordularının hareket kabiliyeti artırılıyordu. Sıkı bir eğitim ve disipline sahip olan Rus casusları Devlet-i Aliyye'nin siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal hayatına nüfuz edebilecek bir güce ulaşmıştı.

Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Eflak, Boğdan ve Bulgaristan bölgelerindeki Osmanlı ordusunun durumunu öğrenmek ve bölge halklarını Osmanlı yönetimine karşı kıskırtmak amacıyla bölgeye sızan Rus casusları, kapsamlı bir istihbarat çalışması yürütmeye başlamışlardı. Daha çok asker kökenli Bulgar yerlilerini kendileriyle işbirliğine ikna eden Rus ajanlar bu sayede Osmanlı

ordusuna ve yönetimine rahatlıkla sızıp, elde ettikleri önemli idari ve askeri bilgileri Rus hükümetine ulaştırmışlardı.

Rus casuslarına karşı çok ciddi varlık gösteremeyen Osmanlı idaresi, bu konu da yeterince tedbir alamayınca, Bulgar halkından olan birçok tüccar, işadamları ve memur Ruslar adına ajanlık yapmaya başlamıştı. Bu isimler arasında en faal olan casuslar; Bulgar Mihalaki Abram Ayoş, Dimitriraki, Hristaki, Aleksi, Sütraki ve Papa Dimitri adındaki şahıslardı. Türklerle rahatlıkla samimiyet kurabilmeleri sebebiyle seçilen bu isimler arasında yer alan ajanlardan biri de Aleksi adındaki Bulgar'dı. Uzun zamandan beri bölgede ticaretle uğraşan Aleksi, Ruslar adına ajanlık yaptığı esnada hal ve hareketlerinden şüphelenilmesi üzerine Dâr-ı Şûrâyı Askeri'de (II. Mahmud döneminde kurulan üç meclisten biri) sorguya alınmış ve yapılan sorgulamada ajan olduğu anlaşıncı Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye (Günümüz Yargıtay ve Danıştay statüsünde) kararıyla sürgüne gönderilmiştir.

İslahat Fermanı

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru barış ihtimalinin gündeme gelmesi ve Rusya'nın baskılarına karşı kendisini koruyan Avrupa devletlerine verdiği söz doğrultusunda hazırlamış olduğu fermanın prensiplerini görüşmek üzere Avusturya, İngiltere ve Fransa ile 1 Şubat 1855'te Viyana'da bir araya gelmiştir. Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan bu görüşmede Devlet-i Aliyye'de yaşayan gayrimüslimlerin ve özellikle Hristiyan halkın hak ve imtiyazlarının belirlenmesine yönelik ayrıntılar görüşülmüştür. Kaynağını ve ortaya çıkış nedenini yabancı devletlerden alan ferman, Osmanlı devletinin gayrimüslim tebaasıyla ilgili yapacağı reformların ilk adımı oluyordu. Ancak

ileride de göreceğimiz gibi, Islahat Fermanında yer alan maddeler Osmanlı için yeni sorunların ve ayaklanmaların başlangıcına ve yine ülkenin borç batağına girmesine sebep olacaktır.

18 Şubat 1856 tarihinde Babıâli’de yapılan bir törenle okunarak ilan edilen Fermanın birer kopyası Paris Kongresi’ne katılacak olan devletlere gönderilmiştir. Esasları Fransa, Avusturya ve İngiltere tarafından belirlenmiş olan Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı’nın önemli sonuçlarına gelince;

- Din ve mezheplerin törenleri serbest bırakılmıştır.
- Din ve mezhep değiştirme konusunda zorlama yasaklanmıştır.
- Devlet memurluğuna girişte vatandaşlık bağı yeterli görülerek, azınlıkların ve gayrimüslimlerin memur olabilme engeli kaldırılmıştır.

- Irk, mezhep ve dil farklılıklarından ortaya çıkan küçültücü ifadelerin kullanılması yasaklanmıştır.

- Devlet-i Aliyye’ye uyruğundan olan herkesin devletin askeri ve sivil okullarına girebileceğini, her azınlık grubunun eğitim ve sanat okulu açabileceğini kabul etmiştir. Fakat derslerin seçimi ve öğretmenlerin atanmasını hükümetçe oluşturulacak bir eğitim kurulunun denetimine bırakmıştır.

- Müslümanlar, Hristiyanlar ve diğer din ve mezheplerinden olanlarla ilgili davaların karma mahkemelerde açık olarak görüleceği kararı verilmiştir. Bununla birlikte tanıkların kendi din ve mezhepleri üzerine yemin edecekleri, Medeni Hukuk ile ilgili davaların eyalet ve sancaklardaki karma mahkemelerde Şeriat-a ve Batı’dan aktarılan yeni yasalara göre açık olarak görüleceği ilkesi kabul edilmiştir.

- Osmanlı uyruğunda olan herkesten sınıf ve mezhep farkı gözetmeksizin vergi alınmasını hükme bağlamıştır.

Islahat Fermanı’nın içerdiği ağır koşullar sebebiyle Osmanlı Batı’nın ekonomik desteğine ve borçlara gereksinim duymaya

başlamıştır. Yardım ya da borç almak maksadıyla yabancı girişimcilere tavizler vermek zorunda kalan Osmanlı, yabancı sermaye ve yatırımın ülkeye girişini artırırken, bu sermayeye karşı direnecek gücü olmayan yerli sanayi büyük ölçüde zarar görmüştür. Bir anlamda dış üretime ve dış sermayeye bağlı kalan Osmanlı yarı sömürge bir devlet haline gelmiş, büyük ekonomik kaynakları Batılı devletlerin eline geçmiştir. Ayrıca, Hristiyanların hem Osmanlı eğitiminden faydalanabilmeleri hem de devlet memurluklarına geçebilmeleri prensibi ve askerlik görevini yapmak isteyen Müslüman ve Hristiyan tebaa için “bedel-i nakdi” formülü kabul edilmiştir. Haraç vergisinin devamı olan bu yeni planda, Hristiyan ve Müslüman halktan eşit bedelle iki kesim arasında askerlik mevzusunda eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Paris Barış Antlaşması

18 Şubat 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’ndan sonra bir araya gelen taraflar 30 Mart 1856’da Paris Barış Antlaşması’nı imzalamışlardı. Osmanlı, İngiltere, Fransa, Avusturya, Piyemonte, Rusya ve Kırım savaşa katılmadığı halde, Avrupa politikasında söz sahibi olabilmek için Prusya’nın da katıldığı antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Balkanlardaki siyasi nüfuzu büyük bir darbe alan Rusya, aynı zaman da Avrupa devletlerinin desteğinden de yoksun kaldığı için antlaşmayı hükümsüz kılma girişimlerini devreye sokmak durumunda kalmıştır. Bu anlamda Avrupa’daki Slavlarla yeni ilişkiler geliştiren Rusya, Rus milliyetçiliği kapsamında Panslavizm’in (Slav milliyetçiliği) yayılmasını sağlamıştır.

Otuz dört madde ve bir geçici maddeden oluşan 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması’nın maddeleri ve önemi:

1. Osmanlı Devleti, bir Avrupa devleti sayılacak ve toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerinin kefilliği altında olacak.

2. Rusya ve Osmanlı Devleti Karadeniz’de donanma bulundurmaya ve tersane kuramayacak.

3. Karadeniz tarafsız hale getirilecek, Boğazlardan savaş gemisi geçmeyecek ve boğazlar ticaret gemilerine açık olacak.

4. Boğazlar, Londra Boğazlar Sözleşmesi’ne göre yönetilecek.

5. İki taraf birbirlerinden aldıkları yerleri geri verecekler.

6. Eflak ve Boğdan, Avrupalı devletlerin kefilliği altında ve özerk olacak.

7. Islahat Fermanı ile güvence altına alınan gayrimüslim haklarına, hiçbir devlet karışmayacak.

8. Tuna Nehri üzerinde ticaret gemileri serbestçe dolaşabilecek.

Devlet-i Aliyye, Paris Antlaşması ile ilk kez Avrupalı bir devlet olarak kabul edilirken, Avrupa’daki güçler dengesini yeniden düzenleyen maddelere yer verilmiştir. Ayrıca Osmanlı bu antlaşmayla birlikte savaştan önceki sınırlarına kavuşmuş ve Avrupalı devletlerin korumasına girmiştir. Avrupa’dan umudunu kesen Rusya yeni güzergah olarak gözünü Asya’ya çevirmeye başlamıştı.

Gelişmeler ilk anlarda Osmanlı lehine gözüксе de, Avrupa’nın garantörlük tutumunun kağıt üzerinde kalma olasılığı vardı. Ayrıca, Avrupa devletlerinin Osmanlı’nın iç işlerine ortaklaşa müdahale edebilme hakkını doğuruyor olması antlaşmanın uzun sürmeyeceğini anlamına da geliyordu. Nitekim bu süreçte dış borçlanmanın kapısını aralayan Osmanlı, bir süre sonra da Avrupa devletleriyle iç ve dış sorunlar yaşamaya başlamış İngiltere, Fransa ve Avusturya azınlıkların haklarına ilişkin Paris Antlaşması’nda yer alan maddeleri ileri sürerek gayrimüslimler üzerinde hak iddiasında bulunmaya başlamışlardı. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu talepler, Devlet-i Aliyye’yi parçalamaya yönelik

Ermeni ve gayrimüslim tebaanın ayaklanma fitilleri olarak karşımıza çıkamaya başlayacaktır.

Kuleli Vakası

Tanzimat ve Islahat Fermanının ilanından sonra ortaya çıkan lüks yaşam isteği beraberinde savurganlığı getirirken, bu durumdan rahatsızlık duyan bir tabakanın da oluşmasına neden olmuştu. Asker ve mülkiye memurlarının başını çektiği bu grup yönetim anlayışını tasvip etmedikleri Abdülmecid'i tahttan indirmek amacıyla 1859'da gizli bir cemiyet kurma kararı almışlardı. Osmanlı ordusunda görevli Caferdem Paşa ve Rasim Bey gibi önemli isimleri de yanlarına alan cemiyetin asıl gayesi Sultan Abdülmecid'e yönelik suikast düzenlemektir. Suikast planına göre, Sultan Abdülmecid, Kılıç Ali Paşa Camii'nin Cuma selamlığına vardığında ulema dini kitapları yere atarak darbe girişiminin başladığını bildirecek, bu esnada kapılar tutan kişiler suikastı gerçekleştirecekti. Suikastın başarılı olması halinde ise, ateşlenen işaret fişekleriyle her yerde harekete geçilecek, bu bağlamda telgraf telleri kesilip, köprülerin denetimi ele alınacaktı.

Suikast planını fark eden Mirliva Hasan Paşa, Eylül 1859'da durumu hükümete ileterek, gerekli tedbir ve önlemlerin alınmasını istemiştir. Alınan bu istihbarat üzerine cemiyetin varlığından haberdar olan Sultan Abdülmecid, cemiyetin kurucu isimlerini ve amacını öğrenmek üzere casuslar görevlendirir. Ajanlar, Bayezid Medresesi müderrislerinden Şeyh Ahmet ile beraber çeşitli askerî rütbeden subaylar, esnaf, medrese öğrencisi ve ulemadan hocaların suikast planını değerlendirmek için tekrar Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplanacağını belirleyerek hükümete bildirir.

Bunun üzerine harekete geçen askerler toplantının yapıldığı Camii'yi basarak toplantı halinde olan cemiyet üyelerini gözaltına alır. Soruşturma ve yargılamanın yapılacağı Çengelköy'deki Kuleli Kışlası'na götürülen cemiyet üyeleri, Katipliğini Midhat Efendi'nin yaptığı Divan-ı Mahsus'da yargılanırlar. Yapılan yargılama sonunda Şeyh Ahmed Efendi, Ferik Hüseyin Daim Paşa, Caferdem Paşa, Arif Bey ve Binbaşı Rasim Bey idama mahkûm edilirken, bir grup sürgünle, diğer bir grup ise kürek çekmekle cezalandırılır. Ancak bir süre sonra Sultan Abdülmecid yetkisine dayanarak alınan idam kararlarını ömür boyu hapis cezasına çevirir. Tarihe Kuleli Vaka'sı (1859) olarak geçen bu durum Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler unvanıyla ortaya çıkacak olan cemiyetlere de ışık tutacaktır.

4. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD HAN DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİ

II. Abdülhamid Han (1842-1918)

Devlet-i Aliyye'nin 34. Padişahı

"Savaş yalnız sınırlarda olmaz.

Savaş bir milletin topyekûn ateşe girmesidir.

*Eğer bu bütünlük sağlanmamışsa zafer tesadüfî,
yenilgi kaderdir."*

V. Murad'ın Tahta Çıkışı

Parçalanmış ve bölünmüş haritaların konusu olmaya başlayan Osmanlı Devleti, haritadan yer kapmak isteyen ülke ajanlarının istilasına uğramıştı. Sarayın içine kadar nüfuz eden bu casuslar, devletin üst düzey idarecilerini ve komutanlarını para ve çeşitli vaatlerle taraflarına çekmek suretiyle Osmanlı'ya ihanet eder hale getirmişlerdi. Yabancı ajanların himayesine giren ihanet grubu çeşitli entrikalarla Halife Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek, orta boylu ve yumuşak bir karaktere sahip olan Abdülmecid'in oğlu Veliâht Sultan V. Murad'ı (1840-1904) 30 Mayıs 1876'da tahta çıkarmışlardı. V. Murad, tahta çıktıktan sonra Avrupa'ya gezi düzenlemiş ve bu kapsamda gittiği İngiltere'de sonradan İngiltere'nin Kralı olacak olan Galler Prensi VII. Edward ile samimi dostluklar kurmuştu.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine sebep olan ihanet grubunun çekirdek kadrosu Midhat Paşa, Rüştü Paşa ve Avni Paşa'dan oluşuyordu. Taht yerine tahta bir sandalyeye oturttukları Veliâht V. Murad, olup bitenlerin farkına varacak bir zekâdan yoksun olarak korku ve endişe içinde kendisinden istenenleri yapıyor, daha önceden samimiyet kurduğu İngiliz Prensi'nin vasıtasıyla saraya sızan İngiliz casuslarına müdahale etmekten aciz kalıyordu. İngiliz ajanlar ve kendileriyle işbirliği yapan padişahlar niha-

yet amacına ulaşmış, imparatorluğu yağmalamaya başlamışlardı. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin her kurumuna yerleştirdikleri casuslarla daha rahat hareket kabiliyeti elde eden istihbarat örgütlerinin üst düzey yöneticileri de Saraya girmeye başlamışlardı.

V. Murad'ın tahta çıkmasının dördüncü günü babası Sultan Abdülaziz'in şüpheli bir şekilde bileğini keserek intihar etmesi, sarayda tartışmalara ve farklı iddiaların ortaya atılmasına sebep olurken, yabancı doktorlardan oluşan bir heyetin intihar olayını kanıtlar nitelikte bir rapor hazırlayarak tartışmaya son vermek istemesi halk tarafından manidar bulunmuştur. Çünkü yabancı bir heyetin düzenlediği raporu inandırıcı bulmayan halk, Sultan Abdülaziz'in intihar ettiğine inanmamış; masonların, casusların ve işbirlikçi saraylıların emellerine kurban edildiğine kanaat getirmiştir.

İntihar olayından sonra olağandışı hareketler yapmaya başlayan V. Murad, emperyalist güçlerce alkışlanıyor, Mason Locaları tarafından himaye altına alınmak isteniyordu. Bu süreçte iradesi her geçen gün zayıflamaya başlayınca, çok güvendiği mason doktoru Capoleone ile daha samimi ilişkiler kurmaya başlamış, onun direktifleri dışında hareket etmekten korkar hale gelmişti. Bir anlamda doktoruna koşulsuz biat ederek içinde bulunduğu psikolojik kaostan kurtulabileceğini düşünen V. Murad, önce masonluğu benimsemiş, daha sonra İstanbul'da bulunan Mason Localarına üye olarak derece atlamıştır. Saray'ı istedikleri şekilde kullanıp, istedikleri kararı çıkartabilecek konuma gelen Masonlar, bir süre sonra Osmanlı'nın ilk Mason Locası olan Murad Locası'nı Beyoğlu'nda kurdurarak, o günkü amaçlarına ulaşmayı başarmışlardır.

Yaşanan gelişmeler Sultan Abdülaziz'in başına gelen olayların tekerrürü gibiydi. Sultan Murad'ın zihinsel kaos yaşamasına neden olmaya başlayan vakalar, Murad'ta ölüm korkusuna yol açmış, uykusuz geceler had safhaya ulaşmıştı. Saraydaki başıboşluk ise devlet içinde başını masonların ve yabancı istihbarat ajanları-

nın çektiği yeni bir gücün oluşmasına neden olurken, hazine boşalma noktasına gelmiştir. Ayrıca, Girit İsyanını görüşmek üzere toplanan bakanlar kurulunda Çerkez Hasan'ın Serasker Hüseyin Avni Paşa, Hâriciye Nâzırı Râşid Paşa ve bazı görevlileri infaz etmesi, Murad'ın umutsuzluğa sürüklenmesine ve önüne gelen her fermanı imzalamasına yol açmıştır. Artık düşünemiyor, olayları muhakeme edemiyordu. Hal ve hareketleri normal bir insanın yaptıkları bağdaşmıyor, medet umduğu Mason doktordan fayda bulamıyordu. Doktoru damarından sülüklerle kan almaya başlayınca, ölmekten korkuyor, doktoruna ne tahtı nede tedaviyi istemediğini haykırıyordu.

Sultan Murad'ın yaşadığı bunalımdan faydalanmak isteyen Rus ajanları boş durmuyor, Karadağ, Sırbistan ve Balkanlar'da yürüttükleri espionaj faaliyetleriyle, Osmanlı'ya karşı isyan fitillerini ateşlemeye çalışıyorlardı. Ajanların kışkırtıcı faaliyetleri uzun sürmüyordu. Çünkü, Osmanlı tebaası bir grup gayrimüslim ayaklanmaya, çeteleşip Osmanlı'ya karşı savaşmaya dünden hazır bekliyorlardı. Onlar için tetikleyici bir gücün ve öncünün olması kaçırılacak bir fırsat değildi. Nitekim yabancı ajanların propagandaları sonuç vermiş, Osmanlı'nın hâkimiyeti altında olan bütün bölgelerde ayaklanan gayrimüslimler, yabancı istihbarat ajanlarının öncülüğünde çeteleşerek Müslümanları katletmeye başlamışlardı. Katliamları durdurmak üzere köylere gitmek isteyen Müslüman askerler ise, pusuya düşürülerek katledilmiştir.

Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren darbeci grup yaptıkları planın yolunda gitmediğini, Osmanlı'nın gizli bir işgalle karşı karşıya olduğunun farkına varmışlardı artık. Söz sahibi olmaktan uzak bir konumda bulunmaktaydılar ve tahta sandalyeyle ödüllendirdikleri Sultan Murad, artık üstü giyinik havuza atlıyor, merdivenleri arka arkaya çıkıyor, ata ters biniyordu.

V. Murad'ın Hal Edilmesi ve II. Abdülhamid'in Tahta Çıkışı

21 Eylül 1842 yılında Çırağan Sarayı'nda dünyaya gözlerini açan Sultan Abdülhamid'in doğumu yedi gün yedi gece top atışlarıyla kutlanmıştı. Sessiz ve sakin bir çocukluk dönemi geçiren Veliaht Abdülhamid on yaşında annesi Tır-i Müjgan Kadınefendi'yi kaybedince, üvey annesi Rahime Perestü Valide Sultan tarafından iyi bir eğitim eşliğinde büyütülür. Birçok dili konuşabilen, modern, müzik ve hat sanatlarında son derece yetenekli olan Şehzade, hiçbir zaman padişah olmayı hiç düşünmemiş, saray dışında elit bir grupla dostluklar kurmuştur.

Şehzade Abdülhamid hayatını sade bir yaşam tarzıyla idame ettirirken, sadece üç ay padişahlık yapan V. Murad'ın tahttan indirilmesi emperyalist aktörlerin ve masonların Osmanlı üzerindeki planlarını altüst etmeye yetmişti. Çünkü, Murad'ın tahttan indirilmesiyle birlikte saray ajanlarının, gayrimüslim üst düzey yönetici ve paşaların serbestçe hareket edebilme olanağı kalmamıştı. Daha önce yabancı istihbarat ajanlarıyla kol kola verip darbe yapan hükümet yetkilileri ise, pişmanlığın vermiş olduğu mahcubiyetle bu kez Şehzade Abdülhamid'i nasıl tahta geçirebileceklerinin planını yapmaya başlamışlardı.

Saraydaki entrikalar devam ederken, Şehzade Abdülhamid Efendi Maslak çiftliğinde hayvancılık ve ticaretle uğraşan sade bir yaşam sürmekteydi. Kendisini ziyarete gelen Midhat Paşa, saraydaki vahameti ve V. Murad'ın akıl sağlığını kaybettiğini kendisine iletince Abdülhamid Efendi üzgün bir edayla; *"Devlet-i Aliyye'nin durumu beni üzüyor. Meşrutiyetin ilanı yönetime güç katacağı gibi, Murad'ın da tahttan indirilmesini engelleyecektir."* şeklinde görüşünü beyan eder. Uzun bir süre taleplere duyarsız kalan Şehzade Abdülhamid, kız kardeşi Cemile Sultan, Damat

Mahmud Paşa ve Midhat Paşa'nın ısrarlı tutumları karşısında; *"Murad'ın akıl sağlığının yerinde olmadığına dair bir rapor tarafıma arz edilmediği sürece tahta geçmeyi kabul edemem,"* demek suretiyle teklife son noktayı koymuştu.

Saray odalarının da dikkatini çeken bu durum, V. Murad'ın akıl sağlığının yerinde olmadığını;

"İmamül-müslimin cünûn-ı mutbik ile mecnun olmağla imametden maksud fevt olsa uhdesinden akd-i imamet münhal olur mu? Beyan buyurula. El-Cevab: Allahu âlem olur. Ketebehu'l-fakir Hasan afâ anh" şeklindeki doktor raporu ve Şeyhülislam'ın şu;

"İmamü'ı-müslimin cenûn-i mutbik ile mecnun olmakla imametden makud, feirt olsa uhdesinden, imamet münhal olur mu? Beyan buyrula! El- cevab... Allahu alem, olur."

...fetvasıyla belgelenmek suretiyle Abdülhamid'in önü açılmaya çalışılmıştır. Söz konusu doktor raporu ve fetvayla akli dengesinin yerinde olmadığı belgelenen V. Murad, fetvanın okunmasıyla birlikte çıktığı tahttan (Sandalye) indirilerek, Çırağan'da mecburi ikamete bağlı tutulmuş, akabinde Şeyhülislam Hayrullah Efendi tarafından iki cihanın ve denizlerin hâkimi olarak ilan edilen II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876'da Devlet-i Aliyye'nin başına getirilmiştir.

Abdülhamid'in tahta çıkma cülusu (Tören) top atışları eşliğinde üç gün üç gece sürmüş, ilk cuma namazını saltanat kayıgıyla gittiği Eyüp Sultan Camiisi'nde kılmıştır. Tahta çıktıktan sonra da sade yaşam tarzını devam ettiren II. Abdülhamid, kısa sürede ordunun ve halkın gönlünü kazanmayı başarırken, Yıldız Sarayı'nda yaptığı; *"Devletimizin halini düzeltmek ve istikbalini temin etmek için birlik ve beraberliğe muhtacız. Bana göre birlik ve beraberlik her kuvvetten üstündür. Birlik hükümet üyeleriyle başlayıp tabaka tabaka herkesin zihnine yerleşmelidir. İcraatlar da daima bu noktaya yönelmelidir."* şeklindeki

konuşmasıyla da Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu milli birliğe vurgu yapmıştır.

Osmanlı'nın İlk Anayasası Kanun-i Esasi

Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşiden anayasalı monarşiye geçişi belirleyen bir anayasadır. İç ve dış sorunların giderek ağırlaştığı bir sırada tahta çıkan II. Abdülhamid, sadrazamlığa Mithad Paşa'yı getirmiş, Mithad Paşa'da Avrupa'ya verdiği "Anayasal Devlet" düzeni sözünü Padişah'a kabul ettirmeye çalışmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Mithad Paşa'nın kendisine sunduğu anayasa taslağını kabul etmeyerek, yirmi sekiz kişilik Cemiyet-i Mahsusa'ya yeni bir taslak hazırlatmıştır. Fransız Anayasası örnek alınarak hazırlanan taslak, Heyet-i Vükela'da (Bakanlar Kurulu) kabul edildikten sonra, Padişah'ın 23 Aralık 1876 tarihli Hatt-ı hümayun'uyla ilan edilmiştir.

Osmanlı'nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi yüz on dokuz maddeden oluşmaktaydı. Söz konusu yüz on dokuz maddeden önemli olarak gördüğümüz on dört madde;

1. Hilafet ve saltanat makamı Osmanoğulları (Osmanlı Hanedanı) soyunun en büyük erkek üyesine aittir.
2. Osmanlı Devleti'nin resmi dini İslam'dır. Uygulanan ve çıkarılan yasalar İslamiyet'e aykırı olamayacaktır.
3. Osmanlı Devleti'nin resmi dili Türkçedir.
4. Yürütme yetkisi padişahın başkanlığında Heyeti Vekile'ye (Bakanlar kuruluna) aittir.
5. Bakanlar Kurulu'nun başkan ve bakanlarını padişah seçer, atamalarını yapar ve gerektiğinde azleder.

6. Yasama görevi Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi'ne verilmiştir.
7. Ayan Meclisi üyelerini padişah seçecektir. Meclis üyeleri Padişah tarafından ölünceye kadar tayin edilebilecektir.
8. Mebusan Meclisi üyelerini halk tarafından her beş bin kişiye bir vekil olacak şekilde seçilmektedir.
9. Mebusan Meclis'i üyeleri dört yılda bir seçilmektedir.
10. Kanun tekliflerini sadece hükümet yapabilecektir.
11. Hükümet Meclis'e karşı değil, padişaha karşı sorumlu olmaktadır.
12. Padişahın meclisi açma ve kapama yetkisi mevcuttur.
13. Kanun-i Esasi'de mülkiyet ve dilekçe hakkı, kişi özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, vergi eşitliği, eğitim ve öğretim özgürlüğü, yasal eşitlik gibi temel hak ve hürriyetler mevcuttur.
14. Padişahın devlet düzeninin bozulması durumunda, polis araştırmaları yaparak zararlı ve suçlu gördüğü kişileri sürgüne gönderme yetkileri mevcuttur.

Kanun-i Esasi'nin Önemi ve Sonuçları

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olma özelliğini taşıyan Kanun-i Esasi, o güne kadar mevcut olan rejimin değişmesine ve halkın yönetime katılmasına olanak sağlamıştır. Seçme ve seçilme hakkının da düzenlendiği Kanun-i Esasi'nin Osmanlı idare sisteminde yarattığı diğer ilkler şunlardır:

1. Türk tarihindeki ilk anayasadır.
2. Halk ilk kez hükümdarın yanında yönetime iştirak etmiştir.
3. Seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.
4. Devletin şekli, yasama, yürütme, yargılama ilkeleri ve vatandaşlık haklarını düzenleyen ilk kanundur.

5. Polonya, Belçika, Prusya anayasalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

6. Yazımında hukuki terminoloji kullanılmıştır.

7. Halk oylamasına sunulmadığından, İtalya ve Fransa anayasaları gibi ferman anayasalar sınıfına dahil edilmiştir.

19 Mart 1877'de Mebusan ve Ayan Meclisi üyelerinin katılımıyla açılan Meclis, her ne kadar birlikte yönetme esasına dayanıyor gibi görünse de, aslında yine egemenliğin esas kaynağı padişah olarak kabul edilmekteydi. Çünkü, yasama ve yürütme organ ve yetkilerini birbirinden açıkça ayırmayan Kanun-i Esasi yürütmenin, özellikle de padişahın üstünlüğü ilkesine dayandırılmıştı.

Ayrıca, gayrimüslim üyelerinde yer aldığı Meclis-i Mebusan'ın açılması Osmanlı Devleti için tam anlamıyla bir felaket sayılacak olan Rus Savaşı'na neden olmuştu. 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bütün Balkanlar, Rumeli ve özellikle Bulgaristan'dan yüz binlerce Türk, zor şartlar altında Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle yaşanan göç, şartların giderek ağırlaşması ve bazı milletvekillerinin Rus televizyonlarında Türkiye aleyhtarı konuşmalar yapmaya başlaması Sultan Abdülhamid Han'ı yeni kararlar almaya itmiş ve bu kapsam da ilk iş olarak devleti parçalama ve yok olmaya doğru götüren Meclis-i Mebusan'ı 14 Şubat 1878 tarihinde kapatarak idareyi hâkimiyetine almasını zorunlu kılmıştır. 1908 yılının başlarına kadar hukuken yürürlükte kalmakla birlikte uygulamadan düşen Kanun-i Esasi, 22 Ağustos 1909'da değişikliğe giderek, meşruti ve parlamenter bir sistem haline getirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Rus Savaşı

Tarihe 93 Harbi diye geçen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) Devlet-i Aliyye'nin toprak ve itibar kaybetmesine ve büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmasına sebep olan felaketlerden biridir. Hersek ve Bulgar isyanlarında Osmanlı'yı yalnızlaştırmak isteyen Rusya bir yandan, Türklerin Bulgarları katlettiği ve borçlarını ödemediği yönünde bir algı yaratarak amacına ulaşmaya çalışıyor, diğer yandan Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlılarla savaşmaya teşvik ediyordu. Rusya'nın kışkırtıcı propagandalarına kayıtsız kalmayan Sırp ve Karadağ güçleri Osmanlıya karşı başlattıkları savaştan yenilgiyle ayrılıyorlardı.

Devam eden sorunlara çözüm bulmak amacıyla İstanbul'da İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı bir dizi konferans ve toplantılar düzenlense de Devlet-i Aliyye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı talepler nedeniyle, bir sonuca ulaşamıyordu. Adı geçen devletler 31 Mart 1877'de Londra'da tekrar toplanıp "Londra Protokolü" adı altın da toprak taleplerini yinelemesi Osmanlı Devleti tarafından yine ret edilir. Bu tarihten sonra çözümün antlaşmalarla sağlanamayacağını anlayan Rusya, diğer grupları Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmek yerine 24 Nisan 1877'de bizzat kendi güçleriyle savaşma kararı alır.

Iğdır'a oradan da Erzurum kapılarına dayanan Rus güçlerinin olası katliamını tahmin eden Abdülhamid Han, İstanbul'dan Ahmed Muhtar Paşa adına bir ferman yayınlarak Rusların durdurulması gerektiğini, aksi takdirde alacakları maddi ve manevi yaraların onarılamaz hal alacağını ifade ediyordu. Abdülhamid Han'ın 1877 tarihli fermanının önemli bir kısmı şu şekildeydi:

“Vezirim Muhtar Paşa!

Bugün bulunduğunuz yer, Asya'nın en önemli noktasıdır. Erzurum istila edilirse karışıklık ve bozgunlar bu defa da tekrar eder. İşgal halinde devletin maddî ve manevî varlığına açacağı yaralar size tarife muhtaç değildir. Binaenaleyh, asil iş görecektir, devletin üzerinizdeki nimet hakkını yerine getirme ve İslam milletinin sizden beklediği fedakârlığı ispat edecek gün, bu gündür. Bulunduğunuz durum ve yer ki, onun muhafaza olunamaması, hepimize, kıyamete kadar tarihlerimizden silinmeyecek ve askerlik namusumuza leke verecek, hazin bir hâtıra olacaktır. Askerler savunma görevini ne pahasına olursa olsun yerine getirmeye çalışmaları lâzımdır. Bunun için bizzat, vezirim İsmail ve İzzet ve Mustafa ve Hasan Paşalarla ciddi elbirliği ederek bütün gücünüzü sarf eyleyiniz. Cepheden kaçmak isteyen olursa kurşuna diziniz. Cümlelerinizi Hazret-i Hakk'ın hıfz-ü nusretine tevdi eyler ve katiyen telâş ve korku göstermemenizi ve kendilerini korumaya güçleri olmayan biçarelerin ve bilhassa kadın ve çocukların emniyet ve muhafazalarını ayrıca tembih ederim.

Vatanlarının savunmanın, bu konuda fedakârlık ve gayret göstermenin; dini ve insani bir görev olduğu, bu konuda azami direniş ve gayret göstermeleri benim arzum olduğunu, Erzurum ve Erzincan ve Bayburt ve Kiğı kazalarıyla diğer civar yerlerin eşraf ve halkına acele olarak bildiriniz.”

Muhtar Paşa, aldığı fermanı kasaba ve köylere duyurarak eli silah tutan herkesi Rus güçlerine karşı direnişe davet etmişti. Bu esnada kendisinden emim olarak Erzurum kapılarına dayanan Rus ordusu, karşı saldırı ya da mukavemet beklemeden içlere doğru ilerlemeye devam ediyordu. Ancak, Rus ordusunun rahat ilerleyişi uzun sürmüyor Ahmed Muhtar Paşa, Gedik Ali Paşa ve Mehmed Paşa'nın üç farklı yönden saldırısıyla taarruz durduruluyordu. Ağır kayıpların verildiği muharebe sonunda ise Ali Paşa ve

Mehmed Paşa yaralanırken, binlerce kayıp veren Rus ordusu geri çekilmek zorunda kalıyordu. 25 Ağustos 1877 tarihinde yaşanan Gedikler Muharebesi'nden zaferle ayrılan Muhtar Paşa, bu başarısından dolayı Mareşal rütbesine yükselmiş, Sultan Abdülhamid tarafından gazilik unvanıyla ödüllendirilmişti.

Gedik kahramanı Muhtar Paşa bir diğer zaferini Yahniler Savaşı'nda (4 Ekim 1877) Rusları bozguna uğratarak elde etmiş ve bu sayede Kars'taki Rus tehdidini geçici bir süre için olsa da ortadan kaldırmıştı. Geçici diyoruz çünkü, 17 Kasım 1877 tarihinde tekrar harekete geçen Rus ordusu önce Kars'ı işgal etmiş, daha sonra tekrar Erzurum'a doğru yeni bir taarruz başlatmıştı. Ahmed Muhtar Paşa yetmiş dört bin Rus askerinin kalkıştığı bu taarruzu otuz dört bin askeriyle durdurmaya çalışır. Ancak İstanbul'un Rus işgali tehlikesi altında kalma durumu belirince buradaki görevinden alınıp, acilen Balkan ve İstanbul'daki kuvvetlerin başına geçmesi için İstanbul'a çağrılır.

3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile sona eren 93 Harbi, Osmanlı Devleti'nin Ruslar karşısında aldığı en ağır yenilgi sayılırken, Erzurum 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na kadar Ruslara bırakılıyordu.

Gedikler zaferi ve Erzurum savunmasından bahsederken ismini Türk tarihine Kahraman olarak yazdırmış, Türk kadınının cesaret sembolü haline gelmiş Nene Hatun'u anmadan geçmek mümkün değildir. Bu anlamda Rusların yeni saldırı planlarına geçmeden önce Nene Hatun'u tanımaya çalışacağız.

Nene Hatun-Rus Savaşı'nın Kadın Kahramanı

Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gösterdiği başarı, hırs ve çabalarıyla Türk kadınıni sembolize eden Nene Hatun, 1857 yılında

Erzurum'a bağlı Çeperli köyünde dünyaya gelmiş, on altı yaşında Erzurumlu Mehmet Efendi ile evlenerek Erzurum Taşmescit Mahallesi'ne gelin gitmiştir. Köyü Rus askerleri tarafından işgal edilince, ailesiyle birlikte Erzurum merkeze gitmek zorunda kalan Nene Hatun, bir süre sonra Erzurum'a dayanan Rus ordusuna karşı milis güçlerine katılarak, savaşmaya başlamıştır.

Erzurum'un yakınında bulunan Top Dağı çevre köylerinde yaşayan Ermeniler, Rus ordusuyla işbirliği yaparak Aziziye Tabyası'nı ele geçirmek üzere harekât başlatmışlardı. 8-9 Kasım 1877 gecesi başlayan harekât karşısında az sayıdaki Türk askeri fazla direnemeyince, Ruslar Aziziye Tabyası'nı ele geçirmişlerdi. Bu işgal üzerine Erzurum Cephesi Komutanı Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum halkından yardım istemiş, Erzurum halkı, kadın erkek demeden Rus güçlerinin üzerine yürümeye başlamıştı.

Nene Hatun yeni doğurmuştu. Bir yandan kucağındaki kızını emzirmeye çalışıyor, diğer yandan biraz daha büyük olan oğlunun elini tutmaya çalışıyordu. Halk yediden yetmişe eline ne geçirmişse Aziziye Tabyası'na doğru koşuyordu. Nene Hatun büyüklerinden silah kullanmayı öğrenmişti ama kullanacak silahı elinde yoktu. Kararlıydı gerekirse çıplak elle gidecek Rus işgalcilerine karşı gövdesini siper edecekti. Evden çıkmadan önce; *"Sizi bana Allah verdi. Ben de ona emanet ediyorum."* diyerek çocuklarıyla vedalaşmış, milis güçlere katılmak üzere ilerlemeye başlamıştı. Bu sırada cepheden yaralı olarak gelen ağabeyinin şehit olduğunu öğrenince dönmüş ve ağabeyinin silahını alarak cepheye doğru koşmaya başlamıştı. Ulaşabildiği cephelerin tümünde silahlı mücadele veriyor, yaralı askerlerin bakımını ve yemekleri konusunda yardımcı oluyordu. Yaralanmıştı, yürümekte zorlanıyordu ama buna rağmen cephe taşıyor, su dağıtıyordu. 93 Harbinden sonra dört erkek iki de kız çocuk daha doğuran Nene Hatun, 22 Mayıs 1955'te doksan sekiz yaşındayken zatürre hastalığından dolayı hayata veda etmişti.

Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Antlaşması

Tuna ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede başlayan savaş, kısa bir sürede bütün Anadolu'ya yayılmış, Ruslar Bulgaristan'a bağlı Zıstovi, Tırnova ve Nigbolu şehirlerini ele geçirerek önce Şıpka geçidine, daha sonra Edirne kapısına dayanmışlardı. Rusların bu ilerleyişi Vali Eyüp Paşa kuvvetleri tarafından durdurulmaya çalışılmış olsa da, tükenen mühimmat sebebiyle fazla direnememiş, 20 Ocak 1878'de Rusların Edirne'ye girmesini önleyememişti.

Bir sonraki hedefleri İstanbul olan Ruslar, 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi ile ilerleyişini durdurmuş, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla da savaş sona ermiştir. Çok ağır maddelerin yer aldığı antlaşma gereği geniş oranda toprak kaybeden Devlet-i Aliyye, aynı zamanda Rusya'ya savaş tazminatı ödemek zorunda kaldığı için büyük bir maddi yük altına girmişti. Ayrıca, Ayastefanos Antlaşması'nın ağır hükümlerinden kurtulmak isteyen Osmanlı, Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakınca, bu durumdan nemalanmak isteyen Fransa boş durmamış, Tunus'u işgal etmiştir.

Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlıklarını kazandığı 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nın maddeleri:

1. Bosna-Hersek iç işlerinde tamamen bağımsız olacak, kimseye bağlı kalmayacak.
2. Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletilecek ve bağımsızlık verilecek.
3. Batı'da büyük bir Bulgaristan Krallığı kurulacak ve bu krallığın sınırları Trakya'dan Arnavutluk'a, Tuna'dan Ege'ye kadar varacak.
4. Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak Rusya'ya otuz bin ruble (iki yüz kırk beş milyon Osmanlı altını) ödeyecek. Teselya, Yunanistan'a teslim edilecek.

5. Bulgaristan asileri tarafından yeni Bulgar Anayasası hazırlanacak.

6. Boğazlar savaş ve barış zamanında bütün gemilere açık olacak.

7. Ermenistan ve Girit'te ıslahatlar yapılacak. Ardahan, Artvin, Kars, Doğubayazıt, Eleşkirt ve Batum Rusya'ya bırakılacak.

Rusların Balkanlarda tek egemen güç olmasına sebep olan Yeşilköy Anlaşması'nda geniş bir alana yayılan Bulgar Prensligi kurulurken, Trakya, Bosna Hersek ve Arnavutluk toprakları da Osmanlı'da kalmıştır. Paris Konferansı'nda alınan kararların geçersiz sayılmasına neden olan Yeşilköy Antlaşması'nın imzalanması başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa Devleti tarafından endişeyle karşılanmış ve sorunların çözümü hususunda Berlin'de toplanılmasına karar verilmiştir. Bu sırada Rusların yeni saldırı olasılıklarını düşünen Osmanlı Devleti, İngiltere ile bir dizi görüşmeler yapmış ve Kıbrıs Adası'na karşılık İngiliz ordusundan Rusya'nın olası saldırısı halinde yardım sözünü içeren 4 Haziran 1878 tarihli bir savunma antlaşmasını yapmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda da Ayastefanos'ta alınan kararların biraz daha yumuşatılmış hali olan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması imzalanmıştır.

Berlin Antlaşması'nın önemli maddeleri:

1. Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlığını kazanmıştır.

2. Bosna-Hersek'in yönetimi geçici bir süreliğine de olsa Avusturya'ya verildi.

3. Bulgaristan sınırları küçülerek, üç bölgeye ayrılır.

4. Bulgaristan Osmanlı devletine vergi vermek zorunda olan bir prenslik olarak, özerklik kazanmıştır.

5. Valisi Hristiyan olmak üzere Doğu Rumeli Osmanlı'ya bağlı bir yönetim haline getirilmiştir.

6. Kars, Ardahan, Batum Rusya devletine bırakıldı.

7. Doğubeyazıt, Osmanlı devletine bırakıldı.

8. Teselya'nın Yunanistan'a ait olduğu kabul edildi.

9. Kosova, Osmanlı'da kaldı.

10. Osmanlı, Rusya'ya 2 katı tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

11. Osmanlı'nın Rusya'ya ödemesi gereken tazminat taksite bağlanmıştır.

12. Osmanlı, Doğu Anadolu'da ve Girit'te ıslahat yapılmasını kabul etmiştir.

Devlet-i Aliyye ile Rusya, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Fransa arasında imzalanan anlaşmaya göre, Doğu Rumeli Vilayeti iç işlerinde bağımsız olmakla birlikte Osmanlı'ya bağlı bir vilayet olarak kalmış, din ve ibadet özgürlüğü, dinî grupların hak ve hukukları ve yerli yabancı din liderlerinin ilişkileri güvence altına alınmıştır. Diğer taraftan Osmanlı'nın büyük toprak kaybına yol açan anlaşma Balkan, Batum ve Kafkaslarda yaşayan bir milyondan fazla Türk, Gürcü ve Müslüman Lazların Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur.

Osmanlı için dağılma sinyallerinin hissedilmeye başlandığı antlaşmanın önemli sonuçlarını şu şekilde sıralamamız mümkündür.

1. Osmanlı'nın dağılma süreci hızlanmıştır.

2. Antlaşma ile İngiltere de Osmanlı topraklarının dağılma sürecine katılmıştır. Bu yüzden İngiltere'den boşalan yeri Almanya almıştır.

3. Ermeni konusu ilk defa uluslararası bir antlaşmada yer almıştır.

4. Berlin Antlaşması Ermeni meselesinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

5. Osmanlı devletinin 19. yüzyılda en çok toprak kaybettiği antlaşmadır.

6. Antlaşma sonucunda en karlı çıkan, Bosna-Hersek'ten haklar elde eden Avusturya ve Kıbrıs'ı üs olarak almış olan İngiltere'dir.

İleriki konularda da görülebileceği gibi Ermeni ayaklanmalarının tümü Berlin Antlaşması'nın yol açtığı bir iç sorun haline gelecek ve bu sorun 21. yüzyıl Türkiye'sine kadar sarkacaktır.

Türk ve İngiliz Ajanlar Rodop'ta

Rus ve Romen ordularına karşı mağlup olan Devlet-i Aliyye, Edirne'yi düşman güçlerine teslim etmek zorunda kalmış, akabinde de 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını imzalayarak hasta devlet durumuna gelmişti. Osmanlı topraklarından ayrılan Bulgar Prenslığı'nde yaşayan insanların büyük bir kısmı Türk ve Müslüman'dı. II. Abdülhamid Rusların Osmanlı tebaası vatandaşlar üzerindeki kışkırtıcı faaliyetlerini unutmamıştı. Çünkü Osmanlı'nın yenilmesine sebep olan asıl gelişme Rusların bu vatandaşları Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmeleri idi. Ayrıca çoğunluğu Osmanlı vatandaşı olan Rum ve Ermeni kökenli insanların Rus istihbaratı adına ajanlık yapmak suretiyle ihanet içine girmeleri Saray'daki bilgi akışına sebep olmuştu.

Oldukça zeki olan Sultan II. Abdülhamid'in aklında bir plan vardı. Çarlık ordusunun ajan hamlesine karşılık, bölgeye göndereceği casuslarla Rusya'ya karşı bir isyan başlatmayı planlıyordu. Bu planı devreye sokmaya karar veren Sultan Abdülhamid, ilk olarak güvendiği bir grup ajanı bölgede isyan başlatmak üzere bölgeye intikalini sağlar. Kısa bir sürede bölgedeki Türk ve Müslümanları bir araya getirmeyi başaran ajanlar, isyancı grupların küçük birimler halinde Ruslara karşı savaşmalarını sağlarlar. Bu sırada bir grup Türk ajanın sahadaki ayaklandırma çabaları sürerken, diğer bir grup Türk ajanda Ayastefanos Antlaşması'nı tanımadıklarını bastırdıkları bildirileri dağıtmak suretiyle işgalci devletlere duyurmaya çalışıyorlardı.

Abdülhamid Han'ın Rus istihbaratına karşı espiyonaj faaliyetleri sürerken, İngilizler Abdülhamid'e yakın olması amacıyla bir casusunu Saray'a sızdırmışlardı. Ajanların çalışma ve hareket noktalarını çok iyi analiz etmeyi öğrenen Sultan Abdülhamid, İngiliz ajanın hareketlerinden şüphelenmiş ve kendisini karşısına alarak ajan olduğunu itiraf ettirmiştir. Sultan Abdülhamid deşifre olmasını sağladığı İngiliz casusu idam edebilirdi. Ama idam etmek yerine kendi adına çalışmasını daha mantıklı görmüş ve bu yönde ajanlık teklif etmişti. Sultan'ın ajanlık teklifini kabul eden İngiliz casus Robert Sinclair, o andan itibaren Jurnal Teşkilatı adına çalışmaya başlamıştı.

İngiliz asıllı yeni Jurnalci Sinclair (Hidayet Paşa) yanına aldığı Türk asıllı hafiyelerle bölgede Türkleri ve Müslümanları ayaklandırmakla görevli diğer Türk ajanlarının bulunduğu Rodop dağlarına giderler. Rus ve Bulgar işgaline karşı direnmek üzere çeteleşen grupların sayısını artırmakla işe başlayan İngiliz asıllı Osmanlı ajanı Hidayet Paşa, kurdurduğu çetelerin başına geçerek düşman ordularına karşı savaşmaya başlar. Bir müddet sonra direnişçi çetelere yeni katılımların artması üzerine harekete geçen Hidayet Paşa, grupları düzenli birimler haline getirdikten sonra, başlarına birer Türk hafiyesi atamıştır.

Baskın, sabotaj ve saldırıları her geçen gün artmaya başlayan direnişçilerin bu ilerleyişi, işgalcilerde panik havasının yaşanmasına ve buna bağlı olarak da güvenlik önlemlerini artırmalarına neden olurken, bir süre sonra bütün bu çabalarının direnişçileri durdurmaya yeterli olmadığı anlaşılmıştı. Çaresiz kalmışlardı ve direnişçileri durduramıyorlardı. Onların bu çaresizliği direnişçileri daha çok cesaretlendiriyor, saldırılarının ardı arkası kesilmiyordu. Artık düzenli bir yapılanmaya gerek olduğunu düşünen Rodop'lu Türkler, bu amaç doğrultusunda 16 Mayıs 1878'de Bulgaristan Sultanyeli Kazası Katarla Köy'ünde bir araya gelerek,

Rodop Türk Mukavemeti Hükümeti'ni (Rodop Türk Geçici Hükümeti) kurduklarını ilan etmiş ve böylece hareketlerine siyasi ve diplomatik bir boyut kazandırmışlardı.

Pomak liderlerinden Ahmet Timirski Ağa, Hacı İsmail Efendi, Hidayet Paşa ve Kara Yusuf Paşa'dan oluşan kurucu meclisin, otuz kişiden oluşan Temsilciler Meclisi de bulunmaktaydı. Dört milyon Türk'ü temsil eden hükümet, vatandaşların hak ve hukukunun korunmasını sağlamak amacıyla İstanbul'da bulunan diğer devlet elçiliklerine 16 Mayıs 1878'de gönderdikleri aşağıdaki;

"Avrupa Devletleri, neden silaha sarıldığımızın nedenlerini bilmek zorundadırlar. Bu yasal bir devlete karşı olan ayaklanma değil, bir hak direnişidir. Yeşilköy Anlaşması'na dayanarak Rus ve Bulgarlar topraklarımızı ele geçirmişler ve kıyım yapmaktadırlar. Canımızı, namusumuzu korumak zorunda olduğumuz için direnmekteyiz. Yeşilköy Antlaşması'na karşı çıkıyoruz. Bunun yerine yeni bir antlaşma yapılmalıdır." mektupla Rus ve Bulgar zulmünü dile getirmişlerdir.

Sultan Abdülhamid'in kurdurduğu silahlı direnişçiler karşısında cephaneye ve yiyeceklerini savaş alanında bırakarak dağılan Haçlı orduları, Rusya'nın İstanbul'da masaya oturmalarına neden olan bir yenilgi almışlardı. Bu kapsamda Rus ve Türk yetkilileri arasında 8 Şubat 1879'da başlayan ve yine aynı gün sonuçlanan görüşme sonucunda, Yeşilköy Antlaşması yerine Berlin Antlaşması'nın geçerli olduğuna karar verilmiştir.

Çırağan Vakası

Veliaht Abdülhamid, çocukluk ve gençlik yıllarında çevresine saçtığı yaşam sevinciyle tanınan neşeli ve güleç yüzlü bir insandı. Tahta çıkmamak için uzun bir süre dirense de Osmanlı'nın için-

de bulunduğu askeri ve ekonomik kaos ve V. Murad'ın akliselim düşünme yeteneğini kaybetmesi onu zorunlu olarak sade yaşamından uzaklaştırmış, meşakkatli ve zorlu bir serüvenin içine sürüklemiştir.

Çırağan Sarayı'nda ailesiyle birlikte zorunlu ikamete tabi tutulan kardeşi V. Murad'ı her zaman koruyup kollayan II. Abdülhamid, kendisine karşı çeşitli entrikaların planlandığını hissetmeye başlamıştı. Müşavirlik ve daha sonra İstanbul Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi Müdürlüğü yaptığı sırada Abdülhamid Han tarafından görevden alınan Ali Suavi'nin öncülüğündeki yabancı istihbarat ajanları ve bu ajanlarla işbirliği yapmış olan kumandanların kan donduran yeni bir planı vardı. Bu plan kapsamında halk ayaklandırılacak, Çırağan'da ikamet eden V. Murad kaçırılıp tekrar tahta çıkarılacaktı.

Tarihler 20 Mayıs 1878'i gösterdiğinde ihanet planı devreye sokulmuş, Rus harbinden kaçarak İstanbul'a sığınan göçmenlerin oluşturduğu beş yüz kişilik bir halk ordusu Çırağan Sarayı'na doğru harekete geçmişti. Sarayı koruyan askerleri ve diğer görevlileri etkisiz hale getirildikten sonra, V. Murad'ın bulunduğu bölüme girmeyi başarmışlardı. Durumu fark eden V. Murad, kendisini kurtarmaya geldiklerinden habersiz, korkuya kapılarak hazine dairesinde saklanmaya çalışmış olsada, Ali Suavi tarafından bulunarak durum kendisine izah edilmiştir.

Bu sırada Sultan Abdülhamid'in Murad'ı korumakla görevlendirdiği Dilaver Ağa, II. Abdülhamid'i olaylardan haberdar eder. Baskın haberini alan Sultan II. Abdülhamid gecikmeden kardeşi Murad'ı korumak üzere askerlerini Çırağan'a gönderir. Saraya ulaşan askerlerle birlikte isyancılara karşı mukavemet gösteren Hasan Paşa, eline geçirdiği sopayı darbeci Ali Suavi'nin kafasına vurmak suretiyle öldürür. Suavi'nin öldüğünü gören isyancılar paniğe kapılınca, üstünlüğü elde eden Abdülhamid'in askerleri is-

yancılarının bir bölümünü öldürürken, bir grup kaçmayı başarmış, kalan diğer grup ise sağ olarak rehin alınmıştır.

Jurnalcilik - Saray İstihbaratı

1870'lerden itibaren uluslararası diplomasi, siyasi ve askeri alanda etkin olmaya başlayan Rus istihbaratı, 1881 'de kurumsallaşma yoluna gitmiş ve bu süreçte Otto von Bismarck'ın usta casusu Alman Wilhelm Stieber öncülüğünde gizli polis örgütü olan Okhrana İstihbarat Servisi'ni kurmuştur. Gizli İstihbarat Servisi resmen kurulmadan önce de Osmanlı'da casuslar bulunduruyor olsa da, bu tarihten sonra daha sistematik bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir.

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla birlikte Devlet-i Aliyye'de başta Rus ajanları olmak üzere diğer yabancı devlet ajanlarının varlıkları ve etkinlikleri giderek artmaya başlamıştır. Bu kapsamda işbirliği yaptıkları Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler, diplomatlar, tarihçiler, arkeologlar ve gazeteciler yoluyla istihbarat toplanmış ve bu istihbaratlar ışığında hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Özellikle İstanbul ve Osmanlı'nın diğer eyaletlerinde görevlendirdikleri elçilerin istihbarat yazışmaları gözlerden kaçmamıştır. Padişah'ın ve ailesinin en yakınına kadar sızmayı başaran yabancı casusların yoğunluğu o kadar artmaya başlamıştı ki mutfak çalışanlarının, aile tabiplerinin ve saray hizmetkârlarının oluşturduğu bir muhbir örgütü dahi oluşturulmuştu. Bu muhbirler saraydaki konuşmaları dinliyor, Padişah'ın ve aile bireylerinin ne zaman nereye gideceklerini, sağlık durumlarını ve kullandıkları ilaçları dahi dışarıya sızdırıyorlardı.

Ali Suavi'nin saray baskını, Rus ve diğer emperyalist ülke ajanlarının Saray'daki yoğunluğu II. Abdülhamid'in daha dikkatli

ve daha şüpheli bir yaşam sürmesine neden olmuştu. Çünkü yeni bir baskının, suikastın ya da saray işgalinin sinyalleri her geçen gün artıyordu. Özellikle saray içi ihanet yumağının tehlike arz etmeye başlaması, saray dışına sızdırılan bilgilerin, gruplaşmaların ve sinsi faaliyetlerin önüne geçmek için merkezi idarenin himayesinde gizli bir istihbarat sistemini zorunlu kılmaya başlamıştı. Kardeşi V. Murad'ın zihinsel problemler yaşamasını da istihbarat servisinin ve ajanların eksikliğine bağlayan Sultan II. Abdülhamid, bu kapsamda saray içi casus ve ihanetçilere karşı faaliyet gösterecek "Jurnal-Jurnalcilik" adı altında kendisine haber ulaştıracak casusları yani bugünün tabiriyle karşı istihbarat (İKK) birimini devreye sokmaya karar vermişti.

II. Abdülhamid'in Jurnal sistemine, dolayısıyla jurnalcilere başvurmalarının asıl sebebi dış tehditlerden çok sadrazamların, vezirlerin ve en yakınındaki insanların bazı vaatler karşılığında yabancı casuslarla işbirliği yapmak suretiyle devletin ve padişahın güvenliğini tehlikeye atıyor olmalarıydı. Padişah II. Abdulhamid hatıratında bir ihanet vakasını örnek göstererek Jurnalın kaçınılmaz olduğunu ve bu sistemin kendisine Ceddi II. Mahmut tarafından kaldığını şu sözlerle aktarmıştır:

"Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın İngilizlerden para aldığını öğrendim. Bir Sadrazam kendi devletine ihanet eder duruma geldiyse, elbet istihbaratı da kendi işine geldiği gibi yönlendirir. Bu olaydan ötürü tedirgin oldum. Mahmut Paşa'nın hususi bir istihbarat ağı vardı. Bu teşkilat biz dahil ailemizin yakınında kim varsa para vererek elde etmişti. Bu doğru değildi, o yüzden teşkilatı bana devretmesini istedim."

II. Abdülhamid, o günkü anlamıyla hafiye memurlarının görevleri icabı düzenledikleri raporları, günümüz anlamıyla gizli bilgileri, kötüleme raporunu ya da ihbarcı ağı olarak tanımlayabileceğimiz Jurnal sistemini bizzat kendisinin kurduğunu hatıratına; "Evet,

jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandaşı değil hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimetiyle gırtlaklarına kadar dolu oldukları hâlde, devletime ihanet edenleri tanımak, takip etmek için kurdum. Tebaamın ne düşündüğünü, şikâyetlerinin neler olduğunu bilmek durumundayım. Kendi devletini yıkmak, kendi padişahının canına kast etmek karşılığı, yabancı devletten para alan sadrazamları gördük—ten sonra şahsıma bağlı müstakil bir istihbarat teşkilâtı kurdum.” satırlarıyla kaydetmiştir.

Hafiyе memurları yani jurnalciler iki gruba ayrılırdı. Birinci grupta maaşlı valiler, müşirler, ferikler, ordu komutanları, mutasarrıflar, hakimler, bürokratlar, sade vatandaşlar, yazarlar ve gazeteciler bulunurken, ikinci grupta para ya da makam sahibi olmak ve Padişah’ın dikkatini çekmek için Saray’a jurnal (Gizli rapor) vermeyi kabul eden çıkarcılar bulunmaktaydı.

Sırp, Yunan, Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Tepedelenli Ali Paşa isyanları ve Cezayir’in Fransızlar tarafından işgali gibi olayların yaşandığı II. Mahmud döneminde başlayan ve daha sonra II. Abdülhamid tarafından yaygınlaşan Jurnalcilerin görevlerine gelince; görevleri icabı geniş bir yetki alanına sahip olan Jurnalciler devletin ve halkın can, mal, huzur ve güvenliğinin sağlanması adına meydana gelen ya da gelebilecek her türlü konuşmayı, doğumları, nüfus kayıtlarını, vakayı ve gelişmeleri jurnalleyip (Raporlaştırmak) İstanbul’a ulaştırmakla yükümlüydüler.

Daha çok saray içinde jurnal (Rapor) hazırlayan hafiyе-jurnalciler (Rapor hazırlayan muhbir) aynı zamanda İstanbul’da insan sohbetlerinin yoğun olduğu mekânları, sokakları ve evleri jurnal toplamak için kullandıkları yerler olarak seçmişlerdir. Bu tür mekânlara gizli olarak sızan ve konuşmalara kulak veren hafiyeler konuşanları, konuşan kişilerin isimlerini, hangi etnik kökene ve devlet vatandaşlığına sahip olduğunu ve konuşmaların gerçekleştiği saat ve mekân isimlerini jurnallerine ekleyerek pa-

dışa iletilirdi. Jurnalciler hazırladıkları istihbarat raporlarında o kadar ayrıntıya giriyorlardı ki, aile sorunlarını ve hatta dış ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasi sohbetleri dahi jurnallerine ekliyorlardı.

II. Abdülhamid'ten önce de kullanılan ve Zaptiye Nezaretine bağlı olarak çalışmalar yürüten hafiye sisteminden daha geniş bir istihbarat raporunu ifade eden jurnalin diğer bileşenlerini gösteren şematik bir çizelgesi bulunmamasına rağmen, sistemi geliştirmek üzere Fransız uzmanlardan yararlanılmıştır. Hafiyeler saray ve ülke içinde olduğu gibi diğer devletlerde de görevlendirilmekteydiler. Dış ülkelerde görev yapan jurnalciler hazırladıkları jurnalleri dış temsilcilik yani Hariciye Nezareti kanalıyla İstanbul'a ulaştırıyorlardı.

Jurnalcilerin Ermeni komitelerin faaliyetlerine ilişkin Viyana'dan hazırladığı aşağıdaki gizli raporu o günün jurnaline bir örnek olarak verebiliriz;

“Ermeni müfsidlerinin tahrîkâtına dâir hafıyye me'mûrumuz tarafından i'tâ olunan raporun sûreti bugünkü tarihlü ve beşyüz on dört numarulu telgrafnâme-i âcizâneme zeyl olmak üzere leffen sûret-i mahremânede takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men-lehu'l-emrindir.”

13 Teşrîn-i evvel 94 târîhlü melfûf mahremâne raporun tercemesidir:

“Ermeniler ahd-ı karîbde hiç olmaz ise Bulgaristan gibi bir mevki-i müstakil ihrâz edebilecekleri ümîdindeler. Sefâret-i seniyye cânibinden kemâl-ı germî ile icrâ olunan tefîş ü nezâretten pek ziyâde havf u ihtirâz olunduğu cihetle, Londra'daki Ermeni fesâd komitesinin burada bir şu'besi yok ise de, Ermeniler Londra ile Paris ve Kırım'da ve hatta Dersa'âdet'te kendilerine karşı cereyân eden bi'l- cümle husûsâta vâkıfdırlar. Ermeniler gerek Paris'te ve gerek burada Bulgar muhâcirîn ve talebesi ile hüsn-i

imtizâc ediyorlar ve Dersa'adet'te bir hayli hempâları bulunup, bunların kendi âmal ü mekasıdlarının istihşâli uğrunda fedâ-yı cân etmeği zâten göze aldirmiş olduklarını ve Londra'daki komiteleri rü'esâsı tarafından i'tâ olunan evâmirin infâzı için hiçbir tehlike önünden kaçmayacaklarını söylüyorlar.

Simferopol ile Gözleve'de ve Bercansk ile Kafkasya'da gayet fa'âl komiteler mevcûd ve merkez-i idâresi Londra'da bulunan büyük komite mebâliğ-i külliyyeye mâlik olup, İngiltere Hükûmeti dahi Devlet-i aliyye'ye karşı bir silâh makamında bulunan bu komitenin harekâtına iğmâz-ı ayn etmekde imiş. Paris Komitesi a'zâsı rü'esâ ile li-eclî'l-istişâre ala'd-devâm Londra'ya gidüp geliyorlar. Fesâd komitesi, şimdiki Patrik Kaimmakamı Himayaka'dan memnûn olmayüp, intihâbât-ı cedîde icrâ olunup da bunun neticesinden dahi hoşnud olmazsa gerek Himayaka ve gerek hükûmet aleyhinde dinamit ve esliha isti'mâl edecektir.

Ermeniler, Edirne Rum Metropolidi Kril'in, Rumların, Ermeniler ile bi'l-ittifâk ref'-ı livâ-yı 'isyân etmeleri için el-yevm icrâ-yı tahrîkât etmekde olduğunu ve lisân-ı Osmânî'nin Rum mekâtibinde cebren tadrîsi hakkında Hükûmet-i seniyyece mevcûd tasavvura mûmâna'at etmemiş olmasından dolayı, Rum Patriği Monsenyör Teofitos'a karşı müteneffir ve münfa'il olduklarını beyân ediyorlar.

Panslivist komiteleri bir hastahâne inşâsı için Dersa'âdet Rum Patriği'ne mebâliğ-i külliyye irsâl etmişler ise de, mebâliğ-i mezbûre yalnız Hükûmet-i seniyye aleyhine tahrîkâta sarf olunmaktadır. Anların kavlince Fransa Hükûmeti, Şark'ı tanassur ettirmek üzere, Papa'nın taht-ı riyâsetinde Avrupa devletleri me'mûrlarından mürekkeb bir kongre akdi tasavvurunu tervîc ü iltizâm ediyormuş. Bu kerre istihbâr ettiğime göre Tiflisli Abzamirof ve Londra'da mukOm Melikof nâmında iki şahsı bugün Viyana'ya muvâsalat etmişlerdir. Birincisi, Ermeni mes'ele-i mev-

hûmesine dâir bir risâle neşretmek üzere Marsilya'ya gidecekmiş. Ermenice kütüb ü resâ'il dâima Liverpool ile Cenova ve Marsilya'da tab'u neşr olunarak Osmanlı sefâ'iniyle Marsilya ve Hocabey'den Memâlik-i şâhâneye idhâl edilmektedir.

Ermenilerin, Ermenilerle meskûn ba'zı vilâyât-ı şâhâne icrâ-yı hükm eden kaht u galâdan bi'l- istifâde bir isyan çıkaracakları ve bir de Gülhâne'de vâki' Mekteb-i Tıbbiyye-i şâhâne şâkirdânına Ermenice risâleler gönderilmiş olduğu rivâyât-ı vâki'a cümlesindendir. Bundan mâ'adâ, bura Ermenileri, bu sabah aldıkları bir mektûba nazaran altı yedi güne kadar Sivas Vilâyet-i aliyyesi dâhilinde kâin Tokat Şehri'nde bir isyân zuhûr edeceğini söylüyorlar."

Polis ve Jandarma Teşkilatlarının Ayrılması

Batılı casusların iç işlerine müdahalesi ve Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi, zabıta sisteminde yeni bir düzenlemenin yapılmasını zorunlu kılmış ve bu yönde hazırlanan bir talimat 21 Şubat 1876'da vilayet valilerine gönderilmiştir. Ancak, söz konusu talimatın işlerlik kazanması için uzman personel ihtiyacı vardı ve bu personeli bulmak oldukça zordu. Öngörülen düzenleme mevcut elemanlarla yapılmaya çalışılmış olsa da, istenen hedefe ulaşmaktan uzak kalmıştı. Bunun üzerine yabancı bir uzmandan destek alınmasına karar veren yetkililer, alanında en iyi sayılan İngiliz General Valentine Baker'le anlaşır. İç güvenlikte yapılacak düzenlemelerin mahiyetini tespit edip, raporlaştırmak üzere İstanbul'a gelen Baker, bu konudaki çalışmasını 21 Mart 1877 tarihinde tamamlayarak Meclis-i Vükelâ'ya sunar. İç güvenlik sisteminin aksayan yönleri ve çözüm önerilerinin sıralandığı raporun birinci bölümü şu beş maddeden oluşuyordu.

1. Polis ile Jandarma vazifelerinin ayrı birimlerce ifa edilmemesi.

2. Zaptiye birliklerinin tertip ve hareketlerine dair teftişlerin gereği gibi yapılamaması.

3. Gerek İstanbul gerekse diğer vilayetlerde zabıt ve neferlerin iç güvenliğe ilişkin vazifelerini tahsil edebilecekleri okulların bulunmaması.

4. Zabıtların vazifelerine dair matbu nizamnameler hazırlanmasına rağmen kendilerine görevlerine ilişkin ayrıntılı talimatnamelerin verilmemesi.

5. Gerekliği zamanlarda vilayet veya çeşitli mahallere sevk edilecek yedek kuvvetlerin bulundurulmaması.

Baker'in tespitlerinde ki en önemli kısım, yapılanmanın polis, jandarma ve haber almanın aynı anda aynı kurum adı altında ifa edilmesinin yol açtığı sorunlar olmuştur. Bu sebeple zaptiye görevinin polis ve jandarma olarak iki farklı örgüte bağlanması ve polisin şehir merkezi, jandarmanın ise kırsal sorunlarla ilgilenmesi gerektiğinin altını çizmiş ve göreve alınacakların mutlaka eğitimden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Görüldüğü gibi, gerek yetkililerin ve gerekse Baker raporunun kapsamı özellikle iç güvenlikle ilgili sorunların çözümüne yönelikti. İstihbarata ilişkin herhangi bir tespit ya da öneride bulunmamış olması önemli bir eksiklikti. Bu nedenle devlete ve vatandaşların can güvenliğine yönelik tehlikeleri önceden tespit edip, ilgili birimlere ulaştıracak bir istihbarat teşkilatının varlığı gerekliydi. Yeni düzenlemeye göre, bu tarihe kadar Müşiriyet bünyesinde görev yapan zaptiye teşkilatı jandarmaya çevrilerek, Seraskerliğe bağlanmış ve Seraskerlik bünyesinde bir Jandarma Dairesi teşkil edilmiştir. Zaptiye Müşiriyeti 1879'da kaldırılmış ve yerine görevi sadece polis işlerini kapsayan Zaptiye Nezareti kurulmuş, Polis ve Jandarma bir daha birleşmemek üzere ayrılmışlardı.

Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın Doğuşu

Sultan Abdülhamid sistematiik örgütlenmeden uzaklaşmaya başlayan istihbarat ağını merkezde yani tek hâkimiyetin kendisinde olacağı düzenli bir istihbarat teşkilatının kurulmasının zorunlu olduğu kanaatine varmıştı. Aynı düşüncede olan Said Paşa'nın bu yöndeki düşüncesini Abdülhamid'e aktarmış olması, jurnalcilerin doğrudan Padişah'a bağlanması ve düzenli bir istihbarat ağına kurulması için ilk adım sayılıyordu. Bu anlamda son derece cesur, atılgan ve ileri görüşlü olan Başkitabet Daire Başkanı Said Paşa'nın Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın asıl mimarı ve ilk lideri olduğunu ifade edebiliriz.

Sultan Abdülhamid'e göre, saray içerisinde her paşanın ayrı birer jurnalcı grubu vardı ve kendisinden önce jurnaller bu paşalar tarafından okunduktan sonra kendisine ulaştırılıyordu. Bu nedenle jurnaller gizli olmaktan çıkmış, herkesin okuyabildiği, ulaşabildiği ve elde edilen bilgileri dışarıya sızdırabildiği bir duruma gelmişti. Ayrıca jurnalciler arasında başlayan üstünlük kavgası saray ve devletin aleyhine gelişmeler gösteriyordu. İstihbarat ağından baş gösteren bu kaos ve yaşanan hadiseler Padişah Abdülhamid'in saraya kapanmasına yol açınca, güvenlik ve istihbarat hususunda daha sıkı tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiş, 1880'de Jurnallerin ve jurnalcilerin tek egemende yani doğrudan Sultan II. Abdülhamid'e bağlı olacağı Yıldız Hafıye Dairesi'nin kurulmasına karar verilmişti.

Abdülhamid'in 1880 yılında temelini attığı Yıldız İstihbarat Teşkilatı Osmanlı'nın kurumsal anlamda ki ilk istihbarat ve espionaj faaliyetlerinin yürütüldüğü bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldız Hafıye Teşkilatı inançlı, gönüllü ve eğitimli üç yüz zaptiye kuvvetinden oluşturulmuş, daha sonra bu sayı dört bine kadar ulaşmıştır. Saraya ve istihbarat teşkilatına alınacak

isimler hakkında detaylı bir tahkikat yapıldıktan sonra, onay için Abdülhamid Han'a sunuluyor, Padişah'ın onayından geçen jurnalciler yeteneklerine göre Saray'da, yurt içinde ya da yurt dışında görevlendiriliyordu. Hafiyelere ödenecek ücretler ise göreve ve görev bölgesine göre farklılık gösterebiliyordu. Örneğin hayati tehlike arz eden sınır boylarında, eşkıya takibinde, sabotaj ve gizli örgütlerde çalıştırılan memurlar daha fazla ücret alıyordu. Görevini icra ettiği esnada şehit olan hafiyelerin ailelerine maaş bağlanıyor ve talep edilmesi halinde varsa çocukları bunlara teşkilatta çalışma olanağı sağlanıyordu.

İstanbul'a ziyarete gelen Alman İmparatoru Wilhelm, teşkilatta bazı aksakları tespit edip, II. Abdülhamid'e iletti. Wilhelm'e göre teşkilat, dar bir kapsamda faaliyet gösteriyordu ve hafiyeler de tecrübeden yoksundu. Bu nedenle uzman biri tarafından daha işlevsel hale getirilmesi gerekiyordu. Wilhelm, Sultan Abdülhamid'e Alman Polis Şefi'nin teşkilatın iyileştirilmesi hususunda kendisine yardımcı olabileceğini söyler. Bu öneriyi dikkate alan Abdülhamid Han, hükümet yetkililerine Yıldız Hafiyeler Teşkilatı'nı şekillendirmesi, görev dağılımı ve alt birimlerini oluşturması amacıyla Alman polis şefiyle irtibata geçilmesini ister. Teklifi kabul eden Alman Şef, kısa sürede teşkilatın yapılmasını başarinca Abdülhamid tarafından Yıldız'ın başkanlığına getirilir. Daha sonraki süreçte şefinde talebiyle yüksek rakamlar ödenmek suretiyle üç Alman casus daha teşkilata dahil edilir. İstihbaratı profesyonel olarak yapan Alman casuslarının transfer edilmesiyle yetinmeyen Abdülhamid, şeyh ve tarikat lideriyle de anlaşarak Osmanlı'nın en ücra köşesinde dahi meydana gelen ya da gelebilecek olaylar hakkında bilgi edinmeyi amaçlar.

Yıldız Teşkilatı'na bağlı birçok alt birim bulunmaktaydı. İstanbul bölgesinde yer alan bu birimlere bağlı hafiyelerin direk Abdülhamid Han ile görüşme imkânı bulunmamaktaydı. Hafiyeler

ler elde ettikleri jurnalleri bağlı oldukları merkeze ulaştırıyor, o merkezden sorumlu olan kişi de belirli aralıklarla gelen jurnallerin önemine göre Saray'a ulaştırıyordu. Saray'a bağlı birçok merkez mevcuttu ve merkezlerin geneli İstanbul sınırları içinde faaliyet göstermekteydi. Söz konusu merkezlerin taksimi ise şu şekilde yapılmıştı:

1. Bâb-ı Âli (Osmanlı Hükümeti)
2. Bab-ı Ali Seraskeri
3. Şeyhülislam Kapısı
4. Yıldız Sergi Dairesi
5. Tekke ve Zaviyeler
6. Anadoluhisarı Kanlıca, Çubuklu
7. Nefs-i Zaptiye (Asker bünyesinde)
8. Mekatib-i Askeriye (Askeri Okullar)
9. Mevlevihaneler
10. Liman Dairesi
11. Medreseler

12. Beşiktaş, Yıldız, Üsküdar Beyoğlu, Çamlıca, Adalar, Fatih, Ayastefanos, Şişli, Kadıköy ve Beykoz Ciheti.

Yukarıdaki merkezler dışında Selanik, Yanya, Bosna, Suriye, Bitlis, Kosova, İbrail, Serfice, Yaş, Kalas, Yakova, Köstendil, Van, Laşid, Karaferye gibi birimlerin varlığından da söz edilmektedir. Her merkezin bir sorumlusu vardı ve giderleri bizzat Said Paşa tarafından karşılanırdı. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki Yıldız Teşkilat'ına jurnal aktaran bu birimlerin birçoğu gönüllü kuruluşlar olduğu için resmi bir kimlik taşımamaktaydı. Saray'ın takdirini almak ve Padişah'ın dikkatini çekmek amacıyla faaliyet gösteren oluşumların birçoğu bireysel beklentiler içindeydi.

İstihbarat örgütündeki yeni yapılanmalar sonrası saray içindeki istihbarat grupları artık Abdülhamid Han dışında kimseye jurnal teslim edemeyecek, elde ettikleri bilgileri başka kimseyle

paylaşamayacaklardı. Padişah, kısa bir sürede Yıldız İstihbarat Teşkilatı'na bağlı jurnalcı yelpazesini genişletmiş, resmi hafiyeler dışında her millettten her dilden her renkten ağa, şeyh, hokkabaz ve cariyelerden oluşan jurnalcileri teşkilata bağlamıştı. Görev yapacakları yerler, bölgeler ve devletler bizzat Padişah tarafından belirlenmeye başlanmış ve gelen çok önemli jurnaller aracısız olarak doğrudan kendisine teslim edilmiştir.

Padişah II. Abdülhamid yaverlerine verdiği talimatla banyoda dahi olsa gelen jurnalin kendisine ulaştırılmasını emretmiştir. Hafiyeler ismi ve mührü olmayan jurnalleri dikkat almayan Padişah, bu raporları okumaz ama mutlaka saklardı. Nadirde olsa önemsiz gördüğü jurnallerin tahkikini yani bugünkü değimiyle istihbarat analizini Serhafiye Kadri Bey'e yaptırdı. Komik vakaların yazılı olduğu jurnalleri okurken gülümseyen Kadri Bey, Padişah tarafından uyarılır ve görevini ciddiyetle yapmasını *"Ben bu işlere ehemmiyet vermezsem, gideceğim yer mezarıdır,"* sözleriyle ifade ederdi. Abdülhamid Han'a ulaştırılan jurnaller kimi zaman ev, tahıl, altın ve giyim gibi bireysel talepleri de içerebiliyordu. Padişah'tan para talep eden bir zat'ın Saray'a gönderdiği bir jurnalin özgün hali şu şekildeydi;

"...Cenab-ı Rabb-ı mennan, padişah-ı kadr-dan ve şehinşah-ı cihan, velinimet-i bi-minnet efendimiz hazretlerine tükenmez ömürler ihsan buyuvsun, amin. Emsal ve akranı bendeganem mi-süllü refikam cariyelerinize de birinci rütbeden bir kıt'a şefkat nişan-ı zışanının ihsan buyrulmasını istirham eylerim, ferman. Sarfedilecek de hiçbir param yoktur padişahım. Yaver-i hususi-i şehriyarilerinden" piyade mirlivası abd-ı memlûkleri

Bu ve buna benzer jurnal gönderen jurnalcilerin dördüncü sınıf jurnalcı sınıfına girdiğini belirtmemiz gerekiyor. Dördüncü sınıf diyoruz çünkü teşkilat içinde yer alan hafiyeler dört sınıfa ayrılırdı ve yine bu sınıflar teşkilatın farklı birimlerinde görev

alırlardı. Bu birimlerden biri Abdülhamid Han tarafından kurulan “Özel Şifre Dairesi” idi. Yıldız Hafiye Teşkilatı’nın önemli bir birimi olan Hususi Şifre Dairesi’nin önem ve kuruluş nedenlerine geçmeden önce, yukarıda sözünü ettiğimiz jurnal merkezleri arasında, diğer birimlere nazaran çok daha dikkat çekici olan “Tekke ve Zaviye” merkezlerinin amaç ve casusluk faaliyetlerine bakmakta yarar görüyorum.

Tekke ve Zaviyeler

Abdülhamid Han’ın tekke ve zaviyeler için düşüncelerini aktardığı hatıratındaki şu ifadeler önemlidir:

“Padişah tebaasının ne düşündüğünü, hangi şikâyetleri olduğunu, bir yandan valilerinden, kadılarından hükümet yoluyla öğrenir, bir taraftan ülkenin dört bucağına serpilmiş tekkelerin şeyhlerinden, dervişlerinden haber toplar ve buna göre ülkeyi idare ederdi. Ceddim Sultan II. Mahmud, buna gezginci dervişleri de ekleyerek istihbaratı genişletmişti. Ben tahta çıktığım zaman durum buydu ve böylece devam ediyordu.”

Sultan Abdülhamid’in yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere, devletin yaşadığı müşkül durumu hafifletmek için tıpkı diğer Osmanlı padişahları gibi oda çok geniş bir sosyal taban üzerinde hatırı sayılır etkisi olan tekkelerden yardım almak istemiş; bu sebeple tekke ve zaviyelerle aradaki irtibatı hiçbir zaman koparmamış, nakdi ve manevi desteğini her zaman sunmuştur. Tekke ve zaviyeler Müslümanlar tarafından tevhid inancını bütün insanlığa yaymak ve gönüllere yerleştirmek için kurulmuş müesseselerdi. Genellikle şehir ve kasabalarda kurulmakla birlikte, kervanların geçtiği güzergahlarda da kurularak sosyal hizmetlerde görmüşlerdi. 14. yüzyılın ikinci yarısında Basra civarından geçen

İbn-i Battûta, burada her konak başında bir zaviyenin bulunduğunu; yolculara bedava et, ekmek ve helva verildiğini; her zaviyede bir şeyh ve imam, müezzin, talebelere (dervişlere) hizmet eden birtakım hizmetkârlarla yolcuların yiyeceğini hazırlayan aşçıların bulunduğunu bildirmektedir.

Türkler savaş dönemlerinde düşmanı gözetlemek ve düşman hakkında bilgi toplamak amacıyla hudut boylarına tekke ve zaviyeler kurmuşlardır. Bu kapsam da tekke ve zaviyeleri sadece din odaklı düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü tekke ve zaviyeler irade ve iman birliği dışında Osmanlı'nın amaçlarına hizmet etmek için istihbarat faaliyetleri de yürütmekteydi. Her ne kadar fethedilen yerlerde kurulan tekke ve zaviyeler kültürel ve sosyal faaliyetler kapsamında camii ve medreseler inşa edip, İslamiyet'in uyanışını tetiklemeye çalışmış olsalar da, aslında üyeleriyle o bölgelerde yürüttükleri espionaj faaliyetleri çok daha fazla önem arz etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişiminde önemli rol oynayan tekkeler yüzyıllar boyunca sosyal hayatın, eğitim hayatının ve espionaj faaliyetlerinin önemli bir parçası oldular. II. Mahmut dönemine gelindiğinde değişimin önünde bir engel olarak duran Yeniçeri Ocağı kaldırıldı ve Yeniçeri Ocağı ile iç içe geçmiş olan Bektaşî tarikatının tekkeleri kapatıldı. Diğer tekkeler ise Tanzimat döneminde Şeyhülislamlığa bağlandı ve bu tekkeler varlığını cumhuriyet dönemine kadar devam ettirdi. Osmanlı devletinin güç kaybettiği, her alanda bozulmaların başladığı son dönemde ise tekkelerin bir kısmı yozlaşmaya başlamıştı. Aynı zamanda Batılılaşmanın her alanda hızlı bir şekilde yaşandığı bu dönemde devlet yöneticileri açısından medreselerle birlikte tekke ve zaviyeler gözden çıkarılmış kurumlar haline geldi.

Özel Şifre Dairesi

Yıldız Teşkilâtı'nda iki tip memur bulunmaktaydı. Bunlardan birincileri, devletten bu iş için maaş alanlardır. Bunlar profesyonel memurlardır. İkincileri ise, muhtelif görevlerde bulunan devlet memurlarıyla serbest insanlardır. Bu çerçevede valiler, müşirler, ferikler, ordu komutanları, mutasarrıflar, hakimler, rütbe itibarıyla büyük-küçük bürokratlar, ilmiye ricali, sade vatandaşlar, yazarlar ve gazeteciler bulunmaktaydı. Bu gruplar Osmanlı'nın bütün vilayetlerinden ve dış devletlerden jurnaller hazırlayıp Saray'a gönderiyor, Saray'da inceleyip önemli gördüğü jurnal sahiplerine ödülleri veriyordu. Doğrudan Saray'a gönderilen jurnallerin dışında, sadece alanında uzman hafiyelerin çözebileceği bazı şifreli jurnallerde bulunmaktaydı. İşte bu şifrelerin toplandığı bir daire de mevcuttu. Fakat bizim üzerinde duracağımız daire teşkilatın bünyesinde kurulan bu şifre dairesi değil, bizzat Padişah tarafından kurulan ve çok gizli bilgilerin çözümlendiği "Özel Şifre Dairesi" olacaktır.

Abdülhamid Han'ın talimatıyla kurulmuş olan hususi şifre dairesi, daha önceden hazırlamış olduğu rakam, şekil ya da figürleri içeren şifreleri teşkilatın merkezlerine ve jurnalcilere gönderirdi. Şifreyi alan jurnalcisi ya da merkez Saray'a göndereceği jurnalleri artık bu semboller üzerinden hazırlar, daha sonra şifre dairesine gönderirdi. Aslında özel şifre dairesi daha çok devletin yurtiçi ve yurtdışındaki resmi temsilcilerinin göndereceği jurnaller düşünülmüş olarak kurulmuştu. Çünkü resmi kurumların ve ajanların telgrafla göndereceği jurnallerin diğer istihbarat örgütlerince ele geçirilme ihtimali yüksekti. Bu şekilde bu dairenin kurulması söz konusu tehlikenin bertaraf edilmesi ve ele geçirilmiş olsa dahi çözülme ihtimalini en aza indiriyordu. Ve özellikle diğer ülkelerden gelen jurnallerin şifreli olduğunu hatırlatmakta yarar görüyoruz.

Tunus'un Kaybı

Uluç Ali Reis ve Sinan Paşa'nın 1574'te ele geçirmesiyle birlikte Osmanlı'nın Vilayeti olan Tunus, 1857'ye kadar süren savaşlarda Cezayir'i (1830) ele geçiren Fransızların yeni hedefi haline gelmişti. Tunus'u yöneten beylerin zamanla Osmanlı aleyhine faaliyetlere girmesini fırsat bilen Fransızlar bölgeye farklı kimlikler altında ajan ve vatandaşlarını yerleştirmişti. Bölgedeki aşiretleri ve etnik grupları yakından tanıyan Fransız ajanlar, bölgedeki bazı aşiretlerin Cezayir'e saldırı düzenledikleri gerekçesiyle Fransız yetkililerine rapor göndermiş, yetkililerde bu istihbarat üzerine sekiz bin kişilik ordusunu 4 Nisan 1881'de Tunus'un Bizerte Limanı'na çıkarmışlardı. Fransızların bu harekâtına karşı direnecek gücü olmadığını anlayan Tunus Beyi Sadık Mehmed Paşa, İstanbul hükümetinden yardım talep etmek zorunda kalmıştır.

Bu sırada Saray ajanlarına karşı Yıldız Hafiyeleri'ni harekete geçirmekle meşgul olan Abdülhamid Han, Fransız ordusunun Tunus'u işgal ettiklerini duyduğu an uluslararası diplomatik yollarla işgalin gayrimeşru olduğunu anlatmaya çalışır. Ancak, Mısır'ı işgal etmeye hazırlanan İngilizlerin ve Türkistan'ı istila etmeye hazırlanan Rusya'nın Padişah'ın bu çağrısına umursamaz kalması, diğer devletlerin ise sadece kısa metinli bir protestoyla yetinmesi, Abdülhamid Han'ın bu konuda yalnız kaldığının bir göstergesi olur. Avrupa devletlerinden beklediği yardımı alamayan Abdülhamid Han, Tunus'un işgaline karşı kendi ordularını harekete geçirme kararı alır. Bu kapsamda yirmi bin askerini bölgeye gönderen Padişah, Fransızların işgal ettiği toprakları genişletmesine engel olmaya çalışır. Padişah'tan aldığı emir doğrultusunda bütün kurumlara Osmanlı sancağını diken Hilmi Paşa ise, bu yöntemle Fransızların ilerlemesini durdurmayı başarır. Ancak, Padişah'ın yardım talep ettiği sömürgeci Haçlı devletleri, Osmanlı'nın ya-

nında yer almak yerine işgalci Fransa'ya destek verince 306 sene Osmanlı hâkimiyetinde olan Tunus bazı sınır olaylarını bahane eden Fransızlar tarafından 1881'de işgal edilir.

Ajanların Mısır Savaşı

Mısır Hidivi İsmail Paşa 1882 yılından itibaren ekonomik sarsıntı geçirmeye başlayan Mısır'ı ekonomik krizden çıkarmak için askeri ve savunma dahil birçok alanda kısıtlamaya gitmiş, ancak aldığı bütün bu tedbirler kurtuluş için yeterli olmamıştı. Kısıtlamaların Mısır'ı krizden çıkarmak için yapıldığı izah edilmeye çalışılsa da, halkın her geçen gün düşen alım gücü ve yaşam koşullarının ağırlaşmaya başlaması halkı üzmeye ve bu anlamda rahatsızlığını dile getirmeye başlamasına sebep olmuştu.

Mısır'da yaşanan bu huzursuzluğu fırsata çevirmek isteyen İngilizler ise bölgeye ajanlarını kaydırmaya başlamıştı. Ayrıca, Fransızların Tunus'u işgali sırasında sessiz kalan İngilizlerin bu sessizliğinin sebebi Mısır'ı işgal etme düşüncesinden kaynakladığı açıkça ortaya çıkmaya başlamıştı. Aslında Mısır Hidivi İsmail Paşa'ya verdikleri borçlarla zor duruma sokmalarının asıl nedeniydi buydu. Keyfine düşkün olan İsmail Paşa, kendi çıkarı dışında Mısır'ın ya da halkının refahını düşünen bir insan olmaktan çıkmış, adeta Mısır'ın işgalini kolaylaştıran bir hale gelmişti. Paşa'nın bu tavrı İngilizlerin kendisinden imtiyaz koparmasına neden olurken, işadamları kılığında kamufle olmuş İngiliz ajanları bölge halkını Osmanlı uygulamalarına karşı isyana teşvik etmeye başlamışlardı.

İngiliz ajanlarının kışkırtma girişimleri sonuç vermiş, 11 Temmuz 1882'de Mısırlı Miralay (Albay) Ahmet İrabî, Vatanî örgütüyle "Mısır Mısırlılarıdır" hareketini başlatmıştır. Amacı sözde Mısır'ın bağımsızlığı olan hareketin baş sorumlusu İngilizler,

Sultan Abdülhamid'e gönderdikleri haberde isyanı bastırması için bölgeye asker göndermesini isterler. Bu talepteki asıl gaye isyanı bastırmak değil, Mısırlılarla Türkleri karşı karşıya getirmek suretiyle Osmanlı'dan nefret etmelerini sağlamaktır.

Halkın İsmail Paşa'ya yönelik rahatsızlığı ve Paşa'nın da umursamaz bir tavır sergilemesi Sultan Abdülhamid'in dikkatini çekmeye başlayınca, Paşa'nın uygulamalarını yakından takip edip kendisine raporlamaları için Yıldız hafiyelerini bölgeye gönderir. Mısır'a giden jurnalciler bölgede İngiliz ajanlarının yoğunluğunu ve yöre halkını kışkırtmak için her yolu denediklerini tespit ederek Padişah'a iletirler. Padişah kendisine ulaşan jurnallerin artması ve durumun giderek çıkmaz bir hal alması üzerine Hidiv (Başbakan) İsmail Paşa'yı görevden alarak yerine oğlu Tevfik Paşa'yı görevlendirir.

Tevfik Paşa öncülüğünde kurulan yeni kabine ilk iş olarak ecnebi memurların görevine son verir. Bu durumdan rahatsız olan İngiliz ve Fransız güçleri üstünlük kurmak amacıyla hareket kabiliyetlerini genişletmek istiyorlardı. Bu kapsamda bölgede bulunan ajanların işgal çalışmaları, Yıldız hafiyelerinin dikkatini çekiyor ve bu yönde jurnaller hazırlayarak Sultan Abdülhamid'e gönderiyorlardı. Padişah'a gönderilen jurnallerde dikkat çeken önemli konulardan biri de Tevfik Paşa'nın İngilizlerle olan yakınlığı olmuştur. Bu yakınlık Sultan Abdülhamid'i rahatsız ederken, Tevfik Paşa'nın yanlış kararlar verebileceği düşüncesini de akıllara getirmişti.

Emperyalist güçlerin tehditler açıklamaları her geçen gün artıyor, işgal girişimleri alenen dile getiriliyordu. Padişah'a göre öncelikle Tevfik Paşa'nın İngiliz oyununa gelmesini önlemek gerekiyordu. Bu anlamda Derviş Paşa ve Esad Efendiyi Mısır'a göndermesine rağmen, Tevfik Paşa kendi başına karar alarak 13 Eylül 1882'de İngilizlerin Kahire'ye girmelerine izin vermişti. İn-

gilizler Kahire'ye girişlerinin geçici olduğunu ifade etsede, Sultan Abdülhamid bu işgalin geçici olmadığını çok iyi anlamıştı. Yaptığı uluslararası görüşmelere ve ikna turlarına rağmen Tevfik Paşa'nın İngilizlere tabi olmasını engelleyemiyordu. Sultan Abdülhamid, Mısır Hidivi Tevfik Paşa'nın 1892'de vefat etmesi üzerine kendisiyle çok iyi geçinen ve samimi ilişkiler kuran on sekiz yaşındaki Abbas Hilmi Paşa'yı Mısır Hidivi olarak atamak durumunda kalır.

II. Abdülhamid'in Kontrespiyonaj Faaliyetleri

Beşiktaş Sarayı'ndan ayrılarak Yıldız Sarayı'na taşınan II. Abdülhamid ilk iş olarak Saray'da yeni odalar, gizli geçitler, dışarıdan Sarayı koruyacak on beş bin muhafız için barınma bölümleri ve Sarayı içeriden korumakla görevli beş yüz muhafızdan oluşan Söğütlü Bölüğü içinde odalar yapmış ve yapılan planların ayrıntılarını bir sır gibi yakınlarından dahi saklamıştır.

Türk tarihi karanlık bir dönemden geçiyordu. Adeta askeri ve ekonomik bir enkaz devralarak tahta geçen Abdülhamid Han, Devlet-i Aliyye'nin hâkim olduğu bölgelerde cereyan eden olaylara vakıf olmak istiyor ve bu yönde hafife sistemini genişletme projeleri üzerinde çalışıyordu. Duvara astığı haritalara dikkatlice bakan Padişah, valilerden ve jurnalcilerden gelen raporları dikkatlice inceliyor, dışarıya bilgi sızdırdığını hissettiği rütbeli zabıtları, saray çalışanlarını, saray dışına alıyor ya da görevlerine son veriyordu. Bu revizyondan rahatsız olan Sadrazam Rüştü Paşa ve Namık Paşa, Abdülhamid'e karşı muhalif tavırlar sergilemek suretiyle rahatsızlıklarını alenen ortaya koyuyorlardı. Çünkü V. Murad döneminde geniş bir yetki yelpazesıyla donatılan Namık Paşa ve Rüştü Paşa, giderek ikinci planda kaldıklarını ve ellerindeki yetkilerinin alınmasıyla hareket kabiliyetlerinin kısıtlandı-

ğını fark etmişlerdi. Bu kapsamda toplantılar düzenliyor, Abdülhamid'in uygulamalarının yanlış olduğunu insanlara inandırmaya çalışıyorlardı. Namık Paşa'nın Şair Ziya Bey ile bu konuya yönelik şiddetli bir tartışmaya girmesi II. Abdülhamid'in kulağına gitmiş, Padişah'ta huzuruna çağırdığı Namık Paşa'dan sert bir ifadeyle olanlar hakkında bilgi istemiş ve olayın bir daha tekrarlanması halinde kendisini pişman edeceğini belirtmiştir.

Saray bünyesinde ihanet çemberi daraltılmaya çalışılırken, İstanbul sokakları Haçlı istihbarat örgütlerinin casuslarıyla kaynıyor, yaşanan her olayın arkasından bu casuslar çıkıyordu. Yabancı devlet elçiliklerinin besleyip kolladığı bu ajanlar yerli ve yabancı gazetecileri işbirliğine zorluyor, para karşılığında Osmanlı ve Abdülhamid aleyhine haberler yaptırıyorlardı. Özellikle İngiliz Daily News ve Reuters'un gazete haberleri her geçen gün şiddetini artırarak bölücü ve karalayıcı yazılarına devam ediyordu. Osmanlı'nın her bölgesinde Ermenilerin acımasızca katledildiği yalanlarını haberlerine taşıyan bu gazeteler, aynı zamanda yaşanan katliamlar dolayısıyla insanların II. Abdülhamid'i istemediklerine vurgu yapmaya çalışıyorlardı.

Daily News, Reuters ve Times gibi yabancı gazetelerin saldırılarından rahatsız olan II. Abdülhamid, saldırıları önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışıyor, ancak gazete baskılarının ve yönetiminin yurtdışında yapılıyor olması işini zorlaştırıyordu. Paşa'ya göre gazeteleri susturabilmenin artık tek bir yolu kalmıştı. Yıldız Hafiyeleri adı geçen gazetelerle irtibata geçecek, belli ödenekler karşılığında saldırılarına son vermelerini teklif edeceklerdi. Nitekim teklifi kabul eden gazetelerin bir bölümü saldırgan yazılarına son verirken, ödeneği yetersiz bulan gazeteler yazılarını daha ağır bir dille yazmaya devam etmişlerdir. Ödenek sağlamakla kati sonuç alınmayınca ikinci bir tedbiri devreye sokan II. Abdülhamid, Paris'te Türk Gizli Polisi adıyla bir dergi çıkarılmasını sağlamış

ve bu yöntemle saldırgan gazetelere karşı yazılar yazdırmaya başlamıştı. Dergi saldırgan gazetelerin aksine İstanbul'un güvenirliliğini içeren olumlu yazılar kaleme alıyor, Haçlı ordularının yazdıklarını yalanlıyordu.

Yabancı gazetelerin dışında, Abdülhamid Han'ın canını sıkın yerli bir gazetede vardı. Uyanıp kahvaltısını yaptıktan sonra önüne gelen bütün gazeteleri okumayı ve önemli gördüğü cümleleri kalemle işaretlemeyi adet haline getiren II. Abdülhamid'in canını sıkın gazete, Kayserili bir Rum tarafından çıkarılan "İstikbal" adlı gazeteydi. İstikbal, alenen Padişah'ı hedef alan yazılara yer veriyor, devlet yönetiminin acımasız olduğuna dair yalan haberler yapıyordu. Yıldız hafiyeleri bir müddet takibe aldıkları gazetenin susturulması gerektiğini Padişah'a iletince, ihbarı dikkate alan hükümet bir ay süreyle gazetenin kapatılmasına karar vermişti. Ancak, yabancı istihbarat ajanlarının mali destek sağladığı İstikbal gazetesi bir ay sonunda tekrar yayın hayatına başlamış ve daha önce yazdıklarından daha ağır bir dille yazmaya devam etmiştir.

Yahudi Jak'ın Asitli Balon Suikastı

Yıldız Sarayı Abdülhamid'in ikamet ettiği bir konuttan çok, devlet işlerinin görüldüğü, Yıldız Hafıye Teşkilatı'na ulaşan Jurnallerin değerlendirilip, karara bağlandığı bir istihbarat üssü haline gelmişti. Osmanlı'nın hâkim olduğu bölgelere gönderilen Yıldız casusları, elde ettikleri en ufak bilgileri dahi Abdülhamid'e ulaştırmaya başlamışlardı. Her gün gelen yüzlerce jurnali kapalı kapılar ardında okuyup Osmanlı'nın en ücra köşesinden haberdar olmaya çalışan Abdülhamid Han'ın Saray dışında hayatı yok gibiydi. Sadece bayram ve kutlama gibi özel günlerde Topkapı'yı ziyaret eder, daha sonra tekrar çok sevdiği Yıldız Sarayı'na geri

dönerdi. II. Abdülhamid'in Yıldız Jurnalinden beklediği asıl husus, kendi tahtına ve ailesine yönelik düşünülen komploları ortaya çıkarmaktı. Bu kapsamda ajanlık hususunda yürüttüğü operasyonlar sadece Saray'ın ya da Devletin içinde yapılmamış, Avrupa'da kendisine karşı gruplaşan Jön Türklerin bulunduğu diğer ülkeleri de kapsamıştır.

Saray sakinlerinin altın ve diğer zihniyet takılarının satışı, siparişi ve temini için kuyumcu başları mevcuttu. Bunlar Saray'da dolaşır, siparişleri not alıp ülke içinden ya da dış devletlerden temin ederek sahiplerine teslim ederlerdi. Kuyumcu başlarından biri de Jak isimli bir Yahudi Taciriydi. Jak Saray'a serbestçe girebiliyor, istediği kişilerle rahatça sohbet edip Saray ve Padişah hakkında bilgi edinebiliyordu. Daha çok kadınlarla yaptığı alış-veriş sohbetlerinde Padişah'ın özel yaşamına ve Saray'a girip çıkanlar hakkında sorular soruyordu.

Jak'ın hal ve hareketlerinden şüphelenen Yıldız Teşkilatı'nın şifre katibi Kemal Efendi, Saray içindeki jurnalcilerden şahsı takibe almasını ister. Kısa bir süre sonra kendisine ulaştırılan jurnalde Jak'ın yabancı istihbarat adına çalışan bir ajan olduğu bildirilir. Kemal Efendi yaptığı istihbarat çalışmasında Yahudi Jak'ın Saray ve Abdülhamid Han hakkında yalan yanlış bilgileri para karşılığında Avrupa'daki gazetelere pazarladığı ortaya çıkar.

Sultan Abdülhamid'in emriyle harekete geçen Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın yurtdışındaki ajanları Jak ile ilgili detaylı bir istihbarat çalışması yürütürler. Türk ajanların ulaştığı sonuçta Jak'ın düşünülen çok daha tehlikeli biri olduğu belirlenir. Ajan Jak, kiralanan bir şileple Beşiktaş sahiline yanaşacak, oradan da daha önceden Padişah'ın hangi saatte Saray'ın hangi alanda oturduğunu belirlediği yerlere asitlerle doldurulmuş balonları sevk edip patlamalarını sağlayacaktı. Türk ajanları tespit ettikleri bu planı Sultan Abdülhamid'e bildirmeleri üzerine, ajan Jak derhal tutuk-

lanarak cezaevine konur. Ajan Jak'ın evinde yapılan araştırmalarda Saray bilgilerinin dışarıya sızdırıldığına dair birçok jurnal ele geçirilir. Suikast amaçlı kiralanmış şilep ise arkası asitli balon, ön tarafı kömür yüküyle kamufle edilmiş bir halde ele geçirilir.

MI6 Ajanlarının Ortadoğu Mesaisi Başlıyor

18. yüzyılın sonlarına doğru dağılma sinyalleri vermeye başlayan Devlet-i Aliyye, aldığı mağlubiyetler ve toprak kayıpları yüzünden can çekişmeye başlamıştı. Bu süreci önlemeye yönelik devreye soktuğu yeni denge politikalarıyla varlığını sürdürmeye çalışmış ve bu kapsamda yakınlaştığı Almanya ile Berlin Antlaşması'na kadar işbirliği yapmak zorunda kalmıştı.

Büyük Britanya için Kızıldeniz, Akdeniz ve Basra Körfezi üçgeninde gerek kara gerekse deniz ulaşımı noktasında merkezi bir role sahip olması nedeniyle stratejik açıdan hayati öneme sahip olan Irak, aynı zamanda sahip olduğu petrol kaynaklarıyla da gelecek nesillerinin bir garantisi olarak görülüyordu. Irak'ın herhangi bir şekilde kaybı, Hint ticaret yolu başta olmak üzere bütün çıkarlarını kaybedeceği anlamına gelecekti. Bu tehlikelerin olası sonuçlarını göze alamayan Britanya, bölgedeki çıkarlarını tehlikeye atmamak adına 19. yüzyılın başlarından itibaren her türlü önlemi almaya ve özellikle de Basra'da güvenlik koridoru oluşturmaya karar veriyordu.

II. Abdülhamid'in dünya çapında ses getiren, batılı sömürgeci devletlerin iştahını kabartıp, çatışmalarına yol açan Bağdat Demiryolu Projesi'nin gündeme gelmesinden dolayı rahatsızlığını saklamayan Londra, yerel halkı ve aşiretleri Türklere karşı ayaklandırmakla görevlendirdiği istihbarat ajanlarını bölgeye kaydırmaya başlamıştı.

1888 yılında ilk temeli atılan Hicaz Demiryolu özellikle İstanbul ile Kutsal Topraklar arasındaki ulaşımı güçlendirmesi, bölgelere taşınacak askerlerin ulaşımının kolaylaştırması, hacıların daha güvenli bir şekilde hacca gidip gelmesi ve Arap ülkelerinin ekonomik gücünü yükseltecek olmasından dolayı önem arz etmekteydi. Gelişmelerden rahatsızlığını gizlemeyen İngiltere, Osmanlı'ya gönderdiği ajanlarla başta bugünkü Irak, Suriye ve diğer vilayetlerde yaşayan farklı etnik gruplarını ayaklandırmayı planlıyordu. İleri ki konu başlıklarında çok daha ayrıntılı göreceğimiz gibi, İngilizlerin Osmanlı'ya gönderdikleri ajanlar arasında Arabistanlı Lawrence ve Çöl Kraliçesi olarak bilinen kadın ajan Gertrude Bell'de bulunmaktaydı. Ayrıca, 1897 yıllarının başlarında İstanbul'a İngiliz Büyükelçisi olarak atanan Sir Austen Henry Layard'da İngiliz istihbarat örgütü adına bölgedeki etnik unsurların sosyal, kültürel, siyasi, dini ve nüfus oranlarına yönelik istihbarat çalışmaları yapmaktaydı.

Abdülhamid Han İngiltere, Rusya ve Fransa'nın kendi üzerindeki politikalarına karşılık Almanya ile ilişkileri geliştirme yoluna başvurmuştu. Çünkü İngiltere, Fransa ve Rusya uzun yıllar uyguladıkları savaş politikalarıyla Osmanlı Devletini zor durumda bırakmış ticari, adli, dini kapitülasyonlarla da Osmanlı toprakları üzerinde tasarruf hakkına sahip olmuşlardı. Bu nedenle güçlü bir Almanya ile aynı kulvarda olmak, Osmanlı'nın elini uluslararası platformlarda güçlendirecekti. İşte bütün bu nedenlere bağlı olarak hareket eden II. Abdülhamid bizzat kendi iradesiyle 24 Eylül 1888'de aldığı radikal bir kararla Anadolu demiryollarının inşası ve işletme hakkını Wüttenbergsche Vereins-Bank Müdürü Alfred von Kaulla'ya vermiş ve tarihler 1895 yılını gösterdiğinde İzmit-Ankara-Konya arasındaki hat tamamlanmıştı.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi demiryolu inşasına yönelik sabotaj ve bölgedeki aşiretleri Osmanlı'ya karşı ayaklandırmakla

görevli İngiliz ajanlar bölgeye akın etmeye başlamıştı. Bu isimler arasında yer alan İngiliz ajanlar Lawrence ve Bell dışında Picot Anlaşması' nı hazırlayan İngiliz diplomat-ajan Sir Mark Sykes'ın ve İngilizlerin paralı askeri John Smith'in bazı Arap aşiretleriyle görüşmeleri, seyahatleri, kendilerine gösterdikleri yakınlık Türk ajanı Muhammed Abdül'ün dikkatini çekmeye başlamış ve durumu "Arap Milleti arasında dolaşan Ecnebler" başlığıyla başlayan aşağıdaki jurnali "Yıldız Sarayı Başkatip Dairesi" ne göndermiştir.

"Arap kabileler arasında İngilizler keşif ve casusluk çalışmalarını takviye etti. Arap gibi giyinen, derisi gavur insanların arasında Güney Afrika'da ki Boer Savaşı'ndan dönen Mark Sykes, arkadaşı olan John Smith'i de yanına alarak Suriye ve Irak topraklarında dolaşmaktadır. Halep'te Smith'den ayrılan Sykes, Tarsus Dağları yönüne gitmiş ve oradan Kürdistan üzerinden geçerek Tiflis'e gittiği telgraf edilmiştir. Smith ise güneye yönelip Humus, Şam ve Beyrut taraflarına gitmiştir."

Yıldız Hafiyeleri Girit'te

3 Şubat 1830 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan "Londra Protokolü" ile tam bağımsızlığını kazanan Yunanistan Devleti, 24 Nisan 1830'da Osmanlı tarafından resmen tanınmıştı. Bağımsızlığını elde eden Yunanistan bu tarihlerden itibaren Girit Adası'nı hâkimiyeti altına almak için entrikalar üretmiş, Ada'da yaşayan Rumları kışkırtmak için bölgeye istihbarat ajanlarını göndermişti. 1866 yılında bölgeye giderek ilk ayaklanmanın fitilini ateşleyen ajanlar, ilk defa geniş ölçüde bir ayaklanmaya sebep oluyordu. Kendi kendilerine geçici bir hükümet kurarak, Girit'in Yunanistan'a bağlandığını ilan eden Rumların

bu davranışı, İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiş, ayaklanmayı bastırması için Ömer Paşayı ve Vali olarak da Mustafa Nâili Paşa'yı Girit'e göndermiştir. Ayaklanmanın giderek Ada'nın tümüne yayılması üzerine Batılı devletler Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurmaya çalıştılar. Batılı devletlerin ısrarcı baskılarını devam ettirmesi nedeniyle Sultan Abdülaziz, 1868'de Sadrazam Ali Paşa'yı Girit'e göndererek bölgedeki Hristiyan halka daha fazla imtiyazların tanındığı yönünde bir bildiri yayınlamasını ister.

1878'deki Berlin Antlaşması ile Girit Adası, Rumlara verilen imtiyazların tam olarak uygulanması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılır. Ancak, ilgili maddede yer alan imtiyazları yeterli görmeyen Ada'lı Rumlar, 1866 tarihli Rumeli olaylarından cesaretle Osmanlı'nın kendilerine daha fazla taviz vermelerini talep eder. II. Abdülhamid, 1887'nin Temmuz ayı başlarında Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi Başkanı Mahmud Celaleddin Paşa'nın başkanlığında yeni bir heyeti isyancılarla görüşmesi için Girit'e gönderir. Yapılan görüşmeler sonrasında, gümrük gelirlerinin yarısının terk edilmesi, gümrük memurlarının çoğunlukla Rum olması ve diğer alanlarda da Rumlara daha fazla iş verilmesi karara bağlanır. Ancak bu sulh sadece altı ay sürer. Çünkü, Yunanistan'la birleşme düşüncesinden vazgeçmeyen radikal Rumlar, Şubat 1888'de Türk mezralarına ve köylerine saldırmak suretiyle asıl niyetlerini ortaya koymuş, barış sürecinin bitmesine neden olmuşlardı. Saldırıların ardından 3 Mayıs'ta görevden alınan Kostaki Antopulo Paşa'nın yerine Edirne Vali Vekili olan Nikolaki Sartinsky Paşa tayin edilmiştir. Ancak yeni Vali'nin atanması olayların yatışmasına yeterli olmamış, aksine isyancılar olayların şiddetini artırmaya devam etmişlerdir. Hatta o kadar ileriye gitmişlerdir ki, Yunan bayrakları çekilmiş sokaklarda toplanan Rumlar, *"Yaşasın Kral George, yaşasın anavatan Yunanistan"* diye sloganlar atmışlardır.

Rum gençlerinin protestoları karşısında etkin bir varlık gösteremeyen Vali Sartinsky Paşa, saldırıların silahlı hal aldığı 20 Mayıs 1889'da Sultan Abdülhamid tarafından İstanbul'a geri çağırılarak yerine Rıza Paşa görevlendirilir. Paşayla birlikte Ada'ya gönderilen sekiz tabur asker, Yunanistan'ı rahatsız etmeye yetmişti. Askeri sevkiyattan rahatsız olan Yunan Başbakanı Trikupis, Türklerin büyük bir katliam yapacağı yalanıyla batılı devlerin olaya müdahale etmelerini talep etmiş, batılı devletler ise çatışmanın bölgesel bir savaşa neden olabileceği gerekçesiyle Yunan Başbakanı'nın talebine sıcak bakmamışlardı. Dönemin aktör devletlerinden umduğunu bulamayan Yunan ve Rum çeteleri Türk Paşası karşısında varlıklarını yitirmeye başlayınca, ayaklanmalar giderek lokal hale gelmişti. Olayların şiddetini kaybetmesi üzerine sıkıyönetimin kaldırılmasını emreden II. Abdülhamid, Atina'nın talebi üzerine de genel af ilan etmeyi kabul eder. Yunanistan'a kaçan bir grup Rum, 1894'te Ada'ya geri dönerek yeni bir isyanın fitilini ateşlemeye karar verirler. Bu kapsamda Yunan ajanlarının kışkırttığı Rumlar, Müslüman Vali Turhan Paşa'yı istemediklerini İstanbul'a iletirler. Durumun vahametini fark eden Sultan II. Abdülhamid ise, Rumların tutumunu ve taleplerini yerinde tespit edip kendisine bildirmeleri için Yıldız hafiyelerini Ada'ya gönderir. Yaptıkları istihbarat çalışmalarında yeni bir isyanın sinyallerini alan Yıldız Jurnalcileri durumu Abdülhamid Han'a raporlarlar.

Gelen jurnalın Girit'te ciddi tehlikelere dikkat çekiyor olması, Abdülhamid'in Rumların isteğini kabul etmesine ve bu kapsamda eski Sisam Prensi Kara Teodori Paşa'yı vali olarak atanmasa sebep olur. Bu atama Rumlar tarafından memnuniyetle karşılanırken, Girit'teki Türkler, memurlar ve askerler atamanın doğru olmadığı yönünde görüşlerini bildirip, Vali'ye itaat etmezler. Hâlâ bölgede bulunan Türk ajanlar, Ada'daki Türklerin rahatsızlığını ve Vali'nin göreve devam etmesi halinde Türk halkı ve Türk yet-

kililer arasında beklenmeyen nahoş olayların yaşanabileceğini İstanbul'a bildirir. Tepkilerin ve alınan jumallerin ciddiyeti Abdülhamid Han'ın Teodori Paşa'yı 8 Mart 1896'da görevinden almasına ve yerine Turhan Paşa'yı vali olarak göndermesine yol açar. Bu atamanın da sorunların çözümü noktasında yetersiz kalmaya başladığını gören Sultan Abdülhamid, Ağustos 1896 yılına kadar birçok Vali'yi Girit'te görevlendirmek zorunda kalmış ama ne yazık ki kati sonuca ulaşamamıştır.

Vali değiştirmekle sorunun aşılmayacağını fark eden batılı devletler Abdülhamid'i Girit için bir 'Islahat Programı'na razı ederler. 25 Ağustos 1896'da imzalanan ıslahat programıyla Hristiyan bir Vali'nin beş yıl süreyle Ada'ya tayin edilmesi, memurların üçte ikisinin Hristiyanlar arasından seçilmesi kararlaştırılır. Ayrıca Islahatla, Ada halkının seçeceği Meclis'in bütçe ve kanunlar çıkarmasını, altı devletin ada üzerinde müdahale hakkı olduğunu ve konsolosları aracılığıyla bu şartların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmesini kabul ediyordu. Islahat Programının şartlarından da anlaşılacağı üzere Girit, yalnız ismen Osmanlı devletine bağlı bir hale getirildiği halde, Yunanistan Girit'i topraklarına katabileceği yeni planlar yapmaktan geri kalmamış, Türk-Yunan savaşına yol açacak kıvılcımların ateşini yakmışlardır.

5. BÖLÜM

**ERMENİ CEMİYETLERİ'NİN EYLEM VE
ESPİYONAJ FAALİYETLERİNE KARŞI
YILDIZ HAFİYELERİNİN
KONTRESPİYONAJ ÇALIŞMALARI**

Taşnak ve Hınçak Çetelerinin Katliam Raporları Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-2018

Arşiv Belgelerine Göre:

“Ermeni Taşnak ve Hınçak çetelerinin Eylül 1914 ile Haziran 1915 tarihleri arasında Anadolu bölgesinde gerçekleştirdikleri ve yaklaşık olarak 30 bin Türk’ün ölümüne sebep olan saldırıların ve alınması gereken önlemlerin belirtildiği rapor.”

Ayrılıkçı Ermeni Cemiyetler

1877-1878 Türk-Rus savaşından sonra cemiyetleşen Ermeniler; “Osmanlı Ermenileri katlediliyor” şeklindeki propagandalarını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmış ve bu kapsamda Kafkas Ermenileri tarafından ayrılıkçı ve milliyetçi duygularla aşıl原因an Osmanlı Ermenileri ülkelerine döndüklerinde Padişah’a ve ülke yönetimine karşı eylemlere başlamışlardı.

4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan ve II. Abdülhamid tarafından 15 Temmuz 1878’de tasdik edilen Kıbrıs Sözleşmesi’ne göre, Osmanlı Devleti Doğu Anadolu’daki Ermeniler için İngiltere ile kararlaştıracak ıslahatı yapacaktı. Aynı şekilde Ayastefanos Antlaşması’nın 16. maddesi ve Berlin Antlaşması’nın 61. maddesine göre de Ermeniler için Doğu Anadolu’da ıslahat yapıp asayişleri sağlanacaktı. Rusya ile İngiltere arasındaki bu rekabetler ve antlaşmalar sayesinde Ermeni konusu sadece Yunan ve Türk meselesi olmaktan çıkmış, devletlerarası bir nitelik kazanmıştı. Hak ve hukuklarının çiğnendiğini iddia eden Ermeniler için bu fırsat, Osmanlı’nın bütün bölgelerine yayılma ve hareketlerini kurumsal olarak yürütebilme imkânı vermişti. Bu kapsamda teşkilatlanmaya geçen Ermenilerin tarih boyunca kurdukları irili ufaklı cemiyetlerden bazıları şunlardır:

1. 1860’ta İstanbul’da “Hayırsever Cemiyeti (Benevolent Union)” adıyla kuruldu.

2. 1866 Ser Mason Cemiyeti
3. 1870 Okul Sevenler Cemiyeti
4. 1876 Ararth Cemiyeti
5. 1878 Yılında Van'da kurulan Kara Haç Cemiyeti
6. 1880 Erzurum Silahlılar Cemiyeti
7. 1881 'de Erzurum'da gizli kurulan (Pashtpan Haireniats)

Anavatan Müdafileri Derneği

8. 1885 Van'da İhtilalci Armenakan Partisi kuruldu.

9. 1887'de Cenevre'de Marksist Ermeniler tarafından kurulan Hınçak Partisi. 1890'da İhtilâlci Hınçak Partisi adını aldı.

10. 1890 Yazında Tiflis'te Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksütun) kuruldu.

Osmanlı Ermenilerinin sistematik bir şekilde isyan etmelerine sebep olan asıl cemiyetler Hınçak ve Taşnaksütun Komiteleri olmuştur. Tamamen ideolojik zemin üzerine oturtulan bu komiteler Osmanlı topraklarında meydana gelen Ermeni olaylarının baş sorumlusudurlar. Bu bağlamda Ermeni isyanlarının sorumlusu olarak gördüğümüz cemiyetlerden Hınçak ve Taşnaksütun Cemiyetleri'ni önemleri münasebetiyle yakından tanımak gerekmektedir.

İhtilalci Hınçak Partisi

Hınçak Komitesi siyasi bir programı, kuralları ve kurulları olan bir oluşumdur. Kendisinden önce gerek yurtiçinde ve gerekse yurtdışında irili ufaklı kurulan onlarca Ermeni cemiyeti kurumsal faaliyetlerden uzak, dağınık bir profil çizmekteydiler. Emir ve komuta zinciri olmayan Ermeni cemiyetleri Osmanlı bünyesinde istedikleri amaca ulaşamıyor, kısa bir sürede dağılıyor ya da deşifre olup kapatılıyordu. Bu bağlamda Osmanlı Ermenilerinin düzenli bir komite haline gelerek ayrışmalara, isyanlara ve suikastlara

başlamaları Hınçak ve Taşnaksütun Cemiyetleri ile mümkün hale gelebilmiştir.

1885 Van'da kurulan İhtilalci Armenakan Partisi'nin kuruluşunda ve sonraki isyan girişimlerinde yer alan Mekertitch Portakalyan, Erzurum olaylarının sona ermesinden sonra Marsilya'ya giderek gazete çıkarmaya başlamıştı. Merkezi Van'da bulunan cemiyetin yurtdışında da temsilcilikleri bulunmaktaydı. Bu temsilcilikler Van merkezine mali, siyasi propaganda ve eleman kazandırmak anlamında son derece etkili faaliyet yürütmektedirler. İlk kuruluşlarında Osmanlı Ermenilerinin hak ve hukuk kapsamında kendi kaderini kendilerinin belirleyebileceği bir statü talep ederken, daha sonra Ermeni halkının bağımsızlığı meselesini ve bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğini ileri sürmeye başlamışlardır. Bu amaca yönelik silah eğitimi, askeri birlikler oluşturma ve bu faaliyetler kapsamında para temin ederek savaşa hazır hale getirmek Armenakan Partisi'nin hedefleri arasındaydı.

Armenakan'ın faaliyetleri ve toparlanma çalışmaları sadece Ermenilere yönelikti ve Anadolu'dan da destek anlamında beklentileri vardı. Ancak Armenakan Partisi'nin Anadolu'dan bu beklentisi Hınçak ve Taşnaksütun Cemiyetleri tarafından engellenmeye çalışılıyordu. Bu engellemeye karşın Portakalyan'ın Marsilya'da çıkarmış olduğu Osmanlı aleyhtarı gazete Kafkas ve Rus Ermeniler arasında ihtilal düşüncesinin yayılmasına sebep olmaya başlamıştı. Bu tehlikenin farkına varan Osmanlı yönetimi gazetenin ülkeye girmesini yasaklasada, gazete kaçak yollardan yine sokulmaya çalışılmıştır. Gazetenin Osmanlı ve Rusya'da yasaklanmasının ardından gazete yazıları daha tetikleyici bir hal almıştı. Gazete bağımsızlık adına gayesi ihtilal olan bir cemiyetin kurulması zamanının geldiğini ifade ediyordu.

Kurulması planlanan ihtilal cemiyetinin başına kimin getirileceği düşünülmeye başlanmıştı. Akla gelen ilk isim Marsilya'da

gazete çıkaran ve Ermenilerin organize olmasında büyük paya sahip olan Portakalyan'dı. Ancak Portakalyan nedeni anlaşılmaz bir şekilde bu teklife sıcak bakmamıştı. Ermeni camiası arasında şaşkınlıkla karşılanan bu durum, Kafkas Ermenilerini harekete geçirmiş, Paris ve Montpellier'den Cenevre'ye gelen Ermenilerle bir araya gelerek Portakalyan'ın iştirak etmediği bir cemiyeti kurmaya karar vermişlerdi. Ve böylece Rus uyruklu Ermeni öğrencilerin girişimleri sonunda, Avetis Nazarbekyan, Maro Nazarbekyan, Ruben Hanzat gibi isimlerin kurucusu olduğu İhtilalci Hınçak Partisi İsviçre'nin Cenevre şehrinde 1887 yılının Ağustos ayında kurulmuştu.

Aşağıdaki programların dışında casusluk faaliyetlerinde de bulunan komite, Müslüman kılığına kamufle olmuş üyelerini Türk topraklarına sokuyorlardı. Bölge dillerini çok iyi bilen Ermeni casusları deşifre olmamak için sünnet olup namaz dahi kıyorlardı. Bu casuslardan biri olan Kaspar Kiragos'un hareketlerinden şüphelenen yetkililer kendisini deşifre ettikten sonra, diğer Ermeni casusların da isimlerini almayı başarmışlardı.

Kısa bir sürede Parti'nin programı, birimleri ve görev dağılımı yapıldıktan sonra faaliyetlerine resmen başladı. Komitenin amaçlarını ve diğer ülkelerdeki Ermenilerin organize olmasını sağlayacak bir yayın organı kuran cemiyet, yayımlarında kullanılacak Ermenice harflerin Venedik'ten temini için nakdi yardım toplamışlardır.

1888 yılında Nazarbekyan, Vardanyan ve Haraciyen tarafından hazırlanıp, açıklanan cemiyet programının başlıca maddeleri:

1. Hâkim ve egemen sınıfın sömürü sistemine karşı toplumsal bir yapının kurulması.
2. Sosyalizm odaklı teşkilat yapılanmasına geçilmesi.
3. Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve Ermeni millî bağımsızlığının sağlanması bağlamında çalışmalar yürütülmesi.

4. Türk hükümetine karşı yapılması gereken ihtilal girişimi için Ermenilerin ayaklandırılması.

5. Türklere karşı Doğu Anadolu'da yaşayan Kürt ve Asuriler gibi diğer halklarla işbirliği yapılması.

6. Cemiyetin hareket noktası propagandadır. Bu sayede vazife ve gayeleri aynı olan sınıf, ahali arasında ihtilal fikirlerini yayacaktır.

Maddelerden de anlaşılacağı üzere Hınçak Partisi'nin asıl gayesi öncelikle Osmanlı Ermenilerini Osmanlı'dan ayırarak bağımsız bir devlet kurmak ve daha sonra kurulan bu devletin sınırlarını Rus ve İran Ermenilerini de içine alacak şekilde genişletmekti. İlk faaliyetini 1890'da geldikleri Trabzon'da gerçekleştiren Komite üyeleri, kısa bir sürede çalışmalarını İstanbul dahil birçok Anadolu bölgesine yayarak üye sayısını yedi yüze yükseltmeyi başarmışlardı. Devlet-i Aliyye'de Zaptiye Nazırlığı yaptığı dönemde Hınçak Komitesine sızdırdığı bir jurnalcinin kendisine ulaştırdığı jurnal sayesinde bir baskının yapılacağını öğrenen Hüseyin Nazım Paşa, Agop adında ki bir Ermeni'yi tutuklatarak sorguya çeker.

– Adın nedir ve kimsin?

– *Ermeni milletindenim. Hınçak üyesiyim, adım Agop.*

– Komitenin amacı nedir?

– *Müslümanlara saldırıp ihtilal çıkarmaktır. Bu sayede Avrupa'nın dikkatini çekip, hükümetinizin zulüm ve esaretinden kurtulacağız.*

– Günahı olmayan ahalinin kanını dökmek zulüm değil midir?

– *Biz öncelikle Müslümanların değil, bize ihanet eden hükümetinizle işbirliği yapan Ermenilerin kanını dökeceğiz. Komitenin kararı budur. İngiliz donanmaları da bu amacımıza yardım etmek için İstanbul'u muhasara edecektir.*

Hınçakların Kilise Baskını

1887’de Rus ve İngilizler tarafından Cenevre’de kurulmuş olan Marksist Ermeni Tedhiş Örgütü, 1890 yılında Hınçakyan İhtilal Partisi ismini alarak Londra’ya taşınmıştı. Kurucusu Kafkasyalı Nazarbeg ve karısı Maro olan örgütün asıl amacı Osmanlı’nın farklı bölgelerinde isyanlar çıkararak Berlin Antlaşması’nın 61. maddesini uygulamaya koydurmaktı. Doğu Anadolu, İran, Azerbaycan ve Kafkasları içine alan bir Ermenistan devleti kurmayı hedefleyen Hınçak Parti’si ilk silahlı eylemini 28 Temmuz 1890 tarihinde 1461’de Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulmuş olan Kumkapı’daki Ermeni Patrikhane Kilisesi’nin basılmasıyla gerçekleştirmiştir.

Çok farklı ülke ve vilayetlerden gelen komite üyeleri Patrikhane Kilisesi’ndeki ayin sırasında bildiri okuyacak, okunan bildiriye de Kilise görevlisi Patrik Aşıkyan Padişah’a iletecekti. Plan aynen uygulanmış ve Patrik Aşıkyan kiliseye girdiği anda bildiri okunmuştu. Bildiri okunurken Aşıkyan silahlı eylemciler tarafından Saray’a götürülmek üzere kaçırılmak istenmişti. Komite üyesi Ermeni saldırganlar Aşıkyan’ı arabaya bindirmeye çalıştıkları esna da *“Yaşasın Ermeni milleti, yaşasın Ermenistan”* şeklinde slogan atmaktaydılar. Güvenlik güçlerinin olaya müdahale etmeye başladığı sırada silahlı çatışma çıkmış, iki saldırgan öldürülürken, birçoğu da ele geçirilmişti. Ele geçirilenlerden Vanlı Artin Cangülyan idama mahkûm edilirken, Sivaslı Artin Vaternan, Sivaslı Nezaret ve Rum Nikola ise on beşer sene kalebentliğe mahkûm oldular. Bunların yanında Erzincanlı Karabet, Kumkapılı Hacı, Baltacı Avadis, Kütahyalı Baron ve Kayseri Rumlarından Yuvan beşer sene mahkûmiyet cezası aldılar. Karar onayına gelen Padişah, idam kararını müebbede çevirirken diğer cezaları aynen kabul etmiştir.

Taşnaksütun (Tashnagtsutiun) Cemiyeti

Devlet-i Aliyye'nin kucaklayıcı politikaları sayesinde uzun yıllar aynı çatı altında dini ve kültürel özgürlüklerini yaşayarak hayatlarını sürdüren Ermeniler Siyonizm'in ve yabancı istihbarat ajanlarının etkisinde kalarak Osmanlı devletine karşı isyan etmeye başlamışlardı. Rus-Türk savaşı sonrası Osmanlı topraklarında emelleri olan dünya emperyalizmi Ermeni sorununu Türklere karşı kullanabilecekleri en güçlü koz haline getirmişlerdi.

Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurma hayalinde olan Ermenilere yine en büyük destek sömürgeci devletlerden gelmiş ve Ermenilerin bu amacını gerçekleştirebilmeleri için her türlü desteği vermişlerdir. Bu desteği alacaklarından emin olan Ermenilerde Batı'da Osmanlı'nın Ermenileri katlettiği yönünde propaganda geliştirmişlerdi. İsmi geçen Ermeni komitelerinin ortak amacı, terör, tedhiş, isyan vb. faaliyetlerde bulunarak Ermeniler arasında milli birliği sağlamak ve bağımsız bir Ermenistan kurmaktı. Bu amaca yönelik hareket eden cemiyetler Ermenilerle Osmanlı Devleti ve Türk halkını karşı karşıya getirerek binlerce Müslüman ve Türkün ölümüne de neden olmuşlardı.

Yurtiçi ve yurtdışından gelen jurnalleri analiz eden Yıldız Hafiyeleri, Abdülhamid Han'a sundukları raporlarda Anadolu'da baş gösteren Ermeni isyanlarını kolluk kuvvetleri gücüyle sona erdirmenin imkânsız olduğu belirtilmişti. Özellikle 1890 yılından itibaren silahlı eylemlerini yoğunlaştırmaya başlayan Ermeni çeteleri bu kez yeni kurulan Taşnaksütun Cemiyeti'nin direktifleriyle hareket etmeye başlamışlardı. Rusya'nın Doğu Vilayetlerine yönelik amaçlarına hizmet edecek olan komite, aynı zamanda bağımsız bir Ermenistan Devleti'nin alt zeminini hazırlamak istiyordu.

"Türk'ü, Kürdü her yerde her türlü şeriat altında vur. Mürtecileri, ahdinden dönenleri, Ermeni hafiyelerini öldür, intikam al!"

Sloganıyla kurulan komiteye yönelik Talat Paşa'nın:

"Türkiye'de Ermeni meselesi yoktur. Ermeni'yi ham madde olarak kullanan sinsi tahrikler, kanlı suikasta kadar uzanmış kışkırtmalar vardır."

sözleri Ermeni meselesinin emperyalist ülkelerin bir projesi olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Komite üyeleri düzenledikleri gece toplantılarında Türk düşmanlığına dair şiirler, şarkılar, marşlar ve ilahiler söyleyerek kinlerini diri tutmaya çalışıyorlardı. Komite ve kendilerine destek verem misyoner yapılar Ermenilere yönelik yaptıkları konuşmalarda Türk köylerinin basılmasını, katledilen kadın ve çocukların sorumlusunun Kürtler olduğunu yaydırılmasını ifade ederler. Komitenin Türklere karşı beslediği düşmanca tutumun en bariz delili şu metinde saklıydı;

"Kadınlarımızın bir kısmı Türk mahallelerine gidip Kürtlerin ve aşiretlerin Türk dükkânlarını yağma ettiklerini söyleyeceklerdi. Bu suretle Türkler ve Kürtlerin arası açılmalıdır. Hükümet memurlarına da Türkler ve Kürtlerin Ermeni mallarını yağma ettiğini söyleyeceksiniz. Bir taraftan bu propaganda yapılırken, barbarlar cuma namazından çıkmadan camiilere hücum edecek-siniz. Bugün bir Türk öldüren cennette kendisine yer hazırlamış olacaktır."

Ermeni cemiyetleri 1890 yılının sonlarına doğru amacı Ermenileri ve Ermeni siyasi gruplarını bir çatı altında birleştirmek olan Taşnaksütun Cemiyeti'ni kurmaya karar vermişlerdir. Ancak, büyük cemiyetlerden olan Hınçak Partisi'nin yeni kurulan cemiyetin sosyalizme dayalı programa tabi olması gerektiği yönünde ısrarcı olması üzerine diğer cemiyetler Hınçak'a cevaben; *"Elbet-te, partinin bir programı olmalıdır. Ancak bu program, özellikle*

bize maddi yardımda bulunanlar başta olmak üzere başkalarını korkutmamalıdır. Biz, hem Hınçak'a hem de diğer Ermenilere uygun olan bir formül bulmalıyız. Önemli olan söz değil, yapılan iştir. Bu nedenle yapacağımız işlerde kendimize hiçbir ideolojik sınırlama getirmeden, arzu ettiğimiz şekilde davranacağız!" şeklindeki bildiriye yayınlar.

Bu bildiriden sonra ortak bir kararla Taşnaksütun Cemiyeti'nin merkez yeri olarak Tiflis şehri belirlenir. Hristofer Mikaelyan, Simon Zavaryan, Abram Dastakyan, Levon Sardaryan ve Arutün Loris Melikyan'ın yer aldığı komite, bir süre sonra Hınçak Partisi'nin tekrar sosyalizmi gündeme getirmesi nedeniyle kopuşlar meydana gelmeye başladı. Bu tarihten sonra ayrı kulvarlarda varlıklarını sürdüren cemiyetlerden Taşnaksütun uzun bir süre sessizliğini korusa da 1894 yılında tekrar dirilerek siyasi programını açıkladı. Sadece Osmanlı Ermenilerine yönelik hazırlanan programın önemli bazı maddeleri şunlardı:

1. Oluşturulacak Türkiye Ermeni Bölgesi ekonomik ve siyasi anlamda bağımsız olacak.
2. Osmanlı hükümetine karşı ihtilal yapmak üzere silahlı gruplar oluşturulup eğitilecek.
3. Silahlı Ermeni gruplarına mali yardım sağlamak amacıyla yardımlar toplanacak.
4. Ermeni isyancılar kademeli olarak Anadolu'ya kaydırılacak.
5. Anadolu'da Ermeni kuvvetleri yeterli güce ulaştıktan sonra ihtilal hazırlıkları yapılacaktır.

Program doğrultusunda Anadolu'ya kaydırılan elli ile yüz kişilik Ermeni grupları, yolda karşılaştıkları Türk askerlerine pusu kuruyor, birçoğunu şehit ediyorlardı. 1903 yılında Sason'a silah yığnağı yapan Ermeni çeteleri başlatılması planlanan isyanın önderlerinden Vagan ve Garayr'andan yardım talebinde bulunurlar. Bu talep üzerine silahlı Ermeni bir grup daha Sason'a doğru yola

çkar. Yüz elli kişilik Ermeni grup sınırda karşılaştıkları Türk askerleriyle çatışmaya girerek çok sayıda Türk askerini öldürür. Birinci Dünya Savaşı'na kadar birçok isyana öncülük eden Cemiyet, özellikle savaş sırasında Ermenilerin kaderini belirleyen faaliyetler içerisine girerler.

Yıldız Hafiyeleri Ermeni Çetelerine Karşı

Osmanlı tarihine baktığımız zaman Ermeni, Hristiyan ve Rum tebaaya tanınmış hakların uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış olduğunu görürüz. Ticaret hayatında Türklerle aynı haklara sahip olan gayrimüslim vatandaşların, Türklerden daha etkin ve başarılı faaliyetlerde bulunduğu da bir gerçektir. Örneğin, tüccarlık ve sarraflık işlerinde bir hayli ön planda olan gayrimüslimler, ticaret hayatı dışında devletin önemli makamlarında da yer almışlardır.

Diğer bir ifadeyle başka ülkelerde baskı ve zulüm altında olan Ermenilerin, Osmanlı vatandaşı olarak mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdükleri gayet açıktır. Ancak başta Rusya ve Fransa olmak üzere birçok emperyalist ülke Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere Osmanlı'ya gönderdikleri ajanlarla Ermeni, Hristiyan ve Rum vatandaşları isyana teşvik etmişlerdir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Ermeni çetelerin yoğun olarak faaliyette bulunduğu ve katliamlar gerçekleştirdiği bölgelerin başında Doğu Anadolu gelmekteydi. Aslında Ermeni isyanlarının Doğu'da yoğunluk kazanmasının asıl sebebi, Rusların kendilerine vaat ettiği Büyük Ermenistan projesiydi. Ve bu projeye göre Doğu Anadolu Osmanlı'dan kopartılacak, yerine Ermeni Devleti kurulacaktı.

Yıldız Saray'ı Doğu'dan gelen haberleri pür dikkat izlemeye başlamış, ayrılıkçı Ermeni çetelerin Rus ve Fransız istihbaratına

bağlı ajanlar tarafından desteklendiğini görmüştü. Çetelerin eğitim, silah ve parasal desteğini sağlayan yabancı istihbarat ajanları, aynı zaman da köyleri ve aşiretleri dolaşarak Osmanlı'ya karşı Ermeni çetelerine eleman teminini sağlıyorlardı. Elinde Rus silahları olan bu eşkıyalar isyanı o kadar abartmışlardı ki, Müslümanları sokak ortasında katlediyor, cenazelerin boyunlarına taktıkları haçlarla yerlerde sürüklüyorlardı. Katliamın her geçen gün yaygınlaşması ve şiddetini artırması üzerine harekete geçen II. Abdülhamid bölgeye gönderdiği iki bölük askerle gerilla savaşı yürüterek Ermeni çetelerin bir kısmını etkisiz hale getirmeyi başarmıştı. Kalan Ermeni çeteleri ise bu kez Müslüman kılığına kamufle olarak köylere sızmış, katliamlarına devam etmişlerdi.

Ermeni çetelere karşı yürütülen gerilla savaşının yetersiz olduğunu gören Saray, bu kez Yıldız İstihbarat ajanlarını bölgeye kaydırmaya karar vermişti. Yıldız hafiyeleri bölgeye gidecek, oradaki büyük aşiretlerle görüşüp Ermeni çetelere karşı yeni bir taktik geliştireceklerdi. Bölge Kürt ağırlıklı aşiretlerin hâkimiyetindeydi ve devletine gönülden bağlı insanlardı. Yıldız hafiyeleri ilk iş olarak bu aşiretlerle görüşmüş ve çoğunluğu Kürtlerden oluşan silahlı gruplarla Ermeni çetelerine karşı yeni bir mücadele başlatmışlardı. Her grubun başında bir Yıldız hafiyesi bulunuyordu ve görev alanları taksim edilmişti. Her grup bağlı bulunduğu mıntıkada Ermeni çetelerini takip ediyor, tespit ettiklerini yok ediyorlardı. Bu taktik işe yaramış ve kısa bir sürede Ermeni çeteleri gücünü yitirmişti.

Ermeni çetelerin baskın ve katliamları durma noktasına gelmişti. Bunu gören Rusya, kandırdığı yeni Ermeni gençleri bölgeye göndermek suretiyle çetelerin tekrar faaliyete geçmelerini sağlamıştı. Abdülhamid Han Rusların bu hamlesine karşılık Müslüman halktan oluşan Hamidiye Alayları'nı kurarak yeni bir savaş stratejisi geliştirmişti. Kurulan her alayın başında bir aşiret reisi

bulunuyordu. Bu aşiretler vergiden muaf tutulduğu gibi, aşiret reislerine maaş bağlanıyor, rütbelere veriliyordu. Toplamda otuz alay ve dört tümendenden oluşan Hamide Alayları Yıldız hafiyelerinin öncülüğünde Ermeni çetelerine ve Rus ajanlarına ağır darbeler indirmişti.

Önemli Ermeni Eylemleri

İngiliz, Rus, Yunan ve diğer emperyalist devlet casusları Osmanlı'ya karşı muhalefet olan grupları ve etnik unsurları isyana teşvik etmekten biran olsun vazgeçmemişlerdi. Gerek yurtdışında ve gerekse yurtiçinde yaşayan halklar arasına nifak tohumları ekerek yeşermesini bekleyen Osmanlı düşmanı aktörler, İstanbul'daki ajanlık faaliyetlerine hız vermeye başlamışlardı.

Ermenilerin ikamet ettiği en yoğun bölge Doğu Anadolu'daki il ve ilçelerdi. Bu bölge İran üzerinden Asya içlerine açılan bir kapı olması dolayısıyla Ermeniler ve Rusya için stratejik bir bölgeydi. Ayrıca, bölgeden İskenderun ve Basra körfezine ulaşmanın kolay olduğu Doğu Anadolu, Rusya için büyük bir önem taşımaktaydı. Bu anlamda Ruslar Ermenileri çok sevdiğinden değil, amaçlarına ulaşmanın bir aracı olacağından Ermenilere karşı yakınlık duyup, dostane davranıyordu. Çok geçmeden Rusya'nın planını tahmin eden İngiltere olası bir tehlikeye karşı Ermenilere yakınlaşmaya başlamıştı. İngiltere'ye göre bir Ermeni Devleti kurulacaksa bu devlet Rusya'nın değil, kendi hâkimiyetinde olmalıydı. Bu amaçla Ermenilere her zamankinden daha fazla yakınlık gösteren İngiltere, okulları ve konsoloslukları vasıtasıyla Ermeni milliyetçiliğini ve olaylarını körüklemeye başlamıştı. Şimdi yabancı istihbarat ajanlarının da müdahil olduğu önemli Ermeni eylemlerine göz atalım.

Bâb-ı Âli Yürüyüşü

Başarısızlıkla sonuçlanan Kilise baskını, Ermenilerin yeni saldırılar düzenlemesine engel olmamış, 30 Eylül 1895'te tekrar harekete geçmişlerdi. Patrikliğe yeni atanan Mateos İzmirliyan isyancılardan yana bir tavır sergilemeye başlamıştı. Dış bağlantılarla irtibat kuruyor, eylem ve isyanların büyümesi yönünde girişimlerde bulunuyordu. Mateos'un öncülüğünde Kumkapı Ermeni Kilise'nde bir araya gelen yaklaşık dört bin Ermeni gösterici 30 Eylül 1895'de Bâbîâli'ye doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Amaçları, taleplerini içeren bir dilekçeyi hükümete vermekti. Baskı ve zulüm yapıldığına dair ifadelerin yer aldığı dilekçenin devamında, Kürtlerin ve Türk askerlerinin kendilerine yaptıklarını iddia ettikleri saldırıların durdurulmasını istiyorlardı.

Zaptiye Nazırı Nazım Paşa, başta İngiltere olmak üzere Rusya ve Fransa'nın Ermeniler üzerindeki kışkırtıcı rolünü biliyor ve bu yönde Padişah'a rapor gönderiyordu. İstanbul'da büyük bir terör olayının meydana gelebileceğine dikkat çeken Nazım Paşa, olaya müdahale için polis ve jandarma gönderilecekse çok dikkatli olunmasını istiyordu. Sessiz bir yürüyüşü andıran eylemin olası bir taşkınlığa dönüşmesini istemeyen Sultan Abdülhamid, çok sayıda ki askerini göstericileri durdurması için alana gönderir. Bu sırada Ermenilerin yürüyüşünden rahatsız olan bir grup esnaf ve Türk öğrencide müdahaleye iştirak eder. Bu müdahale esnasında yüzlerce Ermeni'nin ölmesi, diğer bölgelerdeki Ermenilerin ayaklanmasına sebep olmuştu.

Trabzon Hadisesi

1895 yılı Ermeni saldırılarının en yoğun olduğu bir yıldır ve ülke çapına yayılan saldırılar Trabzon'a kadar uzanmıştı. Trab-

zon'da yaşayan Ermeni vatandaşlar arasında kıpırdama başlamış, tetikleyici bir neden aramaya başlamışlardı. Bu kapsamda, İngiliz Konsolos Yardımcısının bölgede kaç Ermeni yaşadığını belirlemeye çalışması, silah ve askerlerin yoğunluğu, Ermeni köylerine casuslar göndermesi ve Ermeni okullarındaki öğretmenlerle gizli toplantılar gerçekleştirilmesi başlatılacak Trabzon hadisesinin ne kadar planlı olduğunu açıkça ifade ediyordu.

Van Valisi Bahri Paşa, Kumandan Hamdi Paşa ve Posta Müdürü Ömer Efendi 3 Ekim 1895'te iki Ermeni gencin saldırısına uğraması üzerine karşı atağa geçen Türk gençleri ve Ermeniler arasında yaşanan sokak çatışmalarında bir Müslüman'ın ölmesi bardağı taşıran son damla oluyordu. Müslüman Türk'ün bir Ermeni tarafından öldürüldüğünü duyan diğer Türkler Ermenilerin ikamet ettiği bölgelere yönelik saldırılarına hız vermeye başladılar. Saldırıların artması üzerine binlerce Ermeni Konsolosluklara sığınmaktan başka çare bulamamışlardı. Yaşanan olayların daha fazla can kaybına yol açmamasını düşünen hükümet 10 Ekimde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmış, Rus savaş gemilerinin Trabzon Limanı'na yanaşması üzerine de çatışmalar son bulmuştur.

Diğer saldırılarda olduğu gibi Trabzon olaylarındaki amaçta, Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmektir. Bu sayede diğer devletler Osmanlı'nın Ermenilere karşı katliamlar gerçekleştirdiği kanaatine varacak ve Osmanlı'ya müdahale kararı alacaktı. Trabzon'da yaşanan Ermeni olaylarından sonra Divan-ı Harbi'n kurulmasına karar verilir. Son Ermeni saldırılarında suçları sabit görülen Armanak, Haçik, Misak, Rahip Koçyan ve Ahan'ın idamına, Sitrak'ın on beş ve Martar'ın on yıl hapsine karar verilmiştir. Ancak, Sadrazam Kamil Paşa, Ahabülhamid Han'a yazdığı mektupta idam kararının geri alınmasını talep etmiş, Padişah'ta idam kararını geri almıştı.

Osmanlı Bankası Operasyonu

Bizzat kendi ordularıyla Osmanlı'ya karşı başarılı olmayan Haçlı emperyalizmi, yıllarca Türklerle iç içe yaşayan Osmanlı tebaası Ermeni ve Rumları ayaklandırmak suretiyle amacına ulaşmaya çalışıyordu. Bu kapsam da Osmanlı'ya gönderdikleri Ermeni Rum ve Bulgur ajanları silahlandırarak vahşice katliamlar yaptırıyorlardı. Diğer devletlerin Osmanlı elçileri yaşananları saptırıyor, Ermeni çetelerin yaptıkları vahşetleri sanki Osmanlı askerleri yapıyormuş gibi Avrupa'ya yansıtıyorlardı.

Osmanlı dışından gelen komitacıların 26 Ağustos 1896'da Osmanlı Bankası'nı işgal etmeleri Ermeni saldırılarından bir başkasıydı. Rus pasaportu taşıyan silahlı Ermeni Komitacılar, müşteri kılığıyla girdikleri Osmanlı Bankası'nın girişinde üç askeri şehit etmiş, banka müdürü ve çalışanları rehin almışlardı. Olaya müdahale etmek isteyen memurlara ellerindeki bombaları göstererek, bankayı havaya uçurmakla tehdit etmişlerdi. Bu sırada İstanbul'un değişik bölgelerinde ayaklanan Ermeni çeteleri de rastladıkları asker, polis ve Türklere vahşice saldırıyor, işkence ediyorlardı.

Teröristlerin ve perde arkasında kimlerin olduğunu öğrenmek için harekete geçen Yıldız Hafiyeleri, Rus Sefareti ve Rus Tercümanı Maksimof'un baskında parmakları olduğunu deşifre etmeyi başarmışlardı. Deşifre olduğundan haberi olmayan Maksimof ise bu sırada II. Abdülhamid'i ziyarete saraya gitmişti. Padişah'a başka bir sorun için geldiğini ifade eden tercüman Maksimof, Padişah tarafından baskının sonlandırılması için görevlendirilir. Padişah'tan aldığı talimat üzerine İsyancılarla görüşmek için bankaya giden Maksimof, bütün çabalara rağmen isyancıları ikna edemeyince, Padişah'ın emriyle harekete geçen Said Paşa sert tedbirler almak zorunda kalır. Teröristlere yönelik yapılan operas-

yonda direnenlerin birçoğu öldürülürken, kalanlar da sağ olarak yakalanmışlardı. Ele geçirilen teröristlerden bir bölümünün Rus ajanı Ermeni oldukları anlaşıncı, Rus elçiliği tarafından ülke dışına çıkarılmışlardır.

Balkan savaşları, 93 Harbi ve Ermeni isyanları nedeniyle borç batağına batmış olan Osmanlı, bu borçları ödemek amacıyla Dü-yûn-I Umumiye idaresini kurmuş ve dış borçlar takvime bağlanmıştı. Batı devletleri Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik krizi biliyor ve bu anlamda Osmanlı'yı parçalamaya yönelik yeni stratejiler geliştiriyorlardı. Borçları ödemeye kararlı olan II. Abdülhamid ise, alacaklı ülkelerle masaya oturuyor, ödeme miktarlarını düşürerek borçları hal yoluna gidiyordu. Aslında komitacıların da bankaya saldırımalarının asıl amacı, Osmanlı'nın dış borçları ödeyebilmekte bankanın önemli bir konumda olması ve dünyanın dikkatini bölgeye çevirmek suretiyle müdahalelerini sağlamaktı. Komitacılar bankanın devre dışı bırakılması halinde, Osmanlı'nın dış borçlarını ödemekte zorlanacağını hesaplıyorlardı.

Hınçak Ajanlarının Antep ve Zeytun Ayaklanmasında ki Roller

Osmanlı'nın egemenliği altında olan bütün vilayetlerde istihbarat çalışmaları yürüten Hınçak ajanları, ayaklanma girişimlerini Gaziantep'e kadar uzatmıştı. Şehirdeki Ermeni asıllı iş adamları işbirliğine zorlanıyor, kabul etmeyenler ölümle tehdit ediliyordu. Halkı ayaklandırmakla görevlendirilen Hınçak ajanları Sultan Abdülhamd'in sadece Ermenilere değil, aynı zaman da Müslümanlara da zulüm yaptığını Antep'te bulunan resmi dairelerin ve evlerin duvarlarına astıkları bildirilerle duyurmaya çalışıyorlardı. 1894 yılının sonlarına doğru Hınçak ajanlarının bölgedeki kışkır-

tıcı faaliyetleri artmıştı. Kısıtlı imkânlarla Ermeni ajan ve çeteleri durdurmak isteyen yerel kuvvetler başarı elde edemeyince hükümetten takviye birlik talebinde bulunmak zorunda kalmıştır. Ancak, aynı anda birçok bölgede baş gösteren Ermeni isyanlarıyla mücadele yürüten Osmanlı hükümeti, imkânlar dahilinde bir tabur gönderebilmiştir.

Osmanlı Hükümeti bir yandan Antep'te başlayan Ermeni olaylarıyla ilgilenmeye çalışırken, diğer yandan, 24 Ekim 1895'te Zeytun'da başlayan Ermeni isyanını bastırmak için ordularını bölgeye göndermeye çalışıyordu. 24 Aralık 1895 tarihinde bölgeye ulaşan Türk birlikleri Zeytun'u kuşatmıştı. Türk güçleriyle baş edemeyeceklerini anlayan Ermeni çeteleri İngilizlerin Halep Konsolosluğu'ndan yardım talep etmek zorunda kalırlar. Yardım talebi üzerine Halep'teki Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya'yı temsilen İtalya Konsolosları Zeytun'a gelerek taraflar arasında uzlaşma yolları aramış, yapılan görüşmeler sonunda silahlı Ermeni çete üyelerinin silahlarını teslim etmelerine ve buna karşılık genel af kapsamında komitacıların yurtdışına çıkmalarına karar verilmiştir.

Yurtdışına çıkan komitenin yeniden harekete geçmek için para toplamaya çalışması başta Osmanlı Devleti olmak üzere, diğer birçok ülkenin de dikkatini çekmişti. Birçok isyan, suikast, sabotaj ve saldırıda parmağı olduğu anlaşılan Parti, bir süre sonra kendi içinde görüş ayrılığına düşmüştür. Görüş ayrılığıyla başlayan sorunlar 1897'de partinin Asıl Hınçaklar ve Reformcu Hınçaklar olmak üzere ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Program, amaç ve faaliyetler konusunda tamamen zıt düşünceye sahip olan bu cemiyetler, bir adım daha ileriye giderek aralarındaki sorunu silahla halletmeye çalışmışlar, ancak bu yöntemleri hem güç hem de Ermenilerin güvenini kaybetmelerine yol açmıştır.

Yahudilerin Kanton Talebi ve Yıldız Hafiyelerin Gizli Görevi

Abdülhamid Han için en güvenilir jurnalciler Avrupa elçileri ve yabancı gazetecilerdi. Maaşa bağlanan gazeteciler Padişah hakkında yazılar yazmaktan vazgeçiyor, bulundukları ülkelerle ilgili stratejik bilgileri Padişah'a jurnalliyorlardı. Padişah II. Abdülhamid yabancı gazetecilerden gelen jurnallerden hangisinin daha güvenilir olduğuna karar veriyor, söz konusu gazeteciyle irtibata geçerek Yıldız Hafiyeye Teşkilatı'na katılmalarını teklif ediyordu. Sunulan imkânları yeterli bulan yabancı gazetecilerden bir kısmı Yıldız Teşkilatı adına çalışmayı kabul ederken diğerleri yazılarına devam ediyordu.

Uzun bir süre İstanbul'da görev yapan İngiliz gazeteci Edwin Pears Sultan Abdülhamid'in istihbarat ve muhbirlik konusunda son derece tecrübeli olduğunu şu sözlerle ifade eder: *"Abdülhamid herkesin bir fiyatı olduğunu, kendisinin de bu fiyatı verip, istediği sonuçları elde edecek kadar zeki olduğu kanısındadır."* Abdülhamid Han'ın dış devletler de kullandığı jurnalciler arasında Mısırlı ve Arap düşünürleri de bulunmaktaydı. Padişah, İngiliz Kraliyet aleyhtarı düşünürlerle görüşerek işbirliği teklif ediyor, Osmanlı adına ajanlık yapmalarını sağlıyordu.

Abdülhamid Han'ın yabancı casus arayışı sürerken, Haçlı devletleri de boş durmuyor, büyük imkânlar sağladığı Rum, Yahudi ve Ermenilerin sayısında adeta patlama yaşıyordu. İngilizlerin kontrol altında tuttuğu bu ajan grubu aldıkları parasal desteklerle silahlanıyor, kanlı eylemlerde bulunuyorlardı. Abdülhamid Han yabancı ajan istilasını etkisiz hale getirmeye çalışıyor ve bu anlamda sayısı otuz bini bulan jurnalcii ülkenin en ücra köşesine kadar gönderiyordu. Yurtiçinde karşı ajanlık faaliyetleri sürerken, dış devletlerden jurnal elde etmek amacıyla yüzlerce derviş ve

tarikât lideri görevlendiriliyor, Tatar, Gürcü ve Çerkez göçmenler Yıldız Teşkilatı adına çalışmaları için ikna ediliyordu.

Abdülhamid Han, ihanet dolu maceraları bitmek tükenmek bilmeyen Ermenilere karşı güvenini yitirmişti. Onu bu düşünceye iten şartlar her geçen gün artmış ve artmaya da devam etmekteydi. Silahlı saldırılar yetmezmiş gibi, yabancı istihbarat örgütlerinin destekleriyle defalarca suikast girişiminde bulunmuşlardı. Her defasında yenilgi almalarına rağmen amaçlarından vazgeçmeyen Ermeniler yalnız değildi. Sömürgeci Haçlı istihbarat ajanlarıyla işbirliği yaparak Osmanlı'yı parçalamak isteyen başka bir kesim daha vardı, Siyonistler. Amacı, Başkenti Kudüs olan büyük bir Yahudi yurdu kurmak olan Siyonistler araya koydukları araçlarla II. Abdülhamid'le görüşmüşlerdi. Görüşmelerde asıl niyetlerini saklayan Yahudiler, Padişah'tan barınacak kadar bir toprağın kendilerine tahsis edilmesini istiyordu. Oysa bu talep sadece büyük Yahudi Devleti için düşünülen meşru bir zeminin hazırlık aşamasıydı. Yahudilerin bu projesini fark eden Abdülhamid Han, bu taleplerini her defasında geri çeviriyordu.

II. Abdülhamid'in ısrarcı kesin tavırları Avrupa'da yaşayan zengin Siyonistleri harekete geçirmişti. Varlıklı bir grup Siyonist 1896'da İstanbul'a gelerek Abdülhamid Han'a bir teklifte bulunurlar. Osmanlı'nın ödemesi gereken borçları olduğunu bilen Siyonistler, Osmanlı'nın borçlarını üstlenmek şartıyla Filistin'de Osmanlı'ya bağlı bir Kanton kurmak istediklerini Padişah'a iletceklerdi. Ancak, Padişah'la görüşemeyen pazarlıkçı lobi, Münir Paşa'ya tekliflerini iletmişlerdi. Münir Paşa görüşme talebini iletmediği Abdülhamid Han, Viyanalı Siyonist Theodor Herzl ile görüşmeyi kabul eder. Siyonist Herzl, düşüncelerini bütün çıplaklığıyla Abdülhamid Han'a anlatır. Sultan Abdülhamid Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik çöküntüye rağmen bu teklife verdiği cevap şu olur:

“Ben bir karış toprak dahi olsa satmam. Milletim bu toprakları kanlarını dökerek kazanmıştır. Keza Türk İmparatorluğu bana ait değil, Türk Milletine aittir. Bırakalım Yahudiler milyonlarını kendilerine saklasın.”

Yahudiler, rüşvet tekliflerinin Abdülhamid Han tarafından reddedilmesiyle gayelerinden vazgeçmemiş, bu kez perde arkasında Filistin’de nasıl toprak sahibi olabileceklerinin hesabını yapmaya başlamışlardı. Siyonistlerin bu kapsamda Rusya’da bulunan Yahudileri küçük gruplar halinde Filistin’e göndermesinden şüphelenmeye başlayan Abdülhamid Han, gelen Yahudilerin kabul edilmemesine ve yerleşenlerin geri gönderilmesine karar vermişti. Bu yolla amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayan Yahudiler bu kez, Osmanlı Araplarıyla gizli görüşmeler yapmaya başlamışlardı. Bedelinden on kat fazla para teklif edilen bazı aşiretler arazilerini Yahudilere satarak Beyrut, Mısır ve Şam gibi ülkelere göç etmeye başlamışlardı.

Padişah duyduklarına inanmak istemiyordu. Uzun yıllardır aynı kaderi paylaştıkları bazı aşiretlerin Siyonistlerle yaptığı işbirliğine üzülüyor ve bu konunun netliğe kavuşması için Yıldız ajanlarını arsalarını Yahudilere sattıkları iddia edilen aşiretlerin içine gönderiyordu. Arap ve Yahudi kılığına kamufle olan Yıldız jurnalcileri, halkın arasına karışarak toprak sahiplerini belirliyor, kimin kiminle münasebet içinde olduğunu belirlemeye çalışıyorlardı. Bazen satıcı bazen de alıcı kılığına giren jurnalciler, sıkı pazarlıklar yapıyor, satılık arsa sahiplerini belirleyerek Padişah’a iletiyorlardı. Yıldız Jurnalcileri Yahudilere arsa satma işinin bir sektör haline geldiğini ve bu satışlara aracılık eden ofislerin varlığını da tespit ederek Padişah’a bildirmişlerdi.

Türk-Yunan Savaşı

II. Abdülhamid, sadece Osmanlı ve Yıldız Saray'ı bünyesinde değil, aynı zamanda uyguladığı dış politika stratejileriyle de harici düşmanların ve ajanların hedefi haline gelmişti. Osmanlı topraklarını üs haline getirmeye başlayan ve çoğunluğunu yabancı istihbarat örgütlerine bağlı casusların oluşturduğu gruplar, ülkenin her bölgesine dağılarak ayaklanmaların fitilini ateşlemek suretiyle Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik faaliyetlere girişmekteydiler. II. Abdülhamid Osmanlı'nın hâkim olduğu bölgelere gönderdiği Jurnalcilerden sağladığı destekle istihbarat faaliyetlerini devreye sokuyor, ve bu yolla tespit ettiği casusları sınır dışı ediyordu.

Girit sorunu, Saray'daki casusların faaliyetleri, suikast girişimleri ve dış ülkelerin düşmanca yaklaşımları Abdülhamid'in aynı anda birçok cephede mücadele etmesine neden oluyordu. Bu durumdan nemalanmak isteyen Yunanistan rahat durmuyor, Girit üzerinde yeni taleplerle Osmanlı'nın karşısına geçiyor, Padişah Abdülhamid'e karşı oluşan komitelere maddi manevi büyük destek veriyordu. Yunan ajanlarının kışkırtmasıyla Osmanlı idaresinden rahatsızlık duyduğunu iddia eden Girit Rumları tekrar toparlanmışlardı. Emelleri doğrultusunda Ada'da başlatılan başkaldırıları da fiilen destekleyen Yunan ajanları, destek talep ettikleri Yunan ordusundan sayıları binlerle ifade edilen gönüllü askerin Ada'ya intikalini sağlamışlardı. Türk köylerini ateşe vererek yıldırma politikası uygulamak isteyen Yunan çeteleri, Türk Yunan savaşının başlamasına zemin hazırlamışlardı.

1897'nin ilk aylarında Yunanistan/Tesalya sınırından Osmanlı devletine saldırma kararı alan Yunanistan, 14 Mart 1897'de seferberlik ilan ettiğini İstanbul'un Rum kiliselerinde hiçbir müdahaleyle karşılaşmadan duyurdu. Seferberlik çağrısını duyan

Osmanlı vatandaşı binlerce Rum, gönüllü olarak Pire'ye gitmek üzere yola çıktı. Katılımlar sadece İstanbul'da yaşanmıyor, İzmir Rumları da Yunan ordusuna katılmak için yarışıyorlardı. Fransa'nın İzmir Konsolosu'nun da dikkatini çeken bu katılımlar rapor halinde Paris'e aktarılıyordu. Yunan bayraklı Rum gençlerinin gösterilerine karşı müdahalede yetersiz kaldığı için yaşananları izlemekle yetinen Osmanlı makamlarının şaşkın ve tedirgin oldukları bu durum, Fransız Konsolos'un hazırladığı raporlarda yer alıyordu.

Dönemin İzmir Valisi Kamil Paşa dışarı dahi çıkamıyor, diğer devlet elçiliklerine başvurup yardım talep ediyordu. Elçilikler Vali'nin bu talebine çözümlü odaklı cevap veremeyince, şiddetini artıran Rum protestoları 9 Nisan'da Yunanistan sınırındaki Türk karakollarının işgal edilmesine ve görevi başındaki askerlerin şehit edilmesine kadar uzanıyordu. İzmir'de bulunan jurnalcilerin çalışma alanı daralmış, istihbarat toplamakta zorlanmaya başlamışlardı. Ama durumun farkındaydılar ve bu durumu Padişah'a sürekli olarak jurnallıyorlardı. Sultan Abdülhamid savaş taraflı değildi ve savaşın çıkmaması adına her yolu deniyordu. Ancak silahlı baskınların giderek artması üzerine 17 Nisan'da toplanma kararı alan Padişah, Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın ısrarlı talebine duyarsız kalmayarak savaş ilanını açıkladı ve Osmanlı'nın Atina elçisi Asım Bey de Yunan Dışişleri Bakanlığına ilişkilerin kesildiğini resmen bildirdi.

Başlarında Ethem Paşa'nın olduğu Türk orduları harekâta başlamış, bir ay gibi kısa bir sürede Tırnava, Larissa yani Yenişehir ve Tırhala işgal edilirken, Tesalya'nın önemli bir kısmını da geri almayı başarmıştır. Türk ordularının kararlı ilerleyişi Atina'dan endişeyle izleniyor, Osmanlı hükümetiyle barış yolları aranıyordu. Kral, savaşın çok daha fazla kayba neden olmadan tahttan inmeyi dahi göze alıyordu. Kral'ın bu tutumu Yunan hal-

kı tarafından şiddetli protestolar eşliğinde lanetlenirken, Yunan hükümeti 27 Nisan'da Atina'daki diğer devletlerin temsilcilerine başvurarak müdahalelerini istiyor, Yunanistan'ın yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anlatıyordu. Kısa bir süre ilerleyişini durduran Türk ordularının bu hareketsizliği Yunanlar tarafından farklı algılanarak yeni bir taarruza kalkışmışlardı. Yunanların bu harekâtı Ethem Paşa'nın karşı harekât başlatması üzerine son bulmuş, 7 Mayıs'ta Velestino, 8 Mayıs'ta da Volos Limanı'nı kaybetmelerine sebep olmuştu.

Kraliçe Victoria karşı karşıya kaldıkları tehlikenin farkındaydı ve çözüm yolları arıyordu. Alman İmparatoru'nun kendilerine yardım edeceğini düşünmüş, Osmanlı ordularının ilerleyişinin durdurulması, ateşkes ortamının sağlanması için ortak hareket etmelerini teklif etmişti. Bu teklif üzerine Padişah'tan savaşın sonlandırılması için masaya oturması talep edilir. Padişah, bu isteğe karşı Tesalya'nın geri verilmesi, on milyon savaş tazminatı ve kapitülasyonlardan Yunanların yararlanamayacağını içeren şartlarını iletir.

Padişah'ın önerdiği şartlar olumlu karşılanmazken, yeniden harekete geçen Ethem Paşa kuvvetleri kırk bin Yunan askerinin savunduğu Dömeke Kalesi'ni 17 Mayıs günü kanlı bir çarpışmadan sonra fetheder. Türk orduları Atina işgaline göz kırpmaya başlayınca, Yunan komutanlar bulundukları cepheleri terk ederek Atina'ya kaçıyorlardı. Savaş bütün bölgeyi sarınca, taraf devletler Abdülhamid'i masaya tekrar davet ederek eski şartların biraz daha yumuşak haliyle barışın sağlanması yönünde kendisini ikna etmişlerdi. Ve böylece, 18 Nisan 1897 de başlayan, 19 Mayıs 1897'de sona eren savaş, 20 Eylül 1897'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile son bulmuştur.

Deşifre Olan Yunan Casusu

Savaşın sona ermesi Yunan ajanlarının bölgeyi terk ettikleri anlamına gelmiyordu. Çeşitli meslek gruplarına kamufle olan Yunan casusları her fırsatta istihbarat topluyor ve bunları Yunan hükûmetine gönderiyordu. Yunan ajanlarının kamufle oldukları rollerden biride dilencilikti. Dilince kılığındaki iki kişinin sık sık Ayvalık Postanesi'nden telgraf göndermeleri ilgililerin dikkatinden kaçmamıştı. Takibe alınan dilenci kılığındaki Yunan casuslarının Rusya, Amerika, Selanik, Kavala ve Siroz'a gönderilmek üzere Postane'ye bıraktıkları beş adet mektup incelendiğinde Yunan ajanı oldukları anlaşılmış ve 30 Nisan 1901 yılında bu durum ilgili birimlere şu şekilde iletilmiştir:

"Aydın Başmüdüriyeti'nden mevrûd 24 numaralı 16 Nisan sene [1]317 tarihli şifre telgrafnâme suretidir.

Geçen gün sâil kıyafetinde meçhûlü'l ah vâl iki şahıs Ayvalık Postahânesi'ne mürâcaat la Rusya, Amerika, Selanik, Kavala ve Siroz'a gönderilmek üzere verdikleri beş kut'a mek tûb lede't tedkik merkûmânın eşhâs ı muzır radan oldukları anlaşılmasıyla mektûbların hükûmet i mahalliyeye teslim olunduğu ve hükûmetce icra kılınan tahkikât neticesinde daha iki arkadaşları ve hayli nakidleri ve Yunan casusu oldukları tezâhür ederek tahte'l hıfz merkez i livâyâ gönderildikleri Müdürlüğün den bildirilmekle arz ı ma 'lûmât olunur."

1908 yılına gelindiğinde Girit Milli Meclisi üç yıl önce olduğu gibi Girit Adası'nın Yunanistan'a bağlanmasını kabul ve ilan etti. Balkan Savaşı'nda da Osmanlı Devleti yenik düşünce Girit Adası, 30 Mayıs 1913'teki Londra ve 10 Ağustos 1913'teki Bükreş Antlaşmaları'yla kesin olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılıp Yunanistan'a bağlanmış oldu.

Bombalı Yıldız Suikastı

Tahta çıktığı ilk günden itibaren muhalif grupların ve dış güçlerin amansız saldırılarıyla karşı karşıya kalan II. Abdülhamid, aynı zamanda defalarca suikast girişimiyle de karşı karşıya kalmıştı. Bir anlamda şahsına yönelik bu tür girişimleri ve Sarayı kendi de-yimiyle *“hazineden maaş alıp devletin nimetleriyle geçindikleri halde devlete ihanet edenlerden”* korumak ve engellemek amacıyla hafiye teşkilatını ve jurnalcilik ağını bütün yurda hatta yurtdışına yaymak zorunda kalmış ve bu sayede pek çok suikast planı eyleme dönüşmeden bertaraf edilmiştir. Bütün çabalara rağmen emperyalist sömürgecilerin büyük paralar ve vaatlerle işbirliğine ikna ettiği birçok Paşa, saray çalışanı, Osmanlı vatandaşı Rum ve Ermeni isyancılar Abdülhamid Han’a karşı suikast teşebbüslerinden vazgeçmemişlerdir. Sultan Abdülhamid’e yönelik suikastlar furyası 1880 yılında Yunanistan/Kefalonyalı yirmi altı yaşındaki Yunan tebaasından Yorgi ile başlarken, en ciddi suikast girişimi 21 Temmuz 1905 günü ‘Ermeni Devrimci Federasyonu’ tarafından Yıldız Hamidiye Camii önünde düzenlenen bombalı saldırı girişimi olmuştur.

Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermenistan kurmaya çalışan Ermeni Komitacılar karşılarında en büyük engellerden biri olarak gördükleri Padişah Sultan Abdülhamid’i saf dışı bırakmak için her türlü girişimde bulunuyorlardı. Bu kapsam da halkı yönetime karşı ayaklandırmak ve Padişah’a suikast stratejileri geliştirebilecek ajan timlerini bölgede konuşlandırmışlardı. Osmanlı’yı parçalama ve suikast planlarını kendi başlarına yapabilecek güçten yoksun olan Ermeniler Rusya, Almanya, Fransa, Belçika ve İsviçre gibi ülke ajanlarından yardım talep ediyorlardı. Bu tür taleplere karşılık vermek için fırsat kollayan Emperyalist aktörler ise Ermenilerden gelen bu isteğe sessiz kalmıyor ve özellikle

Rusya'daki terörist gruplar Ermenilere silahlı eğitim konusunda destek verirken, yine Rus ve Fransız hükümetleri silah ve parasal destekler aktarıyorlardı.

1904'te Taşnak ve Hınçak Komiteleri toplandıkları Sofya'da emellerine ulaşmanın önündeki en büyük engel olarak gördükleri Padişah'a suikast düzenleme karar almışlardı. Bu anlamda Ermenilerin ve sömürgeci devletlerin tehditkâr açıklamaları ve suikast hususunda ki faaliyetleri Sultan Abdülhamid'in dikkatinden kaçmamış bu konuda görevlendirdiği Yıldız ajanları tehlikenin büyüklüğünü teyit etmişlerdi. Söz konusu jurnallerden birinde, Rus pasaportu taşıyan üç Ermeni'nin İstanbul'a geldiği ve bu isimlerin Troşak Cemiyeti üyelerinden Ermeni Hristofor Mikaelyan, Rus Ermeni Safo ve Robina Kayın olduğu ve bunların Beyoğlu'ndaki Moraviç apartmanında bir daire kiraladıkları yazılıydı.

İstanbul'a gelen suikast planlayıcısı ekip, Abdülhamid Han hakkında istihbarat toplaması için bomba uzmanı Belçikalı terörist Edvard Jorris'le yüklü bir meblağda anlaşılır. Görevlendirmenin tamamlanması üzerine ülkelerine dönen ekip, bir ay sonra geri geldikleri İstanbul'da kendilerini tüccar olarak tanıtıp, istihbarat çalışmalarına katılırlar. Suikast ekibinde yer alan Mikaelyan ve kızı olarak tanıttığı Robina saraya sızarak düşünülen suikast için kapsamlı bir istihbarat çalışması yapmaya başlarlar. Abdülhamid Han'ın hal ve hareketleri belirlenecek, sabah saat kaçta uyandığı, bahçeye çıktığı, Cuma Namazı için hangi yolu takip ettiği ve yanındaki muhafızların sayısı gibi istihbaratlar toplanacak ve ona göre suikastın nasıl ve nerede yapılacağına karar verilecekti. Suikast için bomba kullanılacağından Padişah'ın giriş çıkışlarına yönelik saatler ve hatta saniyeler dahi çok önemliydi. Çünkü suikastta kullanılacak bomba Padişah'ın Cuma selamlığına çıkışına göre kurulacak, yanlış ayarlanması halinde ise saldırı hedefine ulaşamayacaktı.

Daha önceden saraya sızarak üç ay boyunca plan yapan suikastçılardan biri de Belçikalı terörist Edvard Jorris'ti. Edward, defalarca selamlık törenini izlemesine rağmen son bir defa daha bölgeyi kontrol etmek amacıyla merasime katılmıştı. Yaptığı suikast planında bir değişikliğe gerek duymadığını anlayınca, suikastta kullanılacak faytonu sipariş etmek üzere İstanbul'dan ayrılarak Viyana'ya gider. Faytonu teslim alan ekip, tüccar kimliğiyle İstanbul'a sokmayı başardıktan sonra, Şişli'de bir barınağa yerleştirirler. Fayton suikasta hazır hale getirildikten sonra, ekipte yer alan birçok isim yurtdışına kaçır.

Demir ve çelik parçalarıyla güçlendirilmiş bomba, faytonun özel bir bölümüne yerleştirilmiş şekilde Yıldız Camii'nin hemen çıkış kapısının karşısına bırakılır. Komitacılara göre plan kusursuz işlemekteydi ve Padişah'ın bu suikasttan kurtulması imkânsızdı. Aylarca yakından takip edilen Sultan Abdülhamid, sürekli aynı saatte Camii'nin bahçesinden çıkmış ve asla bir dakika da olsa gecikme yaşanmamıştı. Yine öyle olacağı sanılıyordu ama kendisine selam vermek için koridorda bekleyen Şeyhülislam'la sohbete dalması, çıkışını birkaç dakika da olsa geciktirmişti. Bu sırada daha önceden ayarlanmış olan bomba büyük bir gürültüyle patlamış, üçü asker olmak üzere toplam yirmi altı kişi parçalanarak can vermişti.

Soğukkanlılığını bir an olsun kaybetmeyen Padişah, Yıldız Sarayı'na döner dönmez suikastın arkasında kimler olduğunu, faytonu içeri sokan ve Camii'nin önüne getiren kişi ya da kişilerin kimliklerini belirlemek üzere bir komisyon kurulmasını emreder. Necip Melhame Paşa öncülüğünde kurulan komisyon bir ayda hazırladığı bin sayfalık raporun seksen sayfalık özeti fezlekeye dönüştürülerek Sultan Abdülhamid'e sunulur. Ayrıca, Yıldız Hafiyelerinin de yer aldığı grup yaptıkları istihbarat çalışmalarında suikastta parmağı olduğunu belirledikleri Ermenilerden birini gö-

zaltına alır. Yıldız ajanları yaptıkları sorgulamada tutuklu bulunan Ermeni'nin çok şey bildiğini fark etseler de, ayrıntılı bilgilere ulaşmadan tutuklu şahıs intihar etmek suretiyle hayatına son verir.

Yıldız hafiyelerinin aklında tek şüpheli kalmıştı. Bu şüpheli halen tutuklu bulunan Edward Jorris'ti. Joris'in konuşması halinde suikast olayı tamamen aydınlanacaktı. Bir anlamda Jorris'in suikastın planlayıcısı olduğu aleniydi ama olayın tam manasıyla çözüme kavuşması için mutlaka kendisiyle birlikte hareket eden işbirlikçilerin ismini vermesi gerekiyordu. Bu durumun farkında olan Bürüksel, Padişah'a gönderdiği telgrafta Jorris'in affını istiyordu. Saray Paşaları ve diğer yetkililer telgrafi alan Padişah'ın Jorris'i affetmek yerine idamına karar vermesini bekliyorlardı. Ancak düşünülen gerçekleşmemiş, Sultan Abdülhamid kendisini öldürmeye çalışan Ermeni Joris'in serbest bırakılmasını emretmişti. Saray ahali serbest bırakılan terörist Jorris'in yurtdışına çıkacağını düşünürken, Padişah bir kez daha beklenmeyen bir karar vererek Jorris'i Saraya getirtmiş ve Yıldız İstihbaratı'nda çalışmasını önermişti. Padişah'ın bu teklifine sıcak bakan Jorris, bir süre sonra bünyesine dahil olduğu Yıldız Teşkilatı'nın başarılı bir ajanı haline gelmişti.

Yıldız Suikastının Ardından

Avrupa devlet başkanları bombalı Yıldız suikastından yara almadan kurtulan Padişah'a geçmiş olsun dileklerini içeren telgraflar gönderiyor, üzüntülerini dile getiriyorlardı. Ayrıca Ermeni Patriği düzenlenen ayinlerde olayın kınanması yönünde telkinlerde bulunuyor, patlamada ölenlerin ailelerine ve yaralananlara yardım yapılmasını istiyordu. Halk tedirgindi ve Padişah'ın yapacağı konuşmayı sabırsızlıkla bekliyordu. Bir müddet sonra

açıklama yapma gereği duyan Padişah Abdülhamid, halkı teskin edici konuşmasında şunları ifade ediyordu: *"Kendimce en büyük emel, ahalinin rahat ve mesut olmasıdır. Bu uğurda gece gündüz nasıl çalışıldığı ve gayret gösterildiği malumdur. Gayret ve hüsnü niyetimin mükâfatı, şu hadiseden hıfz-ı hüda ile emin olmaklığımdır. Onun için, Cenab-ı Hakk'a şükür ve hamd ederim. Müteessir olduğum bir şey varsa, asker evlatlarımdan ve ahaliden bazılarının telef ve mecruh olmalarıdır. Buna ilelebet teessüf ederim. Teba'mın hakkımda göstermiş oldukları hissiyata an samimil-kalp memnuniyetimi beyan eder, afat-ı semaviye ve erdiyyeden masu niyetleri için dua ederim."*

Suikastın başarısız olmasına üzülen sadece Ermeni komiteleri ya da emperyalist güçler değildi, ayrıca bazı Türk gruplarda Sultan Abdülhamid'in suikasttan sağ kurtulduğuna üzülmekteydi. Bunlardan biri de Şair Tevfik Fikret'ti. Tevfik Fikret suikast sonrası duygulanarak yazdığı aşağıdaki şiirin bazı beyit ve mısraları asıl niyetini ortaya çıkarmaya yetmişti.

"Ey sayın patlayış, ey intikamcı duman,
Kimsin nesen? Bu saldırışa seni yollayan kim, sebep ne?
Arkanda binlerce gözetleyen varken sen orada yoksun;
Sen görünmeyen, fakat kurtarıcı bir eli andırıyorsun.
Dehşetle, asırların sakat görenek ve batıl ananelerini
Silkerek milletleri en çetin uykularından uyandırırısın.
Ey şanlı avcı, tuzağını beyhude kurmadın;
Attın, fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!
Bir milleti çiğnemekle bugün eğlenen alçak,
Bu keyfiyetini biraz gecikme anına borçludur!"

Sultan Abdülhamid, Şair Tevfik Fikret'in kendisi hakkında yazdığı şiire üzüldüğünü hatıratında: *"Hiçbir namuslu Ermeni,*

Padişah'ına kast eden eli bombalı ırktaşına şanlı avcı diyecek kadar hayasız olmamıştır.” sözleriyle dile getirmiştir.

Osmanlı'nın egemenliği altında olan bütün vilayetlerde istihbarat çalışmaları yürüten Hınçak ajanları Abdülhamid'e karşı yeni bir suikast planı yapmaktaydılar. Yıldız suikastını araştıran Türk hafiyelerinin elde ettikleri istihbarata göre Abdülhamid Han'a yönelik yeni bir Ermeni suikastı gerçekleştirilecekti. Mehmed Tevfik el-Cezayirli imzalı İskenderiye'den gönderilmiş Arapça bir ihbar mektubu, bu ihtimali yükseltiyordu. İhbar mektubunda Ermeni Hınçak Cemiyeti 2 Ağustos 1905'de bir toplantı yapmış ve bu toplantıda bazı resmî ve yabancı binaların yakılması ve bir terör eylemi gerçekleştirilmesi yönünde kararlar alınmıştı. Ayrıca Ermenilerin elinde dinamit ve ağır silahlar bulunduğu belirtilmiş, kendisinin İstanbul'a getirilmesi halinde sadık ve güvenilir bir kişiye toplantıda karar alan kişilerin isimlerini açıklayacağını ifade etmiştir.

Mehmed Tevfik el-Cezayirli imzalı İskenderiye'den gönderilmiş 25 Ekim 1905 tarihli Arapça mektubun Osmanlıca tercümesi:

“Muhbirimin vukû' bulan beyânâtına na zaran Hınçakist Cemiyeti'nin 2 Ağustos sene [1]905 tarihli ictimâında iki mühim madde ka rargîr olup biri bazı mebânî i resmiye ve ecne biyeyi ihrâk ve diğeri 1896 senesi vukûatı gibi bir vak'a i cinâiyye ikâ' etmektedir.

Ermeniler nezdinde müddet i medîdeden beri dinamit ve esliha mevcut olup haricden bunların celbine ihtiyac olmadığını ve merkûmların işi evvelden düşünüp bunları hazırladıklarını ve Beşiktaş'da müteveffâ Artin Paşa hânesi kurbündeki Ermeni kilisesinde bir komitanın vücuduna delâlet edecek birçok eşya ve esliha bulunduğunu da muhbir i merkûm ifade etdi. Bir de merkûm ricâl i devletden bazılarının hâl i hazırın tebdi linde zî medhal oldukla-

Türk İstihbarat Tarihi

rını söyleyip bendeniz bu işi bizzat tahkik ve birçok hakâyika kesb i it tûlâ' etdim.

Ancak bunların havflarından evrâk ve mükâtebatı bulunmadığı cihetle tamamıyla isbat ı madde mümkün olmayıp kendileri mü nasebât ve muhaberâtda birtakım Ermenileri tavsît edegeldiklerinden ve irâde i seniyye i mülûkâne şeref sâdır olmadıkca veya Dersââ det'e celbim fermân veyahud emin ve sâdık bir adam tayin ve irâe buyurulmadıkca isimlerini tahrîren arz etmek mümkün bulunmadığından emr u fermân ı hümayun ı mülûkâneye mun tazırım."

6. BÖLÜM

İTTİHAT VE TERAKKİ’NİN DOĞUŞU VE II. ABDÜLHAMİD’İN ZOR GÜNLERİ

Jön Türkler Sahnede

Saray'da ve yurtiçinde organize olmaya başlayan Yıldız Hafıye Teşkilatı aynı zaman da yurtdışında da faaliyet gösteriyordu. Padişah çok güvendiği hafiyelerini Paris, Roma, Londra gibi çeşitli dış merkezlerde görevlendiriyor, başta "Jön Türkler" olmak üzere, saray aleyhtarı kişi ve kurumların hareketlerini ve kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenme imkânı buluyordu. Bu süreçte Jön Türkler arasında Padişah adına jurnalcilik yapan bir grubun varlığı da bilinmekteydi.

Genç Osmanlılar olarak da bilinen Jön Türkler, Devlet-i Aliye'nin içinde bulunduğu kötü durumu düzeltme gayesinde olduklarını belirterek 19. yüzyılın son çeyreğinde Padişah II. Abdülhamid'i hedef alan faaliyetlerde bulunmuşlardı. Hoşnut olmadıkları Sultan Abdülhamid yönetimine karşı Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak isteyen Jön Türkler Avrupa'da birçok gazete çıkarmış, "istibdat rejimi" ile sıkı bir mücadeleye girişmişlerdir. Jön Türklerin ve Ermenilerin Osmanlı hükümeti aleyhine yürüttükleri faaliyetler Londra Sefareti Müsteşarı Rıfat Bey'in de dikkatini çekince hazırladığı aşağıdaki jurnali II. Abdülhamid'e göndermiştir.

Londra Sefareti Müsteşar'ı Rıfat'tan 1896

"Jön Türkler cemiyeti melunesi ve Ermeni Komiteleri ve İngiliz yayınlarının hedeflerine erişmeyi başardığından toplayaca-

ğım bilgileri sureti hususiyede arz etmek için bir şifre ihsanı (...!) yerine tayin buyrulacak zatın Avrupa ahvaline kulları kadar kesbi ve vukuf edebilmesi birçok seneye muhtaç bulunduğumu sadakatle arz ederim."

Devleti kurtarmak, Devlet-i Aliyye'yi eski kudretli günlerine eriştirmek niyetinde olduklarını söyleyen Jön Türkler, meşrutiyetle birlikte Kanun-i Esasi'nin yeniden kabul edilmesini talep ediyordu. Abdülhamid Han ise Jön Türklerin aksine Meşruiyetin Osmanlı'yı kurtarmayacağını aksine parçalanmasına hız kazandıracığına inanıyordu. Bu nedenle meşruiyeti kabul etmek bir yana bu fikri savunan herkesi düşman olarak kabul ediyordu. Çünkü ona göre meşruiyeti savunan herkesin arkasında dış güçlerin etkisi ve desteği vardı.

Paris'te çıkardıkları yayınları çeşitli yollarla yurda sokarak emellerine ulaşmaya çalışan genç Türkler, Yıldız hafiyelerinin yayınları durdurmaları halinde kendilerine büyük miktarda para verileceği teklifiyle karşılaşmışlardır. 1900'lerden sonra gücü tükenmeye başlayan Jön Türklerden bir kısmı bu teklife sıcak bakarak dergi ve gazete basımlarını bir süre durdurmuşlardır. Değeri- nin üzerinde satılan gazete ve dergiler ne yazık ki bir süre sonra farklı adlar altında tekrar basılmaya başlamıştır.

Çıkardıkları yayınlarla sadece Osmanlı'da değil, İngiltere, Fransa, Avusturya, Bulgaristan, İtalya, Yunanistan, Romanya, İsviçre, Brezilya, Belçika, Amerika ve Kıbrıs gibi birçok ülkede etkin bir fikriyatın oluşmasına neden olmaya başlayan Jön Türkler, rejimi yıkamadılarsa da Osmanlı Devleti'nde, Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin kökleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Özellikle Fransız ve İngiliz hükümetinden gördükleri desteklerle II. Abdülhamit Han'ın şahsında Devlete karşı olumsuz yazılar yazılmış, Birinci Jön Türkler Kongresi Fransız Senatosu üyesi

Lafeuvre Contalis'in öncülüğünde toplantılar düzenlenmiştir. Bir kısmı Mısır'da bulunan Jön Türklerin tedirgin hareketleri ve yüzlerine yansıyan endişeleri ise bölgede bulunan jurnalcilerin dikkatini çekmeye başlamış ve bu durum 1 Ekim 1905 tarihli jurnale şu şekilde yansımıştı:

"İskenderiye muhbirimizden aldığımız malumata göre Ahmet Cemaleddin Paşa Mısır'daki kethüdası Reşit Bey'e mektup yazarak Rıza ve Ahmet Şevket Paşalar için münasip bir hane tedarik edilmesini belirtmiş. Rıza Paşa, Şevket Paşa, Arif Bey'den ayrılmış. Bunların Mısır'a gelmesi havadisi matbuatçı tevatüre mu-cib olacaktır. Hidiviyet ile İstanbul'un münasebatının samimiyeti dolayısıyla Mısır'daki Jön Türkler buradan çıkarılacaklarından korkuyor. Atina'da dinamit yapmak üzere keşfi olunduğu haber alınmıştır."

Avrupa'daki Jön Türklerin II. Abdülhamid'e karşı yürüttükleri faaliyetler, yurtiçine de yansımış, devrim düşüncesi olan kesimlerin cemiyetler kurmasına neden olmuştu. Bu cemiyetlerden biride 1902' de Kuleli Askerî İdadisi'nde Trabzonlu Ahmet Bedevî, Darendeli İsmet, Nişancalı Mazhar ve Bosnalı Veli tarafından kurulan İhtilalcı Askerler Cemiyeti'dir. Jön Türklerden ayrı bir statüde olan cemiyet, Abdülhamid'i yıpratacak faaliyetlerde bulunuyor, Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesi yönünde zemin hazırlıyordu.

Taraf bulmakta zorlanmayan cemiyet ilk fırsatta Abdülhamid'e karşı suikast yapmayı planlamıştı. Ancak, Osmanlı içinde bu suikastı gerçekleştirebilecek cesaretle birini bulmak zordu. Uzun bir ikna maratonu sonrasında teklifi kabul eden Erzincanlı Şevki, Abdülhamid Han'a yanaşmayı başarmış, güvenini kazandıktan sonra da yaver olmuştu. Sultan Abdühamid ile olan münasebetleri ilerleyen Erzincanlı Şevki suikast fikrinden vazgeçtiğini cemiyete bildirmek suretiyle bütün bağlarını koparmıştı.

İttihat Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu

Batı istihbaratı Devlet-i Aliyye'ye karşı Ermeni ve Rumları ayaklandırarak amacına ulaşmaya çalışmış, ama nihai hedefleri olan Osmanlı'yı tarihten silme hedeflerini gerçekleştirememişlerdi. Başarısız girişimlere rağmen emellerinden vazgeçmeyen emperyalist güçler Sultan Abdülhamid'i tahttan uzaklaştırmanın yeni yollarını arıyor, Padişah'a muhalif isim ve gruplarla iletişime geçiyorlardı. Yeni planlarında Ermeni, Rum ya da diğer etnik grupları ayaklandırmak değil, bizzat Osmanlı bünyesinde muhalif isimleri Padişah'a karşı ayaklandırmak vardı.

Jön Türklerin Sultan Abdülhamid'e yönelik başlattıkları batılılaşma akımı, Osmanlı içindeki bazı grupların da Padişah'a karşı bu oluşumun içine sürüklemişti. İttihad-ı Osmanî olarak 21 Mart 1889 tarihinde bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisinin bir araya gelerek kurdukları gizli cemiyetten sonra, İsmail Canbolat ve Mithat Şükrü'nün çevresinde toplanan bir grup 1906'da "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adı altında yeni bir örgüt kurmaya karar vermişti. Örgütün "Heyet-i Aliye" adını alan yönetim kurulu üyeleri Paris'e giderek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini yerinde incelerler. Cemiyet üyelerinden Ömer Naci ve Hüsrev Sami Kızıldoğan Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarını daha milliyetçi gördükleri için burada faaliyetlerine devam etme kararı alırlar.

Bu katılımlardan hemen sonra ölüme mahkûm olan Doktor Nazım Bey tebdil-i kıyafet giydirilmiş halde Rum komitacıların yardımıyla Atina üzerinden Selanik'e gelerek iki cemiyetin birleşmesi adına çalışmalar yürütür. Cemiyet ismi konusunda kısa bir süre tartışmalar yaşansada, görüşmeler 27 Eylül 1907'de sonuçlanmış, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti imzalanan bir protokolle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek, Osmanlı İttihat ve Terakki ismini almıştır. Ancak Osmanlı İttihat ve Terakki ismi de

1908 yılında yapılan bir değişiklikle “Osmanlı” ön eki çıkarılmış ve sadece “İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak varlığını sürdürmüştür.

27 Eylül 1907 tarihli birleşme protokolünün önemli maddeleri:

1. Biri Paris’te biride Selanik’te olmak üzere iki merkez ve her merkezin bir başkanı olacak.

2. 1876 tarihli Kanun-i Esasi’yi geri getirmek için iç ve dış cemiyetlerin uyacağı iki ayrı tüzük hazırlanacak.

3. Mali konularda cemiyetler birbirlerine yardım edecekler.

4. Cemiyete bağlı kişi ve gruplar Paris merkeziyle yapacakları haberleşmeyi iç merkez kanalıyla yapacaklardır.

5. Dış merkez uluslararası ilişkilerde Cemiyeti temsil edebilecek.

6. Cemiyetler birbirlerine emir verme yetkisine sahip olamayacak, ancak görüş ve önerilerini ikna yoluyla kabul ettirebilecek.

Batılılaşma hareketleriyle dikkat çeken İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin diğer cemiyetlerle birleşmeden önceki kuruluş tarihi hususunda kesin bir tarih olmamakla birlikte, İbrahim Temo kuruluş tarihi olarak 1 Mayıs 1889 yılını kabul ederken, Ahmet Bedevi “Jön Türkler” adlı eserinde 1892 olarak ifade etmiştir.

Cemiyetin kuruluş amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Abdülhamid’i tahttan indirmek.

2. Devlet-i Aliyye’nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlamak.

3. Meşrutiyet yönetim şeklinin kabulü.

4. Can ve mal güvenliğinin teminat altına alınması.

5. İstibdada direnmek.

6. Laiklik.

Cemiyet'in Üye Yemin Merasimi

İttihat ve Terakki'ye girmek ağır şartları gerektirmekteydi. Üye olacak kişi hakkında geniş bir tahkikat yapılıyor, olumlu görülen kişilere gözleri kapalı bir halde Kur'an üzerine bağlılık yemini ettiriliyordu. Cüppe giymiş beş yöneticinin karşısına oturan yeni aday ya da adaylar sağ eli Kur'an-ı Kerim'in sol eli de tabancanın üzerine konmuş bir halde tören başlatılıyordu.

– Otuz üç senedir bünye-i milleti hain kurt gibi kemiren istibdat idaresine karşı mazlum milletin intikamını almaya hazır mısınız?

– Evet, tamamı!

– Verdiğiniz sözü önünüzde gördüğünüz Kur'an-ı Kerim, tabanca ve hançerle teyit ve bunların üzerine yemin eder misiniz?

– *İşte Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin ediyorum ki sizlere ihanet edecek olursam hançer ve tabancanıza layık olayım. Meşrutiyet'i istihlal edinceye kadar Abdülhamit idaresine karşı gücümün yettiği kadar fedakarca itaat edeceğime; şayet bu mukaddes maksadın istihsalinden evvel tevkif olunursam, Cemiyet'in esrarına dair etlerim kemiklerimden ayrılıncaya kadar işkenceye maruz kalsam dahi hiçbir şey ifşa etmeyeceğime dinim, şerefim ve namusum üzerine yemin ederim.*

– ”Kardeşim seni tebrik ederim. Bundan sonra aramızda kardeşlikten başka bir his kalmayacaktır. Allah Cemiyet'imize muvaffakiyet ihsan etsin. Cemiyet'imizin nizamnamesine göre numaranız ...dır.”

Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükuti, Dr. Şerafettin Mağmumi ve İbrahim Temo gibi isimlerin kurucular içinde yer aldığı cemiyet ilk kongresini 1902'de Paris'te yapmış, başına II. Meşrutiyetin ilanını kurtuluş olarak gören Ahmet Rıza Bey'de getirilmişti. Kadın ve Ulema gibi şubeler kuran ve birçok meslek gru-

bundan üyenin de yer almaya başladığı Cemiyet, aynı zamanda sosyal demokratlarında destek verdiği bir oluşum haline gelmişti. Cemiyetin üye sayısı kuruluşundan kısa bir süre sonra on binlere kadar ulaşmıştı.

Çeşitli şehir ve kasabalardaki üyelerine bağlılık belgeleri imzalatan ve muhtelif bölgelere heyetler gönderen, fiilî müdahalelerin yanı sıra hükümete de doğrudan emirler vermeye başlayan cemiyet, artık gizli olmaktan çıkmış, amaçlarını alenen ifade eden ve bu amaca yönelik her türlü faaliyeti meşru gördüğünü açıklayan bir konuma gelmişti. Özellikle Balkan ve Makedonyalı özgürlük hareketinden aldıkları ilhamla Padişah'a yönelik bir darbe planı üzerinde çalışmalar yapmaya başlamışlardı.

Özellikle operasyonlara giden ya da özel görevlendirilen cemiyetin fedai, ajan ve jandarmaları kendi aralarında özel işaret ve parola kullanmışlardır. Sokak gösterilerinde, ev baskınlarında ve propaganda süreçlerinde işaret ve parolanın kullanılmasında ki amaç, cemiyet yapılanmasında gerçek isimlerin kullanılmasından dolayı üyelerin bu yolla birbirlerini tanımaya yönelikti. Diğer bir ifadeyle belirlenen işaret ve parolayı bilmeyen bir kimse cemiyetin personeli olduğunu asıl ismi ya da görüntüsüyle kanıtlama imkânına sahip değildi.

Osmanlı ve Avrupa'nın birçok ülkesinde güçlenmeye başlayan cemiyetin faaliyetleri Sultan Abdülhamid'e günü birlik rapor ediliyordu. Jurnalleri okuyan Padişah tahtı için tehlike arz etmeye başlayan cemiyet faaliyetlerini yerinde tespit etmek ve önleyici tedbirler almak üzere Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın serhafiyelerinden Ahmed Celaledin Paşa'yı Paris'e gönderir. Celaledin Paşa ve beraberindeki hafiyeler cemiyetin içine sızarak üyelerin zafiyetlerini tespit etmeye çalışırlar.

Devletin en zor günlerinde, devlet adına birçok başarılı operasyonda yer almış olan Baş İstihbaratçı Ahmet Celaledin

Paşa'nın Sultan Abdülhamid'in kendisine verdiği sözü yerine getirmediği için muhalif cepheye geçtiği ve İstanbul'a fedailer sızdırdığı yönünde bazı iddiaların olduğunu hatırlatmamız gerekiyor. Yine başka bir iddiaya göre, Sultan Abdülhamid'e suikast düzenlemek isteyen gruplara da para ve eğitim desteği verdiği ifade edilmektedir.

Padişah Abdülhamid kendisine ulaşan jurnallerden hareketle gerçekleştirdiği operasyonlarda cemiyet üyelerinin bir kısmını tutuklatmış bir kısmını ise sürgüne göndertmiştir. Ancak bu tutuklama ve sürgünler cemiyetin faaliyetlerini engellememiş, 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve ardından Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı'nın savaştan mağlup ayrılması Devlet-i Aliyye'nin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonunu hazırlamıştır.

II. Meşrutiyet'in İlanı

Yıldız Hafıye Teşkilatı suikastın perde arkasındaki bütün detayları öğrenmek amacıyla görevlendirdiği ajanlar Abdülhamid Han'a ulaştırdıkları jurnallerde saray çalışanlarının dahi bu suikast içinde yer aldıkları yazılıydı. Çok daha önemlisi Osmanlı vilayetlerinde görev yapan idarecilerin büyük bir bölümü Jön Türklerin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanında yer alarak Padişah'ın aleyhinde çalışmalar yürütmekteydi. Durumun hassasiyetini çok iyi bilen Serhafiye İzzet Paşa, ne pahasına olursa olsun Abdülhamid Han'ı olası bir isyanın önüne geçilecek tedbirler alması için ikna etmeliydi. Çünkü birçok vali ve kaymakam İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne biat etmiş, İstanbul hükümetinin talimatlarını ciddiye almaz duruma gelmişti. II. Abdulhamid'in siyasetini yersiz bulan ve ancak yeniden anayasalı bir monarşiye dönmekle yurdun kurtarılacağına inanan cemiyet üyeleri 1908

yılının Temmuz ayı içinde saraya başkaldırmış, Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı için baskı kurmaya başlamıştı.

Serhafiye İzzet Paşa isyana kalkışan cemiyet üyelerini vatan haini olarak anlatmaya çalışsada başarılı olamamıştı. Abdülhamid'in önünde iki seçenek vardı ya savaşacak ya da istekleri olan Kanun-i Esasi'yi ilan edecekti. İzzet Paşa'ya kendi insanlarına karşı savaşacak takati olmadığını ve İngilizlerin oyununa gelmeyeceğini söylüyor, Avrupa dahil istediği ülkeye gidebileceği bir belgeyi kendisine uzatıyordu. Aklındaki soru işaretleri ve duyduğu endişelerle uyuyan Padişah, sabah uyanıldığında Said Paşa'yı huzuruna çağırılmıştı. Said Paşa Padişah'ın huzuruna çıktığında çantasında Kanun-i Esasi'nin yazılı olduğu dosya da bulunmaktaydı. Kanun-i Esasi kabul edilecek, siyasi mahkûmlar için af çıkacaktı. Padişah cephesinde bunlar yaşanırken asker ve sivillerden oluşan cemiyet 23 Temmuz 1908 sabahı işgal ettikleri Selanik hükümet konağında hürriyet ilan etmişlerdi.

II. Abdülhamit, gittikçe büyüyen ve önlenemeyen silahlı ayaklanmalara karşı direniş gösterse de, kırk gün sonunda II. Meşrutiyet'in ilanını kabul etmek ve kapalı olan parlamentoyu yeniden toplamak zorunda kalıyordu. Her şey tamamdı, sadece kabulün ilanı kalmıştı. Abdülhamid Han, Said Paşa'ya dönüyor ve "*Pekâlâ Said, yarın sabah ilan edilsin... Bâbîâli'ye söyle*" diyordu. 23 Temmuz 1908 sabahı Kanun-i Esasi'nin ilanı halk tarafından davullar eşliğinde kutlanıyordu.

17 Aralık 1908 tarihinde Meclis-i Mebusan istibdat dönemin-den sonraki ilk toplantısını yapmıştı. Meclisin çoğunluğunu etkisi altına alan İttihat ve Terakki, görevde bulunan Kamil Paşa hükümetini istifa ettirerek yerine Hüseyin Hilmi Paşa hükümetini 13 Şubat 1909 tarihinde başa getirmişlerdir.

8 Ağustos 1909 tarihinde Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikler:

• Hükümet, padişaha değil meclise karşı sorumlu hâle getirilmiştir.

- Padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır.
- Padişahın sürgüne gönderme yetkisi kaldırılmıştır.
- Yasa teklifi için gerekli olan padişah izni kaldırılmıştır.
- Yasalara aykırı tutuklama yasaklanmıştır.
- Padişahın meclisi açma-kapama yetkisi zorlaştırılmıştır.
- Sansür yasağı kaldırılmıştır.
- Çok partili sisteme geçiş sağlanmıştır.
- Padişahın kanunları onaylama süresi iki ay olarak belirlenmiştir.

• Padişahın mutlak veto yetkisi kaldırılmış, geciktirici, güçleştirici vetoya dönüştürülmüştür.

Yıldız Hafiye Teşkilatı'nın Lağvedilmesi

Yıldız Teşkilatı'na hizmet eden maaşlı ve gönüllü memurlar bulunmaktaydı. Gönüllü olan grubun içinde valiler, ordu komutanları, hakimler, sade vatandaşlar, yazarlar ve gazeteciler bulunmaktaydı. Bir süre sonra bunların bir kısmı Saray'a jurnal vermeyi bir kazanç kapısı olarak görmeye başlamış. Padişah'ın teveccühünü kazanarak makam ve mevki elde etmek istemişlerdi. Bu durum ahlaktan yoksun bazı jurnalcilerin görevlerini bireysel kin ve nefret duygularının intikamında kullanmalarına yol açmıştı.

Sayısı binlerle ifade edilen Yıldız İstihbarat Teşkilatına bağlı hafiyeeler İstanbul sokaklarında terör estiriyor, sadrazam dahil birçok memur ve din adamı jurnalci olmak için başvuruyordu. Jurnalciler Saray'ın dikkatini çekmek ve Padişah'ın gözüne girebilmek adına en yakın iş arkadaşını, aynı cephede savaştığı silah arkadaşını ve hatta kardeşini dahi uydurma jurnallerle suçluyor,

cezaevine girmelerine sebep oluyorlardı. Özellikle 1896 yılında çıkarılan Polis Nizamnamesi hafiye ve polisler için çok geniş yetkiler sağlamıştı. Öyle ki, herhangi bir izin belgesine gerek kalmaksızın insanların evine giriliyor, arama yapılıyor ve keyfi tutuklamalar gerçekleştiriyordu.

Yıldız hafiyelerinin etkisiz kaldığı jurnal kaosu daha çok İstanbul içinde cereyan etmekteydi. Ülke güvenliği adına yapıldığı iddia edilen jurnal ve jurnalleri hazırlayan jurnalciler, amacın dışına çıkmaya başlamış, siyasi rant, menfaat ve makam elde etmek amacıyla alakasız jurnaller hazırlayarak toplum içerisinde istihbarat birimine karşı güvensizlik oluşmasına neden olmuşlardı. Duyulan bu rahatsızlık İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeni bir istihbarat teşkilatını kurmaya itmiştir.

Bütün bu gelişmeler ve II. Abdülhamid döneminde başlayan jurnalciliğin, Meşruiyetin ilanından sonra da amacının dışına çıkarak devam etmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeni ve daha kurumsal bir istihbarat teşkilatının kurulması gerektiği fikrine yöneltmiştir. Bu kapsamda Abdülhamid Han dönemindeki sansür kurumu kapatılmış ve bu sayede gazete ve dergi sayısında artış sağlanmıştır. Ayrıca yeni gazete açmak için yüzlerce başvuru yapılırken, kangren sorun haline gelen ve insanların bireysel çıkarlarına yönelik keyfi hazırlanan jurnal ve jurnalcilik yasaklanmış, ifade özgürlüğü ve halkın siyasilere öneride bulunabilme olanağı sağlanmıştır.

Jurnalciliğin yasaklanmasıyla birlikte Yıldız Hafife Teşkilatı'nın bir etkisi kalmamış, dağılma sürecine girmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti Yıldız Teşkilatı'nın varlığına son vermek adına Meclis-i Vükela'nın toplanmasını karar vermişti. 29 Temmuz 1908 yılında toplanan Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) çıkardığı aynı tarihli kararnameyle 1881 yılında kurulan Yıldız İstihbarat Teşkilatını lağvetmiştir. Ancak altını çizmemiz gerekir ki,

aşağıdaki mazbatadan da anlaşılacağı üzere Teşkilat lağvedilmesine rağmen, vatan ve millet sevdalısı olan Teşkilat hafiyelerinin istihbarat çalışmaları devam etmiştir.

Yıldız İstihbarat Teşkilâtı'nın faaliyetlerine son veren Meclis-i Vükela'nın Vilayet ve Sancaklara gönderilen mazbatası:

"Te'kiden ihsân buyrulan kânûn-ı esâsî ve aqv-ı umûmî ve intihâb-ı meb'ûsân kararı muvaffakiyet-i bâhire-i cenâb-ı Hilâfet-penâhileri eser-i mahzû olmak üzere, ale'l-husûs Rumeli Vilâyât-ı selâsesi'nde hüsn-i te'sîr hâsıl ederek, sükûn-ı âsâyiş başlamış ve çetelerin mahalleri hükûmetlerine teslim-i silâh ile takım takım memleketlerine avdetleri dahi dâhilen ve hâricen nazar-ı memnûniyyetle görülecek ahvâlden bulunmuş olup ba'demâ yapılacak şey, metâlib-i meşrû'a-i tebe'anın is'âfiyle saltanat-ı seniyyenin ve devlet-i aliyyelerinin sa'âdet-i hâl-i memleket esbâbına çalışmak azm-i kat'isinde olduğunu isbâta masrûf olmak lâzım gelir.

Ve bunu vilâyât-ı selâse müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'dan bugün alınıp manzûr-ı hakNyık-mevfûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî olmak için leffen takdîm kılınan telgrafnâmenin muhteviyâtı dahi te'yîd eder. Erkân-ı cem'iyetten münâsiblerinin Dersa'âdet'e i'zâmiyle arzu olunacak izâhatın anlardan dahi ahzı hakkında müfettiş-i müşârun-ileyhin vâki' olan ihtârına müsâ'adede mahzûr olmayup bi'l-akıs bunda te'yîd-i esbâb-ı emniyyet fâidesi melhûz olmağla, münâsib gördüğü dört beş kişi irsâl eylemesi için müşârun-ileyhe cevap yazılması ve bir de İttihâd Terakkî Cem'iyeti nâmına taraf-ı Meşîhat'dan bugünkü meclis-i âcizânemize irâe olunan telgrafnâmenin hâvi olduğu matlabda Rumeli Kıt'ası'nın her tarafından gelen telgraflara nazaran, sunûf-ı askeriye ve her sınıf tebe'a müttehid olup, bu dahi saltanat-ı seniyye ile millet beyninde ilk-yı sû-i tefehhûme sebep olan hafiyelerin kaldırılması ibâresiyle ta'rîf edilmek olduğu ve vâkı'a her dev-

letde serâ'ir-i umûru tefahhus için me'mûrîn-i mahsûsa var ise de bunların sıfat-ı tâmmе-i istikâmetle ittisâfları mültezem olmağla berâber, lede'l-îcâb bir şahıs hakkında vazîfe-i tarassud, nâmûsa dokunulmayacak ve hiçbir kimseye ma'lûm olmayacak ve hatta ta'kîb olunan kimseye hiss-i mu'akkabet verilmeyecek sûretde cereyân eylemekde bulunduğuna binâen sâir devletlerde mer'î usûl dâîresinde serâir-i zâbıtaya vâsıta olacak me'mûrlar istihdâm olunmak ve kanûnen selâhiyyeti olmayan hiçbir dâire ve şahsı buna tavassut etmemek üzere hafıyyeliğın ilgâ olunduğı matbu'âtun teblîğât-ı resmıyye kısmında i'lân ile vilâyâta ve Şehremâneti'ne ve kâffe-i devâire ana göre teblîğât icrâsı müttehiden tezekkür ve tensîb kılınmağla muvâfık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneleri olduğı halde olvechile îcâb-ı icrâ kılınacağı muhât-ı ilm-i âlî buyruldukta ve kutıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i Velıyyü'l-emr efendimizindir."

Mazbatada imzası olanlar:

- Sadrazam Şeyhülislâm Adliye Nazırı
- Sa'îd Cemâleddin Abdurrahman
- Meclis-i Vükelâya Me'ûr Harbiye Nâzırı Bahriye
- Kâmil Ömer Rüşdü Nazırı Hasan Râmi
- Şurâ-yı Devlet Reisi Hariciye Nâzırı
- Hasan Fehmî Tevfîk
- Dahiliye Nâzırı Tophâne-i Âmire Müşîri Mâliye Nâzırı

Memdûh Zeki Ziyâ

- Ticâret ve Nâfi'a Nâzırı Ma'ârif Nâzırı Sadâret Müsteşarı
- Zihni Hâşim Paşa
- Humâyûn Nâzırı Vekîli Mehmed Ali

Teşkilatın kapatılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yaklaşımaya çalışan jurnalcilerden bazıları II. Abdülhamid'e jurnalcilik yapmış insanlardı. Ve bu isimlerin deşifre olma ihtimali çok yüksekti. Bu nedenle bir grup subay, bir Ayan üyesi ve

milletvekilllerinden oluşan on beş kişilik bir komisyon oluşturularak jurnaller incelenmeye alınmıştı. Komisyon da ortaya çıkmaya başlayan jurnalci isimleri tedirginlik yaratıyor, ve bu nedenle Harbiye Nazırı Enver Paşa yeni bir kaosu ve iç çekişmenin yaşanmaması için üç yüz otuz sandıktan oluşan evrakın bahçede yakılmasını emrediyordu. Yakılmayan beş yüz civarındaki jurnal dosyası ise günümüze kadar ulaşan Osmanlı arşivine kaldırılıyordu. Saklanan evrakların yani jurnallerin içeriğine bakıldığında ne yazık ki Devlet'in güvenliğine dair belgeler olmaktan ziyade rant ve makam elde etmek amacıyla suçsuz insanları kötülemek, makamdan uzaklaştırmak ve bireysel çıkarları uğruna asılsız ihbarları içeren jurnaller oldukları anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçte önce Ahrar Partisi (14 Eylül 1908) daha sonrada Osmanlı Demokrat Partisi, İttihat-ı Muhammedi Partisi, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Partisi, Ahali Partisi, Mutedil Hürriyetperver Partisi, Osmanlı Sosyalist Partisi gibi siyasi oluşumlar kurulmuştu. Bu partilere bakıldığında, Osmanlıcılık, Türkçülük, hürriyet ve demokrasi, İslamcılık ve Batıcılık fikirleri yanında bir de sosyalist fikir görülür. Böylece Osmanlı Devleti'nde demokratik düşünce siyasal alanda ilk defa II. Meşrutiyet sonrasında yer almaya başlar. II. Meşrutiyet döneminde Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında önemli toprak kayıpları ülkede siyasi fikirler ve siyasi partilerin oluşmasında etkilidir.

İttihat ve Terakki'ye karşı olan ve eski rejime dönmek isteyen bir grubun başlattığı hareket 31 Mart Vakası olarak bilinen ayaklanmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Ayaklanmanın ayrıntılarına geçmeden önce II. Meşrutiyeti zorunlu kılan nedenleri başlıklar halinde toparlamaya çalışalım.

1. Askeri Tıbbiye öğrencileri ve Jön Türkler tarafından kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin manevi ve silahlı bas-kısı.

2. Baskı, sansür ve istibdat dönemine karşı duyulan rahatsızlık.

3. Ordu ve halk arasında başlayan ayaklanmalar.

4. II. Abdülhamid'in yerine başka bir hanedan üyesinin tahta geçebileceği endişesi.

5. İngiltere ve Rusya arasında yapılan Reval Görüşmesi. Bu görüşmede Osmanlı'nın ne şekilde taksim edileceği yönünde bir anlaşma yapıldığı iddiası halk arasında tedirginlikle karşılanmıştır.

31 Mart Vakası

II. Abdülhamid rejimine karşı güçlü bir muhalefet blok oluşmaya başlamıştı. Muhalefet Blok'unun tek ortak noktası II. Abdülhamid'i devirmek ve Meşrutiyet'i ilân etmektir. Diğer konularda işbirliği sağlamakta zorlanan muhalefetin içinde liberal, Osmanlıcı, merkezîyetçi, İslamcı, Mason, Türk, Müslim ve gayrimüslim gibi farklı eğilime sahip insanlar mevcuttu. Diğer bir ifadeyle Paşa'nın devrilme isteği dışındaki konularda anlaşmaları zordu. Muhalefetin doğmasını sağlayan önemli sebepler arasında, diğer etnik ve milli grupların Osmanlı'nın yıkılacağına dair inançlarıydı.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Jön Türklerin Paris şubesinin özellikle Ahmet Rıza grubunun birleşmesi I. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan ve hızlandıran önemli sebeplerden biri olarak gözükmektedir. Bu birleşmeyle askeri ve sivil kanatın birlikte çalışması kaçınılmazdı. Bu birlikteliği duyan Makedonya'daki Türk subayları 1908'de isyan bayrağını çekerek dağa çıkmışlardı. Abdülhamit Han bu isyanı bastırma konusunda muvaffak olamayınca, Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyarak 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştı. 31 Ekim 1908'de terhis edilmesi gereken seksen yedi erin ve bir grup çavuşun terhis

edilmeyip, Cidde'ye gönderilmek istenmesi, Taşkışla'da ayaklanmalarına sebep olmuştu. Doğrudan Hükümdara bağlı olan Hassa Ordu Komutanı Mahmud Muhtar Paşa, özel eğitilmiş avcı taburunu isyan eden askerlerin üzerine göndermiş ve meydana gelen çatışmada üç asker hayatını kaybetmişti. İsyanın koordineli olması, bastırılmasını kolaylaştırmıştı.

14 Şubat 1909 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'nin kurulmasıyla birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti fiilen iktidara gelmiş sayılıyordu. Muhalefet, Hilmi Paşa'nın sadrazamlığına bir türlü razı olamadı. 26 Şubat 1909 tarihli bir kanunla medrese talebelerinin askere alınacağını açıklanması, protestolara neden olduğu gibi, ilmiye sınıfını da muhalefet safına geçmesine yol açmıştı. 6 Nisan 1909 gecesi Serbesti Gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi'nin kaymakam Şakir Bey ile Galata Köprüsü'nden geçerken bilinmeyen biri tarafından tabancayla öldürülmesi, siyasal gerilimin doruğa çıkmasına sebep olmuştu. Yetkililer tarafından farklı seslerin çıkması ve halkın cinayetin sorumlusu olarak İttihat ve Terakki'yi göstermesi ise meşruiyet ve yasallık duygusunu sorgular hale getirmişti.

Miladi takvime göre 13 Nisan 1909 sabahı Derviş Vahdeti, Arnavut Hamdi Çavuş ve Kamacı Arif'i gibi isimlerle birlikte, Ordu içinde yer alan bir grup subay ve çavuşlar "Şeriat isteriz" sloganıyla ayaklanma başlatmış, kendilerine karşı gelmek isteyen otuz sekiz subayı öldürmüş, birçoğunu da yaralamışlardı. Bu sırada bazı din adamları tekbirler eşliğinde gittikleri Meclis-i Mebusan binasını basarak, şeriat kurallarının eksiksiz uygulanmasını talep etmiş, ittihatçı olduklarını öne sürdükleri yüksek devlet görevlilerini de katletmişlerdi. İlahiler okunuyor, sokaklarda gördükleri gayrimüslimleri katlediyor ve rastgele silahlarını ateşliyorlardı. Hristiyan tebaayı korku salmış, çoluk çocuk evlerinin mahzenine saklanmıştı. Durumdan rahatsız olan polisler müdahale etmek isteyince ağır hakaretlere ve şiddete maruz kalıyorlardı.

Sürek avının başladığı bu dönemde Hükümet otoritesi tümüyle devre dışı kalmaya başlamış, Padişah'ın gözleri önünde Deniz Yüzbaşı Ali Kabuli Bey'i linç etmişlerdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki üyeleri ise evlerini terk ederek farklı şehirlere kaçmak zorunda kalmışlardı. İstanbul'daki İstihkâm Taburu, Topçu Numune Alayı, Yıldız'daki 5. 6. ve 7. Alaylar, Bahriye Nezaretindeki erler ve cübbeli hocalar, ordudan atılmış subayların öncülüğünde kalkıştıkları isyan hareketinden beklentileri şu konularda yoğunlaşıyordu;

- Şeriat hükümlerinin kesin olarak yürütülmesi,
- Bu hareketlerinden dolayı sorumlu tutulamayacakları üzerine kendilerine mühürlü senet verilmesi,
- Harbiye Nazırı Rıza Paşa ile Mebuslar Meclisi Başkanı Ahmet Rıza'nın değiştirilmesi,
- Subayların değiştirilmesi,
- Şeriat yolunda yapılan her ayaklanmanın topar atılmak suretiyle kutlanması,
- Kıbrıslı Derviş Vahdeti ve sarıklı hocalarla danışıp hükümetin değişmesi ve yeni kurulacak kabineye kimlerin gireceği işinin de görüşülmesi.

İstanbul'da baskın, tutuklama ve infazların gerçekleştirildiği bu sırada, Bakırköy'deki evinde dinlenmekte olan Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey trenle Bâbüâlî'ye doğru hareket etmişti. Trende bulunan bazı memurların can güvenliğinin olmadığına kendisine hatırlatılması üzerine, korkmadığını ve mutlaka İstanbul'a gideceğini ifade etmişti. İstanbul'a ulaştığında Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşerek meclise gitmek istediğini ifade etmiş ama Hilmi Paşa; *"Bu herifler sizin kellenizi istiyor. Hemen istifa ediniz!"* cevabıyla karşılık vermişti. Daha sonra görüştüğü Bolu Mebusu Habip Bey'in *"Askerler sizi öldürmek istiyor. Meclise gelmeniz hata olur!"* ifadesinden sonra bir süre kaldığı Hariciye

Nazırı Rıfat Paşa'nın makamından ayrılarak Ayastefanos'a doğru hareket eder.

Korku ve panik havası her geçen saat artıyor, ordu komutanı askerlerini terk ediyor, sadrazam Padişah'ın sarayına sığınmıyordu. Can derdine düşen mebuslar korkudan mebusun dışına çıkamıyor, çıkmak isteyenler asi askerler tarafından durduruluyordu. Olaylara müdahale edecek asker ve karar verecek hükümet görevlileri bulunamıyordu. Şehrin tek hâkimi eli silahlı askerlerdi ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin ana merkezi olan Selanik'le irtibatlar tamamen kesilmişti. Alaylı zabıtlar olayların sebebi olarak gördükleri mektepli subayları dinsiz ve ahlaksız ilan ediyor ve 6 Nisan'da şu bildiriye gazetelerde yayımlıyordu.

"İslam; kadınlarımızın İstanbul'da Bedesten Çarşısında ve Beyoğlu'nda bazı kötü mahallelerde dolaşmaları ve dükkânlar içerisinde görülmelerini şeriate aykırı olduğundan İslam kadınlarının bu halden feragat etmeleri ihtar olunur!"

Yeni ayaklanma basit bir güvenlik sorunu değildi ve ciddi önlemler alınması gerekiyordu. Ayaklanmayı bastırmaya yönelik harekete geçen 3. Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa, bünyesinde oluşturduğu özel bir birliği (Hareket Ordusu) ayaklanmayı bastırması için 25 Nisan 1909'da İstanbul'a gönderir. Yaşanan şiddetli çarpışmaların ardından isyan bastırılmış, Derviş Vahdeti'nin de aralarında bulunduğu kırk dokuz kişiyi asmak suretiyle idama, otuz yedi kişi süresiz hapis ve kalebentlik, üç yüz doksan kişi hapis, yüz otuz dokuz kişide sürgün cezalarına çarptırılmıştır. Derviş Vahdeti, akıl sağlığının yerinde olmadığını ileri sürerek affını istemiş olsa da, idam edilmekten kurtulamamıştır.

31 Mart Vakası'nın yaşanmasına sebep olan gelişmeleri madeler halinde toparlayacak olursak:

1. Ahrar Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin çekişmesi.

2. Sultan Abdülhamid'in yeniden devlet ve millet lehine harekete geçmesini isteyen bir grubun varlığı.

3. Hasan Fehmi Bey başta olmak üzere, faili meçhul olayların artmasından duyulan tedirginlik.

4. Ordu içerisinde alaylı askerlerin tasfiye edilmeye başlaması.

5. Giderek artan batılılaşma isteğinin yol açtığı rahatsızlık.

6. Subaylar arasında Alaylı ve Mektepli çatışması.

7. İngiliz ajanlarının kışkırtıcı faaliyetleri.

8. Volkan gazetesiyle, halkın dini duygularını istismar ederek yayın yoluyla yaptığı kışkırtmalar.

9. Volkan gazetesi başyazarı ve Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi.

İsmet İnönü hatıratında 31 Mart Vakasına ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

"Edirne'de bir gün, İstanbul'da pek feci bir askeri ayaklanmanın başladığını işittik. Yeni rejimin (meşrutiyet) emniyet kuvveti olarak 3. Ordudan, yani Batı Rumeli'den (Selanik) İstanbul'a getirilmiş olan avcı taburlarının çavuşları, askerleri harekâta geçirmişler, padişah ve şariat için ayaklanma tertip etmişlerdi. 31 Mart irticaı diye tarihe geçmiş olan bu olay, 13 Nisan 1909'da cereyan ediyordu. Avcı Taburları, daha evvel temasta bulunup, hazırladıkları İstanbul ordusuna mensup bazı kıtaları da zehirlemişler ve doğruca Ayasofya'daki Mebusan Meclisine giderek dinsizlerin cezalandırılmasını, İttihat ve Terakki mebuslarının ileri gelenlerinin teslim edilmesini istemişlerdi."

Abdülhamid Han'ın Hal Edilme Kararı

Meclis-i Mebusan üyeleri 26 Nisan 1909 günü önemli bir karar almak üzere Ayasofya'da toplanmıştı. Şevket paşa harekâtın ta-

mamlandığından, Ahmet Muhtar Paşa ise saltanat değişikliğinden söz ediyordu. Yaşanan olaylardan sorumlu tutulan II. Abdülhamid tahttan indirilerek yerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği altmış beş yaşındaki Mehmet Reşad Efendi Osmanlı'nın 35. Padişahı olarak tahta çıkarılacaktı. Bunun için öncelikle hal kararının yazılması gerekiyordu. Yazım görevini üstlenen Elmalılı Hamdi Bey, yazdığı hal kararını Şeyhülislam'a imzalatmıştı. Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'nin imzaladığı fetvanın önemli satırları şöyleydi:

"Sual; İmamü'l-müslimin olan Zeyd, bazı mesail-i mühimme-i şer'iyeyi kütüb-i şer'iyeden tay ve ihraç ve kütüb-i mezküreyi men' ve hark ve ihrak ve betülmalde tebzir ve israfı mesuğ-u şer'i hilafına tasarruf ve bila sebep-i şer'i katl ve haps ve tagrib-i raiyye ve şair güna mezalimi itiyad eyledikten sonra..."

Hal fetvasında, Abdülhamid Han'ı Müslümanlara karşı fitne çıkarmak, hazineyi zarara sokmak, halka zulüm etmek, insanları katletmek gibi suçları işlemekten dolayı saltanattan uzaklaştırması gerektiğine karar verildiğini yazmaktaydı. Mebusan'ın aldığı kararda en dikkat çeken husus, Rum asıllı mebus Yorgiyadis dışındaki bütün mebusların II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi yönünde oy kullanmaları olmuştu. Reşat Efendi'nin tahta geçmesinden sonra toplanan Meclis-i Milli, Reşat Efendi'ye Mehmed unvanını vermiş ve bu tarihten sonra Sultan V. Mehmed Reşat olarak anılmıştır.

Meclis-i Milli'nin Abdülhamid Han hakkında aldığı "hal" kararı 27 Nisan günü bir heyet aracılığıyla kendisine iletilir. II. Abdülhamid, heyete bundan sonraki hayatını İstanbul'da geçirmek istediğini söylese de, heyet İttihat Cemiyeti'nin bu teklifi kabul etmediğini kendisine söyler. Bunun üzerine Abdülhamid için en uygun yerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi olan Selanik olduğunu karar verilmiş ve II. Abdülhamid otuz bir yıl boyunca ikamet ettiği Yıldız Sarayı'ndan alınarak Selanik' götürülmüştür.

Abdülhamid Han'ın Hal Edilmesini Öğrenen İngiliz Ajan Bell'in Tavrı

31 Mart Vakası meydana geldiği sıralarda İngiliz Hükümeti boş durmuyor, İstanbul dışında Osmanlı'nın hâkim olduğu diğer bölgelere de ajanlarını gönderiyordu. Halkı Osmanlı'ya karşı ayaklandırmakla görevli olan ajanlar arasında "Arabistanlı Lawrence" lakaplı Edwrad Lawrence ve "Çöl Kraliçesi" olarak hafızalarda yer alan gezgin, arkeolog, tarihçi, ajan Gertrude Bell'de bulunmaktaydı. Aşiretleri Osmanlı'ya karşı ayaklandırmakla meşgul olan ajan Bell, 28 Nisan 1909'u gösterdiğinde Dicle ve Zap Nehri'nin (Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğup Türkiye sınırları dışında Dicle Nehri'ne ulaşan akarsu) birleştiği vadide mola verdiklerinde bir taşın üzerine oturarak, o güne kadar elde ettiği bilgileri, Asya tarihini ve çizdiği haritaları gözden geçiriyordu.

Yukarı Mezopotamya'da Dicle Nehri'nin kenarında, antik Ninova şehrinin kalıntıları karşısında kurulmuş Musul Vilayeti'ne (Osmanlı Vilayet Salnamesine göre, Kerkük, Süleymaniye ve Erbil sancaklarından oluşur) ulaşmalarına dört saat kalmıştı. Yorgundular ve bir süre dinlenebilecekleri bir kamp yeri bulmaları gerekiyordu. Su kaynağına ve mısır tarlasına yakın uygun bir yer bulduklarında, vakit kaybetmeden çadırları kurup uyumuşlardı. Sabah yakından gelen bir top sesiyle irkilip uyanırlar. Top sesinin nereden geldiğine anlam veremediklerinden dolayı bir süre tedirginlik yaşarlar. Bu sırada Bell'in kamptakilere olanların nedenini sorduğunu duyan ajan Bell'in yardımcısı Fattuh "*Bizde anlayamadık. Nedir acaba?*" diye cevap verir.

Konu hakkındaki soruya hala cevap ararken, yaşlı bir adam çıkagelir. Adama top'un neden patlatılmış olabileceği sorulur; adam elini havaya kaldırarak "*Allah bilir, belki de İstanbul'dan gelen haberlerdir*" diye yanıt verir. Yaşlı adamın cevabını anlam-

sız ve saçma bulduklarından dolayı endişeleri daha fazla artmaya başlar. En doğru hareketin kamp alanını terk etmek olduğuna karar veren ekip, çadırları topladıktan sonra yola çıkar. Birkaç saat ilerledikten sonra Musul'dan gelen iki kişiyle karşılaşırlar. Bell'in yardımcısı Fattuh zaman kaybetmeden öne atılarak, Musul'dan ne zaman ayrıldıklarını ve topun neden atılmış olabileceğini öğrenmek ister. Şafak vakti Musul'dan ayrıldıklarını söyleyen köylüler, top sesini de duymadıklarını ifade ederler. Bu sırada yanlarına gelen bir Arap söze girer ve II. Abdülhamid'in yerine Sultan Reşad'ın seçildiğini ve Musul halkının bunu top atışlarıyla kutladığını anlatır.

Top atışlarının neden yapıldığını öğrenen İngiliz ajan, şaşkınlık içindedir ve böyle bir durumun mümkün olamayacağını düşünmektedir. Mola verdikleri bir sırada Fattuh'la Diyarbakır olaylarını ve olası değişikliğin bu olayla ilgisinin olup olamayacağını tartışır. 29 Nisan 1909 Perşembe günü Musul Vilayeti'nin İngiliz Konsolosu Wilkie Young ile görüşmüş, kendisinden İstanbul Hükümeti ile ilgili duyduğu bilgileri teyit etmesini istemiştir. İngiliz konsolos Osmanlı'daki Padişah değişikliğinden kesin bilgisi olmadığını ama Vali'nin bütün konsolos temsilcilerini çağırdığını, kendisinin de gitmek zorunda olduğunu söylemiştir. Sabah kahvaltısında Konsolos Yong'la tekrar bir araya geldiklerinde bu kez Musul'la ilgili düşüncelerini sorar. Yong, Musul'a gelen ittihatçıların beş altı kişi hariç vali, kadı ve diğer yetkililer tarafından karşılandıklarını anlatır. Yong'la görüşmesi biten Bell'in bir sonraki durağı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı vilayetler olacaktır.

6 Haziran'da Maden üzerinden Elazığ'ın Harput ilçesine gitmek üzere yola çıkan Bell, 7 Haziran'da ulaştığı Harput'ta Amerikan Konsolosu Masterson tarafından karşılanır. Konsolos Masterson'la birlikte Urartular tarafından yapılan Harput Kalesi'ni ziyaret eden Bell, daha sonra akşam yemeğini birlikte yiyeceği Va-

liyle buluşur. II. Abdülhamid'in tahttan indirilip yerine Mehmet Reşad Efendi'nin getirilme sürecinin değerlendirildiği sohbette; Vali, II. Abdülhamid'in düşürülmesinden memnun olduklarını, Sultan Mehmed Reşad'ın ise barış yanlısı bir politika izlemesi halinde başarılı olabileceğine inandıklarını ifade etmiştir.

31 Vakası sonrası İstanbul'daki durumları öğrenmek ve daha sonra Britanya'ya gitmek üzere bindiği tren 4 Temmuz Pazar günü Haidar Paşa (Haydarpasa) Garı'na ulaşmış, burada İngiliz Konsolosluk görevlisi tarafından karşılanmıştı. Geceyi geçirdiği Pera Palas otelinde ayrılarak İngiliz büyükelçisi baş tercümanı Bay Gerald Fitzmaurice ve Hüsnü Bey ile akşam yemeği yemiştir. 31 Mart olaylarına ilişkin yapılan sohbette İngiliz Hükümeti'nin üstlendiği rolün altı çizilir. Bell'e göre Osmanlı hükümeti bu olayda hayatını kaybeden subay sayısını abartmıştır. Ve ayrıca İstanbul ve Adana'da yaşanan ayaklanma meydana gelmemiş olsaydı Türk kuvvetleri Girit'e gireceklerdi.

İstanbul'da yaşayan Yahudilerin sorunlarını görüşmek ve bu görüşme sonunda alınması gereken yeni stratejileri belirlemek üzere 6 Temmuz'da gazeteci ve yazar olan Mr Philip Graves buluşur. Graves Bell'e, 31 Mart Vakasından sonra sadrazam Ahmet Tevfik Paşa tarafından Maliye Bakanlığı görevine getirilen Cavit Bey'in Yahudi kökenli olduğuna ve bu atamada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli bir etken olduğunu anlatılır. Graves'in anlattıklarını pür dikkat dinleyen ve not alan Bell, Yahudilerin Müslümanlarla evlenmediğine dikkat çektiği günlüğünün devamında; *"Yahudiler Müslümanlarla evlenmezler. Bütün Selanik'te en gelişmiş medeniyete sahiptirler. Büyük dükkânları vardır. İstanbul hükümeti sürekli sıkıştırıyor, memnun değiller."* sözlerine yer vermiştir.

7 Temmuz 1909'da ikinci kez buluştuğu Times Gazetesi yazarı Mr Philip Graves ile Yıldız Sarayı'nı ziyaret eden Bell, gördüğü

manzaraya hayran kaldığını annesine gönderdiği mektupta; “*Perşembe sabahı Bay Graves ile Yıldız Köşkü’ne girip bahçelerin her yanına yürüdük. Bu, herhangi bir beceri olmadan ortaya koyulan kasvetli bir yerdir, ağaçlar o kadar dikler ki, bütün görüşleri gizliyor. Göletler yeşil yağlı suyla doludur. Her köşede dağınık kuşlar yaşıyor. Köşkler açık olsa da, saraylar halka kapalı. Burası inanılmaz mobilya ve yine dikkat çekici resimlerle dolu. Harem bahçesinde küçük bir restoran bulduk, yemek yedik. Görüyorsun ki, gezimiz her zamanki gibi olağanüstü eğlenceli oluyor ve bu yüzden Cumartesi gününe kadar ayrılmak istemiyorum.*” satırlarıyla anlatmaya çalışmıştır.

Takvim yaprakları 14 Temmuz 1909’u gösterdiğinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında sürdürmekte olduğu istihbarat çalışmaları sona eren İngiliz dış istihbarat örgütü MI6’nın “Çöl Kraliçesi” lakaplı gönüllü Ortadoğu Casusu Gertrude Margaret Lowthian Bell, Büyük Britanya’ya dönmek üzere istasyona gider.

V. Mehmed Reşad Dönemi

Sultan Abdülmecid ile Gülcemal Kadınefendi’nin oğlu olan 35. Osmanlı padişahı Sultan V. Mehmed Reşad İttihat Terakki Cemiyeti’nin desteğiyle altmış beş yaşında şeriatı, Kanun-i Esasi’yi, meşrutiyeti, milletin haklarını ve vatanın menfaatlerini koruyacağına dair yemin ettikten sonra tahta çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid Han zamanında baskı altında yaşayan ve İstanbul’da dolaşması yasaklanan Mehmed Reşad, tahta geçtikten sonra II. Abdülhamid’in uzun yıllar konut olarak kullandığı Yıldız Sarayı yerine Dolmabahçe Sarayı’nda ikamet etmeyi tercih etmişti. İttihat ve Terakki partisinin ileri gelenlerinden Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa V. Mehmed’e karşı duydukları sevginin gös-

tergesi olarak, onun adını taşıyan “Reşat Altını” bastırıp, birçok köy ve kasabaya “Reşadiye” adını uygun görmüşlerdir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin öncülüğünde tahta geçen V. Mehmed Reşad, tahta çıktıktan sonra 31 Mart Vakasında idam cezasına çarptırılan siyasi suçluları affetmek istesede, Cemiyet üyelerinin buna karşı gelmesi nedeniyle idamları onaylamak zorunda kalmıştır. Anayasa’ya tabi olarak kararlar almaya çalışan Sultan V. Mehmed, sürekli olarak İttihatçıların baskısına maruz kalmış, onların direktifleri dışına çıkamamıştır. Bu durumdan haz almayan Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmiş, yerine Roma Sefiri olan İbrahim Hakkı Paşa göreve atanarak, 12 Ocak 1910’da yeni hükümeti kurmuştur.

Ancak İttihatçıların yeni hükümet üzerindeki baskıcı tutumu devam edince, 1910’da Arnavut ayaklanması baş göstermiş olsa da, Harbiye Nazırı Memduh Şevket Paşa komutasındaki güçler tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Yine aynı yıl içinde Osmanlı’ya karşı birleşme kararı alan Balkan devletleri Balkan Harbi’nin sinyallerini verirken, İtalya’nın gelişen sanayisi için hammadde ve pazar arayışı nedeniyle Osmanlı’nın himayesindeki Trablusgarp’a asker çıkarmak suretiyle 1911 yılında Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan etmişti.

Trablusgarp Savaşı

Mustafa Kemal Atatürk’ün ilk savaşı sayılan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı ile İtalya arasında meydana gelen ve İtalya’nın galibiyeti ve Osmanlı’nın Kuzey Afrika üzerindeki hâkimiyetinin sona ermesiyle sonuçlanan bir savaştır. 1900’lü yıllarda giderek zayıflayan ve çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti’nin toprakları, İtalya, İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmaya

başlanınca, Trablusgarp'ı pay olarak alan İtalya, bölge üzerindeki niyetini açıkça ortaya koymaya başlamış ve bu kapsam da 27 Eylül 1911'de Trablusgarp'ın kendilerine bırakılması hususunda Osmanlı Hükümeti'ne ultimatom vererek, iki gün içinde cevap vermelerini talep etmişti.

Ancak, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin teklifi reddetmesi üzerine, İtalyanlar önce Derne'yi bombalamış, daha sonra Trablusgarp kıyılarını kontrol altına almıştı. İtalya, sömürge haline getirmek istediği Trablusgarp üzerindeki emellerini insani nedenlere bağlayarak Osmanlı'nın bu bölgeyi ihmal ettiğini, burada yaşayan tüccar İtalyanlara kötü muameleler edildiğini ve bölgenin medenileştirilmesi gerektiğini iddia ederek taarruz hazırlıklarına başlamış, Avrupalı devletlerin desteğini aldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp'ın kendisine bırakılması yönünde bir ultimatom vermiş, ancak bu isteği reddedilince, otuz altı bin kişilik ordusuyla taarruza başlamıştı.1 Ekim 1911 günü Trablusgarp sahilleri, 18 Ekimde Humus, 19 Ekim'de Bingazi sahilleri İtalyan ordusu tarafından zapt edilirken, ciddi bir direnişle karşılaşmamıştı. 20 Ekim 1911 günü ise Trablusgarp'ı işgal etmiş olmalarına rağmen, şehri tam anlamıyla kontrolü altına almakta zorlanmıştı.

1911-1912 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yapılan Trablusgarp Savaşı'nda ilk defa savaş uçağı kullanılmış ve gösterdiği başarılardan ötürü Mustafa Kemal Atatürk Binbaşı rütbesine yükselmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın başlıca nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İtalya'nın hammadde ve pazar arayışı,
2. İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin güçsüz olduğunu bilmesi,
3. Trablusgarp bölgesinin İtalya'ya yakın olması,
4. İtalya'nın Afrika'da sömürge kurmak istemesi,
5. İtalya'nın Trablusgarp'ın geri bırakıldığını ve Hristiyanlara kötü davranıldığını iddia etmesi,

6. Büyük devletlerin İtalya'yı yanlarına çekmek istemeleri,

7. Osmanlı Devleti'nin bölgeyle kara bağlantısının olmaması ve donanmasının yetersiz olması.

Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan Devletleri'nin ittifak kurması ve Osmanlı topraklarına saldırması nedeniyle aynı anda iki cephede savaşıcak gücü kalmayan Devlet-i Aliyye 18 Ekim 1912 tarihinde İsviçre'nin Uşi kasabasında İtalyanlarla Uşi (Ouchy) Antlaşması'nı yapmak zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk savaş deneyimi sayılan Trablusgarp Savaşı sonunda imzalanan Uşi Antlaşması'nın önemli maddeleri:

1. Bingazi ve Trablusgarp bölgesi İtalyanlara bırakılmıştır. Böylece Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki varlığı son bulmuştur.

2. Trablusgarp ve Bingazi dini yönden Osmanlı halifesine bağlı olacaktır.

3. Osmanlı Devleti'ne geri verilmek koşuluyla 12 adalar İtalya'ya teslim edilmiştir. Ancak 12 ada bir daha Osmanlı'ya geri verilmemiştir.

4. İtalya kapitülasyonların kaldırılması için Osmanlı Devleti'ne yardım edeceklerdir.

Trablusgarp cephesine katılan Fethi Okyar, savaşa ilişkin duygularını hatıratında şöyle ifade etmeye çalışmıştır;

"Eğer, Trablusgarp'a, o toprakları Vatanından bir parça saymanın şuuru içinde koşanların rahatça destan denilebilecek yiğitliklerini Dünyaya anlatabilmek mümkün olsa idi, Türklüğe ait çok şeyin bir daha geri dönmek üzere yitirildiği zannının hâkim olduğu o günlerde, sanırım ki, kahramanlık ve mertlik aşığı dünyanın gözünde, itibarımız yerini almakla kalmaz, hayranlık uyandırırız."

Fedai-i Zabitan Dönemi

Trablusgarp Savaşı'na katılacak askerlerin sayısı, mevcuttaki gıda, silah ve mühimmat durumunu öğrenmek için bir envanter hazırlatan Enver Paşa, vaziyetin tahmin ettiğinden çok daha vahim olduğunu görmüş, yorgun ve bitkin olan askerlerle İtalyanlara karşı varlık göstermenin imkânsız olduğunu anlamıştı. Bu sebeple savaşı resmi Osmanlı ordusuna ilaveten bölgeye gizli olarak göndereceği fedailerle gerilla savaşı yapmanın daha mantıklı olacağını düşünmüştü. Ama fedailerin bağlı olacağı bir kuruma ve isme ihtiyaç vardı. Enver Paşa'nın gözetiminde ve Süleyman Askeri'nin başkanlığında Teşkilat-ı Mahsusa'nın temeli sayılacak olan bu teşkilata "Fedai-i Zabitan" isminin verilmesi kararlaştırılır.

Başka bir ifadeyle Teşkilat-ı Mahsusa'nın temeli 1911 tarihinde Fedai-i Zabitan'ın kurulması ve Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcıyla atılmış oldu diyebiliriz. Yıldız Hafıye Teşkilatı'nın lağvedilmesinden sonra Osmanlı'ya ihanet eden ve görevini bireysel amaçları uğruna kullanan hafiyeler dışında, gönüllü ve vatansever ajanlarının da yer alacağı Fedai-i Zabitan'ın kuruluşu hakkında rütbeli subaylar ve teşkilat içinde faaliyet gösteren hafiyeler dışında kimsenin çok detaylı bilgisi yoktu. Askeri örgütlenme içinde yer alan teşkilatın asıl amacı düşman ülkelerde istihbarat birimlerini faaliyet geçirmek, çete savaşları ve karşı casusluk yaparak düşman cephelerini zayıflatmaktı.

Teşkilat Enver Paşa tarafından Yıldız'dan hemen sonra gizli olarak kurulmuştu. Hükümetten herhangi bir yardım almayan Teşkilat ajanlarını ve fedailerini Enver Paşa'nın güvendiği, kendisine biat eden ve kayıtsız tabi olan uzman kişilerden seçiyordu. Hükümetin resmi arşivinde yer almayan Teşkilatın en büyük avantajı, bürokrasiden uzak ve sorumluluklarına tabi olmadan hareket edebilmesiydi. Aslında Fedai Teşkilatı sadece istihbarat

faaliyetlerini yürütecek bir oluşum değildi, aynı zamanda devletin gayri nizami harp yani gerilla ordusu olarak da düşünülmüştü. Askeri bir birim olarak varlık gösteren gizli teşkilat, Osmanlı topraklarında baş gösteren isyanlara ve isyanı teşvik eden İngiliz ajanlarına karşı sürdürülen savaş politikalarına yardımcı olabileceğini düşünüyordu. İleride göreceğimiz gibi Kuşçubaşı Eşref öncülüğünde oluşturulan ajan heyetinin Osmanlı-Irak ve Suudi bölgelerinde yürüttükleri faaliyetlerde bu teşkilatın bir görevi olarak karşımıza çıkacaktır.

Düzensiz bir yapılanmaya sahip olan teşkilatın önde gelen ajanları arasında Kuşçubaşı Eşref, Selim Sami, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami gibi isimler yer almaktaydı. Teşkilatın resmi olarak ne zaman kurulduğu hususunda net bilgi bulunmamakla birlikte, Kuşçubaşı Eşref teşkilatın 1911-1913 yılları arasında kurulduğunu ifade etmiştir. Şunu belirtmemiz gerekir ki teşkilat gayri resmi olarak kurulmuş olmasından dolayı ismi hakkında farklı iddialar da bulunmaktadır. Bunlar arasında, “Hususi Teşkilat”, “Hafî Teşkilat”, “Fedai-i Zabitan”, “Batı Trakya Geçici Hükümeti” ve “Umur-u Şarkiye” gibi adlarında telaffuz edildiğini hatırlatmamız gerekiyor. Aslında 1911 yılında yapılan Trablusgarp ve Balkan savaşlarında Fedai-i Zabitan ismi anılmaya başlanmıştır. Buda bize gösteriyor ki, gizli teşkilatın ismi 1911 yılında “Fedai-i Zabitan” olarak geçerken, 1914 yılından itibaren de “Teşkilat-ı Mahsusa” olarak kabul edilmiştir. Teşkilat ilk faaliyetlerini “Fedai-i Zabitan” adı altında Harbiye Nezareti’ne bağlı olarak Trablusgarp Savaşı’nda gerçekleştirmiştir.

Enver Paşa öncülüğünde temeli atılan Fedai-i Zabitan’ın kuruluşunda Mustafa Kemal, Yakup Cemil, Süleyman Askeri, Kuşçubaşı Eşref ve Nuri Bey gibi Teşkilatı Mahsusa’nın gelecekteki önemli kadrolarını oluşturacak isimlerde mevcuttu. Bir diğer konu başlığında da göreceğimiz gibi Fedai-i Zabitan’da ismi

geçen bütün asker, komutan ve ajanlar Trablusgarp'ta gerilla savaşında ve 1914 yılında kurulacak olan Teşkilatı-ı Mahsusa'nın çekirdek kadrolarında da yer alacaklardır.

Fedai-i Zabitan Ajanları Trablusgarp Savaşı'nda

Avrupalı devletlerin de desteğini alan İtalya, önce Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp'ın kendisine bırakılması yönünde bir ültimatom vermiş, ancak bu isteği reddedilince 1911'de Trablusgarp ve Bingazi işgal edilmişti. Haberi alan Enver Paşa Almanya'dan İstanbul'a dönmüş ve gece boyunca Trablusgarp'ı düşman işgalinden nasıl kurtaracağını düşünmüştü. Aklında bir plan vardı ve bunu uygulamaya geçirmek için öncelikle Kuşçubaşı Eşref'le görüşmek istiyordu. Bu sırada Selanik'te bulunan Eşref Bey'in İstanbul'a gelmesini emretmişti. Enver Paşa, Türk ajan ve savaşçı Eşref Sencer'in gelişini beklerken, başka kimlerle uyum içinde hareket edebileceğini düşünmüştü. Aklına ilk gelen Mustafa Kemal Atatürk'tü. Ayrıca, Arapçayı çok iyi konuşabilmeleri ve savaş stratejileri konusunda tecrübeli olduğuna inandığı Fuat Bulca, Nuri Conker ve Ali Fethi Okyar'ı mutlaka ekibine almak istiyordu.

Enver Paşa istediği ekibi bir araya getirmeyi başarmıştı. Sıra İtalyanların işgal ettiği Trablusgarp'a nasıl sızabilecekleriydi. Mısır'ın İngiliz hâkimiyetinde olmasından dolayı Türk güçlerini karayoluyla bölgeye kaydırmak mümkün değildi. Ayrıca, zayıflayan donanma sebebiyle de deniz yolunu kullanmak riskli gözüküyordu. Durumu her geçen gün kötüleşen Osmanlı'nın bölgeye yardım seçenekleri azalıyor, Enver Paşa'yı imkânsızlıklarla mücadele etmek zorunda bırakıyordu. Suskun, düşünceli ve işgale karşı eli kolu bağlı bekliyor olmak Enver Bey'i üzüyordu. Enver Paşa'nın durumunu fark eden Eşref Bey, akşam bir karar vermek adına kendi

evinde toplanılmasını önermişti. Davet edilen isimlerin katılımıyla başlayan toplantı da, Kuşçubaşı Eşref'in gönüllü bir fedai ordusu kurup bölgede Mustafa Kemal'le buluşması kararlaştırılmıştı.'

İstanbul'da pasif göreve alınmış olan Mustafa Kemal'in Trablusgarp'a gitmesi Mahmut Şevket Paşa tarafından bir süre engellenmiş olsa da, daha sonra Atatürk'ün ısrarcı talebi karşısında kabul etmek durumunda kalmıştı. Trablusgarp'a gizli ve kamufle olarak gidilmesi gerekiyordu. Çünkü işgal kuvvetleri ve bölgedeki işbirlikçi yerliler Mustafa Kemal'i tanıyordu ve kendisini ihbar etme ihtimali yüksekti. Atatürk'te ekonomik krizle boğuşan Osmanlı gibi maddi zorluklar çekmekteydi. Ama bütün zorluklara rağmen Mustafa Kemal ve Kuşçubaşı Eşref gönüllü arkadaşlarıyla bölgeye sızmaya kararlıydılar. Kuzey Afrika'da daha önce bulunması sebebiyle ekibin en tecrübeli ismi Kuşçubaşı Eşref'ti. Kuşçubaşı Kahire'ye gidecek ve takma adlarla Mısır'a gelecek olan gönüllü subayları Trablusgarp'a geçirmek için gerekli teşkilatı kuracaktı. Plan doğrultusunda farklı güzergahlardan yola çıkmış ve seyahat boyunca Mustafa Kemal ismi yerine gazeteci Mustafa Şerif ismi kullanılmıştı. Atatürk, gazeteci Mustafa Şerif ismine hazırlanan sahte belge ve pasaportlarla İstanbul'dan 15 Ekim 1911'de Naci, Hakkı ve Yakup Cemil Bey'le yola çıkmıştı. Yolda hastalanıp on beş gün yolculuğa ara vermek zorunda kalan Mustafa Kemal Paşa, gönüllüler arasında yer alan Nuri Coker ve Fuat Bulca ile buluşarak, birlikte hareket etmeye başladılar. Deve sırtında geçen bir haftalık yolculuğun ardından Libya/Tobruk dışındaki Türk karargâhına ulaştılar.

Bu sırada Eşref Sencer ve beraberindeki Türk gönüllüleri de 26 Eylül'de yanaştıkları Trablusgarp limanının abluka altında olduğunu görür. Gemide çok sayıda silah ve mühimmat bulunmaktaydı, şayet fark edilecek olurlarsa bu cephanelerin düşman güçlerinin eline geçme ihtimali yüksekti. Kuşçubaşı Eşref bu riski

göze almamış gönüllü askerlere verdiği talimatla önce gemideki cephaneler boşaltılmış, daha sonra gemi batırılmıştı. Nihayet bölgeye sızılmış, Mustafa Kemal Atatürk ve Eşref Bey dahil ismi geçen bütün güçler Trablusgarp'ta bir araya gelmişti. Enver Paşa Mustafa Kemal'i Libya/Deme komutanı, Eşref Bey'i ise Bedevi grubun başına süvari teğmeni olarak atamıştı. Türk gönüllü güçleri derhal çalışmalara başlamış, halkı İtalyan güçlerine karşı örgütlemeye başlamışlardı. Kemal Atatürk ve Eşref Bey bölgedeki yerli aşiretleri dolaşıyor, İtalyan işgaline karşı direniş göstermelerini istiyordu. Kısa bir sürede binleri bulan gönüllü ordusu, Osmanlı subayları tarafından eğitilerek harekâta dahil edilmişti. Atatürk öncülüğünde hareket eden gönüllü ordusu düzenledikleri operasyonlarda Deme, Tobruk ve Bingazi'yi ele geçirmeyi başarmıştı.

Enver Paşa'nın gönüllü ordusu içinde birçok yiğit vardı ama aralarında en dikkat çeken isim, İngilizlerin kendi adlarına casusluk yapması için büyük bir servet teklif ettikleri halde Osmanlı'ya ihanet etmeyeceğini açıklayan Osmanlı Ajanı Zenci Musa'ydı. Düşman ordularına karşı cesurca savaşan, aralarına sızarak Osmanlı yönetimine istihbarat aktaran Osmanlı Ajanı Zenci Musa'nın hayatını yazmadan geçmemiz haksızlık olacaktır. Bu sebeple ayrı bir başlık altında Osmanlı'nın Sudanlı Ajanı Zenci Musa'yı yakında tanımaya çalışacağız.

Osmanlı Ajanı Zenci Musa

İstanbul işgal edildikten sonra General Harrington'un İngilizler adına ajanlık yapmasını istediği Sudanlı Zenci Musa kimdir? Musa; *"Her teklif herkese yapılmaz. Sizin bu teklifinizi bizi ancak rencide eder. Benim bir devletim var, Devlet-i Osmaniye. Bir bayrağım var, ay yıldız. Birde kumadanım var, Kuşçubaşı Eşref.*

İşimiz daha bitmedi. Sizinle mücadelemiz devam edecek.” sözlerinin sahibi ve Kuşçubaşı Eşref’in emir eridir. Tarih sayfalarında ismine pek rastlayamadığımız Osmanlı’nın Sudanlı ajanı Zenci Musa’nın hayatı savaş alanlarında ve düşman cephelelerinde istihbarat toplayarak geçen Osmanlı hayranı bir zattır.

Ailesi Sudanlı olan Musa Girit’te doğmuş, daha sonra dedesiyle birlikte eğitim görmek amacıyla Kahire’ye gitmiştir. Kahire’de eğitimini tamamlayan Musa, Osmanlı’ya hayranlık duyan dedesinin isteği üzerine birlikte İstanbul’a gelmiş ve kısa bir sürede Türkçeyi öğrenmiştir. İri yapısıyla dikkat çeken Musa, siyah teni sebebiyle arkadaşları arasında Zenci Musa olarak anılmıştır.

Çalkantılı bir döneme giren Osmanlı’nın İtalyanlara karşı verdiği amansız mücadeleye katılmak üzere Libya’ya giden Zenci Musa, Osmanlı Subayları ile birlikte direnişe destek verir. Bu dönemde “Kumandanım” diye hitap ettiği Teşkilat-ı Mahsusa’nın önde gelen savaşçı ajanı Kuşçubaşı Eşref Sencer’le tanışması hayatının dönüm noktası olarak tarih sayfalarına geçer. Aynı dönemlerde Hicaz’a sürgüne gönderilmiş olan Kuşçubaşı Eşref, kendisine çok güvendiği Zenci Musa’yı o günden sonra fedaisi olarak yanında gezdirmeye başlar. Kuşçubaşı, Zenci Musa’nın çatışmaya girmesini pek istemiyordu ama Musa’nın kararından vazgeçmediğini görünce şevkini kırmamış onuda beraberinde operasyonlara götürmeye başlamıştır.

Musa, Yemen isyanında orduya otuz bin altın götürmekle görevlendirilen Kuşçubaşı Eşref’in ekibinde yer almaktaydı. Kuşçubaşı güçleri Hayber Geçidi’nde, Şerif Hüseyin’in adamlarının da içinde yer aldığı İngiliz kuvvetlerince yolları kesilir. Altınların iki bin kişilik düşman kuvvetlerinin eline geçmesini istemeyen Kuşçubaşı Eşref altınları yanına üç fedai daha verdiği Musa’ya teslim eder. Musa, teslim aldığı otuz bin altını 7. Ordu Komutanı Ahmet Tevfik Paşa’ya ulaştırmayı başarır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar aynı kaderi paylaştığı Kuşçubaşı Eşref Sencer'in hayatını "Teşkilat-ı Mahsusa" başlığında ayrıntılarıyla kaleme alacağımızdan, Ajan Zenci Musa'nın Kuşçubaşı Eşref'le olan serüvenine şimdilik ara veriyor, hayatının son dönemlerinde ki fedakar yaklaşımına bakıyoruz. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelerek Kurtuluş Mücadelesi'ne katılan Zenci Musa o dönemin amansız hastalığı sayılan vereme yakalanmıştı. Gücü ve takati tükeniyor, yeni maceralara atılacak gücü kendisinde bulamıyordu. Ama hayatta kalması için yemesi ve yemesi içinde çalışması gerekiyordu. O da yıllarca emek verdiği, uğruna savaştığı topraklarda bu kez hamallık yapmaya başlamıştı.

Yaptığı işten biran olsun gocunmayan Musa Bey; Ali Said Paşa'nın "*Musa bey, emeklilik için bir dilekçe ver; ben de tasdik edeyim; sana emekli maaşı bağlasınlar*" teklifine "*Bu fakir milletin omzuna bir de Musa'nın yükünü koyamam ben. Vatanın kurtuluşu için her şeyini feda eden bu yüce milletten maaş almak benim ne haddime... Ben ne yaptım ki! Bana maaş olarak vereceğiniz parayı yaşlı bir Müslüman'a verin. Ben hamallık yaparım.*" cevabını veriyordu.

Zayıflamıştı ve hastalığı ilerliyordu çalışamayacağını anlamış ve bir tekkeye kapanarak şehit olmayı beklemişti. Koca çınar fedakâr Zenci Musa gözlerini dünyaya yummuş, Üsküdar Özbekler Tekkesi'ne defnedilmişti. Musa şehit olduğunda heybesinden sadece Kuran-ı Kerim, Osmanlı haritası, kefen bezi ve komutanı Eşref Bey'in fotoğrafı çıkmıştı. Mehmet Akif Ersoy'un dediği gibi;

"Eşref Bey'in emir eri Zenci Musa, omuzlarından arşa yükseldi Nebi İsa..."

Trablusgarp, Balkan, Çanakkale, Kudüs, Yemen ve İstiklal Harbinde düşman ordularına karşı kahramanca savaşan Zenci Musa'nın vefatını duyan Kuşçubaşı Eşref ise üzüntüsünü:

"Ben Malta'dan kurtulup, Milli Mücadele'nin bayrağını açanlardan biri olmak şerefine mazhar olduğum günlerde, Musa o benim Arabım, veremden ölmüş." sözleriyle dile getirmiştir.

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Tahsin Paşa'nın 6 Kasım 1912'de Selanik'i Yunanlılara teslim etmesiyle birlikte, Yunan orduları Osmanlı askerlerini ve kendilerine direnen halkı kılıçtan geçirmiş, kalanları vaftiz etmeye çalışmıştı. O sırada Selanik'te ikamet eden II. Abdülhamid ise İstanbul Beylerbeyi Sarayı'na nakledilmişti. Osmanlı zorlu bir dönemden daha geçiyordu ve aynı anda birçok cephede savaşmak durumunda kalmıştı. Kafkas (Anadolu) cephesinde Ruslarla, Çanakkale boğazı ve Gelibolu sahillerinde ise İngiliz ve Fransız ittifak ordularıyla kıyasıya bir çarpışma yaşanırken, İngiliz istihbaratı Osmanlı topraklarında yaşayan Arap aşiretlerini Türklere karşı ayaklandırma yollarını arıyordu.

V. Mehmed Reşad ise, bir yandan Osmanlı Devleti'nin aleyhinde faaliyetler yürüten Bulgar, Sırp ve Yunan güçleriyle, diğer yandan her geçen gün ağırlaşan açlıkla mücadele ediyordu. Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik krizi çok iyi bilen Sırp, Karadağ ve Yunan temsilcileri kendi aralarında yaptıkları anlaşmayla Ekim 1912'de Osmanlı topraklarına saldırı başlatırken, aynı tarihlerde Bulgarlarda Edirne'ye doğru harekete geçmişti. Yoksul ve bitkin olan halk ünlü Edirne Müdafii Şükrü Paşa'nın etrafında örgütlenerek altı ay boyunca düşmana karşı mücadele ederler. Ancak açlık ve susuzluğun had safhaya ulaşması ve Selimiye Camiisi gibi mukaddes mekânların top atışlarıyla yok edilmesini engellemek için 26 Mart 1913'de teslim olmayı kabul etmiş ve ardından kılıcını Bulgar komutanı

General İvankov'a teslim etmek suretiyle Edirne savunmasını bitirmişti.

Şehrin kaybı Osmanlı Hükümeti tarafından sessiz sedasız izlenmeye başlanmış, geri almak adına herhangi bir harekâta gerek olmadığıнын sinyali vermişti. Bu izlenimi fark eden Enver Paşa, Süleyman Askeri'den bölgede sözüne itibar edilen ulemayı toplantıya davet etmesini ister. Toplantıda alınan karar doğrultusunda teşkilatın öncü isimlerinden olan Süleyman Askeri tarafından Gümülcine'de "Batı Trakya Türk Muhtar Cumhuriyeti" kurulur. Yunan ve Bulgarlar tarafından tanınan Cumhuriyet'in geçici başkanlığına Gümülcine Belediye Başkanı getirilir. Bu dönemlerden ismi henüz resmen telaffuz edilmeyen Teşkilat-ı Mahsusa'nın kontrolü ve talimatlarıyla hareket eden Batı Trakya Türk Cumhuriyeti, aşağıda da inceleyeceğimiz gibi Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılmasına kadar varlığını sürdürmüştür.

Feda-i Zabitan Fedaileri Trakya'da

Enver Paşa, askeri bir birim olarak kurduğu gizli istihbarat teşkilatı Fedai-i Zabitan-Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarıyla birlikte Balkan dağlarında ve Trablusgarp'ta kahramanca savaşmış tecrübeli bir komutan ve istihbaratçıydı. Bölgedeki Türk nüfusunu Batı Trakya'da toplamayı planlayan Enver Paşa, bu vazifeyi yerine getirmesi için Süleyman Askeri öncülüğünde teşkilatın ve İttihat ve Terakki'nin önemli isimleri arasında yer alan İskeçli Arif, Halim Cavit, Çerkez Sadık ve Hüsamettin Ertürk gibi isimleri bölgeye göndermişti.

Bu sırada Sait Halim Paşa kabinesinin göreve gelmesiyle birlikte Trakya ordusunun başına geçen Enver Paşa, teşkilat ajanlarını toplamış olası bir harekâta hazır hale getirmişti. Bu süreçte Romanya ve Sırbistan kuvvetlerinin Bulgaristan'a saldırıya geç-

mesi Bulgarların gücü ve savunması zayıflamış, bunu fark eden Enver Paşa öncülüğündeki birliklerde Edirne'yi tekrar geri almak üzere harekâta başlamıştır. 21 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgar işgalinden kurtaran Enver Paşa'nın bu zaferi 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Anlaşmasıyla da resmiyet kazanmıştır.

Şunu belirtmemiz gerekiyor ki, Enver Paşa'nın Edirne zafesinde ön cephelerde yer alan fedailerin çoğu gizli kurulmuş olan Fedai-i Zabitan'ın yetiştirmiş olduğu ajanlardı. Bu ajanlar dışında Türk çetelerine dahil olan farklı mezhep ve aşiretlerden insanlarda bulunmaktaydı. Afla cezaevinden salınan mahkûmlar, Kürt aşiretleri ve eli silah tutan vatansever gençler birer fedai olarak Fedai-i Zabitan'ın oluşturduğu gerilla gruplarına katılmışlardır. Fedai ajanları gerilla savaşı yürütmüş, düşman karargâhlarına ani baskınlar düzenleyerek düşmanı zayıflatmışlardı. Özellikle Meriç Irmağını geçerek Trakya'ya ulaşmak isteyen Teşkilat ajanları, burada karşılaştıkları Bulgar ordusuna karşı büyük mücadeleler vermiş, çok sayıda kayıp vermelerine rağmen ırmağı geçmeyi başarmışlardı.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş, görev, yetki ve çalışma sistemlerine geçmeden önce kitabımızın sonuna kadar ismini sık sık duyacağınız asker, siyasetçi ve istihbaratçı kimliğiyle Osmanlı'nın son dönemlerine damga vurmuş olan Enver Paşa'nın biyografisini özet şeklinde inceleyelim. Özet diyoruz çünkü, bundan sonra değineceğimiz birçok hadise ve operasyonda Enver Paşa'yı tekrar anma imkânımız olacak ve kendisini her yönüyle tanıma fırsatı bulacağız.

Enver Paşa'nın Biyografisi

Gerçek adı İsmail Enver olan Enver Paşa, Manastırlı Hacı Ahmet Paşa ve Ayşe Hanım'ın ilk çocuğu olarak 23 Kasım 1881'de İstanbul'da dünyaya gelir. Ahmet Efendi'nin en büyük çocuğu

olan İsmail Enver'in çocukluğu babasının mesleğinden dolayı farklı şehirlerde geçmiş, ilkokulu İstanbul'da bitirdikten sonra Makedonya'da bulunan Manastır Askeri Rüştîyesi'ne kaydını yaptırmıştı. Daha sonra döndüğü İstanbul'da Soğukçeşme Askeri İdadi'sinde (Lise) eğitimine devam eden İsmail Enver, 1899'da girdiği Mekteb-i Harbiyye-yi Şahane'den (Askeri Harp Okulu) piyade teğmeni olarak mezun olduktan sonra, Ocak 1903 senesinde yüzbaşı rütbesiyle Manastır'daki 3. Seyyar Topçu Alayı'nda görev almıştır. 1906 yılında kıdemli yüzbaşı rütbesiyle Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı yürüttüğü gerilla savaşında başarılı operasyonlara imza atmasıyla binbaşılık rütbesiyle ödüllendirilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Enver Paşa, ikinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra "Hürriyet Kahramanı" olarak anılmaya başlanmış, 1 Ocak 1914'te Paşalığa yükseldikten sonra da Edirne'nin kurtarılmasında önemli roller üstlenmişti. Tuğgeneral rütbesine yükseldiği 1914'te de Sait Halim Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı olan Paşa, yine aynı yıl içinde Şehzade Süleyman'ın kızı Naciye Sultan'la evlenerek Osmanlı hanedanına damat olmuştur. 4 Ağustos 1922'de Tacakistan-Belcivan yakınlarında Ruslara karşı yapılan bir çarpışmada üzerine düşen havan topuyla şehit düşen Enver Paşa'nın naşı Çeğen köyüne defnedilmiştir.

Birçok kez "Büyük Turan Kağanlığı"nı kurma gayreti içerisinde olduğunu ifade eden Enver Paşa, Orta Asya'da bağımsızlık mücadelesi veren birçok Türk topluluğuna destek vermiş, onların örgütlenmesinde büyük rol üstlenmiştir. Rusya'daki bağımsızlık hareketine destek için Batum ve Buhara'da bulunan Enver Paşa'nın askeri kişiliğinden ve Türkleri bir çatı altında toplama projesi olan Turan Kağanlığı'ndan etkilenen Azerbaycanlı Şair Salman Mümtaz, Enver Paşa'ya duyduğu hayranlığı şu satırlarla anlatmaya çalışmıştı:

*“Müselman gayretin çekdin, gözetdin Türk'ün namusun,
Dağıtdın haver-i İslamdan küffar kabusun.
Mesacidden dilerdi Rus asa öz nehs nakusun,
Güneşden parlak amalın olup Şark ehline ezher,
Yaşa, ey gazi-yi azam, yaşa, ey muhteşem Enver!”
Munzam ordunu birden ser-i adüvvane saldırdın,
“Kıral”lar rişesin kırdın, “karol”lar tacın aldırdın,
Edip mağlup küffarı, neva-yı suru çaldırdın,
“Hilal-i arşa yükseltdin”, “gün”ü eflake kaldırdın.
Nihal-i maksad-ı fikrin getirdi tatlı bir nevber,
Yaşa, ey gazi-yi azam, yaşa, ey muhteşem Enver!*

Enver Paşa hain miydi? Savaş kaybetmek ya da yanlış birkaç stratejiyle hareket etmek bir komutanın hain olarak damga yemesine sebep olmamalı diye düşünüyoruz. Evet! Hataları olduğunu bizde kabul ediyoruz ama Enver Paşa kesinlikle hain değildi. Diğer bir ifadeyle bitkisel hayata girmiş bir İmparatorluğun çöküşünü Enver Paşa'ya mal etmek, yargısız infazdan öteye gidemez. Enver Paşa'nın hain olup olmadığı hususunda kıymetli hocamız Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın şu ifadesini sizlere aynen aktarmak isterim:

“Bütün Avrupa harbe gidiyor. Böyle bir savaşta Trablusgarp Savaşı'ndaki askerlik bilgisi geçmez. Çok büyük hatalar yapılmıştır, Almanya'ya çok güvenilmiştir. Dolayısıyla bu hatalar konuşulur. Ama 'hain' denmez. Bu hem devlet geleneğimize hem de ananelerimize yakışmaz. G. Kurmay'a getirdiğin adama hain dersen o zaman 'kabahati kendinizde arayın' derler. İmparatorluğu kurtarmak için idealleri vardı ama iyi stratejist değildi.”

7. BÖLÜM

**DEVLET-İ ALİYYE’NİN KURUMSALLAŞMIŞ
İLK İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ OLAN
TEŞKİLAT-I MAHSUSA’NIN KURULUŞ,
AMAÇ VE ÇALIŞMA SİSTEMİ**

**Teşkilat-ı Mahsusa: Osmanlı'da Güvenlik,
İstihbarat ve Espiyonaj Teşkilatı**

Enver Paşa

"İster savaşa katılalım, ister katılmayalım ordularımızın ileride düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilat-ı Mahsusa kurulmalıdır. Bu teşkilat sayesinde silahlandırılacak çeteler savaş sırasında düşman topraklarına girecekler, düşmanın hareketi ve sayısı hakkında ordularımıza gerekli bilgiyi vereceklerdir."

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Resmi Kuruluşu

1900 yılından itibaren ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte gayrimüslim vatandaşları ve Doğu bölgesindeki aşiretleri Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak üzere ajanlarını Devlet-i Aliyye'ye gönderen İtilaf Devletleri, bu bağlamda istihbarat faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştı. Söz konusu devletler arasında Büyük Britanya ajanları diğer devletlere nazaran çok daha yoğun ve geniş bir yelpazede faaliyetler yürütmüşlerdir. Bölgede bulunan yabancı istihbarat ajanları kendileriyle işbirliği yapacak aşiretleri ve kişileri bulmakta zorlanmamıştı. Ayrıca para, altın ve çeşitli vaatlerle kandırdıkları bir grup Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp, Bulgar ve Arap vatandaşını da ajan olarak kullanmışlardı. Bütün bu gelişmeler ve Osmanlı topraklarını ah- tapot misali saran ajanların varlığı kurumsal anlamda bir istihbarat teşkilatının kurulmasını zorunlu kılıyordu.

Enver Paşa, devlet için modern bir istihbarat teşkilâtına mutlak surette ihtiyaç olduğu görüşünü; *"İster savaşa katılalım, ister katılmayalım ordularımızın ileride düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilat-ı Mahsusa kurulmalıdır. Bu teşkilat sayesinde silahlandırılacak çeteler savaş sırasında düşman topraklarına girecekler, düşmanın hareketi ve sayısı hak-*

kında ordularımıza gerekli bilgiyi vereceklerdir.” sözleriyle ifade etmişti. Bu ihtiyacın bir uzantısı olarak kuruluş tarihi tam olarak saptanamayan ve düzensiz bir yapılanmaya sahip olan Fedai-i Zabitan, 5 Ağustos 1914 yılında Enver Paşa öncülüğünde yeniden kurulup, Teşkilat-ı Mahsusa adıyla örgütlenmişti.

Sırası gelmişken; teşkilatın kuruluş tarihi olarak 1911-13 arası tarihleri gösteren kaynak ve yorumlara rastlayabilirsiniz ama bu tarihler yukarıda ayrıntılarıyla ifade ettiğimiz Fedai-i Zabitan teşkilatının kuruluş tarihine ait olabilirler. Söz konusu kaynaklar Fedai-i Zabitan’ın 5 Ağustos 1914 yılında isim değişikliğine giderek, Teşkilat-ı Mahsusa ismiyle faaliyetlerine devam ettiğini hatırlatmakta yarar görüyorum. Özellikle kaynaklarda geçen 1913 tarihiyle ilgili şunu da eklemek gerek; mevcut belgelerden 17 Teşrînîsânî 1329 (30 Kasım 1913) tarihinde Harbiye Nezâreti bünyesinde Umûr-i Şarkıyye Şubesi veya Teşkilât-ı Mahsûsa diye adlandırılacak bir teşkilatlanmaya gidilmesi planlanmıştır. Buda bize şunu kesin olarak gösteriyor ki, 1913 tarihi iddia edildiği gibi Teşkilat-ı Mahsusa’nın kuruluş tarihi değil, mevcut teşkilatın isim değişikliği konusunda anlaşmaya varıldığına dair bir tarihtir.

Bir tartışma da Teşkilat-ı Mahsusa’nın kullandığı arma konusunda yaşanmaktadır. Birçok kaynak teşkilatın logosunun iç içe geçmiş üç hilal olduğunu dair yazılar kaleme alırken, biz bu tartışmaya farklı bir boyuttan yaklaşıp okuyucuya daha faydalı olabileceğimize inanıyoruz. Evet! Üç hilal kullanılmıştır. Ancak bu kullanım teşkilatın resmi logosu olarak değil, sadece resmî yazışmaların gizlilik ve önem derecesini göstermek içindi. Teşkilatın istihbarat raporlarında ya da yazışmalarda kâğıdın üst kısmında kullanılan tek hilal “mahrem”, çift ya da üç hilal “gayet-çok mahrem” anlamına gelmekteydi. Ayrıca, Orta Asya ve Türk İslam kültürlerinde üç hilalin mühür, baskı, kitabe, sikke ve süslemelerde

kullanılmış olması Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu armayla anılmasını, teşkilata bir ideoloji yüklenmesini ve bu sayede günümüze kadar gelmesini sağlamış gözükmektedir. Bütün bu tartışmalara rağmen bizde Teşkilat-ı Mahsusa'yı anma noktasında iç içe geçmiş üç hilalin kullanılmasını doğru olarak gördüğümüzü belirtmek isteriz. Şimdi tekrar konumuza dönelim!

V. Reşad'ın yayınlanmayan ve resmî olmayan bir fermanıyla kurulan Teşkilat-ı Mahsusa, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın görev alanına bağlanırken, başına da 1884 Prizren'e doğumlu Kurmay Binbaşı Süleyman Askeri Bey'i atar. Teşkilat Başkan yardımcılığına, diğer bir ifadeyle teşkilatın karar organına ise Bigalı Atıf (Atıf Kamçıl), Emniyet Müdür Muavini Aziz Bey, Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir getirilmiş, daha sonra Zübeyde Saplı, Hamza Osman, Ahmet Salih HarbLütfi Tozan, Kuşçubaşı Eşref Sencer ve Hüsameddin Ertürk gibi isimlerde teşkilata dahil olmuşlardır.

Ana merkezi Cağaloğlu Nur-i Osmaniye'de, Tasvir-i Efkâr Matbaası'nın karşısında bulunan Teşkilat-ı Mahsusa'nın safalarında yer alan diğer bir isim de, İstiklal Marşı'nın yazarı Şair Mehmet Akif Ersoy'dur. Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk defa verdiği görevle Berlin'e giden Akif Ersoy, burada İtilaf Devletleri tarafından esir alınmış Müslümanların durumu hakkında bilgi toplamış, daha sonra İstanbul'a geri dönerek Teşkilat-ı Mahsusa'nın isteği üzerine Ceziretü'l-Arab'a (Arap Yarımadası) görevli olarak gitmiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Görevleri

Teşkilatın önemli isimlerinden Hüsameddin Ertürk'ün *"Bu teşkilâtın gayesi bir taraftan bütün İslâmları bir bayrak altında*

toplamak bu suretle Panislâmizme vasıl olmaktadır. Diğer taraftan da Türk ırkını siyasî bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizmi hakikat sahasına sokmaktır.” şeklinde açıkladığı Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu görevleri dışındaki başlıca görevleri ise şunlardı;

1. Osmanlı içindeki yabancı casusları tespit etmek ve düşman güçlerle ilişkilerini kesmek,

2. Osmanlı'ya tehlike arz eden ve tehdit unsuru olarak görülen ülkelere ajan göndermek,

3. Rusların Ermenilerle olan işbirliğini engellemek ve Rusya'da bulunan Müslüman Türkleri ayaklandırmak,

4. Aşiretleri Osmanlı'ya karşı isyana teşvik eden İngiliz ajanlarının faaliyetlerini önleyici tedbirler almak,

5. Baskın ve sabotaj gibi operasyonlar düzenleyerek düşman güçlerini zayıflatmak.

Görüldüğü gibi gerilla tipi bir örgütlenmeye sahip olan teşkilatın kurulmasında ki ana gaye Devlet-i Aliyye'yi parçalamaya çalışan emperyalist güçlere karşı mücadele ederek bu projeyi önlemektir. Ayrıca, Türk ve Müslümanların ağırlıkta olduğu bölgelerde örgütlenmek, istihbarat çalışmaları yapmak, askerî sırları ele geçirmek, düşmana karşı gerilla mücadelesini örgütlemek, ordunun görevini kolaylaştırmak, Panislâmizm ve Pantürkizm ideolojilerini gerçekleştirmek amaçları da bulunmaktaydı.

Hareket yelpazesi Makedonya, Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Hindistan coğrafyasına kadar genişleyen Teşkilat-ı Mahsusa yukarıda saydığımız görevlerini yerine getirirken asker kökenli ajanların yanında, teşkilata ajan kazandırma ve eğitim konusunda doktor, mühendis ve gazeteci gibi alanında uzman kişileri de istihbarat faaliyetlerinde kullanmıştır. Teşkilatın finansı konusunda iki kaynağı bulunmaktaydı birincisi Harbiye Nazi-

rı'nın gizli bütçesi, ikincisi ise Almanların İstanbul'a aktardığı altınlardan sağlanmaktaydı. Almanlar bu ödeneği zaman zaman geciktirse de, devreye giren Kuşçubaşı Eşref, Almanya'ya giderek gecikmelerin düzenli yapılmasını sağlıyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa Ajanlarının Eğitim ve Çalışma Sistemi

Teşkilat adına çalışan birçok ajan bu görevi herhangi bir ödül ya da çıkar için yapmamaktaydı. Vatan ve din birliği adına teşkilata katılan fedailer, siyasi bir birlik kurarak Osmanlı düşmanlarına karşı güçlerini göstermek istiyorlardı. Teşkilat içinde emir komuta zinciri tartışılmaz bir konuydu ve emre itaat şarttı. Türklerin yanı sıra Osmanlı tebaasına mensup diğer etnik gruplar ve din mensupları da teşkilat bünyesinde görev almaktaydılar.

Teşkilata kabul edilecek yeni ajan ya da fedai hakkında geniş çaplı bir tahkikat yapılır, son onay makamı olarak da Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya sunulurdu. Enver Paşa'nın teşkilata katılmasını onayladığı yeni üyeler, teşkilatın tecrübeli isimleri tarafından eğitilir daha sonra görevlendirildi. Her ne kadar dağınık gibi gözüksede, aslında teşkilatta bir hiyerarşi vardı ve bu hiyerarşi bünyesinde farklı uzmanlık alanını gerektiren birimlere sahipti. Örneğin teşkilatın propaganda, silah, lisan, insan davranışı ve haberleşme gibi eğitimlerin verildiği birimlerde yetiştirilen elemanlar eğitim aldıkları alanda uzmanlaştıktan sonra sahada görevlendirilirdi. Eğitim ve propaganda birimlerinde yer alan uzmanlar düşman cephelerde yıllarca savaşmış, halkın davranış ve tutumunu çok iyi bilen Süleyman Askeri, Kuşçu Eşref ve Akif Ersoy gibi birçok isimden oluşmaktaydı.

Teşkilatın operasyon biriminde görevlendirilecek fedai önce teşkilatın askeri uzmanları tarafında silah, bomba, sabotaj ve sızma gibi konularda eğitilir, daha sonra aldıkları eğitimi desteklemeye yönelik küçük görevlendirilmeler yapıldı. İleri ki konularda da göreceğimiz gibi, teşkilatın çok sayıda kadın ajanı da bulunmaktaydı. Kadın ajanlar saraya ya da düşman arasına sızdırılmadan önce teşkilatın eğitim konusunda uzman eğitimciler tarafından davranış, konuşma, giyim ve bilgi alma konularında eğitilirdi. Bu anlamda kadın ajanların büyük bir bölümü propaganda ve bilgi toplama yani istihbarat alanında görev yaparlardı diyebiliriz.

Teşkilatın operasyonel birimleri düşünülen harekâta kalkışmadan önce hedef bölgeye mutlaka öncü ajan gönderirdi. Öncü birim bir ya da birden fazla ajandan oluşabiliyordu. Öncü birlik gittikleri bölgede Türk ordusuna veya teşkilatın gizli operasyonlarını yapacak gruplarına alt zemin hazırlama, barınma, konaklama ve yol güzergahları hakkında rapor düzenlerlerdi. Öncü birlik içinde yer alacak ajanların hedef bölge halkından ve dininden seçilmesine dikkat edilir, deşifre ihtimali en az olan yerli halktan seçilirdi. Silah kullanmayan, operasyonlara dahil olmayan bu grup görevini tamamlayınca yerini silah, sabotaj ve saldırı konusunda uzman birimlere bırakırdı. Bu birimin tek görevi üç ya da dört kişilik gruplara ayrılarak düşman cephaneliklerine, mevzilere ve köprü gibi stratejik noktalara ani baskınlar düzenleyerek düşmanı zayıflatmak, Türk ordularının ve teşkilatın fedai birimlerinin hareket kabiliyetini artırmaya yönelikti.

Birinci Dünya Harbi'nin patlamak vermesiyle birlikte teşkilatın fedai temininde farklı uygulamalara da rastlamak mümkündür. Bu kapsam da Ermeni ve Rum çetelerine ve yabancı istihbarat ajanlarının faaliyetlerini etkisiz kılmak adına silahlı bazı Türk grupları ve aşiretler teşkilat adına çalışmaya başlamıştır. Bu grup-

lar kısa süreli bir eğitimin ardından cephelere ve cephe gerisine gönderilmiş, teşkilât mensubu zabitlerin kumandası altında çalışmışlardır. Ayrıca cezaevinde tutulan vatansever mahkûmlardan oluşturulan silahlı birimler teşkilat adına uzun bir süre düşman kuvvetlerine karşı mücadele etmişlerdir. Ancak şunu ifade etmemiz gerekir ki bu birimler eleman temin ve operasyon yöntemi ve mensuplarının eylemleri bürokratik denetim dışında kaldığı için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ciddi anlamda sorgulanmıştır.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Amacı ve Görev Dağılımı

Teşkilatın istihbarat ve espionaj birimleri arasında Türklerin yanı sıra Arap, Kürt, Laz, Çerkez, Arnavut, Boşnak, Hintli ve Afgan halkından olan kişilerde bulunmaktaydı. Teşkilat yukarıdaki düşüncelerine paralel olarak kısa bir sürede Mısır, Sudan ve Habeşistan'a kadar geniş bir coğrafyada etkinliğini hissettirmeye başlamıştı. Yedi Şube ve bu şubelere bağlı olarak yirmi bir masa oluşturulmuş ve söz konusu şubelerin üye sayısı 1916 yılında otuz bine ulaşmıştır. Ancak, kurulduğu ilk dönemden itibaren bütün coğrafyalarda etkinliğini göstermek isteyen teşkilat, ne yazık ki istediği başarıyı elde edememiş, birçok bölgede başarısız sonuçlar elde etmiştir. Bu başarısızlığı farklı bir yapılanmayla aşmaya çalışan teşkilat bu kapsam da 24 Nisan 1915 günü Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı bir askeri alayın kurulmasına karar vermiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş ve çalışma yöntemlerine ilişkin ilk kapsamlı araştırma 1950'li yıllarında Amerikalı Dr. Philip Hendricik Stoddard tarafından yapılarak kaleme alınmıştır. Özellikle teşkilatın önde gelen isimlerinde Kuşçubaşı Eşref ve Süleyman Askeri'den aldığı bilgiler doğrultusunda Osmanlı Dev-

leti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve savaşın yaşandığı yıllarda (1911-1918) yürüttüğü dış istihbarat faaliyetlerini ve teşkilatın amacına yönelik kaleme aldığı çalışmasında, Teşkilat-ı Mahsusa isminin o dönemde batılı ülkelerde faaliyet gösteren ve bulundukları ülkelerde OWI/OSS'a (ABD'nin psikolojik savaş yürüten Enformasyon Bürosu) denk konumlarda olan örgütlerle de benzer çağrışımlar içerdiği değerlendirmesinde bulunmuş ve Teşkilatın amacını şöyle açıklamıştır:

“İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderleri ve Enver Paşa, bütün İslâm dünyasını hâkimiyetleri altına almayı amaçlayan acımasız diktatörler, maceracılar ve hayalperestler olarak gösterilmişlerse de, günümüzden geriye bakıldığında, kurdukları örgütün hedefleri uygulanabilirlikten bütünüyle uzak görünmemektedir. İçeriden değerlendirildiğinde ajanlarının birçoğu teşkilâtı olağanüstü zorluklar karşısında hayatî savaş işlevlerini yerine getiren vatansever, inançlı bir grup saymıştır. Şurası açık ki, Teşkilât-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın verdiği görevler uğruna hayatını tehlikeye atmadan çekinmeyen birçok yetenekli kişiyi bünyesine almıştır. Bugün hâlâ sağ olan eski ajanlar teşkilâtın mensubu olmaktan gurur duymakta ve teşkilât personelinin yüksek moralini anlatmaktadır.”

Teşkilatın sahip olduğu hiyerarşi konusuna da değinen yazar Stoddard, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir idari hiyerarşisinin, bir genel merkezinin, gizli bir bütçesinin, yöneticilerinin, yardımcı yöneticilerinin, bölge sorumlularının olduğuna ve gizle hücrelerde teşkilat üyelerine askeri ve istihbarat alanında eğitimler verildiğine değinmiştir. Ayrıca, Teşkilatın birçok yönden Osmanlı bürokrasisinin eski unsurlarına göre daha titiz bir biçimde örgütlenmiş bir kurumsal yapı olduğunun da altı çizilmiştir.

Çoğunluğu Türkler olmak üzere Kürt, Laz Çerkez, Dürzi ve gönüllü Bedevi ve Yemenli Müslüman aşiretlerinde görev aldığı

Teşkilat-ı Mahsusa'nın tecrübeli fedaisi ve istihbaratçısı Kuşçubaşı Eşref Sencer, teşkilattaki görev dağılımını ve teşkilatın bölge sorumluluklarını şöyle taksim etmiştir.

1. Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi olan Kuşçubaşı Hacı Selim Sami Türkistan ve Büyük Asya'dan sorumlu.

2. Tunus asıllı, İskenderiye doğumlu Abdülaziz Çavış, Sait ve Ferit Bey Mısır sorumlusu.

3. Şeyh Salih-es Şerif ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Ali Başhampa Tunus bölgesinde faaliyetlerde bulunacaklar.

4. Muhammed Ali Şevket, Doktor Hardiyal, Şeyh Mevlana Mahmut Hüseyin, Müderris Hüseyin ve Doktor Nasır Hindistan'dan sorumlu olacaklar.

5. Seyyid Muhammed'in kurucusu olduğu Senûsiyye Tarikatı (Afrika'da sömürgeci İngiliz, Fransız ve İtalyan güçlerine karşı direnen dinsel hareket) Afrika Sahrası'nda görev alacaklar.

Kuruluşunda ve daha sonraki süreçlerde Teşkilat-ı Mahsusa saflarında yer alarak Türk topraklarının bekası için mücadele eden isimlerin başında, Enver Paşa, Süleyman Askeri, Kuşçubaşı Eşref, Hüsameddin Ertürk ve Akif Ersoy gibi onlarca vatansever gelmekteydi. Şimdi teşkilatın kurucu isimleri arasında yer alan Süleyman Askeri'yi tanımakla başlayalım. Daha sonra yeri geldikçe teşkilatın diğer isimlerini de sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz.

Süleyman Askeri-Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kurmaya Başlaması

5 Ağustos 1914 yılında Enver Paşa öncülüğünde yeniden yapılandırılan Fedai-i Zabitan, Teşkilat-ı Mahsusa ismini almış ve başına Kurmay Binbaşı Süleyman Askeri getirilmişti. İttihat ve Terakki

ve daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında, istibdat rejimine karşı mücadele etmiş, II. Meşrutiyet'in ilanında önemli roller üstlenmiş, 31 Mart isyanını bastıran güçlerin önünde yer almış, Trablusgarp'ta, Balkan Harbi'nde ve daha sonra da Kurtuluş Savaşı'nda çarpışarak büyük fedakârlıklar göstermiş olan yürekli Osmanlı askeri ve Teşkilat-ı Mahsusa fedaisi "Süleyman Askeri" kimdir?

Afyon Redif Taburu'nun komutanlığını yapmış olan Babası Vehbi Paşa, annesi ise Güzide Hanım olan Süleyman Askeri, 1884'de Kosova-Prizren'de doğdu. Edime Askeri İdadi'sinde eğitim aldığı yıllarda Kuşçubaşı Eşref ve Yenibahçeli Şükrü gibi isimlerle dostluk kurmuştu. Harp Okulu'ndan teğmen rütbesiyle mezun olduktan sonra 5 Kasım 1905'de 3. orduda "Mümtaz Yüzbaşı" rütbesiyle göreve başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tanışıklığı Askeri Lise'deki yıllara dayanan Süleyman Askeri, dağılmakta olan Devlet-i Aliyye'nin kurtuluşunu meşrutiyette göre benimsemiş ve istibdat rejimine karşı mücadeleye başlamıştır.

İlk görev yeri olan Makedonya'ya gittiğinde kendisini büyük bir kaostan içinde bulan Süleyman Askeri, burada çete takibinde önemli başarılar elde etmiştir. Osmanlı'dan koparak ulus devlet olmak isteyen Balkan milletleri göz diktikleri Osmanlı topraklarında çeteleşmeye başlamışlardı. Süleyman Askeri'nin görevi bu çeteleri durdurmak ve Osmanlı topraklarının parçalanmasına izin vermemektir. Çetelerle girdiği mücadelede kararlı bir tutum sergilemesi ve kısa bir sürede çetecilerin birçoğunu saf dışı bırakması dikkatleri üzerine çekmiş ve bu başarıları ona Meşrutiyet döneminde Bağdat Jandarma Okulu'nda hocalık görevini getirmiştir.

Cemal Paşa, Süleyman Askeri'ye duyduğu sevgi ve hayranlığı hatıratında "*Süleyman Askeri Bey biraz acul (aceleci) biraz da nikbin (iyimser) biri olmasına rağmen pek mükemmel ve müte-*

şebbis bir idare adamı addolunabilirdi.” sözleriyle ifade etmiştir. Bağdat’ta bulunduğu sırada Trablusgarp Savaşı başlamış, Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa’nın örgütlediği elli gönüllü içinde yer alarak bölgedeki aşiretlerin örgütlenmesinde oldukça başarılı çalışmalara imza atmıştır. Özellikle bölgede geniş bir kitlenin temsilcisi durumunda olan Şeyh Senusi aşiretinin kazanılmasında da etkin roller üstlenmiştir.

Birinci Dünya Harbi’nin patlak vermesiyle birlikte Teşkilat-ı Mahsusa ile hareket etmeye başlayan Süleyman Askeri, Devlet-i Aliyye’nin ihtiyacı olan casusluk, kontrespiyonaj, sabotaj ve mühimmat nakli gibi önemli görevlerin yerine getirilmesi hususunda görev almış, II. Balkan Savaşı’nın başlamasıyla Edirne’yi Bulgarlardan geri almak isteyen Enver Paşa’nın Kuşçubaşı Eşref öncülüğünde oluşturduğu ordunun içinde yer almıştır. Edirne ve Doğu Trakya’nın geri alınmasıyla birlikte Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasına ön ayak olan Süleyman Askerî vefatına birkaç ay kala bu devletin, Erkan-ı Harbiye ve garbi Trakya Hükümeti İcraiye (Yürütme kudreti) reisi oldu ve kurulan bu yeni devlet için bir de marş yazdı:

*“Ey şirin Batı Trakya! İşte nihayet esaretten kurtuldun,
Ey düşmanlar! Sanmayın savaşlardan bu millet yorgun.
Cumhuriyetin yüce bayrağı her an bu yurttan dalgalanacak,
Şu bütün Batı Trakyalılar kıyamete kadar hür yaşayacak!”*

İngilizlerin Basra’yı işgal etmeleri üzerine Irak Cephesi’nde görevlendirilen Süleyman Bey, İngiliz kuvvetleriyle giriştiği ilk çatışmada bacağından yaralandı. Kısa bir tedaviden sonra tekrar cepheye döndü ve 1915 yılında İngilizlerle yeni bir çatışmaya girdi. İlk günlerde üstünlüğü elde etsede, tükenen cephane ve aya-

ğındaki yaranın nüksetmesi üzerine cephenin gerisine çekilmek zorunda kalmıştı. Silah arkadaşları İngilizlere karşı savaşmaya devam ediyordu. Süleyman Bey, ayağa kalkıp arkadaşlarına yardım etmek istiyordu ama başaramayınca eline aldığı silahıyla kafasına tek el sıkıyordu.

Devlet-i Aliyye Birinci Dünya Harbi'nde

Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri, hammadde ve pazar rekabeti ve Fransız İhtilali'nin Avrupa'da yarattığı milliyetçilik akımı Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca nedenleri arasında yer almaktaydı. Almanların güçlü bir donanma oluşturmak üzere Hamburg'da kurduğu tersanelerde gemiler inşa ederek denizlerdeki gücünü artıracak olması, İngilizleri tedirgin etmeye yetmişti. Almanlar sınırları Hint okyanusuna kadar uzanan Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmek gerektiğinin farkındaydı. Devletler arasında bloklaşmalar başlamış, taraflar silah temin etme yarışına girmişlerdi. 1914 yılında Balkanlarda başlayan savaş kıvılcımı, milliyetçi bir Sırp'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veli-aht'ına suikast düzenlemesiyle ateşlenmiş ve 28 Temmuz 1914'te blok ülkelerin içinde yer alacağı savaş için çıkış verilmişti. Savaşın başlıca nedenlerini toparlayacak olursak;

1. Milliyetçilik akımı (Fransız İhtilali'nin Etkileri)
2. Ekonomik yayılma ve sömürgecilik faaliyetleri
3. Silahlanma yarışı
4. Devletlerarası rekabet ve bloklaşma
5. Aşağıdaki özel nedenler;

- Fransa'nın Sedan Savaşı sonucunda Almanya'ya kaptırdığı Alsas-Loren bölgesini geri almak istemesi

• Boğazları ele geçirip sıcak denizlere inmek isteyen Rusya'nın Almanya ve Avusturya Macaristan'ı etkisiz hale getirme düşüncesi

• Rusya'nın Balkanlara yönelik politikasının Balkanlar üzerinden Orta Doğu'ya açılmak isteyen Almanya'yı tedirgin etmesi

• Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya'nın yeni sömürgeler ele geçirmek ve Akdeniz'de etkili olmak istemesi

• Dini ve kültürel yayılma yarışı

• Hanedanlar arası mücadeleler

İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya (1915'ten sonra), Sırbistan, Japonya, Romanya, Portekiz, ABD, Brezilya ve Yunanistan gibi İtilaf Devletleriyle Almanya, Avusturya-Macar imparatorluğu, İtalya (1915'e kadar), Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin yer aldığı İttifak Devletleri arasında dört yıl sürecek olan Birinci Dünya Savaşı başlamıştı.

2 Ağustos 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre taraflardan biri savaşa girdiğinde diğer devletin de savaşa girmesi şartı vardı. Anlaşmanın imzalandığı günden bir gün önce Almanya Rusya ile savaşa tutuştuğundan anlaşma hükümlerine göre Osmanlı Devleti'nin de Rusya'ya savaş açması gerekirdi. Ancak hükümet tarafsızlığını ilan etti. Osmanlı İmparatorluğu ilk süreçte tarafsızlığını ilan etsede, Almanya sahip olduğu jeopolitik konumundan dolayı Osmanlı'nın da savaşa girmesini istiyordu. Buna karşılık harekete geçen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi için kapitülasyonların kaldıracağını ve maddi yardım yapabileceğini teklif eder. Almanların savaşı kazanacağını düşünen İttihat ve Terakki yönetimi kaybettiği toprakları tekrar geri alabileceği ümidiyle tek taraflı kapitülasyonların kaldırmasına karar verir. Bu süreçte donanma komutanlığına getirilmiş olan Amiral Souchon

tatbikat bahanesiyle Yavuz ve Midilli'nin de dahil olduğu Osmanlı donanmasını Karadeniz'e çıkarır. 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını ve burada bulunan gemileri topa tutar. Bu saldırı üzerine 1 Kasım'da Rusya, 3 Kasım 1914'te de İngiliz ve Fransız hükümetleri Osmanlı Devleti'ne savaş açar.

Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın Toparlanma Çabaları

Siyasî, iktisadî ve bilhassa askerî bakımdan bir hayli zayıflamış olan Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha önce eşi benzeri görülmemiş felaketlerle karşı karşıya kalmış, yüzlerce yıllık vatan toprakları yabancı devlet ajanlarının bölücü haritalarının konusu olmuştu. Özellikle Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte yapısal değişikliğe giden Teşkilat-ı Mahsusa, yaşanan bu zor günlerin genel bir muhasebesini yapmış, Osmanlı'yı parçalanmaktan kurtarmaya yönelik alternatif planlar geliştirmiştir. Bu hedefe yönelik çalışmalara başlayan Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin her bakımdan yeniden teşkilâtlanması için büyük çaba sarf etmiş, bu kapsamda öncelikle teşkilatın hâkimiyetini kendisinde toplayarak yeniden örgütlemeye başlamıştır.

İngiliz ajanlarının yoğun olduğu Ortadoğu'ya önem veren Enver Paşa, bu kapsamda korkusuz ve cesur birçok ajan ve fedaiyi bünyesine almayı başarmış, istihbarat ve espionaj faaliyetleri dışında, farklı etnik unsura sahip aşiretlerden oluşturduğu gönüllü orduları da cephelerde görevlendirmeye başlamıştı. Teşkilatın gönüllü orduları bir yandan savaşıyor, diğer yandan aralarına sızdıkları ajanlarıyla düşman ordularının askeri ve mühimmat gücünü

öğrenip, ona göre önleyici tedbirleri alıyor, yeni savaş stratejileri geliştiriyorlardı. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu faaliyetlerinden rahat-sız olmaya başlayan İngiliz istihbaratı, Müslümanların önde gelen isimlerini Teşkilat-ı Mahsusa ve Alman ajanlarıyla İngiltere'nin çıkarları aleyhinde çalışmak için irtibat halinde bulunabilecekleri şüphesiyle yakından takip ediyordu. Britanya toplumundan Hoca Kemaleddin, Hüseyin Kidwai ve Duse Muhammed Ali gibi İngiliz istihbaratının takip ettiği isimler arasındaydı.

Britanya, petrol yataklarını ele geçirmek, Arap aşiretleri üzerinde etkinliğini artırmak ve Basra'da hâkimiyet kurmak amacıyla Kasım 1914 yılında Irak'ta askeri bir cephe açma çabasına girmişti. Basra'nın 22 Kasım'da İngiliz hâkimiyetine geçmesiyle birlikte harekete geçen Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'nın ikinci adamı olan Süleyman Askeri'yi İngiliz ajanlarının Irak'ta sürdürmekte olduğu ayaklanmaları bastırmak ve İngiliz hareketini engellemek üzere Aralık 1914 yılında Irak genel komutanlığına atamıştı. Tarihe Irak Cephesi olarak geçen bu cepheyle ilgili ayrıntıları ve Süleyman Askeri'nin aşiretlerle olan görüşmelerini ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

Birinci Dünya Savaşı'na dahil olan Osmanlı Devleti birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Aşağıda ismini verdiğimiz cephelerden “Kafkas”, “Kanal”, “Filistin” ve “Irak” cephelerini stratejik olmaları sebebiyle ayrı başlıklar altında, diğerlerine ise konular içinde ele almaya çalışacağız.

- Kafkas Cephesi
- Kanal Cephesi
- Çanakkale Cephesi
- Hicaz-Yemen Cephesi
- Irak Cephesi
- Filistin-Suriye Cephesi

Kafkas Cephesi

Kafkas Cephesi Osmanlı topraklarında açılan ilk cephedir. 3. Ordunun içinde bulunduğu zorlu koşulları inceleyen Osmanlı Menzil Müfettiş-i Umumiliği-Lojistik Hizmetleri, 26 Ekim 1914 tarihinde hazırladığı; *“3. Ordu’nun bulunduğu yerde beslenmesi için bile mevcut ulaştırma kolları yetersizdir. Harekât halinde açlık muhakkaktır. Doğu’da demiryolları olmadığı için menzil kolları ne kadar arttırılırsa yine kâfi gelmez. On günlük erzak taşıyan menzil kolları olsa dahi, on birinci gün yine açlık baş gösterir”* raporuyla ordunun vahim durumuna dikkat çekmişti. Ancak, Enver Paşa’nın hiçbir mazerete tahammülü yoktu. Ordunun hazır olmadığını söyleyen Hasan İzzet Paşa’ya *“Hocam olmasaydınız sizi idam ettirirdim”* dedikten sonra İzzet Paşa’yı 3. Ordu Komutanlığından azlederek yerine kendisi geçmiştir.

Enver Paşa, yukardaki raporda yer alan olumsuz koşullara rağmen Rusya’nın esareti altındaki Türkleri ve Müslümanları birleştirerek Ruslara karşı ayaklandırmak ve sonunda Hindistan’a ulaşacak bir Turan Devleti’ni kurmak amacıyla yeni bir harekâtın planını yapmış ve bu planı 19 Aralık 1914 tarihinde Osmanlı ve Alman heyetine sunmuştu. Tarihe *“Sarıkamış Harekâtı”* olarak geçecek olan bu plan heyetler tarafından aşağıdaki sebepler çerçevesinde kabul edilmiştir:

1. Rus kuvvetlerinin önemli bir kısmını Kafkasya ‘da tutarak, Orta Doğu, Irak ve Gran petrollerini (Bakü petroleri) Rusya ‘ya karşı korumak.

2. İngiltere’nin Hindistan ile ilişkisini keserek Gran ve Afganistan üzerinden Hindistan’a geçmek.

3. Türkistan’a ulaşmak ve Büyük Türk Birliği’ni gerçekleştirmek.

4. Orta Asya ve Azerbaycan Türkleriyle birleşerek Rusya 'ya saldırmak

Türk ordusu, Osmanlı ve Alman hükümetlerince alınan bu karara istinaden 22 Aralık 1914 yılında doksan bin kişilik bir kuvvetle Sarıkamış'a doğru harekete geçer. Rusya'nın esareti altındaki Türkleri ve Müslümanları birleştirerek Ruslara karşı ayaklandırmak ve sonunda Hindistan'a ulaşacak bir Turan Devleti'ni kurmak amacıyla Osmanlı'nın açtığı ilk cephe olan Kafkas cephesi, İlk zamanlar sadece 3. Ordu tarafından savunulurken, bir müddet sonra jandarma Hudut Taburları, Seyyar Jandarmalar ve bir alt başlıkta da değineceğimiz gibi Teşkilât-ı Mahsusa'nın gö-nüllü casusları takviye olarak gönderilmiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Fedaileri Kafkas'ta

Kafkas cephesine gönderilen kuvvetler sadece Osmanlı ordusuna mensup askerlerden ibaret değildi. Askeri güçlerin yanında Teşkilat-ı Mahsusa'nın ajanları ve fedaileri de cephede ve cephe gerisinde mücadele veren kuvvetlerdi. Her ne kadar bölgeye gönderilen Teşkilât-ı Mahsusa ajanlarından düşman gerisinden haber alma, ulaşım ve haberleşme hatlarına sabotajlar düzenleme görevi verildiği söylensede, aslında kendilerinden asıl beklenen Macaristan, Gürcistan ve bütün Kafkasya'da Ruslara karşı bir ihtilal çıkartarak, Rusların meşguliyetini arttırmaktı. Enver Paşa, savaş sinyallerinin hissedilmesiyle birlikte amacı bölgede ihtilal çıkarmak olan Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarını Kafkasya'ya sızdırmaya başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanından sonra Almanların taktiğine uygun olarak yeni hedefler belirlemeye başlayan Teşkilat-ı

Mahsusa, Ortadoğu'daki Müslüman halkı Rus ve İngiliz ordularına karşı ayaklandırmak suretiyle güçlerini zayıflatmak üzere harekete geçmişti. Bu kapsamda görev alanı Kafkasya olan bir birim oluşturulmasına karar verilir. Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olarak kurulan Kafkasya İhtilal Cemiyeti'nin amacı ve görev alanı ise şu şekildeydi;

- Kafkasya'da ihtilal tertip etmek..

- Türk Rus savaşının yaşanması halinde bölgedeki kavimleri silahlandırmak,

- Rus ordusunun hareket kabiliyetini azaltacak faaliyetlerde bulunmak,

- Silahlı çeteler kurarak, savaşa hazır hale getirmek,

- Eğitimli fedaileri çetelerin başına getirmek,

- Gürcü ve Ermenileri Ruslardan ayıracak propagandalar yapmak,

Amacı, Kafkaslarda Rusların ilerlemesini önlemek, haber alma, ulaşım, sabotaj ve askeri operasyonlara katılmak olan Kafkas Harekât biriminin başında Rıza Bey bulunmaktaydı. Ahıska'dan Artvin'e göç edip yerleşmiş olan Yusuf Rıza Bey'in emrinde Türklerin dışında, Hristiyan Gürcülerden oluşan bir grupta görev yapmaktaydı. Cephedeki görevini icra ederken bölge ailelerinden Hacışahin-zâdelere mensup Ahmet ve Osman beyleri teşkilâta dahil eden Rıza Bey, aynı zamanda bu şahısların evlerini bir süre Teşkilat-ı Mahsusa'nın karargahı olarak kullanmıştır.

İlk sıralarda başarılı operasyonlara imza atan Rıza Bey, bu başarıları karşısında kutlama telgrafları almış, kendisine takviye kuvvete ihtiyacı olup olmadığı sorulmuştur. Rıza bey takviye birlikler konusunda ihtiyacı olduğunu gönderdiği şu telgrafla hükümete bildirmiştir:

“Yakub Cemil Bey iki gün sonra ancak gelebilir. Bize başlarında fedakâr zabitleri bulunmak şartıyla ne kadar kuvvet gönde-

recek iseniz muvaffakiyet o nisbette artar. Fakat bugün bize her şeyden ziyâde lâzım olan bir kuvvet varsa o da hiç olmazsa bir alay-ı nizamiye ve iki batarya cebel topudur. Bu kıtaat-ı nizamiye bizimle beraber gönderilirse işgal ettiğimiz yerlerin ahâlîsi hemen kamilen denecek derecede bize iltihak eder. Vakıa bu ahâlî az çok yardım ediyorsa da aramızda hükümet askeri görmediklerinden mütereddid bulunuyorlar. Ve bunların araziyi güzel bilmeleri bize her yerin kuvvetlerinden daha ziyâde fâide temin eder. Enver Paşa hazretleri nizamiye taburuyla iki cebel topçu bölüğü Artvin koluna veriyor. Batum zabt edilmedikçe yukarı sevk olunan bu kuvvet hiçbir iş göremez!”

Gıda, barınma ve hareket konusunda giderek zayıflamaya başlayan Rıza Bey, yorgun düşen fedailerıyla operasyonlara çıkamıyor, ağır doğa koşullarına karşı hayatta kalma mücadelesi veriyordu. Ulaşmayan takviye birlikler ve tükenen morallere karşın Ruslar bölgeye yeni takviye asker ve mühimmat göndermeye devam ediyordu. Rıza Bey adeta hazin sonu tahmin ediyor, yetkililere gönderdiği yeni telgraflarda yardım gelmediği takdirde elindeki kuvvetlerle ülkeyi değil, kendilerini dahi müdafaa edemeyeceklerini bildiriyordu.

Elindeki güçsüz, takatsiz ve moralsiz gönüllü ordusuyla Ruslara karşı yürüttüğü direniş kırılmıştı ve yetkililerden olumlu ya da olumsuz bir cevap bekliyordu. Nihayet Rıza Bey’i kaderiyle baş başa bırakacak olan aşağıdaki cevap gelmişti!

1. Muhasamatın bidayetinden beri Teşkilât-ı Mahsûsa müfrezelerinden en ziyâde faaliyet gösteren mıntika, mıntikanızdır. (Düşmanın) Batum kuvvetini bir Türkistan livasıyla takviye ettirmeğe icbar edildiği istihbar edilmiştir. Cephenizdeki Batum şehri müstahkem olmasa idi elbet işgal ederdiniz. Fakat netice-i kafiye-nin istihsâli ancak Erzurum civarında (III. Orduyu) Hümâyûndun

muzafferiyetiyle kabildir. Binaenaleyh harbiye-i kat'îye urulacak mahalden kuvvet eksiltmek münâsib olmayacağını siz de takdir edersiniz. Ankarib muzafferiyet-i kat'îye istihsâl olunduktan sonra çok miktarda kuvveti Teşkilât-ı Mahsûsa müfrezelerine iltihak ettirmek mümkün olacaktır.

2. *Düşmanın zayıf kuvvetini karşınızda terk ile kuva-yi mütebakiyesini Kars havalisine çekmekte olduğuna dâir olan malûmatı dünkü düşmanın tahkimatla meşgul olduğunu bildirdiğiniz telgraf te'yîd etmiştir. Binaenaleyh mümkün olduğu kadar düşman kuvvetlerini tevkif ve bu teşebbüs atını men etmeniz iktiza eder.*

3. *Hiçbir mıntıkaya binler hesabıyla silâh verilememiştir. Bu hâl memlekette silâhın tedarik... söylemeye lüzum görmüyorum. Binaenaleyh tüfenk başına beş yüzfişenkle...*

4. *Yakub Cemil Bey ile epeyce zabıt geldiği gibi Yüzbaşı Adil, Mülâzım Mehmed efendiler doğrudan doğruya size gönderilmiş ve Canik Jandarma Taburu'nun bir mülâzımla, Trabzon Jandarma Alayı'nın diğer bir mülâzımla iltihakları için emir verilmiştir. Şimdiki hey'etle yirmiyi mütecaviz zabıt ve zabıt namzedi ile bir o kadar da küçük zabıt ve bir hey'et-i sıhhiye gönderiliyor.*

5. *Müdâfaa-yı Milliye Merkez-i Umûmîsi'nden elbise talep etmişsiniz. Piyasada haki kumaş yoktur. Her ne kadar tecavüz-i merci etmişseniz de gayret ve faaliyetinize mukabil iki bin kat elbise gönderiliyor.*

6. *Sevkiyat ve nakliyatın icrası muayyen ve mahdun yetiştirilememektedir.*

Rıza Bey'in taleplerine karşılık verilen bu cevap, bir anlamda Rıza Bey'in kendi imkânlarıyla Ruslara karşı savaşmaktan başka çaresi olmadığını gösteriyordu. Rıza Bey, savaşın sonucunu günler öncesinden tahmin etmiş ve çok geçmeden Türk kuvvetleri Sarıkamış'ta tarihin en acı sonunu yaşamıştı.

Sarıkamış'ta Başarısız Olma Nedenleri

22 Aralık 1914'te başlatılan intikal ilk zamanlarda sorunsuz devam ederken, hava koşullarının giderek ağırlaşması üzerine ilerleyişi engellemeye, erzakların giderek tükenmesine ve aşırı soğuktan askerlerin hareket kapasitelerinin her geçen saat yitirmesine sebep olmaya başlamıştı. Askerlerin dayanacak gücü kalmamış, hareket etmekte zorlanan askerler donmaya başlamıştı. Tabiat koşulları düşman askerlerinden çok daha acımasızdı ve bir süre sonra askerlerin büyük bir bölümü donarak şehit olmuş, sağ kalanların bir kısmı ise ya kaybolmuş, ya da düşman güçlerinin eline geçmişti. Sonuçta Sarıkamış Harekât'ına katılan on binlerce askerden oluşan ordu (Asker sayısının elli bin ve doksan bin arasında olduğu iddialar mevcut) ağır doğa koşullarına fazla dayanamayarak yok olmuştu. Büyük kayıplar vermenin üzüntüsü içinde olan Enver Paşa, İstanbul'a döndüğünde Sarıkamış ile ilgili haberlerin yapılmasını engellemiş, çıkan bildiri ve yayınları kontrol ettirerek sansürden geçirmiştir. Uzun bir dönem Sarıkamış Harekâtı ve bu harekâta şehit olan askerlerim akıbeti konusunda bilgi halka verilmemişti.

Türk komuta heyetinin başarısız savaş yönetimi, emir ve itaat konusunda yaşanan uyumsuzluk, paşalar arasında kopan iletişim ve belki de en önemlisi Rus askerlerine zamanında ulaştırılan destekler, Türk ordusunun büyük bir yenilgiye uğramasına neden olmuştu. On binlerce can kaybına neden olan Sarıkamış mağlubiyetinin yaşanmasına sebep olan sadece dondurucu soğuklar değildi. Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerin dışında aşağıdaki nedenler de başarısızlığın önemli sebepleri arasında sayılmaktadır;

1. Savaşın iyi idare edilememesi

2. Bölgedeki Ermenilerin Türk köylerine saldırması ve oradaki Türkleri katletmesi
3. Kış şartlarının ağır olması ve hastalıkların ortaya çıkması
4. Osmanlı ordusunda gerekli hazırlıkların olmaması
5. Bölgenin ulaşım açısından zor olması

Kafkas Cephesi'nin Sonuçları

Türkler açısından büyük bir hezimetle sonuçlanan savaşın yarattığı diğer bir olumsuzlukta Anadolu'daki Rus istilâsına karşı Türk ordularını savunmasız bırakması olmuştur. Osmanlı'nın yenilgisinden nemalanmak isteyen Ermeni çeteleri ise, Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurmak amacıyla birçok yerde isyan çıkarmış, Türk ordusunu cephe gerisinden tehdit etmeye başlamıştı. Ermeni çetelerin kışkırtıcı propagandalarıyla harekete geçen Rus orduları Ocak 1916'da yeni bir taarruz başlatarak Erzurum, Bitlis, Trabzon vilayetleri ve Erzincan sancağını da ele geçirmişlerdi. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti "Techir" Kararname'si yayınlayarak bölgedeki Ermenileri Musul, Suriye ve Lübnan'a göç ettirmek zorunda kalmıştır.

Sarkamış Harekâtı'nın önemli sonuçlarını maddeler halinde vermeye çalışalım.

1. Rusya yaptığı antlaşmayla savaştan geri çekildi ve Kars, Ardahan ve Batum'u halkın oylaması yapılması şartıyla Osmanlıya verdi.
2. Erzurum, Erzincan ve Trabzon Osmanlıda kaldı.
3. Birinci Dünya Savaşı uzadı.
4. Rusya'ya Çanakkale üzerinden yardım gidemedi ve Rusya'da ihtilal çıktı.

5. Mustafa Kemal'in tanınmasını ve Milli Mücadelenin lideri olmasını sağladı.

6. Doğu Anadolu'da yeniden Osmanlı hâkimiyeti kuruldu.

7. Yarım milyona yakın insan hayatını kaybetti.

8. Kars ve Batum'u almak için yapılan Sarıkamış Harekâtında on binlerce asker donarak şehit olmuştur.

Rus devriminin ardından yüzlerce yıllık Çarlık yönetimi yıkıldı ve yerine yeni esaslara dayanan bir Devlet kuruldu. Yeni hükümet 18 Eylül 1917'de Kuzey Kafkasyalıların siyasi bir birlik olduğuna karar vermişti. Aynı yıl Bolşeviklerin iktidarı ele aldıkları Rusya'da, Birinci Dünya Savaşı içinde gizli yapılan antlaşmalar geçersiz ilan edilmiş, çıkarılan "Milletin Hakları Bildirisi" ile de, her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etme ilkesinin kabulüne karar verilmiştir. Bolşevik İhtilali'ne müteakip, Türk Ordusu'nun ileri harekâtı üzerine, barışa razı olan Bolşevik Rusya ile 3 Mart 1918'de, "Brest Litovsk Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'u halk oylaması yapma şartıyla boşalttığı gibi, savaşta işgal ettiği Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilayetlerini de iade etmiştir. Ayrıca Rusya, gerek ülkesinde ve gerekse işgal ettiği Türk eyaletlerinde, Osmanlı ve Rus tebaası Ermeni çetelerinin terhisini ve bu çetelerin tamamıyla feshini sağlamayı kabul etmiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa Ajanları Irak Cephesi'nde

Irak Cephesi İngilizlerin petrol sahalarını ele geçirmek amacıyla, 15 Ekim 1914 tarihinde Bahreyn'i, Kasım 1914'te de Basra'yı işgal etmesi üzerine Enver Paşa öncülüğünde açılmış ve komutanlığına da Kurmay Yarbay rütbesiyle Teşkilat-ı Mahsusa'nın

önemli isimlerinden olan Süleyman Askeri getirilmiştir. Görevi, İngiliz ajanlarının Irak'ta sürdürmekte olduğu ayaklanmaları bastırmak ve İngiliz hareketini engellemek olan Süleyman Askeri, daha evvel Rumeli'de birlikte çalıştığı teşkilatın ajan ve fedailerinden oluşturduğu "Osmancık Taburu" ile Bağdat'a doğru harekete geçmiştir.

Bağdat'a ulaşan Süleyman Bey, burada düzensiz bir şekilde faaliyet göstermekte olan Teşkilat ajanlarını bir araya getirmek suretiyle düzenli bir ordu kurmak istemiş ama şartlar istediği doğrultuda ilerlememişti. Çünkü onun planına göre Teşkilat ajanlarının ve fedailerin dışında bölgede bulunan aşiretlerinde kendisine yardımcı olacağını düşünmüştü. Süleyman Askeri yanıldığını ancak aşiretlerle yapmış olduğu görüşmelerde anlayabilmişti. Çünkü görüştüğü aşiretlerin birçoğu daha önceden İngiliz istihbaratıyla işbirliği yapmış durumdaydı. Süleyman Askeri'nin cihat çağrısı bile birçok aşiret tarafından ciddiye alınmamış, İngilizlerin kendilerine vaat ettiği polis devletler ve altınlar daha cazip gelmişti. Nitekim Süleyman Askeri tahmininde haklı çıkmış, Osmancık Taburu'na katılan aşiret üyelerinin birçoğu 20 Ocak 1915'te Rota'ya ilerleyen İngilizlere karşı başlatılan taarruzda savaş alanını terk etmişti. Çıkan çatışmada (Rota muharebesi) Yüzbaşı Cemil Bey ve Doktor Yüzbaşı Sefer Bey şehit düşerken, Süleyman Bey'de bacağından yaralanmıştı. Tedavi için götürüldüğü Bağdat'ta doktorların bütün ısrarlarına rağmen hastanede kalmayı reddederek tekrar cepheye dönmüştü.

Rota Muharebesini kazanan Süleyman Bey'in yeni planında İngilizleri tamamen Irak'tan çıkarmak vardı. Ve bu amaca yönelik Nisan 1915'de yeni bir taarruz başlatmış, 12-14 Nisan tarihleri arasında Basra yakınlarındaki hurmalık ve bataklık bir arazi de İngiliz kuvvetleriyle karşılaşmışlardı. Bercesiye koruluğunda

başlayan ve üç gün süren çatışmanın ilk iki günü üstün durumda olan Süleyman Bey kuvvetleri ne yazık ki tükenen cephane ve yardımın gelmemesi üzerine zayıflamaya başlamıştı. Daha önceki çatışmada yara alan bacağı tam manasıyla iyileşmemişti ve kanıyordu. Çektiği acıya rağmen sedyesine uzanır halde yaklaşan düşman askerine kurşun yağdırmaya devam ediyordu. Silah arkadaşları Binbaşı Adil, Yaver Rüsuhi ve Kâtip Manastırlı Seyfi kendisini çatışma alanından uzaklaştırmaya çalışıyor, oda “*beni bırakan cepheye dönün*” diye haykırıyordu. Arkadaşları cepheye dönüyordu, çok geçmeden Süleyman Bey’i sakladıkları arabadan bir el silah sesi duyulmuştu. Silah arkadaşları dönüp baktıklarında Süleyman Bey elinde tabancasıyla cansız bir halde yatıyordu. Muharebe sonunda Osmancık Taburu iki yüz elli beş şehit iki yüz yetmiş beş yaralı vererek neredeyse mevcudunun tamamını kaybettiği için Irak cephesindeki vazifesi de son bulmuştu.

Kanal Harekâtı’nda Teşkilat-ı Mahsusa

Birinci Dünya Savaşı sırasında ham madde ve pazar arayışına giren İtilaf Devletlerinin öncü ismi İngiltere, İttifak Devletlerine tehdit oluşturmaya devam ediyordu. Ayrıca Mısır’ı işgali ve her geçen gün sömürgeleştirme çabalarına devam etmesi batı devletlerinin “Hasta adam” dedikleri Devlet-i Aliyye’yi rahatsız etmişti. Hala halifeliği elinde bulunduran Osmanlı, Mısır’ı işgalden kurtarıp geri almak, İngilizlerin sömürgeci yayılımına engel olmak ve İngilizlerin ikmal yollarını kesmek için 1915 yılında tarihe “Kanal Harekâtı” olarak geçen, Süveyş Kanalı’na yönelik saldırı başlatma kararı almıştı.

Kuşçubaşı Eşref ve Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa, Enver Paşa'nın Bebek'teki yalısında Arap Yarımadası'nda neler olduğunu tartışıyor, bölgeye olası bir harekâta Kuşçubaşı'na görev alıp almayacağı soruluyordu. Eşref Sencer ise bu teklife bir an dahi tereddüt etmeden “evet” diyordu. Cemal Paşa'nın isteği üzerine saldırı başlamadan önce Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli iki ismi Kuşçubaşı Eşref ve Süleyman Askeri bölgeye giderek son durum analizini yapıp rapor sunacaklardı.

Nihayet yolculuk vakti gelmişti. Kuşçubaşı ve Süleyman Askeri kılık değiştirip Suriye'ye doğru yola çıkmışlardı. Bölgeye ulaştıklarında İngiliz ajanların çok rahat hareket edebildikleri, halkın kendilerine çok yakın ve samimi davrandıkları gözlerinden kaçmamıştı. Bir ziyaret esnasında Arap kıyafetli, elinde fotoğraf makinesi olan bir kadın dikkatini çekmiş ve aralarında kısa süreli bir sohbet yaşanmıştı. Kuşçubaşı Eşref, kendisini arkeolog olarak tanıtan bu kadının İngilizlerin ünlü ajanı Gertrude Bell olduğunu ancak sonradan anlayabilmişti. Mısır'a ulaşan ajan Eşref, burada İngiliz askerlerinin yoğun olduğunu ve üst düzeyde tedbir aldıklarını da gözlemlemişti.

Bölgedeki istihbarat faaliyetlerini tamamlayan Kuşçubaşı, hazırladığı raporu Enver Paşa'ya sunmak üzere yola çıkmıştı. İstanbul'a ulaştığında raporu sunduğu Enver Paşa bu kez kendisini düzenlenecek olan Kanal Harekâtı'nda Türk ordusuna yardım edecek öncü birliğinde görevlendirmişti. İngilizlerin bu saldırıdan haberleri olup olmadığını anlamak için istihbarat çalışması başlatan Eşref Sencer, İngiliz ajanlarının İngiltere'ye gönderdikleri bazı belgelere ulaşmış ve bu belgelerden İngilizlerin Kanal Harekât'ından haberleri olduğunu anlamıştı. Evet! İngilizler Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Osmanlı'nın kanala yönelik bir taarruz başlatacağını tahmin etmekteydi. Bu

sebeple 1915 yılından itibaren kanalı en üst düzeyde koruma altına almışlardı. İngiliz, Yeni Zelanda ve Hint birlikleri tarafından korunan kanal, ayrıca İngiliz ve Fransız savaş gemileri ve bu birliklere destek amaçlı topçu birlikleri de kanala konuşlanmıştı.

İtilaf Devletlerinin bu hazırlıklarına karşı temkinli davranan Osmanlı, kanala ulaşabilmek için öncelikle Sina Çölü'nü geçmesi gerektiğini bildiğinden geçeceği yollar üzerinde ikmal noktaları oluşturmuştu. Savaş için yapılan hazırlıklar 1915 yılının Ocak ayında tamamlandı. Türkler dışında Arapların ve diğer Osmanlı tebaası askerlerinin içinde yer aldığı yirmi beş bin kişilik ordu hazırlanmış, toplamda üç piyade tümeni hazır hale getirilmişti. Tarihler Ocak 1915'i gösterdiğinde Osmanlı birlikleri taarruzu yönetmek üzere Beyrut'ta bekleyen Cemal Paşa'dan emir bekliyordu. Mümtaz Bey, emrindeki bir beş yüz askerden oluşan Bedevi ordusuyla, Eşref Bey ise Teşkilat-ı Mahsusa'nın gönüllü savaşçı birliğiyle sabırsızlanıyor, harekâta başlamak istiyorlardı. Görevleri, Kanal'a harekât düzenleyecek ordunun güvenliğini sağlamak, haberleşmeyi engellemek ve sonunda Kanal'ı ele geçirmektir.

14 Ocak 1915'de başlatılan Birinci Kanal Harekâtı Osmanlı ordusundan daha güçlü olan İtilaf Devletleri karşısında çoğu Kanal'ı geçmek isterken boğulan toplam bin dört yüz askerin şehit düşmesiyle başarısız sonuçlanmış, Cemal Paşa'nın 3 Şubat 1915'te verdiği emirle Türk güçleri geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak, Eşref Sencer geri çekilmeyi hazmedemiyor, mutlaka İngilizlere zarar verecek bir sabotaj planlıyordu. Bu anlamda en mantıklısı demiryoluna düzenleyeceği bir sabotajla İngilizlerin hem ulaşım hem de haberleşme trafiğini sekteye uğratmaktı. Emir Eri Zenci Musa yanındaydı ve ona her zaman ki gibi çok güveniyordu. Harekât başlamıştı, Zenci Musa heybesinde sakladığı on-

larca dinamit, Eşref Sencer'in arkasından ilerliyordu. Demiryoluna ulaşmışlardı ve belli aralıklarla dinamitleri monte ediyorlardı. İşleri bitmiş, tepede kendilerini bekleyen Teşkilat-ı Mahsusa'nın diğer cesur fedailerinin yanına ulaşmışlardı. Yapılması gereken tek hareket kalmıştı, manyetonun koluna basmak. Onlarca dinamit aynı anda patlamış, demiryolunu oluşturan raylar havaya uçmuştu. Belki kanalı geçememişlerdi ama İngiliz birliklerinin ilerlemesini uzun bir süre engelleyecek saldırıyı başarılı bir şekilde ifa etmişlerdi.

1916 yılında yeni bir harekât planlanmış ve bu kapsamda on bin asker ve elli bin hayvan hazırlanmıştı. Osmanlı'nın Süveyş Kanalı'nı işgal etmek için yeni bir sefer düzenlediğinden haberdar olan İngilizler, 1916'nın başında savunma hatlarını güçlendirmiş, yeni asker ve silah takviyesi yapmıştı. Ağustos 1916'da Alman Kurmay Başkanı Albay Kress von Kressenstein komutasındaki Osmanlı kuvvetleri İkinci Kanal Harekâtı'nı düzenlenmiş ama sayı ve malzeme bakımından üstün olan İngiliz ordusuna karşı kazanılamayacağını fark edince, bin kayıpla orduyu geri çekmek zorunda kalmıştı.

Nili Casusları Filistin Cephesi'nde

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte harekete geçen Siyonistler, bölgede Yahudi bir devlet kurmak amacıyla Almanlara yanaşmaya başlamıştı. Siyonizm hareketinin bu hamlesini gören Britanya ise Yahudileri kendi saflarına çekmek istiyorlardı. İngilizler Hindistan'a açılan kara ve deniz yollarının güvenliği ve jeopolitik önemi dolayısıyla Filistin'i ellerinde tutmak ve böylece Yahudilerden oluşturulacak bir tampon bölgeyle

Kanal'a ve Mısır'a hâkim olup, Türk tehdidini bertaraf etmek istiyordu.

Savaşın ilk zamanlarında tarafsız kalan Siyonistler, Osmanlı'nın zayıflaması üzerine Almanların yanında yer alarak Filistin'de Yahudi bir devlet kurma sözü almayı planlıyordu. Almanları tercih etmelerinin bir sebebi vardı. Almanlar Türklerle müttefikti ve Osmanlı'nın savaştan yenilgiyle ayrılması yüksek bir ihtimaldi. Osmanlı toprakları paylaşılacak ve bu paylaşım sürecinde Türklerle müttefik olan Almanlar söz sahibi olabilecekti. Siyonistlerin bu düşüncesini fark eden İngiltere karşı atağa geçiyor ve Rus Yahudi'si olan Vlademir Jabotinski öncülüğünde bir Yahudi Birliği oluşturuyordu. Birlik üyeleri İngilizlerin Kahire'deki istihbarat bürosunda silah ve espionaj eğitimi görüyor, daha sonra Türklerle savaşmak üzere Çanakkale savaşına katılıyorlardı.

Yahudi gençlerin katılımıyla savaş cephelerini genişleten birlik, 1915'te Filistin cephesinde görev yapacak bir istihbarat örgütü kurulmasına karar vermiş ve bu kapsamda aynı yıl Nili İstihbarat Örgütü'nü kurmuştur. Yahudi botanik uzmanı Aaron Aaronsohn tarafından kurulan istihbarat örgütü, Dünya Yahudiliğinin ancak bağımsız bir devlet kurulması halinde huzura erebileceği kanaatini taşıyor ve yer olarak da Osmanlı toprakları sayılan Filistin bölgesini düşünüyordu. Savaşın ilk yıllarında Almanlara yanaşan Yahudilerden farklı düşünen Nili yöneticileri, planlarının işlerlik kazanması için İngilizlerin savaştan galibiyetle ayrılması gerektiğinin farkındaydılar. Bu sebeple İngilizlerin zaferi için bütün güçlerini ve imkânlarını kullanmaya kararlı olan Yahudiler, Filistin'de kuracakları istihbarat örgütüyle bölgedeki Osmanlı ve müttefik güçleri takip edecek, attıkları her adımı İngiliz istihbaratına bildireceklerdi.

Nili İstihbarat Örgütü'nün kurucusu Aaron, çizdiği Türk dostu profiliyle Cemal Paşa'nın güvenini kazanmayı başarmış ve bir süre sonra dış ilişkilerden sorumlu danışmanı olmuştu. Cemal Paşa'ya yakınlığını ve bulunduğu konumun ayrıcalıklarını kullanan Aaron, Nisan 1916'da Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerinin savunma planlarını ele geçirip, İngiliz istihbaratına karşı koz olarak kullanır. Elindeki hayati bu bilgilere karşılık savaş sonunda Filistin'de kurulacak bir Yahudi egemenliğinin tanınması garantisini alır. Britanya ile bu konuda anlaşılan Aaron, Filistin'deki Yahudilerin İngilizler lehine istihbarat faaliyetlerini koordine etmek üzere Kahire'deki İngiliz üssünde görevlendirilir.

Nili, bu tarihten sonra Filistin ve Suriye'de konuşlanmış olan Osmanlı birliklerinin asker sayısı, cephe durumu, lojistik ve destek yapısı, mevzileri, yer değiştirmesi, birliklerin kullandığı kara ve tren yollarının durumu gibi birçok konuda istihbarat toplamaya başladı. Yahudilerin Türklere karşı yürüttüğü istihbarat ve espionaj faaliyetleri normal karşılanırken, bölgede görev yapan bir grup Türk subayının Nili istihbarat örgütünün Yahudi kadın ajanı Sarah Aaronsohn tarafından kandırılmak suretiyle, çok önemli bilgileri düşmana sızdırmış olmaları son derece vahim bir durumdu.

Güzelliğiyle Cemal Paşa dahil birçok Türk komutanın dikkatini çeken casus Sarah, bir konuşmasın da kendisine olan güvenini şu şekilde ifade etmişti;“Şu anda Türkler, gerekse Almanlar; bizleri sadece para için, zevk için kendileriyle düşüp kalkan birer fahişe sanıyorlar. Bırakalım harbin sonuna kadar öyle bilsinler. Harbin sonunda tarih; ellerinde silahı, tüfeği ve askeri bulunmayan bir milletin koca bir harbi nasıl kazandığını görecek ve bütün dünya bize hayran kalacaktır.”

8. BÖLÜM

ORTADOĞU'DA İSTİHBARAT VE ESPIYONAJ SAVAŞLARI

**Eşref Sencer (Teşkilat-ı Mahsusa),
Gertrude Bell ve Edward Lawrence (SIS/MI6)**

Edward Lawrence

"Görevim, Türklere karşı bir Arap isyanı tahrik etmektir ve onun içinde batılı olan dış görünüşümü gizlemek ve az da olsa Araplara benzemek zorundayım."

Kuşçubaşı Eşref Sencer

"Lawrence, kazandığını sanıyorsun. Fakat henüz hiçbir şey bitmedi. Hükümetinin başına öyle sıkıntılar salacağız ki, iki asır uğraşsanız bitiremeyeceksiniz."

Gertrude Bell

"Zamanımın büyük bir bölümünü Türkiye-Irak sınırını çizmekle geçiriyorum. Bir daha kral tayin etme işine de girmeyeceğim, fazlasıyla yorucu bir iş bu!"

İngiliz Ajanlar Ortadoğu’da

Osmanlı İmparatorluğu kan kaybetmeye ve dağılma sinyalleri vermeye başlamıştı. İngiltere dahil olmak üzere birçok Avrupa ve Batılı devlet Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacakları konusunda hesaplar ve ittifaklar yapmakla meşguldü. Osmanlı’nın sahip olduğu jeopolitik konum ve petrol yatakları batılı devletlerin iştahını kabartan önemli sebepler arasındaydı. Osmanlı topraklarını işgal ve paylaşım sürecinde diğer sömürgeci devletlere nazaran Büyük Britanya’nın daha avantajlı olduğu gözüküyordu. Çünkü; Ortadoğu hakkında sayısız konferanslar veren, kitaplar yazan, bölgeyi ve aşiretleri çok iyi tanıyan iki ajana yani “Çöl Kraliçesi” diye tanınan ajan Gertrude Bell’e ve “Arabistanlı Lawrence” olarak bilinen Edward Thomas Lawrence’ye sahiptiler.

İngiliz istihbarat örgütünün Ortadoğu ajanları Osmanlı toprakları içinde yer alan Arabistan, Filistin, Irak ve Suriye gibi ülkelerde geniş çaplı istihbarat çalışmaları yapmış, elde edilen istihbarat kaynaklarını ileride kullanılmak üzere İngiliz hükümetine ulaştırmışlardı. Ancak, savaş sinyallerinin yoğun olarak hissedilmeye başlandığı 1913 yılında İstihbarat çalışmalarını yerinde sürdürmek ve elde edilen verileri değerlendirmek üzere Mısır’da bir istihbarat bürosunun açılması kararlaştırılmıştır. Bu kapsam-

da Kahire’de açılan istihbarat bürosunun başına Gilbert Clayton getirilirken, Teğmen Edward Lawrence’de aynı büroda görevlendirilmiş bir ajandı.

Görevini; *“Görevim, Türklere karşı bir Arap isyanı tahrik etmektir ve onun içinde batılı olan dış görünüşümü gizlemek ve az da olsa Araplara benzemek zorundayım. Böylece kendimi bir çeşit yabancı sahne üzerinde, balo giysisi içinde, acayip bir dilde, gece ve gündüz aktörlük yapan birisi olarak görüyorum. Ve bu rolümü iyi oynamadığım takdirde, başımı yitirebileceğimi anlıyorum”* şeklinde ifade eden Ajan Lawrence’nin Türk düşmanlığı 1912 Balkan savaşları sırasında başlamış ve Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle de had safhaya ulaşmıştı. Savaş Bakanlığı’nda görevli olduğu sıralarda da Oxford’dan Bayan Reider’a gönderdiği iki ayrı mektupta ise duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Türklerin savaşa girmek niyetinde olmadıklarını korkuyla seziyorum, çünkü onları Küçük Asya’ya sıkıştırmak ve dahası, orada bile vesayet altına almak bir gelişme olacaktır. Her şey, Enver’in yeniden başıboş bırakılmasına dayanır.”

“Türkiye’ye gelince, Türkler aşağı! Ama korkarım ki onlarda hayat değil, yapışkanlık var. Onların kayboluşu, bir zamanlar iyi yönetim yetenekleri olan Araplar için bir fırsat oluşturacak.”

Kahire İstihbarat Bürosu, Osmanlıya karşı nefret ve işgal projelerinin hayata geçirilip, uygulama için çıkış verildiği bir üs, espiyonaj ve kontr-espiyonaj eğitimlerinin verildiği bir okul durumundaydı. Ayrıca, büroda oluşturulan sinyal istihbaratı (SIGINT) biriminde, Türklerin kullandığı telsiz haberleşmeleri dinleniyor, Alman ve Türk askerleri ve politikacıları arasındaki haberleşme trafiği takip ediliyordu. Büro, bölgedeki aşiretlerin zaafalarını da kullanmak suretiyle amacına ulaşmayı hedefliyor, kendileriyle

işbirliği yapan grup ve aşiretlere yağmalardan elde edilen ganimetleri ve İngiliz hükümetinin gönderdiği altınları paylaşıyordu.

Kahire İstihbarat Dairesi'ne bağlı olarak çalışan diğer bir istihbarat bürosu da Ocak 1916'da kurulan Arap Bürosuydu. Arap bürosunun başında İngiliz arkeolog ajan David G. Hogarth bulunurken, aynı yıl İngiliz Kadın Ajan Gertrude Bell'de büroda görev almıştır. Arap Bürosu'nda İngiliz ajanların dışında, İngiliz Hükümeti ile işbirliğini kabul etmiş olan Dürzi Şeyhi, Hicaz bölgesinden Şerif Hüseyin, Suudiler, Irak'taki bir grup Kürt, Asuriler ve çok sayıda aşiretin de varlığı söz konusuydu.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İngiliz istihbarat örgütü SIS/MI6'nın Ortadoğu'ya gönderdiği ajanlar arasında bölge aşiretlerini ayaklandırmak ve Türkiye-İrak sınırını çizmekle görevlendirdiği, "Çöl Kraliçesi" lakaplı Gertrude Bell'de bulunmaktaydı. Ortadoğu'daki istihbarat ve espionaj savaşlarından söz ederken, Osmanlı'nın parçalanmasını hızlandıran Lawrence ve İngiliz kadın ajan Gertrude Bell'i tanımadan geçmemiz eksiklik olacaktır. Bu kapsam da önce İngiliz kadın ajan Gertrude Bell'i tanımaya, daha sonra Thomas Lawrence'nin Ortadoğu'daki casusluk faaliyetlerine bakmaya başlayalım.

Ünlü Stratejik İstihbaratçı Gertrude Bell

Gerçek adı Gertrude Margaret Lowithan Bell olan İngiliz asıllı tarihçi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Irak'ın kurulmasında büyük rol oynamış bir ajandır. 1868'de İngiltere'de dünyaya gelen Bell, Oxford Üniversitesi Tarih bölümünü üstün dereceyle bitirmiştir. Bell, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Arap isyanında ön cephede yer almış, Türk varlığının son bulması için çalışmalar yürütmüş

bir ajan olarak kendisinden söz ettirmiştir. Stratejik istihbarat alanında birçok görevde bulunan ve başta Osmanlı olmak üzere Ortadoğu'da birçok ülkeyi gezip fotoğraf çeken, dağcılık yapan ve yaşadığı bütün olayları ve ilişkileri günlüğüne aktaran kadın casusu yakından tanımak gerektiğini düşünmekteyim.

1868'de İngiltere'de dünyaya gelen Bell, Oxford Üniversitesi Tarih bölümünü üstün dereceyle bitirmiştir. Bell, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Arap isyanında ön cephede yer almış, Türk varlığının son bulması için çalışmalar yürütmüş bir ajan olarak kendisinden söz ettirmiştir. Dönemin İngiltere kraliçesi okulunu dereceyle bitiren tarihçi Bell ile iletişime geçmiş ve kendisini haber alma örgütüne davet etmiştir. İlk görev olarak dünya ülkelerine gidip oraları tanınması ve yaşadıklarını hatıra defterine aktarmasını istemişlerdir. Arap coğrafyasında süren çalışmaları neticesinde Arapça dilini çok iyi bir şekilde konuşmaya başlamıştır. Bell'in Kudüs civarında bulunan arkeoloji bölgelerini tespit edip bunu harita olarak yayınlaması kendisini istihbarat örgütleri bünyesinde değerinin artmasına neden olmuştur. Bell bu çalışmasından sonra özel eğitime tabi tutularak tek görevi Türklere karşı başlatılan isyanı yönetmek olan Arap Bürosunda görevlendirilmiştir.

1919-1920 yılında Mezopotamya'nın geleceği için toplanan Paris Barış Konferansına katılan Bell, konferansta Irak'ın sınırlarını tek başına çizmiş ve yeni kurulacak devletin başına Arap isyanında başrol oynayan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın gelmesine karar vermişti. Bell'in raporları doğrultusunda tahta geçen Faysal uzun bir dönem Ortadoğu'da önemli çalışmalara imza atmıştı. İngiliz himayesinde kurulan Irak'ın baş mimarı olan Bell Arap dünyasında bir kahraman olarak anılmaya ve muamele görmeye başlamıştır. Araplara yönelik başarılı çalışmalarından dolayı yöre

halkı kendisini “Çölün Kızı” ve “Irak’ın Taçsız Kraliçesi” olarak anmaya başlamıştır.

Yaşı bir hayli ilerleyen Irak’ın kurucusu sayılan tarihçi ajan Bell, siyasi kimlikten arınarak asıl mesleği olan arkeolojiye geri dönme-ye karar vermişti. 1923’te Bağdat’ta müze kuran Bell İngiltere’ye dönmedi ve 1926 yılında aldığı sakinleştiricinin etkisiyle Bağdat’ta gözlerini hayata yumdu ve İngiliz mezarlığına defnedildi.

Kuşçubaşı Eşref’in İsyan Uyarısı

İngiliz ajanları Osmanlı vilayetlerinde dolaşarak aşiretleri isyana ikna etmeye çalışırken, İstanbul’da bulunan Eşer Bey yaşananları üzüntüyle takip ediyor, Enver Paşa ile hal çare yolları arıyordu. İstihbarat ve savaş konularında gayet başarılı bir geçmişe sahip olan Kuşçubaşı Eşref, Enver Paşa’ya dönüyor; *“Arap yarımadasında vaziyetler kötü Paşam. Aldığım istihbarata göre Şerif Hüseyin İngiliz ajanlarıyla görüşüyor ve eminim ki yakın bir zamanda isyana başlayacak. Ayrıca, İbn-i Suud her an İngilizlerin kendilerine vaat ettiği altınlara kanabilir.”* sözleriyle üzüntüsünü dile getiriyordu.

Eşref Bey’in öngörülerini kızgın ama bir o kadar da üzgün dinleyen Enver Paşa, kendisinin ve Cemal Paşa’nın huzurunda elini Kur’an’a el basarak Osmanlı’ya karşı isyan etmeyeceğini söyleyen Şerif Hüseyin’in İngilizlerle olan ihanet münasebetine inanmak istemiyordu. Ama her şey ortadaydı ve Eşref Bey kendisini aylar önce Şerif Hüseyin konusunda uyarmış, gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmişti.

Kuşçubaşı Eşref bölgeye gidip İngiliz ajanlarına karşı mücadele etmek ve aşiretlerle görüşmek istediğini Enver Paşa’ya;

“Hüseyin Şerif’in isyanı kesindir. Hicaz’da bulunan Şeyhlerle görüşmek, desteklerini almak, bunu yapamazsak bile tarafsız kalmalarını sağlamak ve olayları yakından takip edebilmek için bölgeye gidebilmem için müsaadenizi istiyorum. Bu konularda tecrübeli olduğumu bilirsiniz.” sözleriyle iletiyordu. Eşref Bey’in daha önce Yıldız Teşkilat’ında birlikte çalıştığı ve çok güvendiği yirmi beş Türk ajan daha vardı. Bunların ismini Enver Paşa ile paylaşmış, oluru aldıktan sonra V. Reşad’ın şeyhler için hazırlamış olduğu hediyeleri teslim aldıktan sonra gizli ekipte yer alan arkadaşlarıyla buluşmuştu.

Eşref Bey öncülüğündeki Türk ajanlar tarihler Mayıs 1915’i gösterdiğinde Adana’ya doğru hareket etmişlerdi. Trenin gizli bölmelerinde saklı bir şekilde yolculuk yapan Eşref Sencer ve heyeti günler süren tren yolculuğunun ardından Şam’a ulaşmışlardı. Burada görüştükleri Cemal Paşa, Şerif Hüseyin konusunda gelen heyet gibi düşünmüyordu. Çünkü Cemal Paşa’ya göre, Şerif Hüseyin Osmanlı’ya ihanet etmeyecekti. Oysa Eşref Bey elde ettiği istihbarattan emindi ve Şerif Hüseyin İngiliz istihbaratıyla işbirliği yaptığını biliyordu. Cemal Paşa ise her defasında Şerif Hüseyin’i aklamaya çalışıyordu. Kuşçubaşı Eşref’in sabrı tükenmiş Cemal Paşa’ya dönerek kızgınlığını; *“Paşam bu konuda sizinle anlaşıyoruz. Ancak o silahları verdiğiniz an o silahlar Osmanlı askerlerine dönecek, bundan şüphemiz olmasın,”* şeklinde dile getirmişti. Bir süre Medine’de Faysal’la görüşen ve daha sonra V. Reşad’ın verdiği hediyeleri teslim eden heyet, bölgedeki şeyhler ve aşiretlerle görüşmeye devam etmişlerdi.

Mekke Emir'i Şerif Hüseyin'in İsyanı

Türklerin savaşa dahil olmasından sonra, İngiltere yeni savaş ve ayaklandırma stratejileri geliştirmeye başlamış ve bu kapsamda Türkleri yenebilmenin ancak bölge aşiretlerini ayaklandırmakla mümkün olabileceğinin farkına varmıştı. Ve bu durum İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Britanya Krallığına gönderdiği 31 Ekim 1914 tarihli raporunda şu şekilde kaleme alınmıştı;

“Biz Türkiye olarak zorla kabul ettirilen bu savaşta Arap ulusu İngiltere'ye yardım ederse, İngiltere, Arabistan'a dahili bir müdahale olmamasını güvence altına alacak ve Araplara; dış saldırganlığa karşı her çeşit yardımı esirgemeyecektir. Halifelik katını gerçek Arap soyundan gelen birisinin Mekke veya Medine'de üstlenmesi olasıdır ve böylece, şimdi vuku bulmakta olan bütün kötülükten, Tanrının yardımıyla iyilik doğabilir.”

İngiliz Hükümeti'ne biat eden Hüseyin Bin Ali, Kahire daire-sinin girişimiyle İttihat ve Terakki'nin iktidarlığındaki Mekke'ye Emir olarak atanmıştı. Aynı dönemlerde Kahire Bürosunda görevli olan Ajan Lawrence, Emir Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı ikna ederek Osmanlı Ordusuna karşı gerilla mücadelesi vermesine neden olur.

Şerif Hüseyin, Mısır Yüksek Komiserliğine atanması planlanan (Atama 1915) Diplomat Henry McMahon'a göndermiş olduğu mektupta; Halifeliği ve Arap ülkesinin bağımsızlığının tanınmasını; kuzeyde Mersin, Adana, Birecik, Urfa, Mardin, İran hududuna kadar olan topraklardan Basra Körfezi'ne; güneyde Hint Okyanusu'na; batıda Kızıldeniz ve Akdeniz'i kapsayarak Mersin'e giden toprakları talep ediyordu. Şerif Hüseyin'in bu teklifine sıcak bakmayan Sir Henry McMahon, Dışişleri Bakan-lığından almış olduğu yönerge üzerine Şerif Hüseyin'e 13 Aralık

1915’de gönderdiği üçüncü yazısında şu güvenceyi vererek ihanetine devam etmesini sağlıyordu.

*“Bütün Arap halklarını ortak savımızdan yana çekmek için hiçbir çabayı ihmal etmeyiniz ve onları, düşmanlarımıza yardım-
da bulunmamaya üsteleyiniz. Anlaşmamızın devamlılık ve gücü
buna dayanır. Britanya’nın, Arap halklarının, Almanya’dan ve
Türk tahakkümünden özgür olmasını sağlayacak gerekli koşulu
içermeyen bir barış yapmaya istekli olmadığını açıklayarak size
güvence veririm.”*

İngiliz ajanları Lawrence ve Gertrude Bell’in girişimleriyle işbirliğini kabul eden Şerif Hüseyin, 27 Haziran 1916’da yayınladığı beyannameyle isyan faaliyetlerine resmen başlangıç vermişti. Savaşın başından itibaren Hicaz Cephesi’nde ve Medine’de bulunan Feridun Kandemir, *“Medine Müdafası Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler”* adlı eserinde Şerif Hüseyin isyanına dair şu satırları kaleme almıştır:

“Araplar bütün bu harp boyunca Türklerle omuz omuza Çanakkale’den itibaren her cephede savaştılar. Hatta İstiklal Savaşı’nda Aydın Cephesi’nde, Mehmetçiklerle yan yana Yunanlılarla boğuşarak, canlarını veren Araplar vardı. Ve ilk Cihan Harbi’nde, Araplarla meskun hiçbir yerde, ne Irak, ne Suriye, ne Lübnan, ne Yemen, ne Filistin’de Türklere isyan eden tek bir Arap görülmedi. İsyen eden, sadece Mekke Emiri Şerif Hüseyin’di. Hüseyin’in yanında bulunan bir grup Arap’ta cahil, dünyadan habersiz, yoksul insanlardı. Mekke, Taif, Cidde gibi bölgelerde yaşayan Araplar isyana katılmamıştı.”

Yazar Feridun Kandemir’in satırlarından da anlaşılacağı üzere, Osmanlı’ya karşı isyan eden sadece Şerif Hüseyin ve yanına aldığı bir grup çeteciydi. Günümüzde bazı yazar ve tarihçinin bütün Arapları ihanet içinde değerlendirmeleri kesinlikle kasıtlı bir

yaklaşımıdır. Çünkü tarih sayfaları bize Şerif Hüseyin, çocukları ve yandaşı bir grup çapulcu dışında Osmanlı'ya karşı İngiliz istihbaratıyla işbirliği yapmış aşiret ve kişilerden söz etmemektedir.

Hicaz Demiryolu ve İngiliz Ajan Lawrence'nin Sabotajı

İlk önerilerin 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılan Hicaz demiryolu Medine ile Mekke arasındaki ulaşımı kolaylaştıracağından dolayı Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini güçlendirecekti. O dönemlerde pek ciddiye alınmayan bu öneri 1891'de Ahmed İzzet Efendi'den geliyordu. İzzet Efendi demiryolunun önemini belirttiği raporunu II. Abdülhamid'e ulaştırmıştı. Rapor da, Şam'dan başlayarak Medine'ye kadar getirilecek bir demiryolunun Hicaz'a yönelecek dış saldırılarla bölgede çıkabilecek isyanlara karşı önemli bir savunma vasıtası olacağına ve aynı zamanda hac yolculuklarını da büyük ölçüde kolaylaştıracağı yazılmaktaydı. Öneriyi isabetli gören II. Abdülhamid, konunun daha detaylı incelemesi için Erkân-ı Harbiyye Feriki Mehmed Şakir Paşa'ya havale etmişti.

Şakir Paşa, öneriyi incelemiş alternatif yol güzergahlarını gösteren son halini II. Abdülhamid'e sunmuştu. Ayrıntılı raporu inceleyen II. Abdülhamid, 2 Mayıs 1900 tarihinde inşaatın başlanmasını emretmiş, inşaat 1 Eylül 1900 tarihinde yapılan resmi bir törenin ardından başlamış, 27 Ağustos 1908'de Medine'ye ulaşmıştı. 1917 yılına gelindiğinde 1750 km uzunluğa erişen demiryolunun Medine-Mekke ve Mekke-Cidde hatları ise Şerif Hüseyin ve Bedevi Şeyhlerin karşı koyması üzerine gerçekleşmemişti. Osmanlı yönetimi, bölgeye gönderdiği hafiye ve askerlerle saldırıları durdurmayı ve hattı korumaya yönelik tedbirler almak

isteselerde, şiddetli çarpışmaların ve asker kayıplarının önüne geçememişlerdi. Ayrıca, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın başlaması Osmanlı güçlerinin buralarda yoğunlaşmasına sebep olduğundan dolayı Hicaz Bölgesi'ne yeterince eğilememişti. Bölgede sorunların daha fazla büyümesini istemeyen Osmanlı hükümeti yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Mekke-Medine, Mekke-Cidde hatlarının yapımını projeden çıkarmak zorunda kalmıştı.

Şerif Hüseyin ve Bedevi'lerin karşı çıkmasının sebebi demiryolu vasıtasıyla Osmanlı askeri ve siyasi otoritesinin Hicaz'da artacağını, kendi nüfuzlarının ise azalacağını düşünmeleri idi. Bu sebeple İngiliz ajanı Edward Lawrence önceliğinde örgütlenen Şerif Hüseyin ve Bedevi şeyhler, inşaatın Medine'ye ulaşacağı yıl olan 1908 yılında demiryolu ve telgraf tellerine yönelik yüzlerce sabotaj düzenlemişlerdir. Bölge halkının Arabistanlı Lawrence olarak isimlendirdiği İngiliz ajan Edward Lawrence, demiryoluna yönelik sabotaj ve saldırıları organize etmesinde kendisine yardımcı olacak iki İngiliz subayını da ekibine katmıştı. Ajan Lawrence, asıl hedeflerinin Osmanlı'nın ikmal yollarını kapamak amacıyla demiryolu yapımını engellemek olduğunu şu sözlerle ifade etmişti:

"Bizim gayemiz, Medine ve Hicaz Demiryolu'ndaki düşman kuvvetlerini yok etmek değildi. Biz aksine istiyorduk ki, Medine'deki ve Sina Cephesi'nden uzak diğer yerlerdeki Türk kuvvetleri bulundukları yerde mümkün olduğu kadar kuvvetli kalsınlar. Böyle olması bizim çıkarımız gereği idi. Ancak bu suretle Sina Cephesi'ne Türk nakliyatı zayıflamış olurdu... Medine'nin zaptı, bizim için faydasızdı. Onlar mukaddes şehri savunmakta idiler. Mukaddes şehri savunmak için Hicaz demiryolu savunuyor ve demiryolu işliyordu. Medine düşerse artık bu demiryolumu savunmaya hacet kalmaz, boşaltılır ve hattın bütün gücü Sina Cephesi'ne tahsis edilirdi.

Bizim hedefimiz, düşman kuvveti değil, düşman kuvvetini besleyen raylar ve lokomotiflerdi. Vasiatımız da savaşmak değil, dinamitti. Bir köprünün az veya çok uzunlukta bir demiryolu parçasının, bir lokomotifin tahribi birçok Türk askerinin öldürülmesinden daha faydalıydı. Esasen eldeki imkânlar da düşman kuvvetini imha etmeye elverişli değildi. Bedeviler, tahkim edilmiş kuvvetli mevzilere saldırmazlardı Zayıata da katlanamazlar, ölmek pek istemezlerdi. Onlar karakterleri bakımından canlarını pek severler. Böyle insanlarla hiçbir yerde saldırarak muharebe edilmez. Biz, bizim için taarruz etmek kolay olan demiryoluna saldıracaktık.”

İngiliz istihbarat örgütüne bağlı ajan Lawrence, Gertrude Bell ve bir grup İngiliz subay kendileriyle işbirliği yapmış olan Bedevi ve Şerif Hüseyin güçleriyle düzenledikleri saldırılar sonucu 1918 tarihinden itibaren Osmanlı’yı zor durumda bırakmaya başlamış, Medine-Şam arasındaki sevkiyatlar durma noktasına gelmişti. 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı’nın Hicaz Demiryolu ile bağlantısını tamamen kesmişti. Nihayet 10 Ocak 1919’a kadar direnen Medine’nin de teslim olmasıyla Hicaz Demiryolu üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti de fiilen sona ermiş oldu.

İngiliz Ajan Thomas Edward Lawrence

Ortadoğu’da ve özellikle Osmanlı’ya karşı üstlendiği sorumluluğu; “Görevim, Türkiye’ye karşı bir Arap isyanı tahrir etmektir. Ve onun içinde batılı olan dış görünüşümü gizlemek ve az da olsa Araplara benzemek zorundayım. Böylece kendimi bir çeşit yabancı sahne üzerinde, balo giysisi içinde, acayip bir dilde, gece ve gündüz aktörlük yapan birisi olarak görüyorum ve rolümü iyi

oynamadığım takdirde, başımı yitirebileceğimi anlıyorum. Çılgınlar gibi süreriz ve Bedevilerimizle birlikte, habersiz Türklerin üzerlerine çullanır, onları yığınlar halinde tahrip ederiz. Bütün hareket çok kanlı ve çirkindir. Hazırlığı ve geziyi severim, ama fiziki olarak çarpışmaktan tiksinirim,” sözleriyle ifade etmiş olan Osmanlı düşmanı İngiliz Ajan Edward Lawrence Kimdir? 1900 yılından başlayarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı topraklarında yaşayan ve bin yıllık kardeşliği isyana çevirip Osmanlı'nın parçalanmasına sebep olan İngiliz ajanlardan biridir.

Arabistanlı Lawrence olarak tanınan İngiliz casus, 1914-1918 yıllara arasında Arap ayaklanması ve Osmanlı'ya karşı oluşturduğu cepheyle ün kazanmıştır. Thomas Edvard Lawrence 1888'de zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Oxford Üniversitesi'nde Arkeoloji bölümünden mezun olmuş, Arabistan, Suriye, Mısır ve Filistin'de etütler yapmıştır. Ortadoğu'da konuşulan birçok dili bilen Lawrence, aynı zamanda bir Müslüman kadar Müslümanlığın şartlarını ve inceliklerini öğrenmiştir. İngiliz hükümeti bu özelliklerini göz önüne alarak kendisini Mısır'da bulunan askeri istihbarat biriminin başına atamıştır. Mısır'a gittikten sonra bölge halkının kültürüne hemen ayak uyduran, onlar gibi konuşup giyinen Lawrence, Arap halkının hayranlığını kazanmayı başarmıştır. Özellikle Mekke'de Şerif Hüseyin ile olan samimiyeti ve sonradan Hüseyin'e büyük Arabistan krallığı vaat etmesi onu tam olarak zirveye çıkarmıştır.

Lawrence, Osmanlı güçlerine esir düşen General Charles Vere F. Townshend komutasındaki on üç bin kişilik İngiliz ordusunu kurtarma operasyonu sırasında Halil Paşa ile görüşmüş esirlerin kurtarılması için kendisine iki milyon sterlin teklif etmiştir. Teklifi ret edilen Lawrence, önce Irak'taki Arapları ve daha sonra da Şerif Hüseyin'i Haziran 1916'da ayaklanmaya ikna etmişti.

Ayaklanmayı hızlandırmak için isyancılara silah ve para dahil olmak üzere her türlü yardımı yapmaya başlayan Lawrence, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın kuvvetlerinin de içinde yer aldığı bir saldırı sonucu Akabe Limanı'nı ele geçirmeyi başarmıştı. Bu başarısından dolayı rütbesi yükselen Lawrence, bu kez yüzlerce Osmanlı askerinin ölümüne yol açan Hicaz Demir yolu saldırısını gerçekleştirmiştir.

Lawrence'nin 1918 yılında beş bin Osmanlı askerini kafalarını kestirmek suretiyle katliama tabi tutması Türklere karşı duyduğu kinin başka bir örneğiydi. Ortadoğu'da birçok devletin kurulmasına ön ayak olan İngiliz istihbarat örgütü, Emir Faysal gibi istediği kimselerin kral olarak seçilmesinde de rol oynamıştır. Ekim ayında görevi son bulan Lawrence, gittiği İngiltere'de bir motosiklet kazasında yaralandı ve yoğun bakımda kaldığı altı gün sonra (1935) kırk altı yaşında hayatını kaybetti.

Kuşçubaşı Eşref İngiliz Ajan Lawrence'nin Peşinde

Osmanlı topraklarında çıkan, etnik ve din eksenli birçok iç isyanın başrol oyuncularını Rus ve İngiliz ajanlardır. Genellikle Ortadoğu coğrafyasına ve özellikle de Osmanlı'ya büyük darbe vuran İngiliz casuslarından biri olan Lawrence, 1914-1918 yılları arasında Arap ayaklanması ve Osmanlı'ya karşı oluşturduğu cepheyle ün kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı başladığında İngiliz dış istihbarat örgütü SİS-MI6'nın bir ajanı olarak yüzbaşı rütbesiyle Kahire İstihbarat Servisi'nde görevlendirilmişti. Osmanlı vilayetlerinde gezerek aşiretleri ayaklandırmaya çalışan Lawrence, bu tarihlerde ilk olarak Osmanlı istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın dikkatini çekmişti.

Bir Bedevi gibi giyinip, Arapça konuşan bu şahsın davranışları normal gözüküyordu. Gittiği yerlerde ilgi görüyor aşiretlere altın, para ve silah dağıtıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa hal ve hareketlerinden şüphelendiği bu şahsı takip etmeye karar vermişti. Yemen’de nüfus memuru olarak görev yapan Osmanlı ajanı Ahmet Hamdi Bey bu takibi yapabilecek en ideal kişiydi ve görev ona verilmişti. Ahmet Hamdi Bey Teşkilatın şüphelendiği İngilizler hakkında geniş çaplı bir araştırma yapacak, ilişki içinde olduğu kişi, aşiret ve devlet adamlarıyla ilgili bir rapor hazırlayıp teşkilata sunacaktı. Ajan Hamdi, giyim ve davranışlarıyla şüpheli gördüğü bir kişiyi tespit etmişti. Bu kişi Şeyh kılığındaydı ve çok iyi derecede Arapça konuşabiliyordu. Ajan Hamdi aradığı İngiliz casusunun bu olduğunu tahmin ediyor ama emin olmak için takibe devam ediyordu. Şüphelendiği bu kişinin İngiliz ajan olabileceğini Kuşçubaşı Eşref’e iletmişti. Kuşçubaşı ajan Hamdi’ye takibe devam etmesini söylemiş ve ayrıca Şam’da görevli teşkilatın başka bir ajanı olan Eczacı Nejat Bey’den şüphelenilen şahısla temas kurmasını istemişti. Ajan Nejat için bu görev basitti ve kısa bir sürede Arap kıyafetli, çok iyi Arapça konuşup, bölgedeki aşiretlerle irtibatla olan şahsın İngiliz istihbarat örgütüne bağlı ajan Thomas Edward Lawrence olduğunu tespit etmişti.

Lawrence’de tıpkı İngilizlerin ünlü kadın ajanı Gertrude Bell gibi arkeolog olarak Osmanlı toraklarına sızıp istihbarat çalışmaları yürütüyordu. Nejat Bey Lawrence’nin Balebek’te kazı çalışması adı altında bölgede istihbarat topladığını öğrenmişti ve kendisine yakın olmak için bu bir fırsattı. Müze-i Hümayun görevlisi kimliğine girdi ve önce Lawrence’nin kazı arkadaşı Hans Gurzoch’la dostluk kurdu. Bu durumu fırsat bilen Lawrence, Nejat Bey’in Türk ajan olduğundan habersiz kendisinden bilgi sızdırmak istedi. İlk başlarda Lawrence’nin güvenini kazanmak

amacıyla masum birkaç bilgi sızdıran Nejat Bey, daha sonra Lawrence ile bazı gezilere çıkarak hakkında bilgi almaya çalıştı. Bir süre sonra İstanbul'a dönen Nejat Bey'in elinde Lawrence'nin fotoğraflarının da yer aldığı dosyayı teşkilata teslim etmişti.

Lawrence'nin Balbek'te kazı çalışmalarına devam ettiğini öğrenen Kuşçubaşı, bölgeye gittiğinde ilk dikkatini çeken Yahudilerin yoğunluğu olmuştu. Bu duruma hatıratına şu satırlarla kaydediyordu:

"Balebek yedi sene öncesine göre tanınmaz haldeydi. Harabelerin etrafında birçok Yahudi müstameresi peyda olmuştu. Bunlar, çoğu casus olan topluluğun sadece parasını mı almak için gelmişlerdi? Biz, Teşkilat-ı Mahsusa olarak, Rum, Ermeni, Arap ayrılıkçı hareketleri içinde Yahudiliğin de nasıl gizli çalışmalar yaptığını biliyorduk. Nitekim Filistin cephesinin sükutu ile bu gizli hazırlık, diğerleri gibi arkamızdan vurdu."

Lawrence görünürlerde yoktu. Bedevi kılığında bölgede dolaşan Kuşçubaşı, buradaki muhbirlerinden yardım istemek zorunda kalmıştı. Bunlardan biri olan Atrâş'ın elinde fotoğraflar vardı. Eşref Bey, dikkatlice baktığı resimler arasındaki birinin Nejat Bey'in kendisine daha önce göstermiş olduğu resimlerde yer alan birine çok benziyordu. Sonunda karar verilmişti. Bu İngiliz ajan Lawrence'ydi ve Britanya Şark Enstitüsü'nün Müsteşrikler Toplantısı'na katılmak üzere oradan ayrılmıştı. Eşref Bey'de bu toplantıda yer almak istiyordu ve en sonunda yanındaki birkaç teşkilat ajanıyla oda toplantıya katılmış ama uzaktan izlemek zorunda kalmıştı.

Lawrence ile ilk olarak Atrâş tanışacaktı. Çünkü Kuşçubaşı'nın deşifre olma ihtimali vardı. Atrâş emin adımlarla Lawrence'ye yanaştığında, ajan Kuşçubaşı bir köşeden onları izliyordu. Kuşçubaşı Eşref, Lawrence ile karşılaştığı o anı hatıratına; "Law-

rence karşımda idi. Nejat Bey'in iletlediği fotoğrafa tıpatıp benziyordu. İlk uyandırdığı intiba, hasta, mariz, dertli, renksiz, şahsiyetsiz, gelişmemiş bir kişiyle karşı karşıya oturduğumuz duygusu idi," sözleriyle geçiriyordu. Lawrence ile bir Bedevi Şeyhi olarak tanışmış ve kısa bir süre sohbet etmişti. İstese Lawrence'yi orada infaz edebilirdi. Ama yapmadı, çünkü Kuşçubaşı Eşref'in planında onu tuzağa düşürüp suçüstü yakaladıktan sonra ömür boyu Osmanlı zindanlarında hapsetmek vardı. Ancak Nejat Bey'in Türk ajanı olduğunu anlayan Lawrence'nin onu yakalatması Eşref Bey'in bu planını altüst etmişti.

Peki o gün İngiliz ajan Lawrence'yi öldürmediğine pişman oldu mu? Bu sorunun cevabını yine Kuşçubaşı'nın hatıratında buluyoruz. Şöyle diyordu Kuşçubaşı Eşref;

"Öldürmeyi, düşünmüyordum: Daima en sona bıraktığım bu tedibi, Lawrence için o anda düşünmeye sebep de yoktu. Hadiseler, benim hata ettiğimi gösterdi ama, o gün kolaylıkla yapabileceğim bu işi, kanlı bir şekilde bitirmedime pişman değilim. Bu, yarı şarlatan bir adamı kahraman yapmak olurdu."

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi yeri geldikçe Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli isimlerini sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz. Bu kapsamda İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Teşkilat-ı Mahsusa ve Millî Mücadele döneminde istihbarat, direniş, çete savaşları ve propaganda hususunda gerçekleştirmiş oldukları operasyon ve gerilla savaşlarıyla düşman cephelerin korkulu rüyası haline gelen ve her defasında İngiliz ajanlarının Osmanlı'yı parçalama projelerine engel olmaya çalışan teşkilatın önemli fedai ve ajanlarından Kuşçubaşı Eşref'i ve Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarına doğru hayatını kaybeden Durmuş Bey, Ömer Naci ve Yakup Cemil'li yakından tanımaya çalışacağız.

Kuşçubaşı Eşref Sencer Türk İstihbaratı'nın Ajan ve Fedaisi

1913-1918 yılları arasında isminden söz ettiren Türk savaşçı ve ajanlarından biri belki de en önemlisi Kuşçubaşı Eşref olarak bilinen Eşref Sencer'di. Kuşçubaşı Eşref'in kahraman olmadığı ya da gereğinden fazla abartıldığı yönünde bazı iddiaların bulunduğu hatırlatmak ve bu konudaki görüşlerimi sizlere aktarmak isterim. İddia sahipleri söz konusu iddialarını "Kuşçubaşı Eşref" isminin resmi yazışmalarda ya da resmi kayıtlarda geçmemesine dayandırmaktadırlar. Bu kapsamda düşünüldüğünde iddia sahipleri haklı olarak görülebilir ama şunu da unutmamak gerekir ki, Teşkilat-ı Mahsusa, Fedai Teşkilatı ve diğer haber alma teşkilatları gizlilik esasına dayalı örgütlerdi ve faaliyetlerini de genellikle gizlilik içinde yürütürlerdi. Bu nedenle sadece "Eşref Sencer" ismi değil, onun gibi yüzlerce fedai ve istihbaratçının doğru adının resmi kayıtlarda yer almaması ya da az geçmesi normal kabul edilmelidir. Çünkü operasyonlarda ya da bilgi edinmede görevlendirilen teşkilat ajanları genellikle farklı isim ve mesleğe kamufle olarak görevlerini ifa eder. Düzenledikleri istihbarat raporlarında kendilerini tanıtmak için asıl isimlerini değil, kendilerine verilen kod adı ya da tanıtım rakamlarını kullanırlardı. Tıpkı Lawrence'yi takip eden Kuşçubaşı Eşref'in görev süresince kendisini Tüccar ya da Bedevi Şeyhi olarak tanıtmaması gibi. Diğer bir ifadeyle, yerel halka ya da başka bir mesleğe kamufle olmuş bir ajanın diğer ülke istihbarat örgütlerince deşifre edilmesine kadar düzenledikleri raporlarında o şahıs hakkında Türk istihbaratçısı diye bahsetmesi mümkün değildir.

Kuşçubaşı Eşref'e yönelik eleştirilere değinip, karşı iddiaların neden yersiz olduğunu ifade ettikten sonra, şimdide Kuşçuba-

şı'nın biyografisini, daha sonra istihbarat teşkilatları bünyesinde gerçekleştirdiği önemli operasyonlarını farklı başlıklar altında incelemeye başlayalım.

Eşref Sencer, Osmanlı Sarayı'nda Sultan Abdülaziz'in Kuşçubaşısı olarak görev yapmış olan Çerkez Mustafa Nuri Bey'in 1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş çocuklarından biridir. Kendisi de Osmanlı sarayında kuşçubaşı olarak görev yapan Eşref Sencer, "Kuşçubaşı" adını önce unvan, sonra ise soyadı olarak kullanmaya başlamıştır. İstanbul'da Hamidiye İlkokulu'nu bitirdikten sonra, Kuleli Askeri Lisesi'ne kaydını yaptırır. Bu sırada arkadaşlarıyla birlikte gösterilere katılmaya başlayınca, Edirne'ye gönderilir. Üç yıl sonra tekrar İstanbul'a dönen Kuşçubaşı kaydını yaptırdığı Mekteb-i Harbiye'nin son sınıfında Sultan Abdülhamid'e karşı olan Yeni Osmanlılarla işbirliği yaptığı için babasıyla birlikte Hicaz'a sürgüne gönderilir. Hindistan'a giden bir gemiye binmek üzereyken yakalanır ve Medine'de zindana kapatılır. Bir süre sonra zindandan kaçmayı başarır ve Sultan Abdülhamid aleyhtarı propaganda faaliyetlerine devam eder. Çok hızlı hareket edebilme konusunda uzman olan Eşref Sencer, aynı zamanda kamufle olabilme, yerel halklara uyum sağlayabilme ve yer değiştirme hususunda da son derece başarılı bir grafik çizmekteydi. Sahip olduğu bu meziyetlerden ötürü kendisine, "Şeyh-it Tuyyur" yani "Uçan Şeyh" lakabı takılmıştır.

1909 yılında kabul edilen II. Meşrutet'in maddelerinden biri de af çıkmasına yönelikti. Birçok kişinin yararlandığı af dolayısıyla II. Abdülhamid'e karşı duyduğu küskünlüğe ve karşı eylemlerine son veren Kuşçubaşı Eşref, daha sonra arkadaşlarıyla birlikte Enver Paşa'nın öncülüğünde kurulan Fedai-i Zabitan grubuna katılır. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katılan Eşref Sencer, Enver Paşa'nın emriyle gittiği Hindistan'dan Birinci Dünya Savaşı başlayınca geri döner.

1913'te Süleyman Askeri ile beraber Batı Trakya'da kurulan ilk Türk Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında da yer alan Kuşçubaşı Eşref, Nisan 1915 yılında Süleyman Askeri'nin ölümü sonrası Teşkilat-ı Mahsusa'nın üst düzey yöneticisi konumuna gelir. 1917 yılında Mekke Emiri Hüseyin'nin oğlu Abdullah kuvvetleriyle girdiği savaşta yaralanarak Malta'ya sürgüne gönderilen Kuşçubaşı Eşref, serbest kaldıktan sonra Kuva-yi Milliye cephesinde yer alır. 1921 yılında Çerkez Ethem'le birlikte hareket ettiği gerekçesiyle 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması'ndan sonra 150'likler listesine dahil edilip, vatandaşlıktan çıkarılan Kuşçubaşı, Yunanistan/Girit adasına sığınır. 1936 yılına kadar Ada'da yaşayan Eşref Sencer, maddi sıkıntı çekmeye başlaması üzerine eşini ve çocuğunu Söke'ye göndermek zorunda kalır. Fırsat buldukça kendisi de kaçak yollardan ailesini görmeye gelir, daha sonra tekrar Yunanistan'a geri dönerdi. 29 Haziran 1938 yılında çıkarılan genel af kapsamında Türkiye'ye dönen Eşref Sencer, ailesinin de yaşadığı Söke'ye yerleşir. 1964'te Aydın Söke'de bulunan çiftliğinde hayatını kaybeden Kuşçubaşı'nın cenazesi Söke'de defnedilir.

"İçimizde kimsenin kaybedecek bir şeyi yok. Davamızın haklı olduğuna ve çalışmalarımızın mühim olduğuna inanmıştık. Sonunda kazanamayacak oluşumuzu göz ardı etmeye meyilliydik. Hiç değilse, harbin sonunda etrafımızdaki dünya çokmeden, ufak tefek birkaç zafer kazanabilirdik... Durmadan çalıştım... Bu işe gönül vermiştim, mantık ne derse desin. Hiçbir zaman filozof yahut siyasetçi olmadım ve bu işten, iyi dostlar, yara izleri ve kalça çıkığı, birkaç madalya ve memleketim için çok iyi dövuştüğümü bilmenin verdiği tatmin dışında hiçbir şey elde etmedim."

Sözlerinin sahibi olan Kuşçubaşı Eşref'in gerek sürgünde kaldığı günlerde ve gerekse Söke'de bulunduğu sıralarda kaleme aldığı eserleri şunlardır:

- Hayber’de Türk Cengi

- Teşkilat-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü

Eşref Bey’in Hayber Anıları

- Eşref Kuşçubaşı

- Tarih-Anı Dizisi

Durmuş Bey-Haritayı Lawrence’ye Fırlatan Türk Ajanı

1879 yılında Mekke’de dünyaya gelen Durmuş Bey, Arap kökenli bir Osmanlı vatandaşıydı. Osmanlı ordusunda subay olarak görev yaptığı 1900 yıllarında Yemen ve Suudi Arabistan’da meydana gelen ayaklanmalar hakkında bilgi toplamak, önleyici tedbirler almak ve süreç hakkında raporlar düzenlemek üzere Yemen’e gönderilmiş ve Yemen’de yaptığı başarılı istihbarat faaliyetleri sonrası kendisini bu alanda ispatlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı çıkana kadar Yemen ve Suriye bölgelerinde istihbarat faaliyetleri yürüten ajan Durmuş, Irak ve diğer Osmanlı topraklarında baş gösteren isyanları yakından takip etmek, isyan eden bazı Arap ve Bedevi aşiretlerle görüşmek üzere bölgeye gönderilir. Beraberindeki jandarma istihbarat ajanlarıyla birlikte başarılı istihbarat faaliyetlerinde bulunan Durmuş Bey Binbaşı’lık rütbesiyle ödüllendirilmişti. Ajan Durmuş’un işi zordu! Çünkü karşısında İngiliz istihbaratının tecrübeli isimleri Lawrence ve Gertrude Bell bulunmaktaydı. Onlar, daha savaş başlamadan önce aşiret ve diğer azınlıklarla görüşmüş. İngilizlerle işbirliğine imza etmişti. Kendilerine vaat edilen Büyük Arap İmparatorluğu’na kanan Mekke Emiri Hüseyin ve çocukları isyancıların başını çekmekteydi. Durmuş Bey, görevinin zorluğunun bilincindeydi. Planını yapmıştı, öncelikle Edward Lawrence’yi

takip edecek, aşiretleri Osmanlı'ya karşı ayaklandırma girişimlerini engellemeye çalışacaktı.

Durmuş Bey kendisine iletilen bir istihbarat neticesinde Lawrence'nin bir çadırda kaldığını tespit etmişti. Yanına aldığı Akabe Kaymakamı ile birlikte İngiliz ajanın bulunduğu çadıra ani bir baskın düzenleyerek, Osmanlı topraklarını bir gün içinde terk etmesini istemişti. Bu uyarıyı dikkate almayan Lawrence bölgede kalıp, Osmanlı'yı parçalamaya yönelik yeni haritalar çizmeye devam ediyordu. Bölgeyi terk etmediğini, aksine kalıp yeni haritalar çizdiğini öğrenen Durmuş Bey, ikinci kez Lawrence'nin kaldığı çadıra giderek, duvarda asılı olan parçalanmış Osmanlı haritasını yırtarak yüzüne doğru fırlatır. Bu olaydan sonra kaldığı çadırdan ayrılan Lawrence, yeni isyan hareketlerini başlatmak üzere Hicaz'a gider.

Bir süre sonra kendiside Hicaz'a giderek İngiliz istihbaratına karşı mücadele başlatan Durmuş Bey, Akabe ve Suriye'nin işgal edilmesiyle birlikte Bedevilere esir düşer. Arap kökenli olması, Arapçayı ve diğer birçok dili çok iyi konuşabilmesi nedeniyle Bedevilerle kısa sürede samimiyet kurmuş ve bu samimiyetin verdiği ayrıcalıkları kullanan Durmuş Bey, bir yolunu bulup kaçmıştı. Irak'ın kurulmasından sonra krallığa seçilen Faysal, Durmuş Bey'den hükümette görev almasını teklif eder. Kralın teklifine sıcak bakmayan Durmuş Bey ise, Osmanlı adına çalıştığını ve asla Türklere ihanet etmeyeceğini ifade eder. Milli direniş cephesinde de önemli görevler alan Durmuş Bey, Milli Mücadele sırasında göstermiş olduğu istihbarat ve askeri faaliyetlerinden dolayı TBMM tarafından 1926 yılında İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır.

Ömer Naci- Teşkilat'ı Mahsusa'nın Gizli Kahramanı

Enver Paşa'nın oluşturduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın gizli kuvvetleri içinde yer alan istihbaratçılardan biri de Ömer Naci'ydi. Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte farklı kaynakların farklı tarih ve farklı yer ismi verdiklerini hatırlatmak isterim. Askeri künyesinde doğum yeri İstanbul-Beylerbeyi, doğum tarihi ise 1878 olarak yazılmışken, başka bir kaynak 1880 Suriye olarak belirtmiştir. Ancak resmi bir belge niteliği taşıması sebebiyle askeri künye üzerinde yazılan yer ve tarihin en doğru bilgi olacağı kanaatindeyiz.

Kafkasyalı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ömer Naci, ailesini bir yangında kaybedince Beylerbeyili Defterdar Cemâl Bey'le eşi Hayriye Hanım tarafından evlat olarak alınıp büyütülmüştür. Kayıtlarda kendisinden asker, Teşkilat-ı Mahsusa'nın istihbaratçısı ve şair olarak söz edilen Ömer Naci, ilkokulu Lübnan-Beyrut'ta, ortaokulu Suriye-Şam'da okuduktan sonra Bursa Işıklar Askeri Lisesine kaydını yaptırmış ama 1895 yılında bu okuldan ayrılarak Makedonya'da bulunan Manastır Askeri İdadi'sinde (Lise) eğitimine devam etmiştir.

Aynı yıllarda Mustafa Kemal Atatürk ve Fethi Okyar'da Manastır İdadi'sinde öğrenim görmekteydiler. Ömer Naci'nin Mustafa Kemal Paşa ile ölümüne kadar sürecek olan dostluğu ve silah arkadaşlığı da okulda karşılaşmalarıyla başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, en çok etkilendiği, edebiyat ve şiir merakını kendisinden aldığı Ömer Naci, bir anlamda Atatürk'ün siyasi fikrinin de oluşmasında büyük katkıları olmuş bir isimdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün hatıratında Ömer Naci ile alakalı sözleri kendisinden ne denli etkilendiğini göstermektedir:

“O zamana kadar edebiyatla çok temasım olmamıştı. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadi’sinden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim, hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarım-dan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitmişti. Şiir ve edebiyatla o zaman tanıştım. Çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat Kitabet Hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle uğraşmak-tan men etti. ‘Bu tarz uğraşlar seni askerlikten uzaklaştırır,’ dedi. Ne var ki, güzel yazmak gevesi ben de hep baki kaldı.”

Bir süre edebiyat öğretmenliği de yapan Ömer Naci, okudu-ğu Namık Kemal şiirleri, vatan-hürriyet şiirleri ve özgürlüğe dair yazıları nedeniyle dikkat çekiyordu. Bir gün öğrencilerine ihtilal konusunda ders verdiği esnada Kanun Zabiti ve beraberindeki as-kerler sınıfı basmış, Ömer Naci’yi alıp götürmüşlerdi. O günden sonra Ömer Naci bir daha ders verdiği sınıfa geri dönememişti. Okuldan subay olarak mezun olduktan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girmiş, yönetim kurulu üyeliğine kadar yükselerek Cemiyet’in çekirdek kadrosuna dahil olmuştur. Cemiyet öncü-lüğünde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa’nın bir fedaisi olarak uzun yıllar düşman kuvvetlerine karşı gerilla savaşı yürütmüş, düzen-lediği başarılı saldırılar nedeniyle düşmanın korkulu rüyası haline gelmiştir.

Bâbîâli baskınında göğsünü açarak söylediği *“Biz namusu-muzu, vatanı, dinimizi kurtarmak için geliyoruz. Ateş edecek mi-siniz? Eğer edecekseniz işte göğsüm! Niçin öldürmüyorsunuz? Beni çabuk öldürün ki memlekette haysiyet kalmadı itikadıyla mezara gideyim!”* sözleriyle cesaretini ve vatan sevgisini ortaya koyan Ömer Naci, İkinci Meşrutiyet ilan edilmeden önce gittiği İran’da meşruti bir rejimin hâkim olması için çalışmalarını yü-rüteceği Türklerin yoğun olduğu Hoy kentine yerleşerek, Sırat-ı

Müstakim adında dergi çıkarmaya başlamıştır. Hoy şehrindeki çatışmaların yoğunlaşması üzerine Azeri Mirza Said ve beraberindeki elli adamıyla birlikte dağa çıkarak çete savaşlarına başlayan Ömer Naci, bir süre sonra Şah'a bağlı bir grupla girdiği çatışmada altı arkadaşıyla birlikte yakalanarak gözaltına alınır. Teşkilat'ın Şair ve İstihbaratçısı Ömer Naci, diplomatik girişimler sayesinde serbest bırakılınca bu kez Anadolu İttihat ve Terakki'nin Doğu Anadolu teşkilatlanması için çalışmaya başlar. 1909'da 31 Mart Ayaklanması üzerine İstanbul'a dönmüş, 1910'da İttihat ve Terakki'nin merkez teşkilatına seçilmiştir.

1911 yılında Trablusgarp'ın İtalyan güçlerince işgal edilmesi üzerine oluşturduğu gönüllü ordusuyla birlikte bölgeye giden Ömer Naci, burada bulunduğu Mustafa Kemal, Kuşçubaşı Eşref, Yakup Cemil ve Fuat Bulca gibi Teşkilat-ı Mahsusa'nın fedailerleriyle birlikte gerilla savaşları yürütmüştür. Katıldığı Kafkas cephesinde emrindeki küçük birliklerle Rus cephaneliklerine karşı sabotajlar gerçekleştirmiş, Kafkasya ve İran Müslümanlarına yönelik *"Ey Müslüman Kardeşlerimiz!"* diye başlayan mektuplar yazarak halkı Rus işgaline karşı ayaklandırıp, eğitmiştir. Amacı, Türk çatısı altında Ruslara karşı bir birlik oluşturmak olan Ömer Naci'nin Kafkas bölgesinde görevlendirilmesinin perde arkasında yatan asıl gaye, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı birleştirerek, Osmanlı himayesinde bir devlet kurmaktır.

Ocak 1915'te Tebriz'de stratejik noktalara sızan Ömer Naci, burada yer alan petrol kuyularına yönelik sabotajlar düzenleyerek düşman kuvvetlerini ağır zayıflatır vermiştir. Yine, 1916'da Musul-Urmiye bölgesinde Ruslarla girdiği çatışmalarda düşmanın büyük kayıplar vermesine sebep olan Ömer Naci, sürdürdüğü istihbarat ve ayaklandırma faaliyetleri sırasında tifüs hastalığına yakalanmıştı. Hasta olmasına rağmen görevini sürdürmeye çalış-

şan Ömer Naci, 1916 yılının sonlarına doğru son günlerini geçirdiği Kerkük'te hayatını kaybetmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın cesur fedaisi Ömer Naci'nin ölümü Kerkük Milli Ajans'ı tarafından şu sözlerle duyuruluyordu:

"Hürriyet ve Meşrutiyetin teessüsü gayesine hayatını, ruhunu feda ile bu yoldaki mücadeleleriyle inkılap tarihimizde pek yüce bir ad ve yer kazanmış olan Türk vatanseveri Hatib-i Şehir Ömer Naci Bey, İran'daki Ruslara galebe çalan Türk bayrağı altında mücadelesine devam ettiği bir sırada tifüs hastalığına yakalanarak tedavi edilmek için naklolunduğu Kerkük şehrinde şehitler katına uçmuştur."

Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaşçı istihbaratçısı Ömer Naci'nin ölümü üzerine bir şiir kaleme alan Ziya Gökalp, satırlarında onun için şunları yazıyordu:

O bir kalbdî, şen bir fikirdî!
Sevdiği vatandı, sevgisi birdi,
Şairden ziyade o bir şiirdi,
Yaşayan bir gaza destanıydı o!

Sözleri Kuran'dı, gözleri miraç,
Halk onun Tanrı'sı, o halka yalvaç,
Doymadı ölmeğe, ah, gitti aç
Aşkının bin kere kurbanıydı o!..

O, yalnız bir hatîb, bir merd değildi!
O, yalnız milletle hem-derd değildi!
Ferd olsa yanmazdım, bir ferd değildi,
Milletin şahlanmış îmânıydı o!

Ömer Naci'nin tifüs hastalığından ölmediği yönünde bazı iddiaların olduğunu hatırlatmamız gerekiyor. Bu iddianın sahibi bizzat Ömer Naci'nin torunu olduğunu söylediği Sarp Bengü tarafından ortaya atılmıştır. Sarp Bengü'ye göre dedesi Ömer Naci hastalıktan ölmemiş, 1926'da Mersin'de kendi kafasına sıkmak suretiyle intihar etmiştir. Ancak bizim bu vakanın doğruluğu konusunda herhangi bir belgenin varlığına rastlayamadığımızı ifade etmemiz gerekiyor.

Yakup Cemil-Teskilatın Fedaisi

İttihat Terakki Cemiyeti'nin ve Teskilat-ı Mahsusa'nın efsane fedaisi Yakup Cemil, bilinenin aksine tetikçi değil, hayatını ülkesi ve Türk birliğine adanmış bir Osmanlı fedaisidir. Otoriter, korkusuz ve düşman cephelerine korku salan cesur bir cengaver olan Yakup Cemil, Enver Paşa'nın en yakın ve en güvendiği adamlardan biriydi. Korkusuz ve gözü kara oluşu çoğu kez kendisi hakkında tetikçi ve katil yakıştırmalarına sebep olmuştur. Oysa Yakup Cemil, gerek Osmanlı ve gerekse dış ihanet şebekelerine karşı yürüttüğü mücadeleleri, suikastlar ve sabotajlar düzenlemesini bir tek altın ya da para karşılığı değil, vatan sevgisiyle yapmıştır.

Çerkez bir aileye mensup olan Yakup Cemil, 1883 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ahmet Bey tütün ticareti yapan bir beyefendi idi. 1903 yılında harp okulundan teğmen olarak mezun olduktan sonra, Manastır'da konuşlanan 6. Nizamiye Piyade Tümeni'nde görev aldı. Burada tanıştığı Enver Paşa, sonraki hayatının bir parçası haline geldi. Enver Bey'in önerisi ve Sapançalı Hakkı'nın kendisiyle görüşmesi sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak, düşman cephelerinde amansız bir mücadele-

ye başladı. Terakki Cemiyeti'ne girdikten sonra askerlikten istifa eden Yakup Cemil, Bulgar, Sırp, Yunan ve Arnavut çetelerine karşı mücadele ederek, gerilla savaşında tecrübe kazandı.

İttihat ve Terakki'nin fedai ordusunda Yakup Cemil dışında, Enver Paşa'ya bağlı Binbaşı Eyüp Sabri, Kolağası 'Resneli' Niyazi, Albay Selahaddin, Cafer Tayyar (Eğilmez), 'Sapancalı' Hakkı, Mülazım Atıf (Kamçıl), Mustafa Necib, 'Yenibahçeli' kardeşler Şükrü ve Nail, Kuşçubaşızade Eşref, Süleyman Askeri ve Enver Bey'in kendisinden iki yaş büyük amcası Halil (Kut) gibi fedailerde mevcuttu.

1909 yılında Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirmek üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından İran'da görevlendirilen Yakup Cemi, ayaklandırma faaliyetleri devam ederken 31 Mart olaylarının patlak vermesi üzerine İstanbul'a dönmüş ve isyanın bastırılmasında önemli çalışmalar yürütmüştür. İstanbul'daki isyan harekâtı henüz yoğunluğunu kaybetmek üzereyken Adana'da Ermeni ayaklanmaları vuku bulunca bu kez bölgede incelemelerde bulunmak üzere Adana'ya gönderilmiştir. Birçok cinayet ve suikasttan sorumlu tutulan Yakup Cemil, 1910 yılında gazeteci Ahmet Samim'e düzenlenen suikastın faili olarak da kayıtlara geçmiştir.

1911'de İtalyanlar Türk toprağı olan Libya'yı işgal edince, Yakup Cemil gönüllü olarak Libya'ya gitmiş, burada düşman kuvvetlerine düzenlediğı saldırı ve sabotajlarla ağır zararlar vermiştir. 1912 Birinci Balkan Savaşı, 1913 Bâbıâli Baskını'nda yer alan Yakup Cemil, bu tarihlerden sonra başına buyruk hareket etmeye ve emirlere itaat etmemeye başlamıştı. Enver Paşa, durumun farkındaydı ama kendisini tutuklamak istemiyor ve onun için kurtuluş olabileceğı düşüncesiyle kendisini Kafkas cephesine gidecek Teşkilat-ı Mahsusa'nın ekibine dahil ediyordu.

1914 yılında Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucu kadrosunda yer alan Yakup Cemil, iki bin kişilik gönüllü ordusuyla birlikte istihbarat çalışmaları yapmak üzere yeni görev yeri olan Doğu'ya doğru yola çıkar. Bölgede bulunduğu diğer güçlerle birlikte hareket etmeye başlayan Yakup Cemil, ilk zamanlar başarılı çalışmalara imza atarken, Ardahan'da uğradığı yenilgi nedeniyle geri çekilmek zorunda kalır., 1915 yılında Ermeni çetelerin vahşetlerine engel olmak ve tehcirin gerçekleşmesi için Erzurum'da görevlendirilir. Ancak bir süre sonra bölgede kendisinden beklenmeyen taşkınlıklar çıkarması üzerine önce Bitlis'e, ardından Bağdat'a ve en son olarak İstanbul'a geri gelmesi istenir.

Yakup Cemil'in hal ve hareketlerinden rahatsız olan Talat Paşa, Enver Paşa'ya Cemil'in ortadan kaldırılması ya da tutuklanması gerektiğinde ısrarcı davranmıştı. Enver Paşa ise yıllarca silah arkadaşlığı yaptığı Yakup Cemil'i tutuklamak istemiyor, kendisini savunmaya devam ediyordu. Enver Paşa'yı ikna edemeyeceğini anlayan Talat Paşa'nın aklına bir plan gelmişti. Biraz doğru, biraz abartılı bir suikast iddiası ortaya atacak ve Enver Paşa'da Fedai Cemil'i tutuklamak zorunda kalacaktı. Talat Paşa planı uygulamaya koymuş, Enver Paşa'yı suikast iddiasına inandırarak Yakup Cemil'i tutuklattırmıştı.

Yakup Cemil Divan-ı Harp Sorgusunda

Nihayet sorgulanmak üzere heyetin karşısındaydı! Yeni ve temiz elbiselerini giymiş, gözlerinin içi gülüyordu. Korkudan eser yoktu hal ve hareketlerinde. Heyet başkanı Hakim Vehbi Bey'in ilk sorusu Enver Paşa suikastına ilişkin olmuştu. O ana kadar sa-

kinliğini koruyan Yakup Cemil bu soru karşısında hareketlenmiş, yerinden doğrularak Hakim Vehbi Bey'e:

"Enver Paşa Hazretlerine suikast mı? Hâşâ! Hâşâ! Ben dünya savaşı sonrasında memleketin gidişinin iyi olmadığını düşünüyordum. Hatta savunduğum barış fikirlerini kimseden saklamadım. Kara Kemal'den Talat'a hatta Sadrazam'a kadar herkese bu fikrimi söyledim çünkü bunun doğru olduğuna inanıyordum. Hala da inanıyorum. Şimdi hakim bey vatanın gidişatı kötü iken kendi fikirlerimizi söyleyemeyecek miyiz?" şeklinde cevap vermişti.

Salonda büyük bir sessizlik vardı. Yakup Cemil anlatıyor, heyet pür dikkat onu dinliyordu. Bu sırada araya giren Hakim Vehbi Bey, – Peki, Bâbîâli'yi nasıl basacaktın? Hangi kuvvetle, hangi silahlarla?" Ya bu esnada Enver Paşa karşına çıkmış olsaydı ne yapacaktın?

...şeklinde ikinci soruyu yöneltmişti. Yakup Cemil bu sorular karşısında tereddütsüz ve bir an duraksamadan cevap veriyordu:

"Merkez Kumandanlığında görev yapan Yüzbaşı Nevzat gerekli silah ve bombaları Meseret oteline zaten getirmişti. Divan-ı Harp Reisi Miralay Nafiz Bey'in yaveri Murat bunun yanında Dramalı Yahya Kaptanı ve on yedi kişilik çetesini bu iş için ayarlamıştı. Ben baskın için Bâbîâli'ye girdiğim anda Jandarma yüzbaşısı Hasan Hoca bana selam verecekti. Onu da ayarlamıştım yani hiçbir direnişle karşılaşmadan Bakanlar Kurulana girip darbe yapacaktım. Eğer silahla direnen olursa öldürecektim. Benim Enver Paşa hakkında planım olması söz konusu değildir. Bana yakın olanlar onu nasıl sevdiğimi ve saygı duyduğumu bilirler. Fakat tam ben darbeyi yapacakken Enver Paşa'nın kendisi bana silah doğrultsaydı Allah kimin yaşamasını isterse o yaşardı!"

Sorgulama heyeti Yakup Cemil'in anlattıkları karşısında donup kalmıştı. Anlatılanlar doğrultusunda karar vermek ya da olayı

çözümüne kavuşturmak heyet için çok zor bir durumu ifade etmeye başlamıştı. Heyet olaya müdahil olan diğer isimleri dinlemek istiyordu. Bu isimler arasında bulunan Sapançalı Hakkı Bey'in vereceği ifade çok önemliydi. Bu anlamda ifade vermek üzere davet edilen Hakkı Bey, sorgulamanın kaderini değiştirecek şu ifadeyi veriyordu:

“– Bilmem gücünüz yeter mi ama bütün bunlar Talat'ın komplosudur. Bu iş normal bir suikast hadisesi değildir. Talat'ın ekibi Enver Paşa'ya yakın adamları nasıl tasfiye ederiz diye düşünüp O'nu tepede yalnız bırakmanın yolunu ararlarken karşlarına Yakup Cemil gibi bu işlere giren hiç kimsenin reddedemeyeceği bir fırsat geldi. Bu delinin suçu günahı yoktur. Hükümet devirmek, Osmanlı'yı barışa ikna etmek bunlar ne demektir hâkim bey? Yüksek zekânız bu işleri çözmeye yetmiyor mu? Talat denen adam hepimizi imha etmek istiyor bütün mesele bu! Her şey biryana ortada yapılması için ramak kalmış bir darbeyi bizzat darbeyi planlayanı ikna ederek önleyen benim, şimdi suçlu mu oluyorum?”

Sorgulama tutanakları harfiyen kayda geçmişti. Hazırlanan sayfalarca dosya Enver Paşa'nın önüne gelmişti. Enver Paşa, okudukça hiddetleniyor, sinirleniyor ve çoğu kez yakından tanıdığı isimlerin ihanetine üzülüyordu. Özellikle Talat Paşa ve ekibini zor durumda bırakacak teyitli ifadelerin dosyada bulunması endişe vericiydi. Talat Paşa, Yakup Cemil'in ifadesini değiştirmesi gerektiğine karar vermişti. Aksi takdirde kendi kariyeri tehlikeye girecekti. Bu amaçla görevlendirdiği bir heyet Eylül 1916 yılında Yakup Cemil'le görüşmek üzere kaldığı hücreye girmişlerdi. Heyet başkanı Kara Kemal Yakup Cemile dönmüş ve aralarında şu konuşma geçmişti;

– Bak Yakup, açıkça ifade etmeliyim ki Enver Paşa seni harcıyor. Seni çoktan feda etti. O'nun asıl maksadı diğerlerini bu işten

sıyırıp seni ipe göndermek. Hâlbuki İttihat ve Terakki davasına onca hizmeti geçmiş senin gibi bir adam harcanır mı? Senin gibi kahramanlar kolay mı yetişiyor. Benim ve Talat'ın asıl maksadı seni kurtarmak, herkes seni gözden çıkarsa da biz bunu yapamayız. Bunun için mutlaka ifadeni değiştirmelisin çünkü işler karıştı.

– *Sen bana arkadaşlarımı satmamı söylüyorsun, ben asla bunu yapamam! Onlara iftira atamam!*

– Bu iftira değil böyle düşünme, buz gibi hakikat bu! Bak nerede Mümtaz, nerde Hüsrev Sami? Ellerini sallaya sallaya dolaşıyorlar. Sana reva mı bu? Hem bu barış işi için sanki tek sen mi uğraştın Sapançalı Hakkı Bey de uğraşmadı mı? Peki niye kimse ona eğilmiyor da illa sana kafayı takıyorlar.

Okunan, dinlenen ve hazırlanan dosyalar sonunda Divan-ı Harp Heyeti Yakup Cemil için kararını vermişti. Teşkilat-ı Mahsusa'nın korkusuz fedaisi Kafkasyalı Yakup Cemil, Vatana ihanet kanununun 14. Maddesinin 6. fıkrası gereği idama mahkûm olmuş, hükmün okunması için Bekirağa Hapishanesi Müdürü İsmail Hakkı Bey, Yakup Cemil'in hücrelerine inmişti. Karşısında hapishane müdürünü gören Yakup Cemil nihayeti anlamıştı.

Tarih yaprakları 11 Eylül 1916'yı gösteriyordu. İdam vakiti gelmişti! Korkmuyordu ve elindeki sigarayı da hiç düşürmüyordu Yakup Cemil. Savcı muavini Reşid Bey idam hükmünü okumaya kalkınca kendinden emin Reşid Bey'in sözünü kesiyor:

“Reşid Beyefendi, zahmet buyurmayın. Ben idam edilmemin sebebini biliyorum. Biz, memleketi felâketten kurtarmak istedik. Bizi bu akıbete sürükleyenlerin yarın aynı felâkete uğrayacaklarına kat'i kanaatim vardır,” sözlerini ifade ediyordu. Bu arada kendisine telkinde bulunmak isteyen İmam'a dönerek; “Hocam, zahmet buyurma. Ben Allah'a vazifemi yaptım. Vatana ve dinime bütün hayatımı vakfettim,” diyordu. Vasiyeti sorulunca da gülüm-

süyor: “Malım yok ki vasiyet edeyim. Yalnız şu yüzüğümle saatimi birinci hanıma verirsiniz. Benim çocuklarımı İttihat ve Terakki ve arkadaşlarım elbette aç bırakmazlar.”

...dedikten sonra infaz mangasında yer alan Zabite dönerek:

– Zabit Efendi! Hükümetin emrini artık yerine getirin. Vazifeni iyi yapın. Askerlerine söyle tam kalbime nişan alsınlar. Bizim gücümüzde, canımızda oradadır... Yaşasın İttihat ve Terakki!

...ve birkaç saniye sonra on dört kez silah patlıyor, Teşkilat-ı Mahsusa’nın fedaisi yere yıkılıyordu. Fedai bedenine on dört kurşun isabet etmesine rağmen hemen ölmemiş, otuz beş dakika boyunca yerde can çektiikten sonra ruhunu teslim etmişti.

Kuşçubaşı ve Fedaileri Hayber’de Faysal Ordularına Karşı

Kanal Harekâtı’nda öncü birliklere komutanlık eden Kuşçubaşı, İstanbul’a geri dönmüş, emektar emir eri Zenci Musa ile Beşiktaş’taki evinde dinlenmeye çekilmişti. Niyeti bir süre görev almamak, Zenci Musa ile emeklilik hayatını gideceği İzmir’de sürdürmekti. Bu hususta kararlıydı ve bu kararlığını Harbiye Nazırı’na gönderdiği; “Bugüne kadar yaptıklarım beni yorgun düşürdü. Aldığım yaraların hiçbirinin iyileşmesini dahi beklemeden başka bir cepheye koştum. Artık ömrümün kalan bölümünü çiftliğimde geçirmek için buradan ayrılacağım. Allah bu aziz vatanı korusun.” şeklindeki mektupla bildirmişti. Aslında yazdıkları da, emekliye ayrılma isteği de kanal harekâtından başarılı olamamanın yol açtığı anlık bir öfkenin sonucuydu. Yoksa emekli olmak, silahsız bir hayat yaşamak onun istediği bir hayat değildi. Hele ki ülkesi işgal altındayken, arkadaşları cepheler-

de düşmanlara karşı savaşıyorken, Kuşçubaşı bir köşede oturup olanları izleyemezdi.

Gecenin ilerleyen saatlerinde kapı çalmıştı. Bir an heyecan yaşasalarda, Emir Eri bir hamle yaparak kapıyı açtığında Karakol Komutanı Giritli Mithat Bey'i karşısında görünce şaşırılmıştı. Komutanın gelişine bir anlam verememiş, sormayı denemiş ama buna da cesaret edemediğinden derhal kendisini Eşref Bey'in odasına götürmüştü. Mithat Bey doğrudan konuya girmiş, heyecanlı ve titrek bir ses tonuyla, *"Harbiye Nazırı Enver Paşa sizi görmek istiyor,"* dediğinde; Kuşçubaşı Eşref yolculuk için hazırlanmış olduğu valizine, daha sonra komutana dönerek, *"Yarın geleceğim,"* cevabını vermişti.

Sabah erken saatlerde Enver Paşa'nın konağına giden Eşref Bey, Paşa tarafından yüklü miktarda altınları Yemen'de savaşan Osmanlı kuvvetlerine ulaştırması için görevlendirilmişti. Kuşçubaşı'nın görevi sadece altınları götürmek olmayacaktı, ayrıca Fahrettin Paşa güçleri Medine savunmasında zor durumdaydı ve İngilizlerin ikmal yolu olan demiryoluna yönelik sabotajlarda gerçekleştirecekti. Teşkilat-ı Mahsusa'nın korkusuz fedaisi Eşref bu görevi hiç düşünmeden tereddütsüz kabul etmişti. Görevin zorluğunun farkındaydı ve yanında bir ordu olmayacağını da biliyordu. Tek güvencesi vardı, oda Teşkilat-ı Mahsusa'nın korkusuz ajanlarıydı. Çok güvendiği, daha önce aynı cephede sırt sırta savaştığı kırk fedai arkadaşını bir araya getirmeyi başarmıştı. Göreve ve yola çıkmaya hazırdılar. Önce tren daha sonra karayoluyla devam ettikleri yolculuklarının sonunda Halep'e, oradan da Şam'a ulaşmış ve bir otele yerleşmişlerdi. Otel İngiliz ajanlarıyla kaynıyordu ve Eşref'in Türk ajanı olduğunu öğrenmişlerdi.

Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşları çok daha fazla telaşa yol açmadan otelden ayrılmış, bindikleri trenle Medine'ye doğru hare-

ket etmişlerdi. Sorunsuz ulaştıkları Medine’de bir süre kalan ve Yemen’e gitme planları yapan Eşref Bey ve beraberindeki arkadaşları karar vermişti. Gruplar halinde çöl güzergahı takip edilerek Yemen’e gidilecek ve orda buluşacaklardı. Eşref Sencer son olarak arkadaşlarına dönmüş *“İsteyen geri dönebilir. Emin olunuz bundan asla üzüntü duymam,”* diyor ama aldığı cevap *“Beyim siz bizi tanımaz gibi konuştunuz. Kimse geri dönemeyecek, bunu da biliyoruz silah arkadaşlığı birlikte ölümü gerektirir,”* demişti.

Ancak bu yolculuk İngiliz ajanlar tarafından önceden öğrenilmiş ve Mekke Emiri Hüseyin’e ve oğlu Abdullah’a iletilmişti. Bu haber üzerine Şerif Hüseyin’in oğlu Abdullah, yirmi bin kişilik ordusuyla Eşref Bey’i çölde durdurmaya karar vermişti. Bu sırada çölde ilerlemeye devam eden Eşref Sencer ve arkadaşları yorulmuş, kayalıkların da yer aldığı bir düzlükte dinlenmeye karar vermişlerdi. Sabah olduğunda öncü keşif kolu önde olmak üzere tekrar yola çıkılmıştı. Bir çöl tepesine yaklaştıkları sırada çok kalabalık atlı bir grubun kendilerine doğru yaklaştığını fark etmiş, ama kimler olduklarını anlayamamışlardı. Eşref Bey, boynundaki dürbünüyle kontrol ettiğinde kırmızı sancaklı asi Abdullah’ın yirmi bin adamıyla birlikte olduğunu fark etmişti.

Kırk Türk ajanına karşı yirmi bin isyancı ordusu. Akla ve mantığı aykırı gibiydi ama başka da çareleri yoktu. Kanlarının son damlasına kadar cenk etmeye karar vermişlerdi. Tarihler 12 Ocak 1918’i gösterdiğinde şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Yirmiş bin kişilik asi ordusuna karşı kırk kişilik Türk kuvveti inanılmaz bir direniş göstermeye başlamıştı. Yedi saat boyunca tek bir kayıp vermedikleri halde binlerce isyancıyı öldürmeyi başaran Kuşçubaşı ve arkadaşları, akşam saatlerine doğru makineli tüfeklerinin arızalanması, cephanelerinin ve sularının tükenmeye başlaması üzerine zayıflamaya başlamışlardı. Yanlarında bulunan paralı iki

at sürücüsünün isyancılar tarafından rehin alınması ve bu kişilerin atların heybelerinde altın olduğunu söylemesi isyancıları adeta çılgına çevirmiş, barbarca sesler çıkararak tekrar saldırıya geçmişlerdi. Önce silahlarla, mermileri tükenince de süngü ve kılıçlarla karşı koymaya çalışan fedailerin çoğu asi çeteciler tarafından şehit edilince, asiler altınlara ulaşmayı başarmışlardı.

Sağ kalan Kuşçubaşı ve birkaç silah arkadaşı ise tepeye doğru çekilerek savaşıma devam ediyorlardı. Bu sırada isyancıların açtığı ateş esnasında Eşref Bey'in yanı başındaki kayaya isabet eden merminin kopardığı bir taş Kuşçubaşı'nın kasiğine saplanmıştı. Acı içinde kıvrılan Eşref Bey, yaklaşan binlerce isyancıya karşı hala çatışmaya devam ediyor, yanındaki birkaç arkadaşının *"Beyim siz kaçın biz sizi koruruz,"* seslenişine *"Ben kaçmak için değil, ölmek için geldim!"* diyerek tetiğe basmaya devam ediyordu. Kasiğine saplanan taş kemiğe dayanmış, bacaklarını kıpırdatamaz olmuştu. Ancak sürünerek mevzi değiştirebiliyor ve eliyle kavradığı bacağına kendisiyle getirebiliyordu. Buna rağmen savaştan vazgeçmemeye kararlıydı ama bir süre sonra sağlam olan diğer bacağına da kurşun isabet etmişti. Acı içinde çevresine bakınıyor, kendisi dışında sadece İzzet Bey'in yaşadığını ve onunda hala çatışmaya devam ettiğini görünce seslenmeye bile gerek görmüyordu. Aldığı yaralardan dolayı bayılmak üzere olan Eşref Bey'in durumuna fark eden asiler, ani bir baskınla Kuşçubaşı'nı ve silah arkadaşı İzzet Bey'i esir almayı başarıyorlardı. Daha sonra kendileri dışında iki arkadaşlarının daha sağ olarak kurtulduklarını öğrenen Eşref Bey, adeta kendi acılarını unutmış, yüzünde bir tebessüm belirmişti.

Bir rivayete göre, isyancı çetelerin ve özellikle İngiliz ajan Lawrence'nin korkulu rüyası haline gelen 'Teşkilat-ı Mahsusa'nın fedaisi Kuşçubaşı Eşref, yaralı bir halde Lawrence'nin din-

lenmekte olduğu çadıra götürülür. Lawrence ile İngiliz ordularının ismini duyduğunda korkuya kapıldıkları Kuşçubaşı arasında:

– Eşref Bey sizinle daha önce hiç karşılaştık mı? Yüzünüz hiç yabancı gelmedi!

– *Evet! Daha önce siz Ürdün Vadi Rama civarında bir Arap Şeyhini isyana teşvik etmeye çalışmıştınız.*

– Evet hatırladım!

– *İşte isyana teşvik etmeye çalıştığınız o Şeyh bendim!*

Ve sonra biraz doğrularak Lawrence'nin gözlerinin içine bakar halde o tarihi cümleyi kurar:

“Lawrence, kazandığını sanıyorsun. Fakat henüz hiçbir şey bitmedi. Hükümetinin başına öyle sıkıntılar salacağız ki, iki asır uğraşsanız bitiremeyeceksiniz.” şeklinde bir konuşma geçer.

Kuşçubaşı esir alınmış Malta'ya gönderilmişti. İngilizler tecrübeli bu ismi kendi teşkilatlarında kullanmak istiyordu. İngilizlerin kendileriyle çalışma teklifini şiddetle reddeden Kuşçubaşı, ülkesine dönerek milli mücadele cephesinde savaşımaya devam ediyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Bilim İnsanı Akif Ersoy Irak'ta

İstiklal Marşı'nın yazarı olarak bilinen Mehmet Akif Ersoy, Enver Paşa'nın ve Kuşçubaşı Eşref'in önerisiyle Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılmış ve ilk görev yeri olarak Berlin'e gönderilmiştir. Alman istihbarat örgütüyle koordineli olarak çalışan Teşkilatçı Akif Ersoy, burada Müslümanların İtilâf Devletlerine karşı savaşıtırılmasına yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunmuş, gittiği esir kampında Müslüman esirler hakkında hazırladığı raporu İstanbul'a sunmuştur. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini çok

iyi konuşabilmesi ve propaganda hususunda son derece tecrübeli olması sebebiyle bu kez Arabistan yarımadasında görevlendirilmiş ve burada bulunduğu teşkilatın diğer isimleri Kuşçubaşı Eşref Sencer, Arap masasını yöneten Şeyh Salih ve Enver Paşa'nın Başyaveri Mümtaz Beyi'de yanına alarak Hicaz seferine çıkmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın propaganda kolunda yer alan Akif Ersoy ve arkadaşlarının görevi, bölgede isyan hazırlığı içinde olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve ailesiyle Emir Faysal'ı isyandan vazgeçirip, İngiliz istihbaratıyla bağlantılarını kesmek için ikna etmektir. Bu amaçla Padişah'ın verdiği altın ve değerli hediyeleri dağıtmış, ama istediği sonuca tam anlamıyla ulaşamamıştır.

Mehmet Akif bölgedeki aşiretleri gezerek İngiliz oyununa gelmemeleri hususunda ikna turları yaparken, teşkilatın diğer ismi Eşref Bey istihbarat çalışmalarına devam etmiş, bu kapsamda Şam ve Beyrut'ta Fransız Konsoloslugu'nu yakın takibe alarak buralara girip çıkan ajanların kimler olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Osmanlı'ya karşı yürütülen casusluk faaliyetlerinde son derece acımasız olan Cemal Paşa, tespit edilen onlarca casusu savaş ortamının da doğurduğu olağanüstü koşullar nedeniyle idamla yargılanmalarını sağlamıştır. Bölgedeki çalışmaları sona erdikten sonra yurda dönen Mehmet Akif, Cumhuriyet kurulduktan sonra ilk mecliste mebus olarak görev almasına rağmen hükümetle ters düştüğü için Mısır'a gitmek zorunda kalmıştır.

Mehmet Akif'i İttihat ve Terakki Cemiyeti ve daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa ile buluşturan asıl neden Abdülhamid Han yönetimine karşı duyduğu muhalif yapısı olmuştur. Bu düşüncenin haricinde Teşkilat'ın politikasını pek tasvip etmeyen Mehmet Akif, cemiyete üye olurken yemin metnini değiştirip öyle yemin etmiştir. Uzun bir süre Abdülhamid Han karşıtı politikalarla gündeme gelen Akif Ersoy, sultanın tahttan indirilmesinden sonra yaşanan

kaos ortamına şahit olunca, o güne kadar sürdürdüğü muhalif tav-
rını bırakmıştır.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Son Dönemleri

24 Nisan 1915'de Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olarak kuru-
lan alayın da istenen hedefe ulaşmakta yetersiz kalması, toprak
kaybının devam etmesi, Teşkilat içerisinde güvensizliğin artma-
sı, ihanet söylentilerinin baş göstermesi ve Osmanlı Devleti'nin
30 Ekim 1918 yılında imzaladığı Mondros Mütarekesi Teşkilat-ı
Mahsusa'nın sonunu hazırlamaya başlamıştı. Mütareke sonra-
sı İngilizler savaş esnasında kendilerine zor dönemler yaşatan
Teşkilat-ı Mahsusa'dan adeta intikam almak amacıyla harekete
geçiyordu. Bilhassa Sevk ve İskan Kanunu sebebiyle İtilaf Dev-
letlerince yargılanacak ve belki de idama mahkûm edileceklerdi.
Hüsamettin Ertürk, o günkü durumun vahametini hatıratına şu
satırlarla aktarmıştı:

*“Teşkilat ajanları her tarafta işlerin kötü gittiğini rapor edi-
yordu. Birtakım Arap ileri gelenleri, kabile Şeyhleri, Mısır ve
Yemenli ilim adamları, sabah akşam devlet aşhanesinde yemek
yiyor ve propagandacı olarak gönderilecekleri İslam memleketle-
rini hasretle bekliyorlardı.”*

Ertürk, hatıratının devamında Enver Paşa'nın 5 Aralık 1918
tarihinde İttihat ve Terakki'nin üst düzey yöneticilerinin İstan-
bul'u terk etmelerinden birkaç gün önce Kuruçeşme'deki yalıda
bir toplantı düzenlediğini ve bu toplantıda kendisine şu talimatı
verdiğinden söz etmektedir:

*“Şimdiye kadar vekâleten bakmakta olduğun Teşkilat-ı Mah-
susa'ya bundan sonra riyaset edeceksiniz. Teşkilat-ı Mahsusa'yı*

resmen lağvedeceksiniz, fakat hakikatte bu teşkilat asla ortadan kalkmayacaktır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bundan sonraki ismi "Umum Alem-i İslam İhtilal Teşkilatı" olacaktır. Muhaberelerimiz hep bu titr üzerine cereyan edecektir. Siz Türkiye'de bu teşkilatın İstanbul Şubesi Reisisiniz. O'nu kuran benim, sizi seçen benim, yakında bu teşkilatın heyet-i merkeziyesi Berlin'de toplanacaktır."

Birinci Dünya Savaşı felaketle sonuçlanınca İttihat ve Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın üst düzey önderleri 1 Kasım 1918'de yurtdışına çıkmış olsalarda, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere teşkilatın diğer çekirdek kadrosu Türk topraklarında kalarak Anadolu direnişinin altyapısını hazırlamaya başlamıştı. Yurtdışına çıkmadan önce Teşkilât-ı Mahsusa'ya vekalet eden Hüsamettin Ertürk'ü yanına çağıran Enver Paşa, kendisinden Teşkilât'ı resmen feshetmesini istemiş, daha sonra Bahriye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın verdiği direktifle de Hüsamettin Ertürk tarafından aynı yıl (1918) tasfiye edilmiştir. Tasfiye esnasında Teşkilatın sahip olduğu silahlar ise, daha sonra kurtuluş mücadelesinde kullanılmak üzere depolarda saklandıktan sonra, hazırlanan dosyaların envanteri "*Teşkilât-ı Mahsusa'nın bütün dosyaları kaldırılmıştır*" başlığıyla aşağıdaki şekilde raporlaştırılarak arşive kaldırılmıştır.

1. "*Teşkilât-ı Mahsusa'nın bütün dosyaları kaldırılmıştır*"

2. *Bütün hesaplar hataları inceleme komisyonundan seçilen heyet tarafından gözden geçirilmiş ve sonuç güvenli bir şekilde bağlanmıştır.*

3. *Harbiye Nezareti'nin örtülü ödeneğinden olup bakanlık veznesinden verilen paralar hakkında da sorular sorulmuş, cevap olarak bu gizli ödeneklerin Teşkilât-ıMahsusa ve diğer adı ile 'Umûr-ı Şarkıyye' görevinde kullanılan hesaba aktarıldığı bildirilmiş, sorulara tek tek ve ikna edici cevaplar verilmiştir.*

4. İstanbul'da Almanların, Rus Bolşeviklerinin ve Bulgarlar'ın yüz binlerce lira sarf etmelerine rağmen elde etmeyi başaramadıkları istihbarat şebekesi, eskiden olduğu gibi tarafımızdan ve hiçbir para harcanmadan ihya edilip tekrar düzenlenmiştir. İngiliz Genel Karargâhı'nın değişik şubelerine ve polis örgütlerine bize bağlı gizli memurlar yerleştirilmiş, bu sayede İngilizlerin Anadolu'ya, Kürdistan'a ve Arabistan'a gönderdikleri kişiler, 'Kızıl Hançer' ile 'Nigehban' örgütleri ve padişah yanlısı Kuvâ-yı İnzibatiyye mensupları hakkında bilgi alınmıştır. Buralara daha önceden yollanmış olanlar hakkında Büyük Millet Meclisi'ne bilgi verilmiştir ve gidecek kişiler de bildirilecektir.

5. Teşkilâtımızın Anadolu - Arabistan - Kürdistan bölgesine giden İngiliz casuslarını meydana çıkarma başarılarının dışında, İngiliz teşkilâtını öğrenmek, Almanların, Bulgarlar'ın ve Bolşeviklerin Dersaadet'e yolladıkları temsilcileri, İngilizlerin kurmuş olduğu Doraga ("Dragon" olabilir) dostlarını göndermek ve düşmek üzere olanları haberdar ederek kaçırmak ve saklamak gibi muvaffakiyetleri de vardır. Rusların İstanbul'daki temsilcileri şu anda Albay Besenof, Almanya'nın temsilcisi 'Umum Türkiye Alman İhtilâl İcra Komitesi Reisi' unvânı altında faaliyet gösteren Prens Frederic Adolf, Bulgarlar'ın temsilcileri ise Albert Aydof Toşef, Radoslav Vudoglu, Jorj Malinof ile Radoslav Vofer'dir. Bulgarlar, elçiliklerinin son günlerde İngilizler tarafından basılması üzerine dağılmış ve saklanmışlardır.

6. Türkiye Komünist Genel Merkezi'ne bağlı olarak İstanbul'da Komünist Partisi Birinci Bölge İcra Komitesi olduğu gibi vilâyetlerde idare heyetleri, liva, kaza ve nahiye teşkilâtları da vardır. Üyelerinin ağırlık merkezini sandalcılar, mavnacılar, kayıkçılar, salapuryacılar, hamallar, amele, arabacılar ve celeplerle fabrikalardaki işçiler teşkil etmektedir. Bu işlerin başında da yine

İttihadçılar vardır ve faaliyetlerini tamamıyla parasız olarak yapmaktadırlar.

7. İstihbarat şebekemiz mükemmel bir tarzda kurulmuştur. İngilizlerin tarafını tutan dernekler ile Hürriyet ve İtilâf Partisi yandaşlarının arasına, İngiliz Kurmay Heyeti'ndeki Nilson'un yanına, İngiliz Genel Karargâhı'nın 1. 2. ve 3. şubelerine, İtilâf Devletleri Polisi Genel Müdürü olan İngiliz albayı Bellar'ın nez-dine, İngiliz Asayiş Şubesi'nin soruşturma ve takip müdürlükleri ile İstanbul, Üsküdar, Kadıköy, Beyoğlu ve Galata mıntıkasındaki İngiliz zabıta karakollarına ve kumandanlarına gereken kişiler yerleştirilmiştir. Böylelikle olup bitenlerin öğrenilmesi, Anadolu'ya ve Kürdistan'a gidip gelenlerin de önceden haber alınarak icab edenlere ihbar edilmesi imkânı sağlanmıştır."

İzmir'in İşgali

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasının ardından, İtilaf Devletleriyle hareket eden Yunanistan adeta enkazdan pay kapmak adına harekete geçmiş ve İzmir'in kendilerine verilmesini talep etmişti. Ancak Yunanların bu talebini meşru zemine oturtması gerekiyordu. Ortada herhangi bir sebep yokken, İzmir'i işgal ya da talep hakları bulunmamaktaydı. Bu sebeple Aydın'da yaşayan Hristiyan cemaatini hedeflerine ulaşmak adına bir araç olarak gören Yunan Başbakanı Venizelos, Aydın Hristiyanlarının tehlikede olduklarını Türkler tarafından yok edileceklerini ileri sürerek İtilaf Devletlerinden yardım talep etmiştir. İtilaf devletleri ise Yunanların bu talebine duyarsız kalmamış, yukarıda saydığımız uydurma senaryoya inanan taraflar 12 Mayıs 1919 Pazartesi günü Paris'te yaptıkları toplantıda İzmir'in işgaline karar vermişlerdir.

13 Mayıs'ta da İngiliz Komodor Fitzmurice, Fransız Tümamiral Duvaux ve İtalyan Albay Maglino, Amerikan US Arizona gemisinin komutanı Albay J.H Dayton ve Yunan Averof gemisi komutanı Albay Mavroudis'in yer aldığı heyet İstanbul'a geleerek işgal planlarının ayrıntılarını görüşmüşlerdi. Bu plan çerçevesinde Amerikan "US-Arizona" gemisi komutanı Deniz Albay Dayton, İzmir'in kendilerine teslim edilmesi yönünde ilk notasını vermiş, bu notası kabul edilmeyince işgal kuvvetlerinin donanmaları *"Esaret altında yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz!"* diye başlayan bir emirnameyle İzmir'e doğru yola çıkmışlardı. 15 Mayıs 1919'da İngiliz, Fransız, Amerikan ve Yunan donanmalarının İzmir limanına demir atmasıyla birlikte de işgal süreci resmen başlamıştı. Donanma Amiral'ı İngiliz Calthorpe bu işgali 17. Kolordu komutanlığına verdiği; *"Mütarekenin 7. Maddesine göre İzmir istihkamları ile civarındaki arazinin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini ve mukavemet olunmaması"* şeklinde bir nota bildirmiş ve aynı gün çıktıkları rıhtımda Rum ve Ermeniler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmışlardı.

İzmir'e çıkan Yunan birliklerinin en önünde Yunan bayrağını taşıyan sancaklar ilerliyordu. Olayı gözlemleyen gazeteci Hasan Tahsin, tabancasını ateşleyerek bayrağı taşıyan Yunan Efzon Alayı'nın merasim kıtası önündeki sancaktarı öldürmüştü. Gazeteci Tahsin'in sıktığı bu kurşun Yunanlıları harekete geçirmiş, devlet daireleri dahil Türklerin bulunduğu bütün mekânlara operasyonlar düzenlenerek katliam yapmaya başlamışlardı. Olayların şiddetlenmeye başladığı 16 Mayıs'ta hükümet istifa etmiş, yeni hükümeti kurma görevi tekrar Damat Ferit Paşa'ya verilmişti.

İzmir'deki bir grup Kuva-yi Milliyeci gençler işgal sürecini endişeyle izliyor, nasıl hareket etmeleri gerektiği yönünde toplanılar düzenliyordu. Genç bir öğretmen olan Mustafa Necati'nin

direnış çağrısı ise bir anda bütün bölgeye yayılmış, her yaştan ve her meslekten insanlar toplantılara iştirak etmeye başlamıştı. Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ile Türk Ocağı üyelerinin de katıldığı bir toplantıda İzmir'in işgalinin kabul edilmez olduğu yönünde bir bildiri (Reddi ilhak) hazırlanarak halka dağıtılmıştır.

İzmir'de yaşanan işgal sürecini ve İstanbul Hükümeti'nin tutumunu Samsun'dan izleyen Mustafa Kemal Atatürk, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini ordu ve milletçe kabul edilmeyeceğini önce Damat Ferit'e gönderdiği şu; *"Ne millet ve ne ordu varlığına karşı yapılan bu haksız saldırıyı sindirmeyecek ve kabul etmeyecektir."* telgrafıyla bildirmiş, daha sonra Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği aşağıdaki telgrafla da milli mücadelenin önemine dikkat çekmişti.

"Anlaşma devletlerinin duygularımız ve siyasal varlığımız aleyhinde İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmek suretiyle başlayan haksız davranışlarına karşı her tarafta yapılan gösterilerin ve başvuruların arkası bırakılmayarak fiili netice alınıncaya kadara devam ettirilmesi ve her tarafta bu milli gösterilerin iyi bir şekilde idare ettirilmesi fevkalade önemlidir."

Türk Ajan Mümin Aksoy Yunan Saflarında

İzmir'in işgalinin haksız gerekçelere dayanılarak yapılması halk arasında milli direniş düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştu. Düzenli ordu kurulana kadar Kuva-yi Milli'yenin lokal birlikleri bölgede Yunanlara karşı bir yandan silahlı direniş gösteriyor, diğer yandan Türk ajanlarını Yunan ordularının içine sızmaları için İzmir'e kaydırıyordu. Bu ajanlar arasında en önemli isim

“Gavur Mümin” olarak hafızalarda yer alan Kurtuluş Savaşı’nın kahramanlarından Mustafa Mümin Aksoy’dur.

Peki bugüne kadar hakkında çok şey bilinmeyen ama “Vatanım Sensin” dizisinde Miralay Cevdet rolüyle ismi duyulan Mustafa Mümin Aksoy (Gavur Mümin) kimdir?

1892 yılında İzmir’de dünyaya gelen Mustafa Mü’min, 1911 yılında Beylerbeyi Yedek Subay Okulu’ndan Teğmen rütbesiyle mezun olmuş, akabinde Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nda yer almış bir Türk subayı ve istihbaratçısıdır. İzmir’in işgaliyle birlikte Yunan ordusunun içine sızmayı başaran Gavur Mümin, sadece savaş sanatları konusunda değil, aynı zamanda istihbarat hususunda da uzman olduğunu gösteren faaliyetlere imza atmıştır. Yüzbaşı Gavur Mü’min, işgal altındaki şehirde Türk istihbaratının önemli bir üyesi olarak görev almıştı. Bölgede Gavur Mümin dışında, Yıldırım Kemal, Agah Efendi, Halil Zeki Osman ve dönemin İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi gibi önemli isimleri de görev yapmaktaydı.

1911’de Trablusgarp’da, Balkan Savaşları’nda ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Süveyş Kanalı, daha sonra Çanakkale ve Kafkas Cephesi’nde yer alan Yüzbaşı Mümin Aksoy’un en son cephesi Yunanların 1919’da işgal ettiği İzmir cephesi olmuştu. Türk istihbaratıyla tanışması ve bu alanda faaliyet göstermesi İzmir’in işgalinden hemen sonra başlamış, 1922’de son bulmuştur.

Bizzat Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle Türk istihbarat örgütü (Mim Mim’in resmen kurulmadan önceki dönemi) adına çalışmaya başlayan ve ilk görev yeri olarak İzmir seçilen Mümin Aksoy, işgal esnasında Yunanlar tarafından belediye başkanlığına getirilen dayısı Hasan Hacı sayesinde Yunanlarla ilk temasını kurmayı başarmıştı. Hasan Hacı’nın Yunan ajanı olduğu yönünde bazı iddialar ileri sürülmüş olsada, biz Türk istihbaratına yardım-

cı olmak ve stratejik bilgileri Ankara'ya gönderebilmek adına Yunanların belediye başkanlığı teklifini kabul ettiğini ve bu sayede Yunanlarla yakın ilişkiler kurup milli mücadeleye katkı sağladığına inanmaktayız, diyerek konumuza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Dayısının sahip olduğu bu ayrıcalıklarından faydalanan Mümin Aksoy'da Türk istihbaratı adına Yunanlara yaklaşmayı başarmış, tıpkı onlar gibi giyinip onlar gibi konuşmaya başlamıştı. Hatta kendisini görevine o kadar kaptırmıştı ki, Türklere hakaret ediyor, İzmir işgalinin haklılığını dile getiren propagandalar yapıyordu. Davranış ve fikirleriyle tıpkı bir Yunan görünümüne kamufle olması Türk dostları, arkadaşları ve akrabaları tarafından "Hain" olarak suçlanmasına, "Gavur" ve "Kafir" gibi hakaretlere maruz kalmasına sebep olmuştu. Mümin Aksoy artık Türk halkı için Mümin Aksoy değil, vatan haini Türk düşmanı "Gavur Mümin" olarak anılmaya başlanmıştı.

Görevi icabı fesi çıkarıp, fötr şapka takan Gavur Mümin, çok iyi konuştuğu Rumca sayesinde işgalcilerin ve Rumların mekânlarına rahatlıkla girebiliyor, işgal sürecine dair elde ettiği bilgileri Türk istihbaratına gönderebiliyordu. Faaliyetlerini gerçekleştirirken deşifre olmamaya çalışıyor, her geçen gün Yunanların kendisine duyduğu güven duygusunu artırmaya yönelik girişimlerde bulunuyordu. Bu girişimleri sayesinde Yunanların kendisine olan güveni o kadar çok artmıştı ki, bunun sonucu olarak Yunan Vali İyonya tarafından Yunan istihbaratı adına çalışması bile teklif edilmişti. Gavur Mümin için bu teklifi kabul etmek, daha çok istihbarat ve dolayısıyla daha çok Türk ordularına yardım edebilmek anlamı taşıyordu. O artık Yunan istihbaratının resmi bir ajanı konumuna gelmişti. Daha rahattı ve Yunanların "çok önemli" dedikleri bilgilere ulaşması kolaylaşmıştı. Yunanların güvenini daha çok kazanmak isteyen Gavur Mümin, Efe köylerini dola-

şıyor, ufak tefek Türk direnişçi grupların isimlerini belirleyerek Yunan istihbaratına aktarıyordu.

Gavur Mümin Deşifre Oluyor

Türk istihbarat örgütünün Gavur Mümin atağına karşılık, Yunan istihbaratı da boş durmamış Türk istihbaratı bünyesinde görev yapan Girit göçmeni Alaşirli Türk ajanını kendileri için çalışmaya ikna etmişlerdi. Girit göçmeni ajanın Yunanlara Gavur Mümin'in Türk casusu olduğunu söylemesi üzerine gerçek kimliği deşifre olan Mümin Aksoy, Büyük Taarruz öncesi esir alınarak Atina'ya gönderilmiş ve akabinde idama mahkûm edilmişti. Mümin Aksoy'un esir alındığı haberini alan Mustafa Kemal Paşa, derhal devreye girerek Türk ajanın kendilerine iadesini talep etmiştir. Yunanlar bu talebe karşı takas önerisinde bulunmuş ve bir müddet süren takas görüşmeleri sonunda Mustafa Kemal Paşa, Yunan Küçük Asya Orduları Komutanı General Trikopis'e karşılık Jandarma Albay ve ajan Mümin'i geri almıştır. Türkiye'ye döndükten sonra Yarbay rütbesiyle tekrar silahlı kuvvetler istihbaratında görev alan Mümin Aksoy, 1948 yılında İzmir'de vefat etmiştir.

9. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ FAALİYETLERİ

Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938):
Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurucu Lideri

Gazi Mustafa Kemal Paşa

*"Millî dava ancak bu inanç, bu irade ve azimle
gerçekleştirilecektir. Yaşamayı ve muzaffer olması gereken
değersiz şahıslarımız değil, millî kurtuluşu
temin edecek olan fikirlerdir."*

Enver Paşa'nın Mücadeleci Ruhu Devam Ediyor

Osmanlı İmparatorluğu için 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) resmen sona ererken, İngiliz istihbaratı Ortadoğu'daki planlarının her aşamasında karşılıklarına çıkan Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarından intikam almak istemişlerdi. İngilizlerin bu hamlesini tahmin eden Enver Paşa, Teşkilata bağlı fedailerin hayatını kurtarmak ve mücadeleye kaldığı yerden devam etmek için Teşkilat-ı Mahsusa'yı lağvederek yeni bir istihbarat ve operasyon örgütü kurmaya karar verir. Bu bağlamda Teşkilat-ı Mahsus'un devamı niteliğinde olacak olan yeni istihbarat örgütüne "Umum Âlemi İslâm İhtilal Teşkilâtı" ismi uygun görülür.

Enver Paşa, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmak istediysede bu isteği kabul edilmemişti. 1920'de Bakü şehrinde Doğu Ulusları Toplantısı'na katıldıktan sonra, Batum'da Türkiye Şuraları Partisi'ni kurmuş ve Türkistan'ı kurtarma hareketini başlatmıştır. Mart 1921 yılında Rusya ve İngiltere arasında ticaret antlaşmasının yapılması, Enver Paşa'nın Bolşeviklerle arasının bozulmasına neden olunca, Bolşevik hareketine karşı Türkistan ve Kafkasya da irtibat noktaları aramaya başlamıştı. 1921 yılını çok sevdiği Türkistan topraklarında geçiren Enver Bey, Tiflis,

Aşkâbâd ve Merv'e uğradıktan sonra 11 Ekim 1921 tarihinde kendisine refakat eden Teşkilât-ı Mahsusa'nın eski liderlerinden Kuşçubaşı Hacı Sami ve diğer bazı İttihatçılarla birlikte Buhara'ya gider. Buhara'da Bolşevik zulmüne yakından tanık olan Enver Bey'in gelişi halkta heyecan yaratmış, kendisini adeta kurtarıcı olarak görmeye başlamışlardı. Burada bulunan Türkistanlılar Enver Bey'i "*Yaşasın Turan... Yaşasın Din-i Muhammediye!..*" ve "*Halifenin damadı Enver Paşa bizi kurtarmaya gelmiş, Halifemiz, hakanımız göndermiş onu.*" sloganlarıyla onurlandırmışlardı.

Enver Paşa'nın amacı da Semerkand merkezli bir Türkistan Devleti kurmaktı. Böylece Paşa, 8 Kasım 1921'de Buhara'dan, "*Türkistan için mücadele lazım. Zaten hak olan ölümden korkarsan, köpek gibi yaşamağı ihtiyar edersin.*" diyerek mücadelenin ilk ışığını yakmıştı. Ondan istenen Moskova ile yarım kalmış olan bağımsızlık şartlarının yeniden masaya yatırılması için arabuluculuktu. Enver Bey, bu isteği kabul etmiş Moskova'ya, Buhara'nın bağımsızlık haklarını dikkate almasını teklif eden şu telgraf göndermişti:

"Şayet Buhara, Sovyet Rusya himayesinde istiklaline kavuşursa, bizde Müslüman Asya'yı İngiliz emperyalizminden kurtarma misyonumuzu ifaya daha çabuk muktedir olacağız. Halk Komiserleri Konseyi'nden Buhara'da işgalci edasındaki Kızıl Orduyu geri çekmesini teklif ediyorum. Zira buradaki askerleri mevcudiyet, şikâyetleri gün be gün artan Müslüman halkı aç ve perişan bırakmaktadır. Ayrıca Konsey, aldığı istimlak kararlarını ve gıda maddeleriyle yüksek kıymete haiz menkul ve sair emtianın memleket haricine sevkine son vermelidir.

Doğu Buhara'da halk Kızıl Orduya karşı ayaklanmakta ve bu başkaldırıların diğer bölgelere yayılma ihtimali her an artmak-

tadır. Yönetici mevkiindeki Buhara Komiserleri, Rus askerlerinin taşkınlıkları karşısında çaresizlik içerisinde. Genç [jön] Buharalılar arasında ise tepkiler büyümektedir. Şu durumda, Buhara halkının seçimi ve tasvibiyle, Sovyet Rusya'yla görüşmelerde temsilcileri olarak; Sovyet Hükümetine Doğu cephesinin ciddi tehlike altında olduğunu haber veriyor ve Buhara halkına kendi kaderini kendileri tayin etme hakkı tanınmasını talep ediyorum. Konseyin isteklerimi biran evvel değerlendirmesini, konuyla yetkili temsilciler tayin ederek görüşme yer ve zamanın belirlemesini arz ederim. Bu müzakereler için bizim teklifimiz Buhara şehri ve 1921 yılı Aralığının sonudur."

Yazılan bu telgraf Buhara Emiri'ni kolladığı yönünde değerlendirilince, bazı kitlelerin ona sırt çevirmesine sebep olmuştur. Bu durum Emir yanlılarının etrafına toplanmasına neden olurken, Ruslara karşı mücadele edenleri birbirlerine düşman iki gruba ayırmıştı. 24 Kasım 1921'de ulaştığı Gürgantepe'de esir düşen Enver Bey, 22 Şubat 1922'de serbest kalınca, Ruslara karşı savaşan Basmacılar'ı (Türkistan'da, yıllarca istiklal hasretiyle mücadele eden savaşçılar) örgütlemek için tekrar Duşanbe ilerisindeki kışlaklara gider. 24 Temmuz'da Rusların Duşanbe'yi alması üzerine ise bölgeden ayrılarak Pamir dağlarına doğru hareket etmek zorunda kalır.

4 Ağustos 1922 sabahı Pamir Dağları'nın eteklerindeki Çeğen Tepesi'nde bir Rus birliğinin saldırısına uğrayan Enver Paşa, ön safta çarpışırken Kızıl Ordu'nun önde gelen komutanlarından Hagop Melkumov'un kurşunuyla (Bu konuda farklı iddialar ileri sürülmektedir) şehit oldu. Tacikistan'ın sınırları içerisinde bulunan Âbıderyâ Köyü'ne defnedilen Paşa'nın Naaş'ı 1996'da İstanbul'a getirilerek Abide-i Hürriyet Meydanı'na, Hürriyet Anıtı'nın hemen yanına defnedildi.

Milli Mücadele Döneminde Türk İstihbarat Cemiyetleri

30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda imzalanan Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri İstanbul'u 13 Kasım 1918'de fiilen, 16 Mart 1920'de ise resmen işgal etmişlerdi. İşgal sürecini telgraf memuru Hamdi Efendi'den öğrenen Mustafa Kemal Atatürk derhal İtilaf ve diğer ülke temsilciliklerine gönderdiği aşağıdaki telgrafta işgalin kabul edilemez olduğunu bildiriyordu: *"Biz hakkımızı ve istiklâlimizi korumak için girdiğimiz kavganın kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanmış bulunuyoruz. İstanbul'un işgali olayından doğacak büyük mesuliyete son bir defa olarak dünyanın dikkat nazarını çekeriz. Davamızın haklılığı ve kutsallığı bugünlerde, Tanrı'dan sonra en büyük yardımcımızdır."*

13 Kasım 1918'de Haydarpasha Garı'nın üzgün, düşünceli ama bir o kadar cesur bir misafiri vardı. Her şeyin farkındaydı Mustafa Kemal Paşa! İtilaf Devletleri İstanbul sokaklarını ve önemli stratejik noktaları işgal etmiş, Türk ordusu dağılmış, işgalcilere müdahale edecek gücü ve resmiyeti kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, başta İngilizler olmak üzere diğer İtilaf Devlet kuvvetlerini nasıl alt edip, İstanbul'u kurtaracağını planlamaya başlamış; *"Mademki milli ordumuz dağılmış, mademki Türk istihbaratı işlevsiz kalmış o zaman bizde gerilla savaşı ve gizli istihbarat örgütleri kurarak hedefimize ulaşırız!"* sözleriyle de kararlılığını ilan etmişti.

Zamanı gelmişti! Anadolu ve İstanbul dahil her bölgede Milli Mücadele kapsamında direniş ve istihbarat birimleri kurulup, ivedikle faaliyete geçilecekti. Bu sayede düşman denetimi altındaki depolar basılacak, silah ve cephanelere el koyulacak, yabancı istihbarat ajan ve çetelerine karşı mücadele edilecekti. İtilaf devletlerine karşı örgütlenen cemiyet ve gruplar gizli hücre evlerinde

bir araya gelip, plan ve süreç değerlendirmesi yapacaktı. Plan ve amaçlar belirlenmiş ve bu hedefe yönelik istihbarat ve direniş birimleri kurulmuştu. Bu birimler arasında propaganda ve en önemlisi istihbaratta yer alacak olan on sekiz kadın örgütünün varlığı en dikkat çekici olanlarıydı.

Milli mücadele kapsamında faaliyete geçen dernek, cemiyet ve gruplar Anadolu'da yürütülen direniş birimlerine adam, para ve silah temin etme, sevkیات ve istihbarat sağlama gibi önemli görevler üstlenmiş ve bu amaçla daha önceden depolara saklanmış silah ve paralar direniş gruplarına gönderilmişti. Mühimmat ve silahın yetersiz kaldığı durumlarda itilaf kuvvetlerinin silah depoları basılıp ihtiyaç gideriliyor ya da Fransız ve İtalyan silah tüccarlarından satın alınıyordu.

Yukarıda sözünü ettiğimiz istihbarat, propaganda ve silahlı direniş amaçlı kurulan önemli cemiyet ve gruplar şunlardı;

- Karakol Cemiyeti
- Zabitan Grubu
- Yavuz Grubu
- Hamza-Felah Grubu
- Ayn-Pe (Askeri Polis)
- Müdafaa-i Milliye Amirliği

"Cebren ve hile ile aziz vatanın kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir." diyen Mustafa Kemal Atatürk, Enver Paşa ve Milli Mücadele'nin diğer kadrosu belirlenen hedef ve amaca ulaşmak adına kısa ve uzun süreli birçok cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyetler arasında faaliyetleri ve icratları bakımından önemli gördüğümüz Karakol Teşkilatı, Müdafaa-i Milliye (Mim Mim) ve Felah Grupları'nın kuruluş ve çalışma yöntemlerine yakından bakmakta yarar görüyoruz.

Karakol Teşkilatı

2 Kasım 1918’de Teşkilat-ı Mahsusa’nın kurmay isimlerinin de içinde yer aldığı bir grubun ülkeyi terk etmesi, yeni bir istihbarat teşkilatının kurulmasını ya da Teşkilat-ı Mahsusa isminin değişimini zorunlu kılmaya başlamıştı. Bu kapsamda ülkenin her bölgesine dağılmış olan eski Mahsusacılar toparlanacak ve Anadolu’daki yerel cemiyet ve savaşçı fedailere silah takviyesi yapılacak, İstanbul ve çevresinde faaliyete geçen Rum çeteleri etkisiz hale getirilecekti. Bu amaca ulaşmaya yönelik kurulan cemiyetlerin başında direniş ve istihbarat grubu olarak faaliyete geçen “Karakol Cemiyeti” gelmekteydi.

Enver Paşa’nın, Hüsamettin Ertürk’e ilettiği talimatta ismi geçen ve kurulması planlanan Umum Âlem-i İslam İhtilal Teşkilatı ismine ve yurtiçinde herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır. Bu teşkilatın yerine 13 Kasım 1918 tarihinde İttihatçılar ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın önde gelen isimlerinin önerisi ve Talat Paşa’nın direktifiyle ‘Karakol’ adında yeni bir gizli servis kurulmuştur.

Hüsamettin Ertürk, Karakol Cemiyeti’nin kuruluşunu şöyle anlatmaktadır:

“Büyük Harbin son senesi ve son aylarında bir günde, Kuruçeşme’deki Enver Paşa’nın yalısında, giderayak Talat Paşa’dan talimat alan İttihatçıların Meşhur Kara Kemal’i, gene eski ittihatçılardan Erkfin-ı Harp Miralayı Kara Vasıf Bey’i evine gizlice davet etmiş ve kendisine; “Vası!” demişti, Talat Paşa’dan giderken aldığım emir mucibince, ittihatçılıkta sebat edecekler, gizli bir teşekkülle birbirlerine bağlanmalı ve bir parola kabul ederek bu suretle birbirlerini tanımalıdırlar. Paşa ile aramızda “Karakol” kelimesi takarrür etmişti. Bu isim her ikimizin isimlerinin başında “Kara” harfi müşterekti. “K.G.” şeklinde kısaltırsak,

hem Paşa'nın dediği olur; hem de ikimizin remzini ihtiva etmiş bulunur; ne dersin?"

Talât Paşa'nın direktifiyle kurulan Cemiyet'in merkez heyetinde Baha Sait Bey, Kara Vasıf Bey, Refik İsmail Bey, Galatalı Şevket Bey, Kemalettin Sami Bey, Edip Servet Bey ve Ali Rıza Bey gibi isimler yer almaktaydı. Yeni teşkilata üye olmak için bazı şartlar da belirlenmişti. Önemli şartlardan biri Siyah bir Türk Bayrağı'na sarılı Kur'an üzerine yemin etmektir. Bu yemini etmeyenler Karakol Teşkilatı'nda yer alamamaktaydı. İçine kapanık ve katı uygulamalarıyla isminden söz ettirmeye başlayan teşkilat, kendi bireylerinin talimatsız infaz yetkisine sahip olmasını istemiş ama bu istek Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas Kongresi'nde reddedilmiştir. Bu karardan sonra Milli Mücadele'yi yürüten komutanlarla aralarında görev ve yetki karmaşası yaşanmaya başlamış, Milli Mücadele'ye katılmak isteyen gençleri engellemeye çalışmışlardır. Teşkilatta yer alan birçok isim Mustafa Kemal Paşa gibi düşünmüyor, teşkilat üyelerinin hukuk dışı her türlü operasyonda yer almaları gerektiğini ifade ediyorlardı.

Karakol'un faaliyetlerini savunanlardan biri olan Vasıf Bey'in *"Görünüşte size karşı ama hakikatte sizinle aynı yoldalar"* şeklindeki savunmasına hiddetlenen Mustafa Kemal Paşa; *"Karakol Teşkilatı simgesiyle, talimatıyla ve hatta şahıslarıyla tarafımızdan ilga ve iptal edilmiştir. Bilmem anlatabildim mi? Düşman işgaline karşı vatandaşları çatısı altında birleştiren teşkilat Müdafaa-i Hukuk Teşkilatıdır!"* sözleriyle teşkilatın faaliyetlerinin Milli Mücadeleye zarar vermeye başladığını ifade etmiş ve nihayet Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kararlarını uygulamak için seçilen Heyet-i Temsiliye'nin emri üzerine 16 Mart 1920'de teşkilatın faaliyetlerine son verilmiştir. Cemiyet kapatıldıktan sonra fedai ve üyelerinin bir kısmı Malta'ya sürgün edilirken, kalanlar

Bekirağa bölüğünde işkence odalarında acımasızca konuşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarına son verilen Karakol Teşkilatı'nın yerine 27 Ekim 1920 yılında Kurmay Yarbey Mustafa Bey öncülüğünde "Zabitan Grubu" kurulmuştur. Grup "Karakol Cemiyeti"nin bir uzantısı ve aynı mührü kullanmakla birlikte yeni bir örgütlenmeye gitmiş ve bazı yapısal değişikliklere uğramıştır. Zabitan grubu daha çok iç istihbarat, silah temini ve sevkiyat faaliyetleri için düşünülmüş ama istenen verimliliği bir türlü yakalayamamıştır. Yüzbaşı Emin Ali Bey, Bekirağa bölüğünde İngiliz İşgal Polisi tarafından tutuklu bulunan Kara Vasıf Bey'den örgütün mührünü ve şifre anahtarını alarak, teşkilatı yeniden toparlanmak istesede başarılı olamamıştır. Grupta yer alan kişilerin tamamına yakını İttihat ve Terakki üyesi olması, endişeleri de beraberinde getiriyordu. İlerleyen süreçlerde Karakol Teşkilatı'nın uygulamalarını aratmaya başlayan "Zabitan Grubu" üyeleri halk içinde kimliğini ifşa eder duruma gelmiştir.

Özellikle elinde Cemiyet'in mührüyle mühürlenmiş bir belgeyle görülen İngiliz ajan Hintli Mustafa Sagır'ın Yarbey Kemal Bey ile hareket ederek 11 Aralık 1920 tarihinde Ankara'da Atatürk'e bir suikast girişiminde bulunacağını anlaşılmaması üzerine tutuklanarak idama mahkûm edilmesi ve grup mensuplarının kendilerini ifşa etmeleri sebebiyle grubun varlığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu durumu fark eden Yarbey Mustafa Bey Zabitan Grubu'nun kısa süren macerasına Eylül 1921'de son verip, çalışmalarına "Yavuz Grubu" adı altında sürdürmeye başlamıştır.

Grubun en önemli görevi, Kuvâ-yi Milliyecilere çeşitli kaynaklardan haber toplamak ve İstanbul'da askerî depolara baskınlar düzenleyip ele geçirdikleri silah ve cephaneyi Anadolu'ya ulaştırmaktı. Erkân-ı Harp Kaymakamı Muğlalı Mustafa Bey'in

başkanlığındaki örgüt, Kurtuluş Savaşı sırasında görevlerinden dolayı özel bir öneme sahipti. 1921'in başlarında Ankara Hükûmeti, Ankara'ya İngilizler hesabına casus gönderdiğinden kuşku lanarak örgütle ilişkisini kestikten sonra önemini yitirdi.

Hamza-Felah Grubu

İstanbul'un ikinci kez işgal edildiği 16 Mart 1920'den sonra İstanbul hükûmetine zorla kabul ettirilen Sevr Antlaşması Ankara'daki Büyük Millet Meclisi tarafından sert bir dille kınanmış ve antlaşmayı tanımadığını ilan etmişti. Misak-ı Milli kararlarına aykırı olan bu antlaşma Türk milletine yaşama hakkı tanımayan ve Türk vatanının parçalanmasını öngören maddeler içermekteydi. Antlaşma sadece Ankara'da değil, ülkenin bütün bölgelerinde rahatsızlıkla karşılanıyor, artan bireysel tepkiler soluğu Mustafa Kemal Paşa'nın yanında alıyordu. Yüzbaşı Neşet Bey, İstanbul'un işgali ve Türklerin yok oluşuna seyirci kalamayan cesur Türk subaylarından sadece biriydi. Neşet Bey, İstanbul'un işgalinden önce "Molteke" isimli gizli bir teşkilat kurarak İtilaf Devletlerine karşı gerilla ve istihbarat çalışmaları yürütmüş bir isimdi. Bu kez teşkilatı genişletmek, üye sayısını artırmak ve resmi bir kimliğe kavuşturmak düşüncesindeydi ama bu amacını yerine getirebilmesi için mutlaka Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmesi gerekiyordu.

Neşet Bey Anakara'ya gitmiş, grubun amaçlarını ve bundan sonra neler yapılması gerektiğini Atatürk'e anlatmıştı. Kemal Paşa'dan olumlu yanıt alan Neşet Bey İstanbul'a döndüğünde, Miralay İsmet Bey'in şu; *"Riyâsetiniz altında Anadolu'ya eşhâs ve malzeme göndermek ve istihbârât yapmak üzere İstanbul'da*

mahrem bir teşkilâtın kurulması lüzumu görülmüştür. Muktezâsının ifâsını rica ederim,” telgrafıyla karşılaşmıştı. Şartlar tamamı, sadece bir toplantı yaparak grubu resmen duyurmak kalmıştı. Yüzbaşı Şakir Muzaffer Bey, Neşet bey ve grubun birçok ismi bir araya gelerek Felâh Grubu’nun ilk teşkilâtı ve çekirdeği sayılacak olan Hamza Grubu’nun faaliyetlerine 23 Eylül 1920 tarihinde başladığını hazırlamış olduğu programla Kemal Paşa’ya iletmişti.

Hamza grubunun faaliyetlerine geçmeden önce, grubun kim tarafından ve kimin talimatıyla kurulduğu yönünde bir tartışmanın olduğunu hatırlatmak isteriz. Grubu kendisinin kurduğunu iddia eden isimlerden biri, Ekrem Baydar Bey’dir. Ekrem Bey’in ifadesine göre, istihbarat grubunun kurulması için kendisinin Mustafa Kemal Paşa’ya yazı yazdığı ve Kemal Paşa’nın da bu yönde olumlu görüş bildirmesi üzerine grubu kurduğunu ifade etmektedir. Bir diğer iddia sahibi de Fevzi Paşa’dır. Her iki iddia sahibine ilişkin kaynaklar incelendiğinde yanlış ve eksik bilgiler olduğu gayet açıktır. O yüzden biz, Neşet Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasında geçen kuruluş görüşmesini kabul ediyor, Felah Grubu’nun Neşet Bey tarafından kurulduğu kanaatine varıyoruz. İstihbarat çalışmalarında kullandıkları bazı şifrelerin İngiliz istihbaratının eline geçtiğini düşünen Grup, 15 Aralık 1920 tarihinde isim değişikliğine gitmiş ve bu tarihten sonra “Mücahid” ismini, Şubat 1921’den itibaren “Muharip” ve son olarak 31 Ağustos 1921’de de “Felah” olarak değişime gidip, faaliyetlerine bu isim altında devam etmiştir.

İlk başlarda kısıtlı imkânlarla faaliyetlerine başlayan grubun sadece üç şubesi ve altı üyesi bulunmaktaydı. Her şubenin ayrı bir parolası mevcuttu. Propaganda faaliyetleri yürüten birinci şubenin kod adı **Yıldız**, Subay sevkியatıyla uğraşan ikinci şubenin parolası **Ay**, mühimmat sevkியe uğraşan üçüncü şubenin kod adı **Güneşti**. Şubeler istihbarat ve espionaj faaliyetlerinin yanı sıra,

sevkiyat, eleman temini ve propaganda gibi çalışmaları da beraber yürüttüğü için zorlanmaya başlamıştı. Bu durumu fark eden Yüzbaşı Neşet Bey, Ankara hükümetine başvurarak İstanbul'da kendileriyle çalışmasında sakınca olmayan güvenilir kişilerin isimlerini talep eder. Neşet Bey'e göre, İstanbul'da görev yapan üst düzey birçok yönetici işgalci devletlerin emrine girmişti ve bu isimlerle görüşmek deşifre olmalarına sebep olabilecekti. O yüzden Ankara ile ilişkide olan kişileri bilmek ve bu kişileri gruba dahil etmek en mantıklısıydı.

Yüzbaşı Neşet Bey'in Ankara hükümetine göndermiş olduğu Eylül 1920 tarihli talep raporunun özgün hali şu şekildeydi;

"Binâenaleyh sadâkâtları Ankaraca sabit olmuş ve bâlâdaki vezâ'îfimizle alâkâdâr belli başlı birkaç zevâtın hüviyetlerinin bizlere iş'ârı pek ziyâde mühim ve matlûbdur. İşlerin şumûl ve vus'âtına mebni birkaç adamla tedvîr-i ûmûr, hâl-i hâlde gâyr-ı kâfî bir teşebbüs olur. Yeniden insanları tecrübeye kalkmak derece-i i'timâdlarını anlamak için ise zaman gâyr-ı müsâ' iddir. Bu sebeble zevât-ı mu'mâileyhimânın hüviyetlerinin müstâ' çelen iş'ârı müsterhâmdır. Bunlarla derhâl tevhid-i mesâ'îye teşebbüs edilecektir..."

Aslında grubun acilen ihtiyaç duyduğu konu istihbarat hususuydu. Çünkü espionaj ve kontrespiyonaj görevlerinde kullanılacak güvenilir eleman bulmak imkânsız hale gelmişti. Yukarıda da değindiğimiz gibi grup, bu eksikliği kendi başına karşılamamanın tehlike arz edeceğinin farkındaydı. Böyle bir durum açığa çıkmalarına ve dolayısıyla yakalanmalarına neden olabilecekti. Bu sebeplerden dolayı Ankara'nın kendilerine bildireceği isimler eleman bulmalarını kolaylaştıracak, daha aktif hale gelebileceklerdi.

Nihayet Ankara'dan detaylı bir rapor gelmişti. Raporda kurulması gereken yeni birimlerin ve bu birimlere başkanlık yapacak

kişilerin isimleri yazılıydı. Ankara'nın kurulmasını istediği birimler şunlardı:

İstihbarat: Özellikle muhbirlik ve propaganda yapacak kişilerden oluşan bir birim.

Kıtaât-ı Fenniye: Telsiz, telgraf, telefon ve diğer haberleşme malzemelerinin temin edilmesi hususlarında faaliyetler.

Muâmelât-ı Zâtiye: Casus ve asker temini ve bunların Anadolu'ya sevki.

Mühimmat: Milli mücadele kapsamında gerekli olan silah ve mühimmatın temini ve nakli.

Levazım: Çalışmaların finansını karşılayacak kaynakların bulunması ve envanterin tutulması görevleri.

Yüzbaşı Neşet, vakit kaybetmemiş bu kişilerle irtibata geçerek yeni birimleri kurarak faaliyete geçirmişti. Bu birimler arasında en dikkat çekici olanı "İstihbarat-Propaganda" birimiydi. Birim temin ettiği ajanlarıyla gizli toplantılar düzenliyor, işgal kuvvetlerine karşı halkı bilinçlendiriyordu. Toplantılara katılan birçok Türk genci daha sonra grup bünyesinde çalışmaya başlıyor, gönüllü muhbirlik yapıyordu. Zamanla Milli Mücadele'nin İstanbul ve Ankara arasındaki köprüünün önemli bir ayağı olmaya başlayan Felah Grubu, İstanbul yönetimine yerleştirdiği ajanlarla hem İstanbul'un hem de İtilaf Devletlerinin hamlelerini önceden tespit ediyor, hazırladığı istihbarat raporlarını Ankara'ya gönderiyordu. Bu raporlarda İstanbul yönetiminden bazı askerlerin ve idarecilerin İngilizlerle işbirliği yapmış olmaları ve yine onlar adına casusluk yapıyor olmaları Ankara'yı hem üzüyor hem de endişeye sevk ediyordu. 4 Ekim 1923 yılına kadar çalışmaları devam eden grup, aynı tarihlerde faaliyetlerine son vermiştir.

Müdafaa-i Milliye İstihbarat Teşkilatı (Mim Mim)

İkmal ve yardım cemiyeti olarak 1921 yılının başlarında İstanbul'da kurulmuş olan Müdafaa-i Milliye'nin bu tarihten önceki varlığı ve faaliyetleri hususunda bazı hatırlatmalar yapmak gerekmektedir. Her ne kadar bu konuda kesin ifadeler bulunmasada, biz bunu tamamen gizli ilkeler üzerine oturtulmuş olmasına dayandırmaktayız. Dolayısıyla gizli olan bir grup hakkında resmi beyanlar dışında, ancak yaşanmış hadiselerden yola çıkarak Müdafaa-i Milliye'nin 1921 öncesi faaliyetlerinin var olup olmadığını analiz edebiliyoruz. Bu anlamda İstanbul'un fiili olarak işgal edildiği sıralarda, İttihatçı birçok unsurun bir araya geldiği ve bir dizi toplantı düzenlenmiş olduğu kesindir.

Temelinin İstanbul'un 13 Kasım 1918 işgaline dayandığı ve bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale Savaşı'ndan tanıdığı Topkapılı Kabadayı Mehmet'i işgalcilere karşı direnişe geçirdiği yönünde bazı kaynaklar bulunmaktadır. Buna göre, M.M isminin henüz duyulmadığı dönemlerde ilk direnişin başrolünde Topkapılı Mehmet ve Topkapılı Mehmet'in mahalle ve İstanbul genelinden tanıdığı kabadayılar bulunmaktaydı. Topkapılı'nın evinde gerçekleşen toplantılara katılımlar her geçen gün artmış, Yüzbaşı Emin Ali Bey, Deniz Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey ve Polis Müdürü Sarazlı Ahmet Niyazi Bey'de yer almaya başlamışlardı.

Topkapılı Mehmet direnişin ilk adımını, Milli Mücadele ruhunun kabarmaya başladığı 13 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa'nın "*Arkadaşlar bu millet asla uşak olamaz!*" desturuyla atmış, Kurtuluş mücadelesine katılacak cesur Türk gençleri etrafında toplamaya başlamıştı. Milli Direniş İstanbul ve Anadolu'nun bütün bölgelerinde yayılıyor, katılımcılar artıyor, yeni silah ve paraya ihtiyaç duyuluyordu. Mustafa Kemal Paşa, grubun duyuru-

rulması gerektiğine karar vermiş ve tarih sayfaları 1921 yılının ilk aylarını gösterdiğinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi'nin bilgisi dahilinde Müdafaa-i Milliye'nin kuruluşu için harekete geçmişti.

Karakol Cemiyeti'nin kapatılması üzerine İstanbul'da milli teşkilatlar açısından bir boşluk doğmuş, işgalci kuvvetler karşısında İstanbul'un ve Müslüman halkın korunması ve Anadolu'ya silah, cephane takviyesi yapabilecek gizli bir oluşumun kurulması zaruri hale gelmişti. Her ne kadar bu boşluk Topkapılı ve arkadaşları tarafından doldurulmaya çalışılmışsada söz konusu tehlikeleri önceden gören İttihat ve Terakki'nin kalan gizli isimleri bu yönde çalışmalar başlatmış ve Karakol Cemiyeti'nin devamı niteliğinde olan Müdafaa-i Milliye'nin kurulmasına karar vermişti. Bu amaçla 1921 yılının başlarında İstanbul'da kurulmuş olan Müdafaa-i Milliye, ikmal ve yardım cemiyeti olarak düşünülmüştür. Anadolu'da yürütülen Milli Mücadeleye silah, cephane, fedai takviyesi ve ayrıca birliklerin faaliyetlerini ve ikmalini kolaylaştıracak istihbarat çalışmasıyla birlikte, Milli Mücadeleye katılım propagandası yapmak da grubun görev alanında sayılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşı'nda emrinde olan ve hatta kendisine çavuşluk rütbesi verdiği Topkapılı Mehmet'e Müdafaa-i Milliye'yi kurma talimatı vererek o güne kadar isimsiz olarak yürütülen istihbarat çalışmaları bu isim altında faaliyetlerine devam etmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa ve Karakol Cemiyeti'nde önemli vazifelerde bulunmuş olan Topkapılı Mehmet ve Kaymakam Hüsamettin Ertrük'ün kuruculuğunu üstlendiği Müdafaa-i Milliye'nin İstanbul başkanlığını yine Topkapılı Mehmet, Ankara temsilciliğini ise Kaymakam Hüsamettin üstlenmişti. Teşkilat bir süre sonra Müdafaa-i Milliye isminin yerine kısaltılmışı olan Mim Mim ya da daha kısası olan M.M adını kullanmaya başlamıştır.

Mim Mim'i diğer grup ve cemiyetlerden ayıran en önemli özelliği istihbarat konusunda uzman ajanlardan oluşmasıydı. Teşkilatın başlıca faaliyet alanını ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İstanbul Hükümeti, ordusu ve Anadolu'da istihbarat,
2. İtilaf kuvvetlerinin arasına sızarak casusluk,
3. İşgalci devlet askerlerini rehin almak suretiyle istihbarat sağlamak,
4. Anadolu'ya silah ve cephane sevkiyatı,
5. Milli direnişe adam kazanmak ve bu kapsamda propaganda yapmak,
6. Baskın, sabotaj ve para temini.

Topkapılı Mehmet Bey, istihbarat faaliyetleri dışında Ankara'ya silah ve adam taşıma, sabotaj, adam kaçırma, adam temin etme, intikal ve saldırı gibi önemli operasyonları da cemiyetin görev alanına dahil etmişti. Bu kapsamda oluşturulan silahlı birimler Müslüman halkını, Rum ve Ermeni saldırılarından koruyor, İngilizlerle işbirliği yapmış Padişah ve komutanlar tespit ediyor, İngiliz ajanlarının sızdığı kurum ve grupların içine girilerek raporlar hazırlanıp, Kemal Paşa'ya iletiliyordu.

Mim Mim'in yürüttüğü kurtuluş mücadelesinden etkilenen her yaş ve meslekten gönüllüler cemiyete katılıp işgalci kuvvetlere karşı direniş gösteriyor, İstanbul ve Anadolu'da silahlı mücadele yürüten fedailere istihbarat dahil her konuda destek sağlıyorlardı. Milli Mücadele ruhuyla toplanan her birey temin ettiği, satın aldığı, işgalci askerlerden saklayabildiği ya da baskınlar sonucu elde ettiği silah ve mühimmatlar camiilerin bodrumlarında depolanıyor, daha sonra ihtiyacı olan yurdun dört bir yanındaki cephelere dağıtımı yapılıyordu. Ayrıca, işgalci devletlerin düzenledikleri balo, yemekli toplantı ve kutlamalara katılan Türk ajanlar bu sayede samimiyet kurdukları bürokrat ve komutanlardan sızdırdık-

ları gizli bilgilerle yeni strateji ve hedefler belirliyorlardı. Elde edilen bu bilgiler milis güçlerinin kullanması gereken güvenli ve risksiz yol güzergahlarının belirlenmesinde son derece yararlı oluyor, bu sayede İstanbul'dan Anadolu'ya yapılacak olan silah, insan ve cephane intikalini güvenli hale getiriyordu.

Mim Mim ajanları ve teşkilatın fedai biriminin ortaklaşa düzenledikleri önemli operasyonlarında biri, Fransızların güvenliği ni sağladığı İstanbul hükümetine ait cephaneliğe düzenlenen baskın olmuştur. İşgal sonrası İstanbul hükümetine ait cephaneliklerin güvenliği Fransız askerleri tarafından sağlanmaya başlanmıştı. Söz konusu cephaneliklerden biri M.M ajanlarının hedefinde olup, sürekli gözetim altında tutuluyordu. Çünkü milli mücadele kapsamında ihtiyaç duyulan silah ve mühimmatın temin yollarından biri de düşman kuvvetlerine ya da İstanbul hükümetine ait cephaneliklerin ele geçirilmesinden sağlanıyordu. Bu kapsam da M.M ajanları bölgenin ve cephanelik çevresinin müsaitliğine karar verdikten sonra baskın düzenlenmiş ve bu baskında binlerce tüfek, makineli ve bu silahlara ait yüz binlerce mermi ele geçirilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu olaydan sonra teşkilat hakkında hırsızlık iddiası ortaya atılmış olsada, Topkapılı Mehmet işgalci devlet cephaneliklerinden elde edilen silahların ülkenin kurtuluşu adına yapılmak zorunda olduğunu; *“Depolardan silah çalma işini üzerime alıyorum. İstanbul'un bütün tanınmış hırsızları, yankesicileri benim emrimdeler. Bu insanlar hırsızdırlar, yankesicidirler ama aynı zamanda sizin kadar, benim kadar vatanseverdirler.”* sözleriyle ifade etmiştir.

Mim Mim ajanları sadece depolara baskın düzenlemek suretiyle silah temin etmiyor, aynı zamanda dış ülkelere silah ve mühimmat satın alma yoluna da gidiyordu. Fransız ve İtalyan silah tüccarları bu konuda iyi kaynaklardı. Ve nitekim Fransız is-

tihbarat raporunda, bir Türk ajanının yüz bin adet Lebel, Mauser ve Mannlicher tüfeği için, bir İtalyan firmasına başvurduğu, ön ödeme için yüz seksen bin Türk Lirası yatırdığı ve perde arkasında Mustafa Kemal Atatürk'ün olduğu bildiriliyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922'de kabul ettiği 308 numaralı "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, hukuku hâkimiyet ve hükümdarının mümessili hakikisi olduğuna dair" adlı karnamesiyle, padişahlık geleneği Türk yönetim sisteminden tamamen kaldırılmak suretiyle tarih sayfalarına gömülürken, 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Konferansı sonrasında da Türk ulusunun gerçek temsilcisi olarak T.B.M.M Türk siyasal hayatına dahil oluyordu. T.B.M.M kurulmasıyla birlikte işgalci kuvvetler ve onlarla işbirliği yapmış olan bazı hükümet yöneticileri canını kurtarıp telaşına düşmüşken, Mustafa Kemal Paşa'nın şanlı ordusu 6 Ekim 1923'de İstanbul'a giriş yapmış, aynı gün Mim Mim'in faaliyetleri son bulmuştur.

Topkapılı Mehmet ve Mustafa Kemal Atatürk uzun zamandır görüşmemişlerdi. Kader bu kez onları düşman işgalinden kurtardıkları İstanbul'da karşılaştırıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Topkapılı'ya bakıyor ve kendisine İstanbul Mebusluğunu ve T.B.M.M kararıyla maaş bağlanmasını teklif ediyordu. Topkapılı kendisine önerilen teklifleri tarihe geçecek şu cümleyle reddediyordu:

"Ben bir şey yapmadım. Vatanım için, Mustafa Kemal Paşam için üzerime düşen görevi yerine getirmeye çalıştım. Hizmetleri gerçekleştiren arkadaşlarımdır. Ben buna layık değilim. Hayır, bana bunu yapamazlar."

İstiklal madalyası ise ödüllendirilen, Mebusluk ve emeklilik maaşını kabul etmeyen koca yürekli Topkapılı Mehmet, Haziran 1932'de hayata gözlerini yumuyordu.

Atatürk'ü Takip Eden İngiliz Casuslar

Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık adına yürüttüğü Milli Mücadele Hareketi'nin önemli boyutlara ulaşır, Türkiye'nin her bölgesine sıçramış olması, Büyük Britanya'yı rahatsız etmeye başlamış ve bu kapsamda ajanlarını İstanbul'un farklı noktalarına yerleştirmişlerdi. İngilizler içine kapalı ve kendilerine biat eden bir Osmanlı'dan yanaydılar. Ancak, Mustafa Kemal'in Anadolu dahil birçok bölgede Kurtuluş Mücadelesi'ni başlatmasını bir tehdit olarak görmeye başlayan İngilizler, 1919 yılından itibaren amaçlarına İstanbul'un farklı noktalarına ve farklı meslekler adı altında görevlendirdikleri ajanlarıyla ulaşmaya çalışmışlardır.

Dönemin (1916-1922) İngiliz Başbakan'ı David Lloyd George, Türk toprakları ve Türklerin geleceği için uyguladığı planı şöyle tanımlıyordu:

“Türkleri Orta Asya'ya sürmek Avrupa için bir mecburiyettir Yunanlar, Doğu Akdeniz'de geleceğin milletidirler. Büyük Yunanistan, İngiliz İmparatorluğu için paha biçilmez bir kazanç olacaktır. Doğu Akdeniz'in en önemli adaları onlarındır. Bunlar, Süveyş Kanalı Yolu ile bizim Hindistan, Avustralya ve Uzakdoğu'ya giden ulaştırma yollarımız üzerinde bulunan tabii deniz üsleridir. Eğer onlara milli yayılışları devrinde sağlam bir dostluk gösterirsek, İmparatorluğumuzun birliğini sağlayan büyük yolun başlıca koruyucularından biri olurlar.”

İngiliz Başbakan Lloyd George'nin hayal ettiği parçalama projesi bozulunca, bunun sebebi olarak Atatürk'ü gösterecek ve *“İnsanlık tarihinde dâhiler pek ender görülür. Fakat ne acıdır ki, Tanrı, bir dâhiyi Türkiye'de dünyaya getirdi ve biz onunla karşılaşmak zorunda kaldık. Mustafa Kemal gibi bir dâhiyi yenmemiz imkânsızdı,”* diyecekti.

İngiliz dış istihbarat birimi MI6'nın Devlet-i Aliyye'ye ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaptıkları istihbarat faaliyetlerinin de yer aldığı arşivleri inceleyen İrlandalı Profesör Keith Jeffrey, bu inceleme esnasında dikkatini çeken konuların başında Atatürk'ü izleyen İngiliz ajanlarının hayatları olmuştur. Profesör Jeffrey göre, "007 James Bond" karakteri Atatürk'ü izleyen ünlü İngiliz ajan Wilfred Dunderdale'dan esinlenerek yaratılmıştır. İrlandalı Profesörün bu tezine destek "Bond" karakterini yaratan film yapımcısı Ian Fleming'den gelmiştir. Ajan Dunderdale'nin arkadaşı olan Fleming'in o dönemlerdeki çalışmaları bizzat Wilfred Dunderdale'in ağzından duyduğunu ve böylece "Bond" karakterini yarattığını ifade eden Queens Üniversitesi'nin ünlü profesörü Keith Jeffrey, MI6'nın çalışmalarına yönelik verdiği başka bir röportajında; *"Benim bu dediğimi ilk ağızdan James Bond karakterinin yaratıcısı olan Ian Fleming doğruladı. James Bond'u Mustafa Kemal'i 1920'li yıllarda izleyen Ajan Dunderdale'den esinlenerek yarattığını kendisi de belirtti,"* demek suretiyle düşüncesinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Kraliyet Donanması'nda asker olan ve yaptığı boks müsabakalarından ötürü kendisine "Biffy-Tuvalet" lakabı takılan Dunderdale, 1909-1949 yılları arasında İngiliz Gizli Örgütü adına çalışmıştır. Dunderdale'nin MI6 ajanı olarak aldığı ilk görevlerden biride üç yıl boyunca Atatürk'ü ve Atatürk'e yakın isimleri takip etmek olmuştur. 1920-1923 yılları arasında Atatürk'ü takip eden İngiliz ajan sadece Wilfred Dunderdale'nden ibaret değildi. Dunderdale dışında Atatürk'ü markaja alan ve bu kapsamda suikast girişiminde bulunan diğer İngiliz ajanları ise şunlardı:

- Ajan RV/5-Terzi Mehmet
- Ajan JQ/6-Kahveci
- Ajan Parsifal-Mustafa Sağır

Atatürk'ü yakın takibe alan İngiliz casuslarından Parsifal kod adlı Hindistan Peşaver Vilayeti doğumlu Mustafa Sağır en tehlikeli olanıydı. İngiliz istihbarat örgütü adına ajanlık yapan Mustafa Sağır, Afganistan'da başarılı istihbarat çalışmalarına imza attıktan sonra Atatürk'ü takip etmesi ve sonrasında suikast yapması için İstanbul'da görevlendirilmişti. Şimdi İngiliz ajan ve suikastçı Parsifal kod adlı Mustafa Sağır'ın İstanbul'a gelişine ve suikast sürecine bakalım.

Parsifal'ın Atatürk'e Suikast Girişimi

Hindistan'ın İngiliz Büyükelçisi oturduğu binanın penceresinden bahçede oyun oynayan çocukları izlediği bir sırada giyim ve davranışlarıyla diğerlerinden farklı olduğunu hissettiği bir çocuğa gözü takılır. İsminin Mustafa Sağır olduğunu öğrenen İngiliz yetkililer çocuğun ailesiyle konuşarak eğitimini üstlenmek istediklerini teklif ederler. Ailesinin onayını alan İngilizler Mustafa Sağır'ı Londra'daki bir kasabada bulunan özel bir okula yerleştirirler. Daha sonra Oxford'daki Lincoln Koleji'ne giden Sağır, burada dört yıl öğrenim gördükten sonra diplomasını alarak Hindistan'a dönmüştü. Kendisine İngiltere'ye sadık kalacağına, kralın taç ve tahtı tehlikeyle karşılaştığı takdirde hayatını bile feda etmekten çekinmeyeceğine yönelik Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ettirilen Sağır, bir süre sonra İngiliz ajanı olarak Afganistan'a gönderilmiştir. Burada İngilizler adına büyük başarılar elde eden ajan Sağır'a Kraliyet tarafından "Üstün Kraliyet Madalyası" verilerek "Sir" unvanına layık görülmüştür.

Temmuz 1920 başlarında özel bir savaş gemisiyle İstanbul'a gönderilen Mustafa Sağır, MI6 tarafından İstanbul Aksaray'da duvarları Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk Paşaların resim-

leriyle donatılmış bir eve yerleştirilir. Sağır, Kuva-yi Milliye rolünde mahalledeki gençleri etrafında toparlamaya çalışınca, İngiliz istihbaratı önceden hazırladıkları senaryo gereği Sağır'ı tutuklamış ama bir süre sonra serbest bırakmıştır. Sağır'ın İngilizler tarafından tutuklanmış olması Türklerin güvenini kazanmasına vesile olmuş, 15 Kasım 1920'de İstanbul hükûmetine müracaat ederek, sekiz gün sonra istihbarat zabiti Şevket imzalı, Ay Yıldız mühürlü, fotoğrafı *"fevkalade şayan-ı itibar edileceğine dair"* bir kimlik kartı almayı başarmıştır.

Bir süre Ankara Hürriyet otelinde kalan ajan sağır, Dahiliye Bakanı Adnan Bey tarafından Otel'den alınmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına çıkarılmıştır. Sağır'ı birkaç dakika dinleyen Mustafa Kemal Paşa, konuşunun güvenilir olmadığını fark eder. İçerdekiler odayı terk ederken kapıdan çıkmakta olan Dahiliye Vekili Adnan Bey'i yanına çağıran Mustafa Kemal Paşa, kendisine *"Bu adam casus"* der.

Atatürk'ün diğer ülke milletvekilleri ve bürokratlarıyla yaptığı bütün görüşmeleri İngiliz istihbarat teşkilatına ulaştıran ajan Parsifal'ın hazırlamış olduğu bir rapordaki satır aralıkları Türk yetkililerin dikkatini çeker. Atatürk'e yönelik suikast planladığı yönünde şüphelerin artmasıyla Türk istihbarat birimleri bu konuyla yakından ilgilenmesi için alanında uzman bir üsteğmeni İstanbul'a gönderir. İstihbarat uzmanı Türk Teğmen yapmış olduğu kısa süreli inceleme ve istihbarat çalışmaları sonucunda Sağır'ın Hindistan'a göndereceği mektuptaki satır aralığında ancak kimyasal bir işlem sonucunda görülebilen Hintçe işaretlerin yer aldığını tespit eder. Mustafa Sağır'ın İngiliz ajanı olduğu yönünde kesin kanıtların elde edilmesi üzerine tutuklanması yapılmış ve 24 Mayıs 1921'de Ankara Karaoğlan (Anafartalar) Meydanı'na kurulan idam sehpasında kararın infazı gerçekleştirilmiştir.

Büyük Taarruz Başlıyor

26 Ağustos 1922’de Büyük Taarruza başlayan Türk orduları Ahır Dağlarını aşarak Ballıkaya mevkiisine ve oradan da Yunan hatlarının gerisine intikal etmeye başlamış, 28 Ağustos Pazartesi ve 29 Ağustos Salı günleri de başarılı geçen taarruz harekâtı sonunda 5. Yunan Tümeni’nin çevrilmesiyle sonuçlanmıştı. Düşmanın çekilme yollarının kesilmesi ve düşmanı savaşa zorlayarak tamamen teslim olmalarını sağlayacak karar ise, durum değerlendirilmesi yapan komutanlar tarafından alınıyordu.

30 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa’nın *“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!”* emriyle harekete geçen Türk ordusu kaçan Yunan ordusunu takip etmeye başlatmış, 1 Eylül’de Uşak’ı, 2 Eylül’de Eskişehir’i, 6 Eylül’de Balıkesir ve Bilecik’i, 7 Eylül’de Aydın’ı ve 8 Eylül’de Manisa’yı geri almayı başarmıştır. 9 Eylül’de de İzmir merkeze giren Türk kuvvetlerinden 4. Alay Komutan Yardımcısı Şerafettin Bey, Konak’a ulaşan ilk Türk ordusu olmuştu. Şerafettin Bey Hükümet Konağı’na girmeye çalıştığı anda yaralanmış ama aldığı bu yaraya rağmen Türk bayrağını konağa asmayı başarmıştı. İzmir’in Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından heyetiyle birlikte çevreyi dolaşan Atatürk, İzmir’in işgali sırasında İngiliz komutanının Türk bayrağını çiğnediği eve ziyaret gerçekleştirmiştir. Ev sahibi Yunan bayrağını ayaklarının önüne serdiği Atatürk’ten *“O, geçmişte hata etmiş. Bir milletin istiklalinin timsali olan bayrak çiğnenmez! Ben onun hatasını tekrar edemem!”* cevabını alıyordu.

10. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA KADIN AJAN VE CEMİYETLERİNİN ROLÜ

**Anadolu Kadınları Müdafaa- i Vatan Cemiyeti Üyeleri
Sivas 1919**

Cemiyetin Kurucu Başkanı Melek Hanım:

*"Hulâsa hemşirelerim, bizim için ya ölüm ya istiklâl!
Bunu düşünerek 'Anadolu Kadınları Müdafaa- i Vatan Cemiyeti'
namı ile sırf seslerimizi, memleketimizi parçalamak isteyenlere
işittirmek için delâletinizle bir cemiyet teşkil etmeye karar
verdik. Bu cemiyet sırf müşterek hukukunuzu
müdafaa edecektir."*

Müdafaa-i Milliye'nin Kadın Casusları

İstanbul'un 1918'de fiilen, 1920 yılında ise resmen işgal edilmesinin ardından Milli Mücadele'ye destek amaçlı yukarıda isimlerini saydığımız birçok cemiyet kurulmuştu. Bu cemiyetler arasında 1919 yılında istihbarat toplamak, propaganda yapmak ve Milli Mücadele ruhunu uyandırmak adına Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti en etkin olan cemiyetlerin başında gelmekteydi. Bu cemiyete yönelik detaylı açıklamayı farklı bir başlık altında inceleyeceğimizden dolayı üzerinde fazla durmuyor, İstanbul'da Müdafaa-i Milliye İstihbarat grubu adına önemli faaliyetlerde bulunan kadın ajanlarımızı tanımaya çalışıyoruz.

İstanbul'da kadınların yürüttüğü istihbarat faaliyetlerini Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin bir uzantısı ya da uyanışı olarak da değerlendirmemiz mümkündür. Müdafaa-i Milliye bünyesinde ve doğrudan Mustafa Kemal Atatürk'e bağlı olarak istihbarat çalışmaları yürüten kadınlar arasında Enver Paşa'nın kardeşi Mediha Hanım, Recep Peker'in kayınvalidesi Şahinde Hanım, Şair Şüküfe Nihal Başar, Hariciye Nazırı Hulusi Bey'in kızları, hanedandan Naime Sultan, Halide Edip ile birlikte Fehime Sultan'da yer almaktaydı. Özellikle Halide Edip ve Fe-

hime Sultan casusluk konusunda çok başarılıydı. Fehime Sultan hakkında yapılacak dedikoduları göze alarak yalısında davetler vermiş, işgal kuvvetleri komutanlarından edindiği bilgileri Ankara'ya ulaştırarak Milli Mücadele'ye son derece önemli katkılarda bulunmuştur. Saray'daki casusluk çalışmaları dikkat çekince hanedanlık tarafından 1924'te apar topar yurtdışına çıkarılmasına karar verilmiştir.

Fehime Sultan-Mim Mim'in Kadın Casusu

Birinci Dünya Harbi'nden sonra yabancı istihbarat ajanları Osmanlı topraklarını mekân tutmuş, adeta dağılan bir enkazdan nemalanmak isteyen aç kurtlar misali her türlü entrikalara başvurmaya başlamışlardı. Bu ajanlar arasında İngiliz ajanlar Lawrence ve Gertrude Bell başrolde oynamaktaydılar. Bu ajanlara karşı varlık göstermeye çalışan Durmuş Bey ve Kuşçubaşı Eşref gibi Türk ajanlarda bulunmaktaydı. Bu süreçte erkek ajanlar dışında kadın ajanlarda önemli vazifeler üstlenmişlerdi. Bu ajanlar arsında yer alan Fehime Sultan dikkat çeken isimlerden biriydi. Peki Fehime Sultan kimdi ve hangi istihbarat faaliyetlerine imza atmıştı?

2 Ağustos 1875 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda dünyaya gelen Fehime Sultan, V. Murad ve eşlerinden Meyliservet Haseki Kadın Efendi'nin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Fehime Sultan dışında iki kızı daha bulunan V. Murad, kızlarını abisi Sultan Hamid'in sarayına gönderir. Burada saray adabıyla yetişen kızlardan Fehime Sultan'ın eğitimiyle bizzat babası V. Murad ilgilenir. Özel hocalardan aldığı derslerle kısa sürede piyano çalmayı ve Fransızca dilini öğrenen Fehime Sultan, ilk evliliğini

1901’de Ali Salih Paşa ile yapar. Ancak bu evliliği geçimsizlik ve mutsuz oluşlarından dolayı 1908’de boşanmayla son bulur. İkinci evliliğini ise gönlünü kaptırdığı ve kendisinden beş yaş küçük olan Mahmud Behçet Paşa ile yapar. Sultandan beş yaş küçük olan Behçet Bey, ordudan ayrılmış iki çocuklu bir yüzbaşydı.

Sarayda bunlar yaşanırken Osmanlı Padişah’ını kontrol altında tutmak isteyen İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması’na dayanarak, 7 Kasım 1918’de dört İngiliz subay ve beraberindeki yetkililerden oluşan bir heyeti Basra torpidosuyla İstanbul’a göndermişti. Bazı memur ve “*Yaşasın İtilaf*” diye bağırın Ermeni ve Rumlar tarafından coşkuyla karşılanan işgalci öncü heyet, İstanbul Hükümeti’nin emriyle Pera Palas ve Tokatlayan otellerinde ayrırtılan seksen odaya yerleştirilir. Hükümet dışında işgalcilere karşı sempati duyan bir grupta işgalcilere hoş gözükme adına Galata rıhtımına, Tophane ve Beyoğlu caddesindeki evlerin balkonlarına İngiliz ve Fransız bayrakları asmışlardı.

İstanbul’un işgal edilmesinden dolayı son derece üzgün olan Fehime Sultan ise o günlerde yürütülen Milli Mücadele’ye hayranlık duymaya başlamış ve ülkenin çıkarları doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa ile hareket etmeye karar vermişti. Fehime Sultan saraya girebiliyor, yabancı diplomat ve asker eşleriyle samimiyet kurabiliyordu. Bu açıdan alacağı görev istihbarata yönelik olmalıydı. Nitekim 1919-1922 yıllarında Topkapı Sarayı’nda elde ettiği istihbaratları Mustafa Kemal Paşa’ya göndermeye başlamıştı.

Artık Kurtuluş Savaşı’nın saraydaki gözü kulağı Fehime Sultan’dı. Cesurdu ve işgalcilere karşı kin doluydu. İstanbul’un işgalini hazmedemiyor, İngilizlerle işbirliği yapan saray komu-

tanlarından nefret ediyordu. Doğduğundan bu yana sarayda olan Fehime Sultan için bu görev vatan sevgisini göstermesi açısından bir olanaktı. Saraya gelen yabancı devlet adamlarının Padişah ile ne konuştuğunu, sarayda olup bitenleri Kemal Paşa'ya bildiriyordu. Damat Ferit'in istihbaratçısı olan Binbaşı Henry ile tanışmış olması, toplayacağı istihbaratın daha yararlı olacağı anlamına gelmişti. Çünkü Henry Padişaha yakınlaşabiliyor, saraya gelen önemli istihbaratlardan haberdar olabiliyordu. Fehime Sultan bunun farkındaydı ve ajan Binbaşı Henry ile yakınlaşmayı başarmıştı. Binbaşı Henry aldığı istihbaratları ve bilgileri şifreli olarak ilgili kişilere bildiriyordu. Fehime Sultan bu şifreleri çözemediği için aynı şekilde Ankara'ya rapor ediyordu. Arık kendisinin de şifreleri çözmesi gerektiğine karar vermiş ve bu amaçla günlerce şifreleri çözmek adına sabahlamıştı. Sonunda amacına ulaşan Sultan, Ankara'ya göndereceği istihbarat şifrelerini çözüp gönderiyordu. Gönderdiği istihbaratlar sayesinde düşman güçlerle işbirliği yapmış birçok Osmanlı askeri, bürokrat ve saraydaki casus Binbaşı Henry deşifre olmuştu.

1924 yılında hanedan ailesinin sürgüne gönderilmesiyle kendisi de kırk dokuz yaşında Nice'de sürgün hayatı yaşamaya başlayan Fehime Sultan, kocasının iş kurmak bahanesiyle kendisinden aldığı paralarından sonra sıkıntı yaşamaya başlar. Kocası artık kendisine bakmıyor, ev ihtiyacını karşılamıyor, hatta eve dahi uğramıyordu. Kısa bir süre sonra işleri iyi gitmeyen kocası hem iflas etmiş hem de anlaştığı Fransız bir kızla kaçmıştı. Bunu duyan Fehime Sultan, içine kapanarak dış dünyayla bağlantısını kesmişti. Tek başınaydı ve hayatını idame ettirecek varlığı da yoktu. Bu yüzden yeterince beslenemiyor ve üzülüyordu. Dirençsiz ve yatağa bağımlı hale gelince vereme yakalanmıştı. İçine düştüğü sefaletten bir türlü kurtulamayan cesur Türk kadın

ajanı Fehime Sultan, tarihler 15 Eylül 1929'u gösterdiğinde hastalığına yenik düşmüş, Naaş'ı Şam'da Yavuz Sultan Selim Camii'ne defnedilmişti.

Halide Edip Adıvar

İnsanlık tarihinden beri sürdürülen istihbarat faaliyetleri kabile halinde yaşayan ve daha sonra birlikte yaşamın çatısı olan devletlerin vazgeçilmez faaliyet alanı olmuş ve bu sayede ülke orduları ve karar alıcıları zaferler elde etmişlerdi. Birçok bölüm ve birime ayrılan istihbarat örgütlerine bağlı önemli birimlerden ve bu birimlerde çalışan ajanların oluşturduğu propaganda birimleri diğerlerine nazaran tecrübe ve uzmanlık istemesi açısından her zaman önemini korumuş ve bu alanla ilgili personel temininde zorluk çekilmiştir. İletişim ve ulaşım alanında zorlukların yaşandığı dönemlerde bu faaliyeti yürütecek istihbarat elamanı ancak gazeteci, yazar, din adamı ve tarihçiler arasından seçilebilmiştir. Osmanlı'da dağılma sinyallerinin güçlü hissedildiği Birinci Dünya Savaşı'na baktığımız zaman, işgalci devletlere bağlı istihbarat ajanlarının bu hususta son derece etkin roller üstlendiğini ve gerek Osmanlı yönetimi ve gerekse Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler arasında ayrılıkçı propaganda çalışmalarını başarılı bir şekilde yürüttüklerini görüyoruz.

Türklerin Birinci Dünya Harbi'nden mağlubiyetle ayrılması, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının halkı Milli Mücadele etrafından toplamasını zorunlu kılmış ve bu kapsam da gönüllü milis grupları oluşturulmuştur. Bu grup içerisinde yer alan kadınların bir kısmı saraya, bir kısmı düşman saflarına sızdırılırken, bir kısmı da halkın içine girerek yaptıkları propagandalarla

Milli Mücadele'nin haklılığını anlatmış, Türk kuvvetlerine adam kazandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda propaganda faaliyetlerine ağırlık vermeye başlayan Ankara Hükümeti, görevi sadece propaganda olan bir birimi devreye sokmuştu. Bu birim de yer alan önemli isimlerinden biri de, 1919 yılında halkı ülkenin işgaline karşı harekete geçirmek için yaptığı konuşmalarıyla zihinlerde yer almış olan Halide Edip'ti.

Kurtuluş Savaşı'nda cephede Mustafa Kemal'in yanında görev yapmış, sivil olmasına rağmen rütbe alarak bir savaş kahramanı sayılmış olan Halide Edip, 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta annesi Eyüplü Nizamizade ailesine mensup Bedrifem Hanım'ı verem hastalığından kaybedince, anneannesi Nakiye Hanım tarafından büyütülmüştür. Okumayı çok seven Halide Edip yaşının küçük olmasına rağmen okula kaydını yaptırmak ister. Ancak yasal yaşa ulaşamadığından dolayı kaydını yaptıramayınca gözyaşlarına boğulur. Çocuklarının üzüldüğünü gören ailesi, Halide'nin yaşını büyütme suretiyle Amerikan Kız Kolejine yazdırmış, ancak sınıftaki bir arkadaşının ihbar etmesi üzerine okuldan uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine özel ders almaktan başka çaresi kalmadığını gören ailesi, ayarladığı öğretmenler eşliğinde Halide'ye özel ders aldırırlar. Kısa sürede İngilizceyi öğrenen Halide Edip, Jacob Abbott'un "Ana" adlı eserini 1897'de Türkçeye çevirince, Sultan II. Abdulhamid'in dikkatini çekmiş ve kendisini 1899 yılında "Şefkat Nişanı" ile ödüllendirmiştir.

Amerikan Koleji'ni bitirdiği 1901 senesinde de kendisinden yaşça büyük olan hocası Salih Zeki ile hayatını birleştiren Halide Edip, ismi 31 Mart vakasında hazırlanan kara listede yer alınca iki oğluyla birlikte Mısır'a gitmek zorunda kalmış, Ekim 1909'da tekrar döndüğü İstanbul'da siyasi içerikli yazılar yazmaya baş-

lamıştır. İzmir'in işgalinden sonra mitingler düzenlemeye başlayan Halide Edip'in Fatih ve Kadıköy'de yaptığı konuşmaları Milli Mücadele açısından adeta bir dönüm noktası sayılıyordu. Özellikle 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi'nde yaptığı tarihi şu konuşmasıyla da efsaneleşmiştir:

"Ey Türk ve Müslümanlar, bugün gözlerimizin önünden öteyi görmeğe mâni olan bir karanlık var; bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir, fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâl ve zafer güneşi, şimdi sapsarı olan benizlerimize taze bir pembelik, ümid ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin ülkesi istiklâlsiz kalamaz; Mithat Paşaların, Nâmık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatani asla hürriyetten mahrum edilemez; gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir bir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız, Türk istiklâl ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim. Vatan behamahal kurtulacaktır."

İyi bir eğitim alan Halide Edip Adivar, Osmanlı'nın son zamanlarından Cumhuriyet'e geçişe kadar olan süreçte elini taşın altına koyan önemli aydınlar arasında yer alır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır ve Lübnan'da bulunan Halide Edip, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesinden sonra, eşiyle birlikte Anadolu'ya geçmeye karar verir. Gizli yollardan gittikleri Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşen Halide Edip, burada Millî Mücadele'nin önde gelen aydınlarıyla da tanışma fırsatı bulur. Bu sırada Millî Mücadele devam etmektedir ve düzenli bir ordu artık zarurî hale gelmiştir. Bir yandan milis güçler toparlanıyor, diğer yandan halkın arasına karışan Türk ajanlar işgalci kuvvetlere karşı uyanış propagandası yapıyordu. Bu süreçte boş durmayan Hali-

de Edip ise yazışmalar, çevirmenlik ve çeşitli büro faaliyetlerinin yanında silah kullanmayı ve ata binmeyi öğreniyordu.

Bu dönemde Müdafaa-i Milliye adına çalışmaya başlayan Halide Edip'in teşkilat içerisindeki görevi propaganda yapmak olarak belirlenmişti. Yüklendiği sorumluluk misyonu, Milli Mücadele ile bağımsızlık uğruna dört koldan mücadele etmesini sağlıyor ve bu kapsamda mitingler, ev ve sokak toplantıları düzenleyerek halkı Milli Mücadele saflarına çağırıyordu. Propaganda faaliyetleri dışında, Anadolu'ya gizlice silâh ve adam kaçırma işlerini de yürütmeye çalışan Halide Edip, aynı zamanda güçlü kalemini Milli Mücadele'nin yaygınlaşması için kullanıyordu. Bu bağlamda Milli Mücadele'ye dair o günün heyecanını aksettiren yazılar yazarak halkın milli duygularının kabarmasını ve bu sayede mücadeleye fiili katılımları sağlıyordu.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan Halide Edip, sağlık sorunları yaşamaya başlayınca Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmış, ülkeye geri döndüğü 1939 yılından hemen sonra (1940) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Edebiyatı Profesörü, 1950'de ise Demokrat Parti'den bağımsız İzmir milletvekili olmuştur. 1954'te siyasetten ayrılarak üniversitedeki görevine dönen Halide Hoca'nın 1955'te eşini kaybetmesi zor günler geçirmesine ve hastalığının tekrar nüksetmesine yol açar. Hastalığa ve yaşının getirmiş olduğu zorluklara daha fazla dayanamayan Halide Edip, 9 Ocak 1964'te hayata veda eder ve İstanbul Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilir. Onlarca eseri bulunan Halide Edip'in, 1918'e kadar olan hayat hikâyesini anlattığı "Mor Salkımlı Ev" ve Millî Mücadele yıllarında yaşadıklarını anlattığı "Türk'ün Ateşle İmtihanı" adlı kitapları önemli eserleri arasında yer alır.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, milli mücadeleye kadınlar vasıtasıyla lojistik destek sağlamak amacıyla vali Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları tarafından Kasım 1919'da Sivas'ta kurulmuş bir müdafaa ve istihbarat cemiyetidir. Hâlâ resmi kimlik kazanmamışken düşman işgalini büyük bir hassasiyet, dikkat ve üzüntüyle takip eden cemiyet zaman zaman yayımladığı protestolarla işgale karşı duruşunu ve milli mücadeleye ruhunu ilan etmişti. Bu kapsamda bir yandan Milli Ordu'ya para ve mal yardımı kampanyaları açan cemiyet üyeleri, diğer yandan savaşa giden erkekler dolayısıyla kimsesiz kalmış kadın ve çocuklara sahip çıkıyor, topladıkları etleri daha önceden belirledikleri ailelere dağıtıyor, hasta çocuklara ilaç yardımı yapıp, ördükleri çorap ve giysileri cephedeki askerlere gönderiyorlardı.

Cemiyet, yukarıdaki faaliyetleri dışında istihbarat ve propaganda çalışmaları da yürütmekteydi. Milli Mücadele cephesine insan kazandırıp, elde ettikleri stratejik bilgileri Ankara Hükümeti'ne gönderiyordu. Bir anlamda Türk istihbarat ajanlarının ulaşamadığı Anadolu'nun en ücra köşesine kadar ulaşan cemiyet üyeleri kadınlar, buralarda yaptıkları propagandalarla gençleri cesaretlendiriyor, milli mücadele saflarına katılmalarını sağlıyordu.

Her ne kadar cemiyetin amacı, milli mücadele kapsamında cephelere maddi ve manevi destek sağlamak anlamında toplantılar düzenlemek gibi görünsede, aslında cemiyet üyelerinin önemli bir kısmı istihbarat sağlayan, propaganda çalışmaları yürüten ve bu yollarla gençleri milli mücadeleye teşvik eden hayati bir vazifeyi üstlenmişlerdi. Çünkü toplantılar da işgal altında-

ki toprakları düşman kuvvetlerinden kurtarmak için kocaları, kardeşleri ve erkek çocukları cephelerde savaşırken, kadınların evde oturmasının milli mücadele ruhuna yakışmayacağını ifade eden cemiyet üyeleri, bu sayede sessiz kalan, bekleyip kaderimize razı olalım diyen yaşlıların, kadınların ve gençlerin ikna edilmesinde önemli rol üstlenip, Milli Mücadele'ye dahil olmalarını sağlıyorlardı.

Cemiyet, o güne kadar yürüttüğü faaliyetlerine resmi bir kimlik kazandırmaya karar vermiş ve bu kararları İrade-i Milliye Gazetesinin 8 Kasım 1335 (1919) Pazartesi günkü on beş numaralı sayısında; *"Sivas hanımları geçen Cuma günü Numûne Mektebi'nde (Çifte Minarenin karşısındaki bahçe içinde iken zamanla yıkılmıştır) toplanarak memleketin bütünlüğünü ve istiklâlini müdafaa uğrunda bütün Anadolu'nun birliği için çalışmak üzere bir birlik kurmuşlardır."* şeklinde yer almıştır. Mustafa Kemal'in Sivas'ta bulunduğu bir sırada yayımlanan gazete haberinde, her meslekten, her ırk ve her dilden kadınların yer alacağı bir oluşumdan söz edilmekteydi. Çok geçmeden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kuruluş haberi kendisine ulaşan Mustafa Kemal Paşa; *"Maksat Vatanı Müdafaadır. Bu teşebbüsün birinciliği şerefini kazandıkları için, Sivaslı Hanımefendilerini tebrik ediyorum."* sözleriyle duyduğu memnuniyeti dile getirir.

Nihayet hazırlanan kuruluş beyannamesi 26 Kasım 1919'da Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım tarafından Valilik Makamına teslim edilmiş, 9 Aralık 1919 tarihinde de başvuru onaylanmıştır. Cemiyetin Sivas Valiliğine verdiği dilekçe:

"Huzûr-i Sâmi-i cenâb-ı Vilâyetpenâhiye

Atufetlû Efendim Hazretleri

Mütekaddim 26 Teşrin-i sâni 335 tarihli beyanname ile keyfiyet-i teşkili arz olunan ve merkez-i idaresi şimdilik Melek Reşit

Hanımefendinin haneleri bulunan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin heyet-i idaresi esâmisinin bir kıt'a listesi ile Cemiyetin mühriyle musaddak iki nüsha nizâm-nâmesi merbuten takdim kılınmış olmakla iktizây-ı nizamîsinin ifâsı hususuna müsaade buyurulması babında emr ü ferman hazret-i menlehi'l-emrindir. 7 Kânun-ı evvel” Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanımın başkanlığında kurulan Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin on altı kişilik yönetim kurulu üyesi bulunurken, üye sayısı birkaç gün içinde sekiz yüz kişiye ulaşmıştı. Geniş kapsamlı bir faaliyet alanına sahip olması ve üyelerin aktif çalışması sonucu Kangal, Viranşehir, Kayseri, Eskişehir, Kastamonu, Erzincan, Amasya, Burdur, Konya, Yozgat, Bolu, Aydın ve Niğde'de şubeleri açılan cemiyetin, 28 Kasım 1919 tarihli Genel Toplantısı'nda konuşma yapan Başkan Melek Hanım şu ifadelere yer vermiştir:

“Muhterem Hemşirelerim! Bugün buraya toplanmaktaki maksadımız, memleketimiz hakkında biraz görüşmek, dertleşmek, ağlaşmak, Cenab-ı Hakka yalvarmak, lazım gelirse Vatanın müdafaa-i için hatta ölüme bile katlanmaktır. Çünkü İstiklâlini kaybeden bir millet, en büyük rahata nail olsa bile artık o memleketin sahibi değildir, esiridir. Bir insan küçük bir evin hanımı olmayı elbet büyük bir evin hizmetçisi olmaya tercih eder. Hâlbuki memleketini kaybetmek, hizmetçilikten de esaretten de güçtür. İzmir'in muvakkat bir işgali esnasında bile dindaşlarımıza ne hakaretler yapıldığını görüyoruz. Hâlbuki biz daha istiklâlini muhafaza eden, parlak bir tarihe sahip olan bir milletiz. Hulâsa hemşirelerim, bizim için ya ölüm- ya istiklâl! Bunu düşünerek 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti' namı ile sırf seslerimizi, memleketimizi parçalamak isteyenlere işittirmek için delâletinizle bir cemiyet teşkil etmeye

karar verdik. Bu cemiyet sırf müşterek hukukunuzu müdafaa edecektir.

Memleketimizin mukadderatı belli olup sulh imza edilinceye kadar bu cemiyet devam edecektir. Memleketimizin muhafazası için ne lazım gelirse her şeyi yapacak, bütün yaptıklarını ve yapacaklarını yine sizi toplayıp haberdar edecek ve reyinizi alacaktır. Kimleri intihap etmek isterseniz memurin ve yerli haremlelerinden intihap ediniz. Yalnız, sizin hukukunuzu mümkün olduğu kadar müdafaa edebilecek liyakatta hanımlar olsun. Maksud-ı teşekkül memleketin müdafaasıdır. Hemen Cenab- ı Hak teşebbüsümüzde muvaffak bil- hayr eylesin. Amin!"

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Yönetim Kurulu'nun, Mustafa Kemal Paşa'ya "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" adıyla bir cemiyetin kurulduğunu bildiren 12 Aralık 1919 tarihli yazısı:

"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reis-i Muhterem Mustafa Kemal Paşa!

Muhterem ve mübeccel kardeşlerimiz!

Sizleri kendimize rehber ittihaz ederek Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil ettik. Nizamnamemizi takdim ile kesb-i mübâhât ediyoruz. On altı kişiden mürekkep bir heyet-i idare-i fa'âleden müteşekkil olan bizler bütün hemşirelerimizi cemiyetimizin âzay-ı tabiiyesinden addediyor ve bir taraftan da kendilerini resmen cemiyetimize kayd ediyoruz. Şu birkaç günlük mesâimizde cemiyetimizin sekiz yüzden fazla âzası mukayyed bulunuyor ve pek yakın zamanda ümid ediyoruz ki Sivas'ta azamızda olmayan hiçbir hemşiremiz kalmayacağı gibi bütün Anadolu'daki hemşirelerimizi de her vilâyette birer müstakil cemiyet teşkiliyle kendimize iştirak ettireceğimiz ümid-i kavîsin-

deyiz. Maksat müdafaa-i vatandır. Biz hemşireleriniz de siz muhterem kardeşlerimizle beraber olacağız yahut beraber yaşamak hakkını kazanacağız ve bugünden itibaren cemiyetimiz muhterem kardeşlerimizin vatanî her emirlerini ifâya bir dakika tereddüd etmeyerek hazır olduğumuzu arz ile bizleri vazifemizde teşcî' edecek ma'nevî müzaheretlerinize dâimen intizâr, eyler nâ-mütenahî hürmetlerimizin kabulünü istirham eyleriz."

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin 12 Aralık 1919 tarihli yazısına verdiği 13 Aralık 1919 tarihli cevap:

"Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i İdare-i Muhteremesine

Cemiyet-i muhteremelerinin teşkilâtına ait nizâm-nâme ve bunun melfûf bulunduğu tezkere-i afîsaneleri Heyet-i Temsiliyece kıraat olundu. Anadolu'nun bilhassa pek büyük inkilâplara muhtaç olan kadınlık hayatında âtiyen pek büyük âsâr-ı terakki ve intibah va'd eden bu şayan-ı takdir teşebbüs, memleketin her türlü selâmet ve saadetini gaye edinmiş olan heyetimizin bihakkan müstelzim-i şükranı oldu. Türk kadınlarının nezaket ve ciddiyet-i mefkureleri şefkat ve uluvv-i cenâb ile memzûc fedakârlıkları bu gibi içtimaî vesilelerle tezahür ettikçe bütün cihan nazarında, husûsiyle Avrupa'nın bize muhalif olan eskâr-ı umumiyesi muvacehesinde müstakbelin asrî bir Türkiyesine vücut verecek kabiliyet-i milliyemizi isbat edeceğinden menâfî '-i millîye ve vataniyede hanımefendilerin de müşâreket-i fikriye ve ruhiyesi memleket namına mucib-i iftihadır. Fazilet ve fedakârlık gibi meziyetlerin sevâik-i ahlâkiye ve mâneviyesi meyânında kadınlığın ve ona ait hissiyatların pek büyük bir mevkie olduğuna nazaran hanımları-

mızın mesâi-i milliyede metanet ve ciddiyetle terakkileri erkekler için medâr-ı teşvik ve ensâl-i müstakbele için de nümûne-i imtisal olacaktır. Bundan dolaydır ki Sivas hanımlarının gösterdiği şu fedakârlığı bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkezlerine ta'mîm ederek bütün Türk hanımlarının da aynı eser-i hamiiyeti ibraza davet olunmasını muvafık bulduk. Bilumum Anadolu hanımları tarafından derhal kabul edileceğine emin olduğumuz bu teşebbüsün birinciliği şerefini ihraz buyurmuş olmalarından dolayı Sivas hanımları cidden sezâvâr-ı tebriktir. Hissiyât-ı medeniye ve içtimaiyemiz namına pek meş'ut atîler va'deden teşebbüsât-ı muhteremelerinde her türlü müzaherete ve her türlü emre müheyya ve muntazir olduğumuzu arz ile takdim-i ihtiramât eyleriz Efendim."

Hafız Selman İzbeli
(Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti)

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında Osmanlı topraklarını işgal edebilme yetkisini tanımaktaydı. Sıradan bahanelerle 7. maddeyi devreye sokan İngiltere önce Boğazların hâkimiyetini ele alırken, daha sonra Musul, Maraş, Antep, Urfa ve Maraş'ı, Fransızlar önemli tren istasyonlarını ve Akdeniz şehirlerini, İtalyanlar ise Antalya, Kuşadası, Fethiye, Marmaris ve Bodrum'u ele geçirmişlerdi. Ermeniler için Doğu Anadolu'da bir devlet kurulmasının alt zeminini oluşturan 24. madde ise, Ermeni yurttaşı bazı grupların çeteleşmek suretiyle ayaklanmalarına sebep olmuştu. Ayrıca, Paris Barış Konferansı'nda Doğu Karadeniz'de bir Pontus Devleti kurulması fikrini

dile getiren Yunanlar, bu amaçlarını gerçekleştirmek için bölgede Rum nüfusunun fazla olduğunu ileri sürerek diplomatik hareket başlatıyordu.

Yunanların 15 Mayıs 1919'da İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemilerinin koruması altında İzmir'i işgal etmeleri ise bardağı taşıran son damlaları olmuştu. Yunan işgaline karşı başlatılan direniş ve protesto hareketi kısa bir sürede yurdun dört bir köşesine yayılırken, boş durmayan vatansever kadın milisler özellikle İstanbul ve Ege bölgesinde etkin miting ve toplantılar düzenlemeye başlamıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin öncülüğünde düzenlenen bu miting ve toplantılar yazılı medya tarafından haberleştirilmek suretiyle Türkiye'nin geneline ulaştırılıyordu. Birçok il ve ilçede şubesi bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etkili olduğu illerden biri, Hafız Selman İzbeli'nin liderliğini yaptığı Kastamonu şubesiydi.

Milli Mücadele'nin milis gücü arasında yer alan Selman İzbeli, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Kastamonu'da dünyaya gelmişti. Kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen, torunuyla evli olan akrabası Sabiha Hanım'ın İstiklal Savaşı'nın başladığı dönemlerde Hafız Selman İzbeli'nin otuz yaşında olduğu yönündeki açıklamaları bize bir anlamda doğum tarihiyle ilgili bilgi vermektedir. İstiklal Harbi'nin başlangıcını 1919 olarak kabul eder ve 1919'dan otuz yılı düşersek 1889 yılının başlarını Hafız Selman İzbeli'nin doğum yılı olarak kabul etmemiz mümkündür. Dediğimiz gibi bu tarih kesin değildir ve bu konuda herhangi bir kaynakta bulunmamaktadır. Biz sadece yakın bir akrabasının Milliyet Gazetesi'ndeki bir röportajından yola çıkarak bu tarihi veriyoruz. Hakkında çok fazla bilgi olmayan milis Selman İzbeli'nin hayatına dair yine aynı açıklamalara dayanarak bilgi aktarmaya çalışacağız. Amcası oğlu Emin Bey'le

evlenen Selman İzbeli'nin doğurmuş olduğu sekiz çocuğu da hayatını kaybetmiştir. Torun'un eşine göre bu ölümlerin sebebi yakın akraba evliliği olmuş.

Kurtuluş Savaşı'nın başladığı ilk zamanlarda milis kuvvetlerine katkı sağlayamadığından dolayı üzülen Hafız İzbeli, yerinde duramıyor, milli mücadeleye nasıl katkı sağlayabileceğinin planlarını yapıyordu. Aklına bölgedeki kadınları toplayıp, düşman işgaline karşı direnen milis güçlerine çorap, atkı ve kazak örmek ve kadınlardan toplayacağı mücevherlerle para yardımı yapmak gelmişti. Selman İzbeli düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla, onlarca kadının yer aldığı bir grup oluşturmayı başarmış ve bu sayede ördükleri çok sayıdaki giyim eşyalarını cephelere göndermiştir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varlığından haberdar olan Hafız Selman İzbeli, cemiyetin Kastamonu şubesini kurmaya karar verir. Daha önce oluşturduğu bir kadın grubu olan Hafız İzbeli için, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu şubesini kurmak zor olmaz. Bundan sonraki faaliyetlerini cemiyet adı altında yapmaya başlayan Hafız İzbeli'nin ismi bölgede duyulmaya ve Ankara'nın dikkatini çekmeye başlar. Yoldan geçen askeri birlikler Hafız İzbeli'nin çiftliğine uğruyor, ikram edilen yemek ve çaydan sonra ihtiyaçları olan giyim eşyalarını alıp yollarına devam ediyorlardı.

Hafız Selman İzbeli'nin sahip olduğu geniş arazi ve hayvanlar dedelerine IV Mehmed tarafından tımarlı sipahi yetiştirilmek üzere verilmişti. Her defasında kendisini Cumhuriyet kadını ve Atatürk hayranı olarak ifade eden Hafız Selman İzbeli, Atatürk Kastamonu'yu ziyaret ettiği sırada İzbeli Konağı'na uğradığı esnada tanışma ve kendisiyle bir fincan kahve içme imkânı bulmuştu. Hafız Selman Hanım, yakalandığı verem hastalığından dolayı

son dönemlerini zayıflayarak geçirmiş ve seksen beş yaşında gözlerini hayata yummuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın Kadın Milisleri

Kurtuluş Savaşı'nda görev alan kadınlar sadece cephe gerisinde değil, cenk meydanlarında muharip ve istihbaratçı olarak görev almış, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Daha önceki Türk savaşlarında cephe gerisinde ve daha çok manevi destek kapsamında faaliyet yürüttükleri bir gerçektir. Ancak o dönemlerde sadece cephe gerisinde olmalarının sebebi korktuklarından değil, Türklerin düzenli ve hiyerarşik bir orduya sahip olması nedeniyle kadınlara ihtiyaç duyulmamasından kaynaklanıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve akabinde Osmanlı ordularının İtilaf Devletleri karşısında yenilmesi, ülkenin işgal edilmesine yol açmış, işgale karşı yaşlı, kadın, çocuk daha geniş bir ifadeyle eli silah tutan herkes milli mücadele kapsamında cepheye koşmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda genç erkeklerin şehit ya da gazi olması sebebiyle erkek nüfusunda azalma olunca, gönüllü kadın milisler cephelerde görev almaya başlamışlardır. Türkiye'nin farklı bölgelerinin işgali üzerine harekete geçen kadınlar önce sivil protesto hareketleri ve mitingler yaparak halkı Milli Mücadeleye davet etmiş, daha sonra bizzat Anadolu'da kurulan sivil cephelerde, gönüllü birliklerde ve milis gruplarında yer almaya başlamışlardır.

Türkiye'nin birçok bölgesinde Milli Mücadele'ye destek amaçlı cemiyet kurulurken, ilk örgütlü cemiyet toplantısı 29 Kasım 1918'de İstanbul'da gerçekleşmiştir. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti üyeleri ve Dr. Esat Işık öncülüğünde elli iki parti ve

derneğin katılımıyla gerçekleşen “Milli Kongre Cemiyeti”nde ilk kez Kuva-yi Milliye deyiimi kullanılmıştır. Milli Kongre’ye iştirak eden dernek ve cemiyetlerden bazıları şunlardı: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Cemiyeti Hayriyei Nisvaniye, İstihlakı Milli Kadınlar Cemiyeti, Hilali Ahmer Kadınlar Merkezi, İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Biçki Yurdu, Musiki Muhipleri Hanımlar Cemiyeti, Kadıköy Hanımları Müdafai Milliye Merkezi, Asri kadın Cemiyeti, Darülmuaallimat Cemiyeti, İnas Darülfünun Cemiyeti, Ticaret Mektebi İnas Cemiyeti ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Yukarıda isimlerini saydığımız kadın cemiyetlerinin bir kısmı cephe gerisinde istihbarat, propaganda, eleman temin etme ve sevkıyat gibi faaliyetleri yürütürken, bir grup kadın miliste düşman kuvvetlerine karşı cephede savaşmıştır. Nezahat Onbaşı, Fatma Seher Erden (Kara Fatma), Gördesli Makbule ve Şerife Bacı Kurtuluş Savaşı’nın cephedeki binlerce kadın askerinden sadece birkaçıydı. Şimdi, milli mücadelenin kahraman kadın savaşçıları nı şehit oluş tarihlerine göre yakından tanımaya çalışalım.

Şerife Bacı

Türk kamuoyu onu sırtında çocuğu, arkasında kağnısı cepheye mermi taşıyan Türk milis gücü olarak tanıdı. Adına yapılan anıtı ve kartpostalları görmeyenimiz yok gibidir. Kurtuluş Savaşı’nın efsane milis gücü Şerife Bacı’nın ne zaman doğduğu (Muhtemelen 1900) konusunda kesin bir tarih bulunmamaktadır. İnebolu/ Seydiler köyünde dünyaya gelen Şerife Bacı, on altı yaşında ilk evliliğini yapar. Henüz yeni evli olan Şerife Bacı, Çanakkale cephesinde silahlaltına alınan kocasını altı ay sonra kaybedince,

köyün yaşlı heyeti genç yaştaki kadının yalnız yaşamaması gerektiğine karar vererek, Gazi Topal Yusuf ile evlenmesine karar verir. Üç yıl sonra kız çocuğu dünyaya gelen Şerife Bacı, o dönem salgın hastalıklardan dolayı zayıf düşen ya da anasını kaybeden onlarca bebeğin sütanneliğini de üstlenir.

Bu sırada yurdu işgal eden düşman kuvvetleri, ele geçirdikleri yerlerdeki Türkleri kendileriyle işbirliğine zorluyor, kabul etmeyenleri ya topluca infaz ediyor ya da ağır işkencelere maruz bırakıyordu. Yaşanan zulümlere sessiz ve direnişsiz kalan İstanbul hükümetinin bu tutumu Mustafa Kemal Atatürk'ü harekete geçirmiş, ülke genelinde Milli Mücadele'nin fitilini ateşlemesine sebep olmuştu. Kemal Paşa'nın yakmış olduğu direniş ateşi kısa sürede ülkenin her köşesini yayılırken, Anadolu kadını boş durmamış, kimisi ördüğü çorap, yelek ve kazak gibi giyim eşyalarını cephelere göndermek suretiyle destek olmaya çalışmış, kimisi de eline aldığı dededen kalma silahlarla cepheye koşmuştur. Tellallar, askerler ve sivil Türk milis güçleri köy köy dolaşüyor, insanları düşman kuvvetlerine karşı savaşmaya davet ediyordu. Milli çağrıya sessiz kalmayan her yaştan insanın koştuğu cephelere yaşlı amcalar, nineler ve kadınlar silah taşıyor, yaralı askerlere yardım ediyorlardı.

Tellallar Şerife Bacı'nın yaşadığı köye de gelmişlerdi. İnebolu'dan Kastamonu'ya silah dahil birçok mühimmatın taşınması gerekiyordu. Köy muhtarı gece toplantı düzenlemiş ve Ankara'da yeni bir meclisin kurulduğunu ve bu meclisin düşman işgaline karşı Anadolu'nun birçok bölgesinde cephe oluşturduğunu, deniz yoluyla İnebolu'ya ulaştırılan cephanenin kağına ya da diğer herhangi bir yolla söz konusu cephelere aktarılması gerektiğini ifade etmişti. Köy ahalisinden sekiz gönüllüyle bu intikal yapılacaktı ve bu gönüllü milis gücünden biride Şerife Bacı'ydı.

Kar'ın yeni yağmaya başladığı Aralık 1921 sabahı cephanelerin yüklendiği kağnılar Kastamonu'ya doğru yola çıkmıştı. Şerife Bacı'nın görevi zordu, zordu çünkü küçük kızı Elif'i kimseye emanet edemediği için kendisiyle birlikte götürmek zorunda kalmıştı. Şerife Bacı'nın kağnısında top mermileri vardı ve karın şiddeti giderek artıyordu. Kızı Elif'in titremeye başladığını görünce de, top mermilerinin arasına sıkıştırıp, üzerini battaniyeyle örtüyordu. Bir süre kar durmuş ama bu kez dondurucu bir soğuk başlamıştı. Kağnyı çeken öküzler ilerlemiyordu artık, yorulmuşlardı ve dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Ama Şerife Bacı'nın ne dinlenmeye ne de acikan çocuğunu emzirmeye vakti yoktu. Cephede düşman kuvvetlerine karşı savaşılan askerlere bir an önce top mermilerini ulaştırması gerekiyordu. Kağnyıya bağlı ipleri donmuş elleriyle çekmeye çalışıyor, ağlayan küçük Elif'e yardım edecek takati kendisinde bulamıyordu. Ayakları tutmuyordu artık, ama buna rağmen kağnyı yürütüyor, kendisi de düşe kalka ilerlemeye çalışıyordu. Bütün zorlukları geride bırakan Şerife Bacı, nihayet Kastamonu kışlasının önüne ulaşmayı başarmıştı.

Kışlada bekleyen askerler fırtına ve tipi dolayısıyla gelen kağnyı fark edememişlerdi. Fırtına ve tipinin sabahında kışladan çıkan devriye ekibi bir bebeğe ait olan ağlama sesini takip ettiklerinde sahibi donmuş bir kağnyı karşılaşırlar. Kağnıda üzerileri kardan etkilenmesin diye bir battaniyeyle örtülmüş cephaneye ve bu cephanelerin arasına da kuru otların üzerine yatırılmış bir bebekle karşılaşırlar. İlk saatlerde kim olduklarını tespit edemeyen askerler, yaptıkları kısa bir araştırmadan sonra şehit olan kadının bir gece önceki tipide kaybolan Şerife Bacı'ya ait olduğu tespit edilir. Kurtuluş Savaşı'nın sayısız kadın kahramanlarından biri olan Şehit Şerife Bacı, donarak şehit olmuş, dokuz aylık kızı Elif'te donmak üzereyken kurtarılmıştı. Şerife Bacı'nın naaşı'nın nere-

ye gömüldüğü tam olarak bilinmese de, yaşadığı köye gömülmüş olma ihtimali yüksek gözükmektedir.

Bu konuda araştırma yapan Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Eski Şerife Bacı'nın donarak hayatını kaybettiğini ve cenazesinin Seydiler'e götürüldüğünü; *"Kastamonu Kışlası yakınlarında bir kağı arabası görülür. Yanına gidildiğinde arabanın üzerine kapanmış şekilde donarak şehit olmuş bir kadın bulunur. Arabada küçük bir kız çocuğu bulunur. Kaynaklardan anlaşılabacağı üzere cenazesinin Seydiler'e nakledildiğini öğreniyoruz."* sözleriyle ifade eder. Anıtı İnebolu sahilinde bulunan bir parkın içinde yer alan Şerife Bacı'nın Kurtuluş Savaşı'nda göstermiş olduğu destansı mücadelesi, 11 Şubat 1924'te İnebolu'ya beyaz şeritli İstiklal Madalyası kazandırmıştır.

Gördesli Makbule

1902 yılında Manisa Gördes'te dünyaya gelen Makbule, on iki yaşında babası Abdullah Efendi'yi kaybedince abisi tarafından büyütülür. At binmesini ve silah kullanmasını küçük yaşta öğrenen Makbule, Yunan ordusunun İzmir'i işgal ettiği 1920 yılında Makedonya/Ustrumcalı Halil Efe ile evlenir. Bu sırada Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlayan Yunan ordusuna karşı ülke genelinde olduğu gibi, Manisa/Gördes ve köylerinden de binlerce milis Milli Mücadele saflarına katılmak için yarışyordu. At binmeyi ve silah kullanmayı çocuk yaşlarda öğrenen Makbule için evde oturmak, topraklarının işgal edilmesini izlemek acı geliyordu. Eşi Halil Efe'nin dağda bekleyen arkadaşlarıyla buluşup cepheye gideceğini öğrenen Makbule, gizlice onlara katılmaya karar vermişti.

Karısı Makbule'nin kendisini takip ettiğinden habersiz yola çıkan Halil Efe, bir süre sonra arkadaşlarının yanına ulaşmıştı. Onları takip eden Makbule Hanım ise saklandığı çalılıklardan kocasını ve arkadaşlarını izlemeye çalışırken fark edilmişti. Halil ne kadar ısrar etsede, karısı Makbule'yi geri gönderememiş, kendileriyle cepheye gelmesine izin vermişti. Makbule Hanım amacına ulaşmış, yeni evli olmasına rağmen ikna ettiği eşiy-le birlikte Kuva-yi Milliye emrine girip, akıncı olarak dağları mekân tutmuştu.

Küçük gruplara ayrılıp, gerilla savaşı yürüten milis güçleri do-laştıkları dağlarda Yunan güçlerini arıyor, tespit ettikleri düşman güçlerine ağır zayıatlar veriyorlardı. Umutsuzluğa kapılan müf-rezeleri fark ettiğinde, oraya intikal ediyor sivil birliklere verdiği moralle motivasyonlarını sağlıyordu. Tarihler 1921 yılını göster-diğinde tecrübeli bir asker ve gerilla savaşı hususunda son derece başarılı olan Makbule Hanım, on dokuz yaşına gelmiş, birçok kez Yunan güçlerince düşürüldüğü pusulardan sağ olarak kurtulmayı başarmıştı. Bölgede yaşanan bütün çatışmalarda birliklerin önün-de yer alıyor, düşmanla ilk karşılaşan yine o oluyordu. Çok cesur ve korkusuzdu, bu yönünü çok iyi bilen İbrahim Ethem Bey onun için şunları söylüyordu:

"Kendisi siyah pantolon, ceket ve uzun bir manto giyer, aya-ğında daima çizme ve başında da siyak başlık ve daima örtülü olup yalnız gözleri meydan da olurdu. Kısa bir Japon filantası taşır ve düşamdan itinaam olunmuş güzel bir doru ata biner ve daima müfrezenin dümdarı olarak kalırdı."

Kuva-yi Milliye birlikleri Yunan cephelerine ve ikmal yolla-rına yönelik saldırılar düzenliyor, ağır kayıplar verdirerek geri çekiliyorlardı. Yürüttükleri gerilla savaşıydı ve Yunanlar bu sal-dırlara karşı önlem alamıyordu. Asker ve silah sayısını artırıyor,

bütün dikkatlerini akıncılar müfrezesine çeviriyorlardı. Akıncı bir grup 24 Mart 1922’de Akhisar- Sındırgı Eğri Dere mevkiinde sayı ve silah olarak kendilerinden çok üstün durumdaki Yunan kuvvetlerine karşı çarpışıyorlardı, kayıp vermeye başlamışlardı ve geri çekilmek zorundaydılar. Gördesli Makbule geri çekilmeyi kabullenmiyor, geri çekilmek isteyen arkadaşlarının önüne dikiyor: *“Arkadaşlarınızı düşmana bırakıp nasıl geri geliyorsunuz? Düşmandan kaçılır mı? Yaralıları bırakın da düşmana hücum edin, siz gitmezseniz işte ben giderim!”* diyerek tekrar çatışmaya devam etmelerini sağlıyordu.

Bir yandan arkadaşlarına moral vermeye çalışıyor, diğer yandan başını çıkardığı mevziden düşmana kurşun sıkıp, tekrar siper mevzileniyordu. Yine aynı taktikle başını çıkardığı bir anda düşman kurşunu bu kez başına isabet etmiş, bir daha kalkmamak üzere şehit olmuştu. Arkadaşları geri çekiliyordu ama kurşunlar o kadar yoğun geliyordu ki şehit Makbule’yi götürmeye dahi fırsat bulamıyorlardı. Üzerine serpiştirdikleri topraklarla ancak vücudunu kapayabilmişlerdi. En sonunda on dört ay kadar Yunan işgalinde kalan Gördes 5 Eylül 1922’de kurtarılmış, geride cesur bir kadın askerin hüznü dolu hikayesini bırakmıştı. İbrahim Ethem Bey, Makbule Hanım’ın şehit olduğu ana dair şu sözleri söylemişti:

“Yirmi iki yaşında olan genç Gördes kızımın gür ve kumral saçları başından ileri yere uzanmış, zalimi düşman kurşununun akıttığı beyni bu uzun saçlar üzerine bir nur gibi akmış, hayat doymak değil, hayatın zevkini henüz tatmaya başlamış ve görmüş, gözleri yarı açık, süzgün ve ağlar bir vaziyette.”

Halil Efe, eşinin cenazesini Yunanların eline geçmesin diye kanlı elbiseleriyle birlikte gizlice defnetmiş ve uzun bir süre kabir yeri sır gibi saklanmıştı. Yetmiş sekiz yıl boyunca nereye defne-

dildiği ortaya çıkarılmayan mezar yeri, Haziran 2000’de bir grup akademisyen ve merhum İbrahim Ethem Akıncı’nın oğlu Burhan Cahit Akıncı’nın gayretleri sonucu tespit edilmiş ve bu tarihten sonra Gördes Belediyesi tarafından mezarın çevre düzenlemesi yapılarak, her yıl anılmasına karar verilmiştir.

Kara Fatma-Üsteğmen Fatma Seher Erden

Erzurum Kongresi’nden itibaren Milli Mücadele içinde yer alan Kurtuluş Savaşı’nın sembol isimlerinden “Kara Fatma” lakaplı Fatma Seher Erden, 1888 yılında Erzurum’da dünyaya geldi. İlk savaş tecrübesini kocası Derviş Bey’le birlikte katıldığı Balkan Savaşı’nda kazanan Kara Fatma, daha sonra Edirne’nin kurtuluşunda ön saflarda savaştı. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Üsteğmen rütbesiyle kadınlardan oluşan bir birim kurarak Sarıkamış’a gitti. Burada eşine kaybeden Kara Fatma, en son olarak Kurtuluş Mücadelesi içinde yer aldı. 1919’daki kongre günlerinde Sivas’a giderek Mustafa Kemal Atatürk’le görüşen Kara Fatma, 1944 yılında yayınlanan anılarında Atatürk’le karşılaştığında kendisine görev verilmesini şu satırlarla ifade ediyordu:

“Mustafa Kemal’in huzuruna çıkabilmek için muhtelif kıyafetlere girerek üç günlük bir mücadeleden sonra devamlı bir takibin neticesi olarak, Sivas’ta öğle yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken yolda yakaladım. Üzerimde çarşaf vardı ve yüzüm de peçe ile kapalıydı. Kendisiyle bir mesele hakkında görüşmek isteğimi söyleyince ilk defa sert bir lisan kullanarak ‘ne görüşeceksin’ dedi. Kalbimdeki vatan aşkı, bu sert muameleye üstün geldi. Derhal peçemi kaldırdım ve ‘İstanbul’dan buraya kadar sizinle görüşmek için geldim ve maruzatımı bir dakika için dinlemeni-

zi ısrarla rica ediyorum' dedim. Sonra, pek yakınımızda bulunan küçük bir lokantaya beni kabul ettiler."

Başarılı çalışmalarını daha öncede duyduğunu söyleyen Atatürk, kendisine silah kullanma ve ata binme konusunda ki tecrübesini sorar. Kara Fatma bu konularda son derece tecrübeli olduğunu söyleyince Atatürk kendisine dönerek; *"Bütün kadınlar senin gibi olsa idi Kara Fatma"* diyerek memnuniyetini ifade eder. Bu görüşmeden sonra Atatürk tarafından Milis Müfreze Komutanı olarak batı cephesinde görevlendirilen Fatma Seher Erden, artık 'Kara Fatma' olarak anılır. Mustafa Kemal Atatürk'ten aldığı talimat üzerine İstanbul'a dönen Kara Fatma, getirdiği pusulayı göstererek Topkapılı Pire Mehmed ve Laz Tahsin'le birlikte on beş kişilik bir grup kurarak silah ve adam kaçırma faaliyetlerinde bulunur.

Önce Kuva-yi Milliye kuvvetleri olarak İzmir çevresinde mücadele etmiş, daha sonra Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi, Dumlupınar Meydan Muharebeleri'nde kendisine bağlı üç yüz milis gücüyle düşman kuvvetlerine karşı çarpışmıştır. Son olarak Bursa'nın düşman işgalinden kurtulmasında savaşan Kara Fatma'nın yararlılık gösterdiği önemli bölgelerden biri de İzmit bölgesi olmuştur. Bu dönemlerde İzmit-Bursa ekseninde Davulcular Ormanına gizlenen yüz elli kişilik bir milis gücünün başına geçen Kara Fatma, işgal edilen İzmit'teki cephanelerin Anadolu'ya kaçırılmasında çok önemli roller üstlenmişti. Bu görevi esnasında esir düşmüş ve Yunan Başkumandanı Trikopis kendisine *"Sen Kara Fatma ha!"* deyince, Kara Fatma *"Anadolu'daki Kara Fatmaların en kuvvetlisi benim!"* cevabını vermişti.

Kara Fatma, Yunan kuvvetlerine nasıl esir düştüğünü ve daha sonra neler yaşandığını anılarında şöyle anlatır:

"Altımdaki Ceylan ismindeki, güzel talim ettirilmiş çok akıllı bir hayvandı; âdetâ bir piyade neferi gibi düşman mevziine sokulmakta fevka'l-âde mahirdi. Afyon civarındaki Sürmeli köyünde bulunan düşmana müfrezemle taarruz esnasında, hayvanımla düşmanın mevziine sokulmak icap etti. Bu esnada düşman tarafından bir kemend atılarak yakalanmıştım ve hayvanda şahlanarak bizim tarafa firar etmeye muvaffak oldu; ben de bu suretle düşmana esir olmuşum.

Beni yakaladıktan sonra gözlerim bağlanarak, kendi mevzilerinin iki saat gerisinde bir yere götürülmüştüm ve burada gözlerimdeki mendil çözüldü ve sürmeli köyünde kurmuş oldukları kargâhlarında yarım saat isticvap edildim; benden izahat almak için mütemadiyen sıkıştırıyorlardı; ben de verdiğim cevaplarda kaçamak cevaplar veriyordum. Bunlar arzu ettikleri maksadı temin edemediler. Bunun üzerine, Başkumandanları olan Tirikopis'in yanına götürdüler. Beni görünce son derece hayretle bana bakıyordu ve "Sen Kara Fatma!" diye üç defa hayretle ismimi tekrarlardı. Biraz sonra hayret ettiğinin sebebini son sualinden anladım. Meğer bunlar, Kara Fatma'yı devasa bir şey tahayyül ediyorlarmış ve bende bunlara cevaben "Anadolu'daki Kara Fatmaların en kuvvetlisi benim!" demiştim.

Beni bilahare bir yere kapadılar. Evvelâ başıma dört tane süngülü nöbetçi diktiler; birkaç gün geçtikten sonra, bir kişiye indirilmişti. Her gün beni mütemadiyen dövüyorlardı. Gücüm tükenmeye başlamıştı. Bir gün nöbetçinin yanına bir misafir arkadaşı geldi. Şarap içiyorlardı. Misafir olan arkadaşı kalktı gitti. Bu nöbetçi şarap içmeye devam ediyordu. Her halde çok içmiş olmalı ki sabaha karşı sızdığını gördüm. Fakat bir türlü inanamıyordum. Bir iki yoklamadan sonra hakikaten sarhoş olduğuna kanaat getirmiştim. Elindeki silahı alarak ortalık ağarmadan yola çıktım.

On dokuz gün esaretin öldürücü ezalarına maruz kaldıktan sonra nihayet bir hayli müşkülattan sonra kaçmaya muvaffak oldum. Bursa'nın işgalini duyunca halime bakmadan Sürmeli köyündeki ovada kıtamin başına geçtim. Bu muvaffakiyetimden dolayı Üsteğmenliğe terfi edildim."

Çavuşluk rütbesiyle başladığı askerlikten üsteğmen rütbesiyle emekli olan Kara Fatma, kocasını ve iki evladını kaybeder. TBMM tarafından kendisine yüz yetmiş lira aylık tahsis edilsede, o bunu Kızılay'a bağışlar. 2 Temmuz 1955 yılında Darülaceze'de altmış yedi yaşında hayata gözlerini yuman Türk askeri Üsteğmen Kara Fatma'nın naaş'ı Kasımpaşa Kulaksız Mezarlığına defnedilmiştir.

Onbaşı Nezahat Baysel

Milli Mücadele'nin simge ismi on iki yaşındaki kadın onbaşı Nezahat Baysel, 1909 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiş, sekiz yaşındayken vereme yakalanan annesini kaybetmişti. Çanakka-
le Cephesi 70. Alay Komutanı olan babası Hâfız Hâlid Bey, eşi Hidayet Hanımı kaybedince kızı Nezahat'i kimseye teslim edip cepheye gitmek istememiş, kızını da yanına alarak savaş cephesine götürmüştür. Silah ve bomba sesiyle, barut ve kan kokusuyla ilk kez İzmit cephesinde tanışan küçük kız Nezahat, 9 yaşına geldiğinde asker eğitimi almaya başlamış, silah kullanmayı ve at binmeyi öğrenmişti. O artık Türk ordusunun tecrübeli bir kadın askeriydi. Vatanını düşman işgalinden kurtarmak için savaşmaya can atan küçük kız, on iki yaşında asker kıyafetini giyerek cep-
hede yer almaya başlamış, Tümen komutanı Ahmet Derviş Paşa tarafından onbaşı rütbesiyle ödüllendirilmişti.

İlk silahı Çerkez Ethem tarafından hediye edilen Nezahat Onbaşı cephede gösterdiği başarılı teknikleriyle dikkatlerini çektiği Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'yle tanışma fırsatı bulmuştu. Milli Mücadele'nin devam ettiği bu yıllarda Geyve, Sakarya, Birinci ve İkinci İnönü savaşları ile Konya isyanında görev aldı. Türk ordusunun Yunanlar karşısında ilk defa yenilgi aldığı cephelerden biri olan Gediz Cephesi'nden kaçan askerleri: *"Ben babamın yanına ölmeye gidiyorum, siz nereye gidiyorsunuz?"* sözleriyle ikna ederek geri dönmelerini sağlamış ve birliğin toparlanmasına yardımcı olmuştu. Ayrıca, *"Sadece süngü harbine girmedim, onun haricinde en ön saflarda düşmanla çatıştım!"* sözüyle de Türk kadınına yakışır bir cesaret örneği gösteren Onbaşı Nezahat Kurtuluş Savaşı devam ederken Bursa Milletvekili Emin Bey tarafından İstiklal Madalyası alması için TBMM'ye önerge verilmiş, önerge kabul edilmesine rağmen Kurtuluş Savaşı devam ettiğinden dolayı hayata geçirilememiştir.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul'da babasıyla birlikte yaşamaya başlayan Nezahat Onbaşı, öğrenimine devam etmek üzere kaydını yaptırdığı Fransız Jan Dark Enstitüsü'nden bir süre sonra ayrılmıştı. 1931'de Atatürk'ün yaveri olan Yüzbaşı Mehmet Rıfat Bey ile evlendikten sonra Atatürk'ün yanından hiç ayrılmayan Onbaşı, Soyadı Kanunu'yla birlikte "Baysel" soy ismini almıştır. 1986 yılında da Dolma Bahçe Sarayı'nda düzenlenen bir törenle TBMM Başkanı Necmettin Karaduman tarafından kendisine Şükran Belgesi takdim edilen Nezahat Onbaşı, 24 Eylül 1994 tarihinde Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde hayata veda etmiştir. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunan şehit Onbaşı'nın geciken madalyası için özür dileyen dönemin (2013) Meclis Başkanı Cemil Çiçek, doksan beş bin 262. İstiklal Madalyası'nı Nezahat Baysel'in torunu olan Şebnem Üçok'un kızı Gizem Ünaldı'ya takdim etmiştir.

TÜRK İSTİHBARAT VE ESPİYONAJ TARİHİ

T.İ.T

Türk istihbarat ve espionaj tarihine dair birçok kitap yazıldı. Ancak söz konusu eserlerin büyük bir bölümü Türk tarihinin belli bir dönemini ve yine o döneme ait istihbarat ve espionaj faaliyetlerini kapsayan kısıtlı çalışmalardı. Dar bir tarih çerçevesinde değerlendirilen ve bu nedenle de Türk devletleri ve Türk istihbarat örgütleri arasında bağlantı kurmakta zorlanan kamuoyunu aydınlatmak amacıyla bir ilke imza attık ve Türk istihbarat tarihini bir eser altında toplamaya çalıştık. Ancak ortaya çıkan bu kapsamdaki bir eseri tek sayı halinde basmak yerine T.İ.T ve T.İ.T1 olarak iki bölüm yayınlanmasının daha uygun olacağı kanaatine vardık.

İncelemekte olacağınız *T.İ.T (Türk İstihbarat ve Espiyonaj Tarihi)* adlı kitabımız Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce ve İslamiyet'i kabul ettikten sonraki tarih diliminde kurdukları Türk devletlerinin ve Milli Mücadele döneminde kurulan gizli teşkilatların istihbarat ve espionaj çalışmalarını, ünlü Türk ajanların hayatlarını ve Türk ajanlarının diğer ülke istihbarat örgütleriyle sürdürdükleri istihbarat savaşlarını kapsamaktadır.

DOÇ. DR. Kenan KARATAŞ

OC
KİTAP

ISBN: 978-605-2398-94-4

9 786257 026161

f /renkitap
i /renkitap
t /renkitap

25

